

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

MEMLÛK DEVLETİ'NDE
BAŞKADILIK

Doktora Tezi

SONGÛL AKYURT

İZMİR – 2023

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

MEMLÛK DEVLETİ'NDE BAŞKADILIK

Doktora Tezi

SONGÛL AKYURT

DANIŞMAN: PROF. DR. FATMA AKKUŞ YİĞİT

İZMİR – 2023

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “Memlúk Devleti’nde Başkadılık” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

10/08/2023

Songül AKYURT

ÖZET

Doktora Tezi

MEMLÛK DEVLETİ'NDE BAŞKADILIK

Songül AKYURT

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Kadılık müessesesinin kurumsallaşma süreci Hz. Peygamber döneminde başlamış ve zaman içerisinde çeşitli değişim ve dönüşümlerle gelişimini sürdürmüştür. Kadılık ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kadilkudatlık (başkadılık) müessesesi ilk olarak Abbâsîler döneminde ihdas edilmiştir. Başkadılık müessesesi ile ilgili en önemli değişiklik Memlûkler döneminde yaşanmıştır. Sultan Baybars, Memlûk hukuk sisteminde yeni bir uygulama geliştirerek daha önce örneğine rastlanılmamış bir adli teşkilatlanma sistemini yürürlüğe koymuştur.

1265 yılında uygulanan Dört Başkadılık sisteminde Sultan Baybars, başkent Kahire'de her Sünni mezhep için birer başkadı tayin etmiştir. Dört Başkadılık sisteminin kurucusu olan Memlûkler, Sultan Baybars'ın yapmış olduğu bu yeni adli yapılanmayla başkadılık müessesesine yeni bir soluk getirmişlerdir. Sultan Baybars, bununla da yetinmeyerek adli sistemde hızlı bir teşkilatlanmaya giderek Dört Başkadılık sistemini başkent Kahire'nin ardından ülkenin en büyük ve stratejik şehirleri olan Dımaşk, Halep, İskenderiye ve Trablus'da da sistematik bir şekilde uygulamıştır.

Bu tezde, Sultan Baybars tarafından 1265 yılında başlatılan Dört Başkadılık sistemi, Kahire, Dımaşk, Halep, İskenderiye ve Trablus başkadılıklarının oluşum ve gelişim safhaları; başkadıların tayin-azil gerekçeleri, hil'at törenleri ve görev alanları ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimer: Memlûk Devleti, Başkadı, Hukuk, Kahire, Dımaşk, Halep, İskenderiye, Trablus.

ABSTRACT

Master of Philosophy (PhD)

THE OFFICE OF CHIEF JUDGE UNDER THE MAMLÛK STATE

Songül AKYURT

İzmir Kâtip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of History Program

The institutionalization process of the qadi office which started during the Prophet's era, continued its progress with various changes and transformations over time. The qadi and the related institution of qadilqudat (chief judge) were first established during the Abbasid period. The most important change regarding the office of chief judge was experienced in the period of the Mamluks. Sultan Baybars developed a new practice in the Mamluk legal system and put into effect an unprecedented judicial organization system.

In the Four Chief Judgeship system, which was put into effect in 1265, Sultan Baybars appointed a chief judge for each Sunni sect in the capital Cairo. The Mamluks, who are the founders of the system of Four Chief Judgeship, brought a new perspective to the office of the Chief Judge through this new judicial restructuring by Sultan Baybars. Sultan Baybars, unfulfilled with this, went further with the reorganization through systematic expansion of the Four Chief Judgeship system in the largest and strategic cities of the country, namely Damascus, Aleppo, Alexandria and Tripoli.

This thesis examines the system of the Four Chief Judgeship initiated by Sultan Baybars in 1265; first in the capital Cairo and then expanded major cities of Damascus, Aleppo, Alexandria and Tripoli, through the deep analysis of the grounds for appointment and dismissal of the chief judges, hil'at ceremonies, and their duties.

Keywords: Mamluk State, Chief Judge, Law, Cairo, Damascus, Aleppo, Alexandria, Tripoli.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	II
TEZ SINAV TUTANAĞI.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	IX
ÖNSÖZ.....	X
KAYNAKLAR.....	XVI
GİRİŞ.....	1
MEMLÛKLER ÖNCESİ BAŞKADILIK MÜESSESESİNİN TARİHİ GELİŞİMİ.....	1
1. BÖLÜM.....	5
MEMLÛK DEVLETİ'NDE DÖRT BAŞKADILIK SİSTEMİNİN ORTAYA ÇIKIŞI	5
1.1. KAHİRE BAŞKADILIĞI.....	5
1.2. DIMAŞK BAŞKADILIĞI.....	18
1.3. HALEP BAŞKADILIĞI	20
1.4. İSKENDERİYE BAŞKADILIĞI.....	22
1.5. TRABLUS BAŞKADILIĞI.....	24
2. BÖLÜM.....	27
BAŞKADILARIN TAYİN GEREKÇELERİ	27
2.1. BAŞKADI NÂİBLİĞİ.....	28
2.2. AİLE (AKRABALIK) BAĞLARI.....	41
2.3. SULTANLARIN VE DEVLET RİCÂLİNİN DESTEĞİ	67
2.4. RÜŞVET	73
2.5. DİĞER GEREKÇELER	82

3. BÖLÜM.....	84
BAŞKADILARIN HİL'AT TÖRENLERİ.....	84
3.1. KAHİRE BAŞKADILARI.....	84
3.2. DIMAŞK BAŞKADILARI.....	87
3.3. HALEP BAŞKADILARI.....	91
3.4. İSKENDERİYE BAŞKADILARI.....	92
3.5. TRABLUS BAŞKADILARI.....	92
4. BÖLÜM.....	95
BAŞKADILARIN GÖREV ALANLARI.....	95
4.1. ADLÎ GÖREVLERİ.....	95
4.1.1. Hüküm Verdikleri Medreseler.....	97
4.1.2. Dava Çeşitleri.....	102
4.1.2.1. Dinî Davalar.....	102
4.1.2.2. Miras Davaları.....	112
4.1.2.3. İş Davaları.....	114
4.1.2.4. Yetim Malları ile Alakalı Davalar.....	115
4.1.2.5. Boşanma Davaları.....	116
4.1.2.6. Vakıflarla Alakalı Davalar.....	116
4.1.2.7. Siyasî-Askerî Davalar.....	118
4.1.2.8. Arazi (Mülk) Davaları.....	119
4.1.2.9. Yolsuzluk Davaları.....	120
4.1.2.10. Vergi Davaları.....	121
4.1.3. Memlûk Yargı Sistemine İhlaller.....	121
4.2. İDARÎ VE DİNÎ GÖREVLERİ.....	128
4.2.1. Muhtesiblik (Hisbe).....	128
4.2.2. Nâzirü'l-Mâristân.....	130
4.2.3. Vekîl Beytül-mâl.....	131
4.2.4. Nâzirü'l-Evkâf.....	132
4.2.5. Nakîbü'l-Eşrâf.....	134

4.2.6. Nâzırü'l-Kisve.....	134
4.2.7. Hatiplik	134
4.2.8. Şeyhüşşüyûh.....	138
4.2.9. Müftülük.....	142
4.2.10. Vezirlik.....	143
4.2.11. Nâzırü'l-Hizân	145
4.2.12. Sır Kâtibliği.....	147
4.2.13. Nâzırü'l-Ceyş.....	151
4.3. EĞİTİM İLE ALAKALI GÖREVLERİ	154
4.3.1. Müderrislik	154
4.3.1.1. Kâhire Başkadıları	155
4.3.1.2. Dimaşk Başkadıları.....	169
4.3.1.3. Halep Başkadıları	212
4.4. DİĞER GÖREVLER.....	214
5. BÖLÜM.....	219
BAŞKADILARIN GÖREVDEN ALINMASI	219
5.1. İSTİFA	219
5.2. TUTUKLAMA	224
5.3. YOLSUZLUK	228
5.4. DEVLET RİCÂLİNİN DESTEĞİNİ KAYBETME.....	234
5.5. TERFİ VE TENZİLLER	238
5.6. DİĞER GEREKÇELER	242
SONUÇ	245
EKLER.....	261
ÖZGEÇMİŞ.....	290

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e	: Adı geçen eser
a.mlf.	: Aynı müellif
Alm.	: Almanca
Arap.	: Arapça
b.	: Bin, İbn (oğlu)
Bkz	: Bakınız
çev.	: Çeviren
Ç.Ü.	: Çukurova Üniversitesi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Fran.	: Fransızca
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
İSAR	: İstanbul Araştırma ve Eğitim Vakfı
ILS	: Islamic Law and Society
JAOS	: Journal of the American Oriental Society
ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa
thk.	: Tahkik
ts.	: Tarihsiz/ Tarih yok
TİD	: Tarih İncelemeleri Dergisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
yy.	: Yayın yeri yok

ÖNSÖZ

Arapça'da kâza kökünden türeyen kadı, hukuk (fıkıh) terimi olarak insanlar arasında meydana gelen anlaşmazlık ve davaları adalet hükümlere göre çözümlmek için yetkili makamca tayin edilen kişiyi ifade eder. Kadıların kadısı anlamına gelen kadilkudat (başkadı), kadıların tayin, terfi ve azilleriyle yetkili kimseye denilmektedir. İslâm tarihinde başkadılık müessesesi ilk defa Abbâsîler tarafından ihdas edilmiştir. Memlûk Devleti idaresinde ise müessese Sultan Baybars'ın Dört Başkadılık sistemini hayata geçirmesiyle, tarihinde daha önce tecrübe etmediği birtakım değişiklikler ve dönüşümler yaşamıştır.

Memlûk Devleti'nde başkadılar, dinî, hukukî ve ilmî bir teşkilât olan Erbâbü'l-vezâifi'd-diniyye'nin başında bulunurlardı. Böyle önemli bir teşkilâtı temsil ettikleri için genellikle Memlûk sultanları ve devlet ricâli tarafından saygı görürlerdi. Başkadıların en temel görevi hüküm vermektir. Bununla birlikte saltanat değişikliklerinde Memlûk sultanlarının meşruiyetinin sağlanmasında başkadıların önemli yetkileri de bulunmaktadır. Bir sultanın görevden alınışında ya da bir emirin sultan ilan edilmesinde başkadılar halife ve Memlûk emirlerine danışıp onlarla ilgili vesikaları kaleme alırlardı. Halife yeni sultana biat ettiği zaman başkadılar da hazır bulunurlardı ve şahitlik ederlerdi. Yani biat ve azil öncesinde yeni bir sultanın belirlenmesi hususunda başkadılar da iştirake edilen kesimlerin arasında yer alırlardı. Başkadılar bazen Memlûk sultanları ile büyük emirler arasında meydana gelen taht kavgalarında, isyanlarda ve ya siyasi gerginliklerde kimi sultan olarak görmek istiyorlarsa açık açık ona destek vererek fetva veriyorlar ve böylelikle yeni sultanı belirleyeceği konumda bulunuyorlardı. Bununla birlikte başkadıların içinde bulunduğu ulemâ sınıfı Memlûkler ile halk arasında bir köprü vazifesi de görüyordu. Memlûkler halkın siyasi olaylara karşı tutumunu genellikle başkadıların vasıtasıyla öğreniyorlardı. Memlûk sultanları ve devlet adamları, başkadıları genel seferberlik zamanlarında halka seslenmek ve yardım toplamak amacıyla görevlendirilebiliyorlardı. Yine siyasi arenada başkadılar elçilik vazifesi görerek diplomatik ilişkilerde arabulucuk görevinde de bulunabiliyorlardı.

Memlûk Devleti'nde başkadılık müessesesini konu edinen bir çok çalışma gerek yurt içinde gerekse yurt dışında yapılmış bulunmaktadır. Bugüne kadar yapılan tüm araştırmalar hedef konunun çeşitli yönlerini aydınlatma amacı güderek belirli tarih

aralıklarını ele almış ve nitelikleri ölçüsünde bunu başarmışlardır. Vücuda getirilen hiçbir çalışmanın başkadılık müessesesini bir süreklilik içinde ele almaması gerek Memlûk tarihi gerekse Türk-İslâm müesseseleri tarihi açısından önemli bir eksikliğin süregelmesine sebep olmuştur. Yapılan çalışmalar yaklaşık üç asır hüküm süren Memlûk Devleti tarihinde 132 yıl süren Bahrî Memlûkler (1250-1382) döneminin Kahire ve Dımaşk başkadılıkları ile sınırlı kalmış, Burcî Memlûkler (1382-1517) olarak adlandırılan ve devletin ikinci dönemini kapsayan 135 yıllık süre ise kapsam dışında tutulmuştur. Bununla birlikte Sultan Baybars'ın başkent Kahire'nin ardından Dört Başkadılık sistemini Dımaşk, Halep, İskenderiye, Trablus, Hama, Humus, Kudüs, Kerek, Safed, Baalbek, Şevbek, Gazze, Dimyat, Mekke ve Medine gibi önemli şehirlerde de yürürlüğe koyduğu bilinmektedir. Biz ise çalışmamızı yalnız başkent Kahire ve Memlûklerin ikinci büyük şehri olan Dımaşk ile sınırlı tutmayarak Halep, İskenderiye ve Trablus şehirlerinin başkadılarını da ekleyerek ilgili konuyu yalnızca sınırlı bir dönemi ilgilendiren bir husus değil, neticeleri ve etkileri bakımından tarihi süreklilik içerisinde önemli bir parçayı teşkil edecek şekilde, öncesi ve sonrası arasında birleştirici bir halka işlevi görecektir tarzda ele almayı uygun gördük.

Kahire başkadılığı dışında bahsi geçen bu dört şehrin başkadılıklarını ele almamızın bir takım nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki Memlûk kaynaklarının bize vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda hazırladığımız ve çalışmamızın ekler kısmında göstermiş olduğumuz başkadıların tayin ve azil listeleridir. Ayrıca tayin ve azil listelerinin oluşturulup takip edilmesinde tabakat ve teracim eserlerine nazaran Memlûk kroniklerinin daha net ve sahih bilgiler vermesi çalışmamızda yoğun olarak neden kroniklerden istifade ettiğimizi de açıklamaktadır. Bu listelere göre Memlûk müverrihlerinin bu şehirlerle alakalı bilgi akışını başkent Kahire'ye yakınlık, büyüklük ve önem sırasına göre Dımaşk, Halep, İskenderiye ve Trablus şeklinde vermesi çalışmamızı bahsi geçen bu beş şehir ile sınırlandırmamızın en önemli nedenidir.

Söz konusu bu büyük şehirler, sultanı temsilen atanan Nâibü's-Saltâna (Sultanın nâibi) tarafından idare edilmekteydi. İdarî yapılanmada da oldukça önemli olan bu şehirlere siyasî, idarî ve hukukî alanlarda gerçekleştirilen hemen hemen bütün önemli tayin ve aziller Memlûk müverrihleri tarafından kayda geçiriliyordu. Ayrıca Dımaşk ve Halep'in özellikle Memlûkler döneminde Sünnî düşüncenin merkezi haline

gelmesi, buralarda inşa edilen medreselerde müderris olarak görev yapan başkadılar hakkında bilgi verilmesi bu iki şehri tezimiz açısından oldukça önemli kılmıştır.

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz bütün bu hususlar göz önüne alınarak yaptığımız çalışma, Memlûk Devleti tarihinde Başkadılık müessesesini bir bütün olarak ele alıp, kapsam dışı bırakılan 135 yıllık süre ile diğer şehir başkadılıklarının karanlıkta kalmış yönlerini Türk-İslâm müesseseleri tarihine kazandırmak amacını taşımaktadır.

Memlûk Devleti'nde Başkadılık adını verdiğimiz tezimizin zaman sınırı Memlûk Sultanı Baybars tarafından dört mezhepten birer başkadı atamasının başlatıldığı 1265 yılından Memlûk Devleti'nin Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim tarafından ortadan kaldırıldığı 1517 yılına kadar olan süreçtir. Araştırmanın mekân sınırı ise Memlûk Devleti'nin hâkim olduğu Mısır ve Suriye coğrafyasının sırasıyla en önemli ve stratejik şehirlerini teşkil eden başta başkent Kahire'nin yanı sıra Dımaşk, Halep, İskenderiye ve Trablus başkadılıklarıdır.

Çalışmamız beş bölümden oluşmaktadır. *Memlûk Devleti'nde Dört Başkadılık Sisteminin Ortaya Çıkışı* başlıklı birinci bölümde sistemin başkent Kahire'de ortaya çıkış nedenlerinden ayrıntılarıyla bahsettikten sonra Kahire'ye ek olarak ele aldığımız Dımaşk, Halep, İskenderiye ve Trablus başkadılıkları ayrı ayrı alt başlıklar halinde incelenmiştir. Bu alt başlıklarda her şehir başkadılığı kendi içinde ele alınarak Dört Başkadılık sisteminin bu şehirlerde uygulanma nedenlerinden, başkadılıkların kuruluş sırasından, başkadılıklar arası farklılıklardan ve son olarak halkın mezhep dağılımı hakkında bilgi verilmiştir. *Başkadıların Tayin Gerekçeleri* başlıklı ikinci bölümde İslâm âleminde bir kadıda bulunması gereken vasıflardan ayrıntılarıyla bahsedilmiştir. Ardından Kahire başta olmak üzere Dımaşk, Halep, İskenderiye ve Trablus başkadılarının makama atanma sebeplerinin daha iyi anlaşılabilmesi için dört Sünni mezhebin her biri için ayrı ayrı başkadı tayin listeleri hazırlanmıştır. Hazırlanan bu listelere göre başkadıların bu göreve atanmalarında etkili olan gerekçeler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu gerekçeler başkadı nâibliği, aile bağları, üst yönetim mensuplarının desteği ve rüşvet adı altında alt başlıklar halinde verilmiş, her bir başlık kendi içinde değerlendirilerek bu gerekçelerin başkadılıklar arasında ne derece etkili olduğu üzerinde durulmuştur. *Başkadıların Hil'at Törenleri* başlıklı üçüncü bölümde ise konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına ilk olarak hil'at ve taklid gibi terimler

hakkında genel bir açıklama yapılmıştır. Bu açıklamanın ardından her bir bölge başkadılıklarının makama tayin edildikten sonra gerçekleşen hil'at törenlerinden ve bu törenler arasındaki farklılıklardan bahsedilmiştir. Üçüncü bölümle alakalı olarak bahsedilmesi gereken önemli bir husus çalışmamızın diğer bölümlerine göre buradaki bilgi yoğunluğunun daha az olmasıdır. Kahire ve Dımaşk başkadılarının hil'at törenleri hakkında yeterince bilgi aktaran Memlûk kaynakları Halep, İskenderiye ve Trablus başkadılarının hil'at törenleri hakkında ise kıymetli bilgiler vermekle birlikte, bu malumatın daha az olduğu görülmektedir. Bu bilgiler kullanıldığında çalışmamız açısından bize az da olsa başkadıların hil'at törenleri hakkında yorum yapabilme fırsatı sunduğu için başkadıların hil'at törenlerini çalışmamızda ayrı bir bölüm olarak vermeyi uygun gördük. *Başkadıların Görev Alanları* başlıklı tezimizin dördüncü bölümü ise kendi içinde *adlî, idarî ve dinî, eğitim* ile alakalı görevler olmak üzere üç ana başlık halinde incelenmiştir. Görevlerin tasnif edilmesinde Kalkaşendî'nin *Subhu'l-a'şâ* adlı eseri temel kaynak olarak kullanılmakla birlikte adlî ve dinî görevleri bir arada tasnif etmemizin nedeni İslâm inancında dinî ve dünyevî ayrımı olmamakla birlikte dünyevî işlerin doğru ve adaletili yapılmasının aynı zamanda dinî bir vecibe olarak görülmesidir. Başkadıların adlî görevlerinin bahsedildiği birinci alt kısımda başkadıların hüküm verdikleri medreselerden ve baktıkları dava çeşitlerinden, yargı sistemindeki değişikliklerden, yargı sistemine yapılan ihlallerden ve bunun Memlûk Devleti'ne etkilerinden bahsedilmiştir. Ayrıca bu bölümde Memlûk fıkıh terminolojisinde mahkeme olarak meclis kelimesi kullanıldığından biz de konuyla alakalı olarak bahsettiğimiz davalarda meclis kelimesini kullanmayı uygun gördük. Dava çeşitlerinde ise kıstas olarak başkadıların kendi sınırları dâhilinde baktıkları davalar hakkında bilgi verdik. Başkadıların idarî ve dinî vazifelerinin incelendiği ikinci alt kısımda başkadıların tayin edildiği muhtesiplik, hatiplik, müftülük, vezirlik, sır kâtibliği, evkâf nâzırlığı gibi üst düzey dinî ve idarî vazifelerinden bahsedilmiştir. Başkadıların eğitim ile alakalı görevlerinin incelendiği üçüncü kısımdaki bilgilerin diğer bölümlere göre daha hacimli olduğunun farkındayız. Fakat İslâm dünyasında müftülerin, kadıların, başkadıların tahsilinin özelde fıkıh adı ile anılan bir tedrisattan geçtiği muhakkaktır. Fıkıh alanının, diğer İslâmî ilimler tefsir ve hadisten daha fazla hayatın pratiğine müdahil olduğu da dikkate alındığında bu kısımdaki bilgilerin tezimizin diğer kısımlarıyla orantısız farklılık göstermesi kaçınılmaz olmuştur.

Dolayısıyla fıkıh ilmini teoride bilen ve pratikte uygulayan başkadılarının eğitimi ilişkisi konusu kaynaklarda geniş olarak yer bulmuştur. Buna göre bu alt kısımda başkadılarının ikinci mesleği olan müderrislik vazifesinden, görev aldıkları medreselerden ve görev sürelerinden ayrıntılarıyla bahsedilmiştir. *Başkadılarının Görevden Alınması* başlıklı tezimizin son kısmını oluşturan beşinci bölüm ise kendi içinde beş alt kısma ayrılarak başkadılarının makamlarından azledilmelerine neden olan istifa, tutuklanma, yolsuzluk, sultan ve devlet ricalinin desteğini kaybetme, terfi ve tenziller gibi etkenlerden bahsedilmiştir.

Son olarak ekler kısmında; Kahire, Dımaşk, Halep, İskenderiye ve Trablus başkadılarının her dört mezhep için titizlikle oluşturduğumuz ayrı ayrı kronolojik başkadı listelerine yer verilmiştir.

2017 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından doktora araştırma bursuna lâyık görülen bu çalışmanın, Kahire ve Dımaşk şehirlerinin dışında Türkiye’de daha önce üzerine çalışma yapılmamış şehirlere ve birçok yeni konuya değinmesi, bu alanda çalışmak isteyen araştırmacılara yeni makale, bildiri, yüksek lisans ve doktora tezi hususunda fikir vermesi açısından önemlidir.

Tezim ile ilgili çalışmalar esnasında bana konu seçimimde yardımcı olan, kaynak ve Arapça kaleme alınmış araştırma eserleri edinmemde yardımını esirgemeyen; tezimi defalarca okuyup gerekli düzenlemeleri ve düzeltmeleri yaparak bana yol gösteren kıymetli hocam ve aynı zaman da tez danışmanım Prof. Dr. Fatma AKKUŞ YİĞİT’e canıgönülden teşekkür ederim. Tezin son halini alma sürecinde fikir ve eleştiriyile çalışmamızın şekillenmesine katkı sağlayan Prof. Dr. Nadir ÖZKUYUMCU’ya müteşekkir olduğumun bilinmesini isterim. Çalışmamızın hazırlanma aşamasında çalışmalarından ve tavsiyelerinden istifade ettiğim Prof. Dr. ERKAN GÖKSU’ya içtenlikle teşekkür ederim. Tezimi okumak suretiyle görüşleriyle katkı sağlayan Prof. Dr. Fatih Yahya AYZAZ’a teşekkür ederim. Çalışmamızı büyük bir titizlikle okuyup gerekli düzenlemeler ve yapıcı eleştirilerde bulunan Dr. Öğr. Üyesi Abdülhamit DÜNDAR’a içtenlikle teşekkür ederim. İlmî hassasiyeti ve özverisi ile lisans hayatımdan itibaren benden bilgisini, kitaplarını ve sonsuz sabrını esirgemeyen saygıdeğer hocam Doç. Dr. Samira KORTANTAMER’e şükran ve minnetlerimi sunarım. Tezim ile ilgili kaynak paylaşımında bulunan Dr. Öğr. Üyesi

Kâzım UZUN'a; bana tanıdıkları burs imkânı ile bu çalışmayı tamamlamayı borçlu olduğum Türk Tarih Kurumu'na teşekkür ederim. Ayrıca bu süreçte bana destek olan değerli arkadaşlarım Yasin ÖZDEMİR ve Hüsniye Hazal ERDOĞAN'a çok teşekkür ederim.

Songül AKYURT

İZMİR/2023

KAYNAKLAR

Memlûkler dönemi İslâm tarihçiliğinin zirveye ulaştığı dönemdir. Bu dönemde tarihi kitapların yanında coğrafi sosyo-ekonomik, biyografik, ansiklopedik ve devlet teşkilâtına dair eserler de kaleme alınmıştır. Bu eserlerin önemli bir kısmı günümüze dek ulaşmıştır. Bu kaynaklar arasında istifade ettiğimiz belli başlı eserler, çalışmamıza yaptıkları katkılar işaret etmek suretiyle tanıtılmıştır.

1. Arapça Kaynaklar

1.1. Vekayinâmeler

Tarih ve hadis sahalarında önemli bir isim olan Yûnînî (ö.1326/726), 1242 (640) yılında Dımaşk'ta doğdu. Dımaşk'ta babasından ve çeşitli âlimlerden ders aldı. Baalbek ulemâsının şeyhi oldu. Müellifin tarih alanındaki en önemli eseri Sıbt b.el-Cevzî'nin Mir'âtü'z-zamân fî târihi'l' a'yân adlı tarihine zeyl olarak kaleme aldığı *Zeylü Mir'âti'z-zaman*¹ adlı eseridir. Memlûk devri tarihi ve ulemâsı için başlıca kaynaklardan biri olan bu eserde tezimiz açısından son derece önemli olan başkadıların tayin ve azil gerekçeleri hakkında değerli bilgiler bulunmaktadır².

Hem anne hem de baba tarafından Türk asıllı olan İbnü'd-Devâdârî (ö. 1336/736) Kahire'de doğdu. Mısır ve Suriye'de önemli görevlerde bulunan babasının yanında bir çok tarihi olaya tanıklık etmiş, ayrıca pek çok büyük şahsiyetle tanışarak onların fikirlerinden faydalanmıştır. Müellifin en önemli eseri *Kenzü'd-dürer ve câm'iu'l-gurer*³ adlı dokuz ciltlik eseridir. Müellif eserinin sekizinci cildinde Memlûklerden, dokuzuncu cildinde ise özel olarak en-Nâsır Muhammed döneminden bahseder⁴. Eserde başkadıların tayin ve azil nedenleri hakkında kıymetli bilgiler bulunmaktadır.

Tarih ve hadis ilimlerinde İslâm tarihinin en ünlü âlimlerinden olan Şemseddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî (ö.1347/748) Dımaşk'ın sayfiye köylerinden

¹Kutbeddin Musa b. Muhammed el-Yûnînî, *Zeylü Mir'âti'z-zaman 1287-1291*, (thk. Antranig Melkonian), Freiburg, 1975.

²Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Yûnînî, Kudbüddin", *DİA*, Cilt 43, (2013), s. 596-597; Fatih Yahya Ayaz, *Memlûkler'de Tarih ve Tarihçiler*, Ankara, 2020, s. 26.

³Seyfeddin Ebû Bekir İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer ve câm'iu'l-gurer*, (thk. Ulrich Haarmann), Cilt 8, Kahire 1971; (thk. Hans Robert Roemer), Cilt 9, Kahire, 1960.

⁴Cevat İzgi, "İbnü'd-Devâdârî", *DİA*, Cilt 21, (2000), s. 11-13.

Batna'da doğdu. Öğrenim hayatına Dımaşk'ta başlayan Şemseddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, Kuran ilimleri, hadis, fıkıh ve tarih eğitimleri almıştır⁵. Zehebî'nin konumuz açısından en önemli eseri *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*'dir⁶. 40.000 yakın biyografinin de yer aldığı kitap, 1301 (700) yılına kadar gelen umumi bir İslâm tarihidir. Bahrî Memlûklerin ilk zamanlarında gerçekleşen başkadı tayinleri için kıymetli bilgiler vermektedir.

İbn Kesîr olarak bilinen müfessir ve muhaddis İmâdeddin Ebü'l-Fidâ (ö. 1373/774), 1301 (700) yılında doğdu. Öğrenimini tamamladıktan sonra hatip, müderris, kıraat âlimi, müftü ve mahkeme heyeti üyesi olarak çeşitli görevlerde bulundu⁷. Müellifin konumuz açısından en önemli eseri, başlangıçtan 1365-1366 (767) yılına kadar gelen olayları krolonojik sırayla anlatan umumi bir İslâm tarihi olan *el-Bidâye ve'n-nihâye'dir*⁸. Bu eserden özellikle müellifin dönemin olaylarının canlı şahidi olmasının yanında başkadıların atama ve azil nedenlerinin anlaşılması, başkadıların siyasî, dinî ve eğitimle alakalı görevleri konusunda ayrıntılı bilgi vermesi açısından oldukça faydalandı.

Bedreddin Hasan b. Habîb (ö. 1377/779) 1310 (710) yılında Dımaşk'ta doğdu. Babası Halep'e muhtesib ve hadis müderrisi tayin edilince Halep'e gitti. Burada inşa ve zabıt kâtipliklerinde bulundu⁹. Sultan Kalavun ve ailesinin tarihi hakkında yazdığı *Tezkiretü'n en-nebîh fî eyyâmi'l-Mansûr ve benîh*¹⁰ adlı eseri 1279-1368 (678-770) yılları arasındaki Memlûk tarihinden bahseder. Müellif eserinde en-Nâsır Muhammed dönemi başkadı tayinleri hakkında kıymetli bilgiler vermektedir.

Memlûk devri tarihçileri arasında oldukça önemli bir yere sahip olan Nâsireddin Muhammed İbnü'l-Furât (ö.1405/807), 1335 (735) yılında Kahire'de doğdu. Mısır'da ve Dımaşk'ta çeşitli âlimlerden ders aldı. Müderrislik ve kâtiplik yaptı¹¹. İbnü'l-

⁵ Tayyar Altıkulaç, "Zehebî", *DİA*, Cilt 44, (2013), s. 180-188.

⁶ Şemseddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, (thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî), Cilt 50, Beyrut-Lübnan, 1999.

⁷ Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler*, İstanbul, 1991, s. 328-329; Abdülkerim Özaydın, "İbn Kesîr, Ebü'l Fidâ", *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 132-134.

⁸ İmâdeddin Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye*, (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Turkî), Cilt 17-18, Kahire, 1998.

⁹ Ramazan Şeşen, *Müslümalarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul, 1998, s. 199; Süleyman Tülücü, "İbn Habîb el-Halebî", *DİA*, Cilt 19, (1999), s. 508.

¹⁰ Bedreddin Hasan b. Ömer İbn Habîb, *Tezkiretü'n en-nebîh fî eyyâmi'l-Mansûr ve benîh*, (thk. Saîd Abdülfettâh Âşûr), Cilt III, Kahire, 1986.

¹¹ Sadı S. Kucur, "İbnü'l-Furât, Nâsırüddin", *DİA*, Cilt 21, (2000), s. 45-46.

Furât'ın yedinci cildinden istifade ettiğimiz ve toplamda yirmi ciltten oluşan *Târihu 'd-düvel ve 'l-mülûk-Târihu İbni 'l-Furât*¹² adlı eserinde başkadıların atanma ve azil nedenleri hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır.

Takiyyuddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî (ö.1422/845) 1364 (766) yılında Kahire'de doğdu. Hem baba hem de anne tarafından ilimle uğraşan bir aileye mensup olan Makrîzî, fıkıh, hadis, kıraat, dil, edebiyat, nahiv ve tarih alanlarında altı yüz hocadan ders aldı. 1382'de (784) Mısır'a gelip buraya yerleşti. İbn Haldûn ile birkaç defa görüştü ve ondan önemli ölçüde etkilendi. Kadılık, imamlık ve çeşitli medreselerde müderrislik yapan Makrîzî, Sultan Ferec zamanında Kahire muhtesibi oldu¹³. Müellifin Orta Çağ Mısır tarihi ile ilgili önde gelen kaynaklardan biri olan *Kitâbü's-Sulûk li-ma 'rifeti düveli 'l-mülûk*¹⁴ adlı eserinde tezimiz açısından da son derece kıymetli bilgiler bulunmaktadır. Eserin mukaddimesinde İslâm öncesi dönem hakkında bilgi verildikten sonra İslâm tarihindeki Halifeler, Büveyhoğulları, Selçuklular ve Eyyübîler devrindeki olaylar nakledilmiştir¹⁵. Memlûk tarihine ışık tutan bu eserde, başkadıların listesi geniş bir şekilde verilerek başkadıların devlet içindeki konumları ve üst yönetim mensupları ile aralarındaki ilişkiler ayrıntılarıyla anlatıldığı için tezimizde geniş bir şekilde kullanılmıştır.

Dımaşk kadılığına kadar yükselen, fıkıh ve tarih sahalarında meşhur eserler veren Takiyyuddin İbn Kâdî Şuhbe (ö. 1448/851), 1377 (779) yılında Dımaşk'ta doğdu. Burada çeşitli medreselerde hocalık yaptı, fetva verdi¹⁶. Müellifin konumuz açısından oldukça faydalandığımız ilk eserinin adı *Târih İbn Kâdî Şuhbe 'dir*¹⁷. Müellif 1340-1407 (741-810) yılları arasındaki olaylardan bahsettiği eserde başkadıların atanma ve azil nedenleri hakkında detaylı bilgiler vermiştir.

¹² Nâsireddin Muhammed İbnü'l-Furât, *Târihu 'd-düvel ve 'l-mülûk-Târihu İbni 'l-Furât*, (thk. Kostantin Zurayk), Beyrut, 1942.

¹³ Günaltay, *İslam Tarihi*, s. 352; Şeşen, *Müslümanlarda*, s. 208; Eymen Fuâd es-Seyyid, "Makrîzî", *DİA*, Cilt 27, (2007), s. 448; Ayaz, *Memlûkler'de Tarih ve Tarihçiler*, s. 80-81.

¹⁴ Takiyyuddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *Kitâbü's-Sulûk li-ma 'rifeti düveli 'l-mülûk*, (thk. Muhammed Mustafa Ziyade), Cilt 1/2-3, Kahire, 1957-1970; (thk. Muhammed Mustafa Ziyade), Cilt 2/1-2-3, Kahire, 1941-1942-1958; (thk. Saîd Abdülfettâh Âşûr), Cilt 3/1-2-3, Kahire, 1970-1970-1972; (thk. Saîd Abdülfettâh Âşûr), Cilt 4/1-2-3, Kahire, 1972-1972-1973.

¹⁵ Günaltay, *İslam Tarihi*, s. 356-357; Şeşen, *Müslümanlarda*, s. 209; es-Seyyid, "Makrîzî", s. 448.

¹⁶ Cengiz Kallek, "İbn Kâdî Şuhbe, Takiyyüddin", *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 102.

¹⁷ Takiyyuddin İbn Kâdî Şuhbe, *Târihu İbn Kâdî Şuhbe*, (thk. Adnan Dervîş), Cilt II, Dımaşk, 1994.

Muhaddis ve tarihçi olan İbn Hacer el-Askalânî (ö.1449/852), 1361(773) yılında Kahire’de doğdu. Mısır ve Mekke’de zamanının ünlü hocalarından ders aldı. Hadis, fıkıh, tefsir, Arapça, biyografi sahalarında büyük âlimler arasına girdi. İbn Hacer, başta hadis ve tarih olmak üzere 270 civarında eser yazdı¹⁸. İbn Hacer’in konumuz açısından en önemli eserlerinden biri, *İnbâü’l-gumr bi-ebnâi’l-umr’dur*¹⁹. Eser, müellifin doğumundan ölümüne kadar olan zamanın tarihini ihtiva eder. 1371-1449 (773-852) yılları arasını anlatan eser, büyük ölçüde müellifin gördüğü, duyduğu ve yaşadığı olayları tasvir ettiği için biz de bu bilgilerden oldukça istifade ettik. Aynı zamanda başkadılık mertebesine de erişen İbn Hacer, özellikle Dımaşk başkadılığı ve bu müesseseye tayin edilen başkadılar hakkında geniş bir liste vermekle birlikte onların dinî, siyasî ve eğitim ile alakalı görevleri hakkında da oldukça kıymetli bilgiler kaydetmektedir.

Zeyneddin b. Abdülbâsit el-Malatî (ö.1468/920) 1410 (844) yılında Malatya’da doğdu. Babası Halil, önemli vazifelerde bulunmuş devlet adamlarından biriydi. Abdülbâsit iyi bir eğitim almak adına Halep, Dımaşk ve Mağrib’i dolaştı ve Kahire’ye yerleşti. Arapça, beyân, mantık, felsefe ve kelam gibi ilimleri okudu²⁰. Müellifin konumuz açısından en önemli eseri 1343-1491 (744-896) yılları arasındaki olayları anlatan *Neylü’l-emel fi Zeyli’d-Düvel*²¹ adlı eseridir. Müellifin istifade ettiğimiz bu oldukça hacimli eserinde başkadıların tayin ve azil nedenleri, devlet içindeki vaziferi ve en önemlisi de Halep Mâlikî ve Hanbelî başkadılıklarının kuruluş aşaması hakkında kıymetli bilgiler bulunmaktadır.

Ebü’l-Mehâsin Cemâleddin Yusuf b.Tağriberdî (ö. 1470/874) 1410 (812) yılında Kahire’de doğdu. Babası Berkûk tarafından satın alınıp memlûk olarak yetiştirildi. İbn Hacer, Aynî, Makrîzî, İbn Arabşah gibi zamanının önemli âlimlerinden ders aldı. Makrîzî’nin etkisiyle tarih ilmine merak saldı²². Memlûk dönemi önemli tarihçilerinden biri olan İbn Tağriberdî’nin bu alanda yazmış olduğu en önemli eseri

¹⁸ Günaltay, *İslam Tarihi*, s. 358-359; M. Yaşar Kandemir, “İbn Hacer el-Askalânî”, *DİA*, Cilt 19, (1999), s. 514.

¹⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *İnbâü’l-gumr bi-ebnâi’l-umr*, (thk. Hasan Habeşi), Cilt 1-2-3-4, Kahire, 1969-1994-1972-1994.

²⁰ Abdülkerim Özaydın, “Abdülbâsit el-Malatî”, *DİA*, Cilt 1, (1998), s. 201.

²¹ Zeyneddin Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü’l-emel fi Zeyli’d-Düvel*, (thk. Ömer Abdüsselam Tedmuri), Cilt 1/1-2-3-4-5-6-7-8, Sayda-Beyrut, 2002.

²² Günaltay, *İslam Tarihi*, s. 390-391; Mustafa Çuhadar, İsmail Yiğit, “İbn Tağriberdî”, *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 385.

*en-Nücümü'z-zâhire fî mülûkî Mısr ve'l-Kâhire'dir*²³. Eser Mısır'ın fethinden 1453 (865) senesine kadar gelen olayları anlatır. Birçok hadiseyi ana kaynaklarından dinlemesi ve resmi vesikaları görmüş olması nedeniyle verdiği bilgiler konumuz açısından oldukça önemlidir. İbn Tağribirdî'nin istifade ettiğimiz bir diğer önemli eseri *Havâdisü'd-dühûr fî Medâ'l-eyyâm ve'ş-Şühûr'dur*²⁴. Müellif, mukaddimesinde bu eseri hocası Makrîzî'nin *es-Sulûk*'üne zeyl olarak hazırladığını belirtmiş, olayları hocası gibi yıllara göre verdiğini, ancak onun aksine anlatımlarını kısa tuttuğunu, hal tercümelerini ise daha geniş biçimde ele aldığını söylemiştir. Müellif, eserinde başkadıların hal tercümeleleri hakkında kıymetli bilgiler vermektedir.

Ebû Zer Sıbt İbnü'l-Acemî (ö.1480/884) 1415 (884) yılında Halep'te doğdu. Babaannesi, Ömer b. Muhammed el-Acemî'nin kızı olduğu için babası gibi Sıbt İbnü'l-Acemî olarak da tanınır. İlk tahsiline babasının yanında başladı. Daha sonra İbn Hatib, İbn Mektûm er-Rahbî ve Şemsü's-Selâmî'den fıkıh, İbnü'l-Azâzî ve Şemsü'l-Malatî'den Arapça, İbn Hacer el-Askalânî ve diğer bazı muhaddislerden hadis okudu. Ebû Zer önceleri edebiyata ilgi duymuş ve bu alanda birçok eser telif etmiştir. Daha sonra çalışmalarını hadis ve fıkıh sahasında yoğunlaştırmış, üstün zekâsı ve güzel ahlakı sebebiyle hocası İbn Hacer'in takdirini kazanmıştır. Hayatının son yıllarına doğru hâfızasını ve görme yetisini kaybetmiştir²⁵. Halepli tarihçinin kaleme aldığı *Künûzü'z-zeheb fî târîhi Haleb*²⁶ adlı eseri döneminin siyasî olaylarını anlatmakla birlikte hem Halep'te bulunan kurumlar hem de Halep başkadılığında görev yapmış olan başkadıların isimlerini zikretmesi ve başkadıların listesini vermesi açısından oldukça önemlidir.

1445 (818) yılında Kahire'de doğan Celâleddin Abdurrahman es-Süyûtî (ö.1505/911), ilmiye sınıfına mensup bir aileden geliyordu. Tefsir, hadis, edebiyat, fıkıh, dil, folklor ve tarih konularında eserler yazmıştır. İslâm tarihinde en çok eser yazan müelliflerin başında gelir. Eserlerinin sayısı altı yüz civarındadır. En önemli eseri ve bizim de tezimizde kullandığımız iki cilt halinde yazılan *Hüsnu'l-muhâdara*

²³Ebü'l-Mehâsin Cemâleddin Yusuf İbn Tağribirdî, *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûkî Mısr ve'l-Kâhire*, (thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Cilt 7-10-11-12, Beyrut, 1992.

²⁴Ebü'l-Mehâsin Cemâleddin Yusuf İbn Tağribirdî, *Havâdisü'd-dühûr fî Medâ'l-eyyâm ve'ş-Şühûr*, (thk. Muhammed Kemaleddin İzzeddin), Cilt 1-2, Kahire, 1990.

²⁵Ali Öngül, "Ebû Zer el-Halebî", *DİA*, Cilt 10, (1994), s. 269.

²⁶Ebü Zer Sıbt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb fî târîhi Haleb*, (thk. Şevki Şaş-Falih Bekkür), Cilt 1-2, Halep, 1996.

*fi ahbâri Mısır ve'l-Kâhire'dir*²⁷. Bu eserde Mısır'ın Firavunlar dönemi, İslâmlaşma süreci, burada kurulan devletler, ayrıca sultanlar, devlet adamları, ileri gelen âlimler, şairler, hekimler ve Mısırlıların âdetleri anlatılmaktadır. Müellif eserinin ikinci cildinde Kahire başkadılarının tayin listelerini vermesi yönüyle araştırmamız açısından son derece önemli bir kaynak olmuştur.

Muhammed b. Ahmed b. İyâs (ö.1524/930) 1448 (852) yılında Kahire'de doğdu. Dinî ilimlerin yanı sıra, zamanın önde gelen iki ilim adamı olan Süyûtî ve Abdülbâsıt el-Malatî'den tarih ve coğrafya dersleri aldı. Daha çok şiir ve tarih ile ilgilenen müellif, Arap şiirinin pek çok türünde şiirler yazdı. Ancak o daha ziyade tarihçiliği ile şöhret buldu. Nitekim bu alanda hızla yükselen İbn İyâs, Sultan Kansuh el-Gûrî döneminde (1501-1517/906-922) Memlûk devlet tarihçisi oldu²⁸. İbn İyâs'ın eserleri Memlûk tarihinin son dönemiyle Mısır'da Osmanlı hâkimiyetinin ilk dönemleri açısından oldukça önem taşımaktadır. Konumuz açısından oldukça faydalandığımız *Bedâi'u'z-zühûr fi vekâi'i'd-dühûr*²⁹ adlı eserinde müellif, yaşadığı döneme kadar Mısır'ın İslâmi ve genel tarihi hakkında bilgi verdikten sonra başlangıçtan 1522 (928) yılına kadar Mısır'la ilgili bilgileri kaydetmiştir. Eserde başkadıların tayin ve azil nedenleri hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır.

Tarihçiliğiyle nam salan ve aynı zamanda âlim ve şair olan İbn Tolun (ö.1546/953) Dımaşk'ın Sâlihiye semtinde doğdu. İbn Tolun İslâmî ilimlerin yanı sıra tarih, tıp, hendese, matematik, musiki ve edebiyat ilimlerinde öğrenim gördü. Ders aldığı âlimler arasında Nâsıreddin İbn Züreyk, Takiyyuddin İbn Kâdî Aclûn, Necmeddin İbn Muflah, Burhâneddin İbn Avn, Şemseddin İbn Ramazan, Celâleddin ed-Devvânî, Ebü'l-Feth el-Mizzî, amcası Cemâleddin İbn Tolun, İbnü'l-Mibred, Süyûtî, Nuaymî ve Şemseddin İbn Mekkî gelmektedir. Özellikle İbn Abdülhâdî ve Nuaymî'den çok etkilenmiş, Dımaşk'ın tarihi, coğrafyası ve topografyası hakkında yazdığı kitaplarda bunların eserlerinden büyük ölçüde faydalanmıştır³⁰. Müellifin iki

²⁷ Celâleddin Abdurrahman es-Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara fi ahbâri Mısır ve'l-Kâhire*, (thk. Muhammed Ebû Fadl İbrahim), Cilt 2, Kahire, 1964

²⁸ Muhammed Razuk, "İbn İyâs", *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 97; Ayaz, *Memlûkler'de Tarih ve Tarihçiler*, s. 125.

²⁹ Muhammed b. Ahmed b. İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr fi vekâi'i'd-dühûr*, (thk. Muhammed Mustafa), Cilt 2-3-4, Kahire, 1972-1984.

³⁰ Ahmed Kavas, "İbn Tolun, Şemseddin", *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 415-416.

cilt halinde neşrettiği *Müfâkehetü'l-hullân fi Havâdisi'z-zamân*³¹ adlı eserinin kullandığımız birinci cildinde Memlûk Devleti'nin son dönemi hakkında bilgi verirken Dımaşk ulemâsı hakkında da oldukça değerli bilgiler kaydetmektedir.

1.2. Devlet Teşkilâtına ve Coğrafyaya Dair Eserler

Memlûk müverrihleri tarih yazıcılığının yanında coğrafya ve devlet teşkilâtına dair pek çok önemli eserler yazmışlardır. Bunların başında Nüveyrî'nin (ö.1333/733) *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*³² adlı eseri bulunmaktadır. 1279 (677) yılında Mısır'ın Said Bölgesin'de dünyaya gelen Nüveyrî, Kahire'de Arapça, hadis, edebiyat, tarih ve inşa sanatıyla ilgili dersler aldı. Divân reisliği yapan Nüveyrî, 1310 (710) yılında Trablusşam'a Nâzirü'l-Ceyş tayin edildi. Daha sonra bu vazifesinden ayrılarak eser yazmakla meşgul oldu³³. Konumuz açısından oldukça önemli olan bu hacimli eserinde Nüveyrî, edebiyat, şiir, coğrafya, astronomi, adalet, siyaset, idare, tarih, hayvanlar, bitkiler hakkında bilgi veren kapsamlı bir ansiklopedi ortaya çıkarmıştır. Müellif eserinin otuz ila otuz üçüncü ciltleri arasında konumuz açısından son derece önemli bilgilerden bahsetmektedir. Memlûk Devleti'nde Dört Başkadılık sisteminin ortaya çıkış nedenleri hakkında bilgi veren Nüveyrî, başkadıların tayin ve azil nedenleri başta olmak üzere onların eğitimle alakalı vazifeleri hakkında da malumat vermektedir.

Takiyyuddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî'nin coğrafya sahasında kaleme aldığı bizim de oldukça istifade ettiğimiz eserinin adı *Kitâbü'l-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hitat ve'l-âsâr'dır*³⁴. Eserinde Mısır'ın tasvirine İskenderiye ile başlayıp Fustât ve Kahire hakkında oldukça ayrıntılı bilgi vermiştir. Bunun yanında müellifin eserinde Kahire'deki medreseler, camiler, hânkâhlar, ribâtlar ve bahsi geçen bu mekânlara müderris olarak tayin edilen başkadılar hakkında ayrıntılı olmasa da bilgi vermesi

³¹ Şemseddin Muhammed İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hullân fi Havâdisi'z-zamân*, (thk. Muhammed Mustafa), Cilt 1, Kahire, 1962.

³² Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*, (thk. Necip Mustafa Fevvâz-Hikmet Keşâi Fevvâz), Cilt 31-32, Beyrut, 2004; (thk. İbrahim Şemseddin), Cilt 33, Beyrut, 2004.

³³ Şeşen, *Müslümanlarda*; Mustafa Öz, "Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb", *DİA*, Cilt 33, (2007), 304-306.

³⁴ Takiyyuddin Ahmed Ali b. el-Makrîzî, *Kitâbü'l-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hitat ve'l-âsâr*, Cilt 1-2, ts.

Kahire başkadılarının eğitim-öğretim faaliyetleri hakkında önemli bilgiler edinmemizi sağlamıştır.

Ahmed Ali b. el-Kalkaşendî (ö.1418/821) 1335 (756) yılında Kahire’de doğdu. Kahire ve İskenderiye’de çeşitli âlimlerden hadis, fıkıh, edebiyat, dersleri aldı. 1389 (791) yılında Sultan Berkûk zamanında dest kâtibi olarak çalıştı. Kalkaşendî tarih, fıkıh ve edebiyat sahaslarında eserler yazmıştır³⁵. Müellifin en önemli eseri *Subhu’l- a’ şâ fi Sinâ’ati’l-inşâ’du*³⁶. Eserde Memlûk Devleti sanatı ve inşâ divanı ile ilgili önemli bilgilerin yanı sıra, Memlûk Devleti’nde başkadılık müessesesinin kuruluş aşamasından ve müessesenin kuruluş nedenlerinden de bahsetmektedir.

Memlûk devlet adamı ve tarihçisi olan Garsüddin Hâlîl b. Şâhîn ez-Zâhirî (ö. 1468/873) 1410 (813) yılında Kahire veya Kudüs’te doğdu. Babası Emir Şeyh es-Safevî’nin memlûklerinden idi. Babası öldükten sonra Emir Özbek’in hizmetinde bulundu. İskenderiye’de hâciblik yaptıktan sonra Kahire’ye döndü ve vezirlik görevine tayin edildi. Hayatı boyunca Kudüs, Kerek, Malatya nâibliği ve Halep atabekliği vazifelerinde bulundu³⁷.

Halil b. Şâhîn’in *Keşfü’l-memâlik ve beyânü’l-ṭ-ṭuruḫ ve’l-mesâlik* adlı eseri hem coğrafya hem de devlet teşkilâtı sahasında yazılmış önemli bir eserdir. İki ciltlik bu eser kırk bölümden oluşmaktadır. Hacimli ve uzun bulduğu eserini daha sonra *Zübdetü Keşfi’l-memâlik ve beyâni’l-ṭ-ṭuruḫ ve’l-mesâlik*³⁸ adıyla on iki bölüm olarak düzenlemiştir. Mısır’ın mabetleri, güzergâhları, şehirleri, kaleleri ve diğer mimari eserleri hakkında bilgi verir³⁹. Başkadılık müessesesi hakkında da ayrıntılı bilgiler veren müellif, eserinde bölge başkadılarının mezhepsel dağılımı hususunda da oldukça önemli bilgiler vermektedir.

Celâleddin Abdurrahman Nuaymî (ö.1521/927) coğrafya sahasında konumuz açısından son derece önemli olan *ed-Dâris fi târihi’l-Medâris*⁴⁰ adında bir eser telif

³⁵ Mehmet İpşirli, “Kalkaşendî”, *DİA*, Cilt 24, (2001), s. 263; Ayaz, *Memlûkler’de Tarih ve Tarihçiler*, s. 143-144.

³⁶ Ahmed Ali b. Kalkaşendî, *Subhu’l- a’ şâ fi Sinâ’ati’l-inşâ’du*, Cilt 4, (thk.Yûsuf Ali Tavîl), Kahire, 1987.

³⁷ Şeşen, *Müslümanlarda*, s. 221; Asri Çubukçu, “Halil b. Şâhîn”, *DİA*, Cilt 15, (1997), s. 328-329.

³⁸ Garsüddin Halil b. Şâhîn, *Zübdetü Keşfi’l-memâlik ve beyâni’l-ṭ-ṭuruḫ ve’l-mesâlik*, (thk. Paul Ravaisse), Paris, 1894.

³⁹ Şeşen, *Müslümanlarda*, s. 221; Çubukçu, “Halil b. Şâhîn”, s. 328-329.

⁴⁰ Abdülkâdir b. Muhammed en-Nuaymî, *ed-Dâris fi târihi’l-Medâris*, (thk. İbrahim Şemseddin), Cilt 1-2, Beyrut, 1990.

Hallikân'ın Vefeyâtü' l-a'yân'ına zeyl olarak yazdığı *Fevâtü'l el-Vefayât ve'z-zeylü 'aleyha'*⁴⁵dir. İbn Hallikân'dan sonra yaşayan önemli âlimlerin hayatlarını kitabına eklemiştir.

Tâceddin es-Sübki (ö.1370/771) 1327 (727) yılında Kahire'de dünyaya geldi. On iki yaşında babasıyla Dımaşk'a geldi ve burada zamanın ünlü âlimlerinden Mizzî, Zehebî, İbnü'l-Nâkîb gibi hocalardan ders aldı. On sekiz yaşında fetva vermeye icâzet alan Tâceddin es-Sübki, babası Takiyuddin es-Sübki'nin vefat etmesinin ardından dört kez Dımaşk Şâfiî başkadılığına tayin edildi. Ünlü bir kadı ailesine mensup olan Tâceddin es-Sübki'nin kaleme aldığı *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*⁴⁶ adlı biyografi eseri, çalışmamızda yoğun kullandığımız kaynakların başında gelmektedir. Müellif eserinde İmam Şâfiî'den başlayarak kendi dönemine kadar ki Şâfiî ulemâ hakkında oldukça önemli bilgiler vermektedir⁴⁷.

Ebü'l-Hayr Şemseddin İbnü'l-Cezerî (ö.1429/833) 1350 (751) yılında Dımaşk'ta doğdu. İbnü'l-Cezerî diye anılması Cezîre-i İbn Ömer'e (bugünkü Şırnak'a bağlı Cizre ilçesi) nisbetledir. Kur'an'ı ezberledikten sonra İbnü'l-Buhârî diye tanınan Ali b. Ahmed b. Abdülvâhid'in talebelerinden hadis dinledi ve kıraat okudu. 1368 (769) yılında tahsil amacıyla Mısır'a ilk seyahatini yaptı. Şâfiî fakihî Abdürrahîm b. Hasan el-İsnevî'den fıkıh dersleri aldı. Mısır'daki tahsilini tamamlayan İbnü'l-Cezerî, Dımaşk'ta Emeviyye Cami'nde Kubbetü'n-Nasr'ın altında kıraat okutmaya başladı. Onun yıllarca sürdürdüğü bu dersleri Endülüs, Yemen, Hindistan, Rum ve Acem diyarından gelen talebelerin ilgi odağı oldu. Kendisine ayrıca el-Âdîliyye Medresesi kıraat şeyhliği görevi verildi. Daha sonra Dârü'l-Hadis el-Eşrefiyye şeyhliğine getirildi⁴⁸. Müellifin tezimizde kullandığımız *Gâyetü'n-Nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*⁴⁹ adlı eserinde başkadılar başta olmak üzere 3955 önemli şahsın hal tercemeleri bulunmaktadır.

⁴⁵ Muhammed b. Şakir el-Kütübî, *Vefât el-Vefayât ve'z Zeyl Aleyh'*, (thk. İhsan Abbâs) Cilt 3, Beyrut, 1973.

⁴⁶ Tâceddin Ebü'l-Bekâ es-Sübki, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, (thk. Mahmud Muhammed et-Tenâhî-Abdülfettah Muhammed el-Hulv), Cilt 8-9-10, Kahire, 1964-1976-1992.

⁴⁷ Bilal Aybakan, "Sübki, Tâceddin", *DİA*, Cilt 38, (2010), s. 11-13.

⁴⁸ Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 551-557.

⁴⁹ Ebül-Hayr Şemseddin İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*, (thk. Gotthelf Bergstraesser), Cilt 1, Beyrut, 1971.

Memlûk müelliflerinin en önemli biyografi yazarları arasında bulunan Şemseddin Muhammed es-Sehâvî (ö. 1497/902) 1428 (831) yılında Kahire’de doğdu. Evlerinin yakınında oturan İbn Hacer’in derslerine katılmaya başladı. O ölünce, Dımaşk, Kudüs, Halil, Nablus, Medine Humus, Hama, Halep gibi zamanın kültür merkezlerini dolaştı. Hadis, tarih, kıraat, arapça, fıkıh, edebiyat ve fıkıh alanlarında geniş bilgi sahibi oldu. Kahire’de çeşitli medreselerde müderrislik yaptı⁵⁰. Müellifin tezimiz açısından son derece elzem olan ve on iki ciltten oluşan *ed-Dav’ü’l-lâmi’ li-ehli’l-karni’t-tâsi*⁵¹ adlı eseri 1398-1493 (801-899) yılları arasında meşhur kişilerin biyografilerine dair bilgiler vermektedir⁵².

Radiyyuddin b. el-Hanbelî (ö.1563/971) 1502 (908) yılında Halep’te doğdu. Rebîa kabilesine mensuptur. Soyu, babasının anne tarafından dedesi olan fakih ve tarihçi Ebü’l-Velîd İbnü’ş-Şihne’ye ulaşır. Kendisi Hanefiliği benimsemesine rağmen babası ve dedeleri Hanbelî olduğu için İbnü’l-Hanbelî ya da Hanbelîzâde olarak tanınır. Halep’te Muhammed b. Şaban ed-Deyrûtî’den hadis öğrenimi gördü ve icâzet aldı. Muhammed el-Hanâcirî’den hesap, Veliyyüddin eş-Şirvânî’den astronomi okudu. Halepli Mûsâ er-Resûlî’den belâgat, Burhâneddin İbrâhim el-Îmâdî’den çeşitli konularda ders aldı⁵³. Müellifin iki cilt halinde ele aldığı ve *Dürrü’l-ḥabeb fî târîhi a’yâni Haleb*⁵⁴ adını verdiği eserinde 633 Halepli âlimin biyografisinden bahsetmekte ve Halep başkadıları hakkında da önemli bilgiler kayda geçmektedir.

İbn Kâdî Şühbe’nin biyografi alanında kullandığımız en önemli eseri *Tabakâtü’ş-Şâfi’iyye*⁵⁵dir. Müellif bu eseri, İmam Şâfiî’den başlayarak 1436-1437 yılına kadar gelen Şâfiî âlimlerin biyografisini içermektedir⁵⁶. İbn Hacer el-Askalânî’nin tezimizde kullandığımız bir diğer önemli eseri ise *ed-Dürerü’l-kâmine fî a’yâni’l-mieti’s-sâmine*⁵⁷. Eser 14. yüzyılda yetişen önemli kişilerden bahseder.

⁵⁰ Cengiz Tomar, “es-Sehâvî, Şemseddîn”, *DİA*, Cilt 36, (2009), s. 313-116.

⁵¹ Şemseddîn Muhammed Sehâvî, *ed-Dav’ü’l-lâmi’ li-ehli’l-karni’t-tâsi*, Cilt 1-2, 1992, y.y.

⁵² Şeşen, *Müslümanlarda*, s. 224; Tomar, “es-Sehâvî, Şemseddîn”, s. 315; Ayaz, *Memlûkler’de Tarih ve Tarihçiler*, s. 192-193.

⁵³ Cevat İzgi, “İbnü’l-Hanbelî, Radiyyüddin”, *DİA*, Cilt 21, (2000), s. 68-69.

⁵⁴ Radiyyüddin İbnü’l-Hanbelî, *Dürrü’l-ḥabeb fî târîhi a’yâni Haleb*, (thk. Mahmûd el-Fâhûrî-Yahya Zekeriyâ Abbâre), Cilt 1-2, Dımaşk, 1972-1973.

⁵⁵ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât eş-Şâfi’iyye*, (thk. Hâfız Abdulâlim Han), Cilt 3-4, Haydarabat, 1979-1980.

⁵⁶ Cengiz Kallek, “İbn Kâdî Şühbe, Takiyyüddin”, *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 102-103.

⁵⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü’l-kâmine fî a’yâni’l-mieti’s-sâmine*, (thk. Abdülvâris Muhammed Ali), Cilt 1, Beyrut, 1997.

Eserde âlimlerin yanında hükümdarların, vezirlerin, ediplerin, şairlerin ve diğer önemli kişilerin biyografileri bulunur⁵⁸. Müellifin konumuz açısından bir diğer önemli eseri *Ref'û'l-işr 'an kudâti Mısr*'dir⁵⁹. İbn Hacer bu eserinde Mısırlı başkadıların biyografilerini yazarak onların eğitim hayatları ve siyasî görevleri hakkında oldukça önemli bilgiler vermiştir.

Aynî'nin konumuz açısından oldukça önemli olan, biyografi türünde istifade ettiğimiz *es-Seyfü'l-mühenned fi sîreti'l-Meliki'l-Mü'eyyed*⁶⁰ adlı eseri Sultan Şeyh el-Mahmudî ve devriyle ilgili olarak bilgiler vermekle birlikte bu dönemde tayin edilen başkadılar ve bu başkadıların Memlûk Devleti'nde meydana gelen siyasî çalkantılar karşısındaki siyasî tutumları hakkında oldukça önemli bilgiler vermektedir.

İbn Tolun'un istifade ettiğimiz biyografi türündeki *Kudâtû Dimaşk*⁶¹ adlı eserinde Dimaşk'ta görev yapmış dört mezhepten başkadıların listeleri hal tercemeleri ile birlikte verilmekte; başkadıların dinî, siyasî, hukukî ve eğitimle alakaları vazifeleri hakkında da ayrıntılı bilgiler kaydedilmektedir.

2. Araştırma ve İnceleme Eserler

Memlûk Devleti'nde başkadılık müessesesiyle alakalı çalışmamıza katkı sağlayan yerli ve yabancı çeşitli araştırma eserleri bulunmaktadır. İlk olarak Fahrettin Atar'ın *İslâm Adliye Teşkilâtı (Ortaya Çıkışı ve İşleyişi)*⁶² adlı eserinden istifade ettik. Eserde İslâm adliye teşkilâtının işleyişi ve gelişimi, mahkeme çeşitleri, muhakeme usulu hakkında ayrıntılı ve önemli bilgiler verilmektedir. Yazarın DİA'daki *Kadı*⁶³ maddesi de çalışmamıza katkı sağlamıştır. Şükrü Özen'in DİA'daki *Kadılıkudât*⁶⁴ maddesi tezimize katkı sunan çalışmalardan bir diğeridir. Ahmet Hamdi Furat'ın *Kadılıkudâtlık Müessesesinin Oluşumu ve İlk Kadılıkudâtlar*⁶⁵ adlı makalesi

⁵⁸ Şeşen, *Müslümanlarda*, s. 214; Kandemir, "İbn Hacer", s. 525.

⁵⁹ İbn Hacer, *Ref'û'l-işr 'an kudâti Mısr*, (thk. Ali Muhammed Ömer), Kahire, 1998.

⁶⁰ Bedreddin el-Aynî, *es-Seyfü'l-mühenned fi sîreti'l-Meliki'l-Mü'eyyed*, (thk. Fehim Muhammed Şeltût), Kahire, 1998.

⁶¹ Şemseddin İbn Tolun, *Kudâtû Dimaşk*, (thk. Selâhaddin Muncid), Kahire, 1956.

⁶² Fahrettin Atar, *İslâm Adliye Teşkilâtı (Ortaya Çıkışı ve İşleyişi)*, İstanbul, 1991.

⁶³ Fahrettin Atar, "Kadı", *DİA*, Cilt 24, (2001), s. 66-69.

⁶⁴ Şükrü Özen, "Kadılıkudât", *DİA*, Cilt 24, (2001), s. 77-82.

⁶⁵ Ahmet Hamdi Furat "Kadılıkudâtlık Müessesesinin Oluşumu ve İlk Kadılıkudâtlar", *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi*, Sayı 18, (2008), s. 103-121.

müessesesinin Abbâsiler dönemindeki tarihsel sürecinden ayrıntılarıyla bahsetmesi açısından zikredilmeye değerdir.

Mezkûr konuyla alakalı olarak çalışmamıza katkı sağlayan doktora tezlerinden de bahsetmek gerekir. Araştırmamızın çeşitli kısımlarında bu çalışmalardan faydalandık. İlk olarak Memlûk Devleti'nde Kahire başkadılığı ve bu bölge başkadılarının azilleri, tayinleri ve yetki alanlarıyla alakalı olarak kapsamlı bir çalışma yapan Joseph Escovitz'in *The Office of Qadî al-qudât in Cairo under the Bahrî Mamlûks*⁶⁶ adlı doktora tezinden oldukça istifade edilmiştir. Mehmet Fatih Yalçın'ın *Bahrî Memlûkler Döneminde Dımaşk Kadilkudâtları (1266-1382)*⁶⁷ adlı doktora tezi Escovitz'in başlatmış olduğu çalışmanın bir nevi devamı niteliğindedir. Dımaşk başkadılığı ve burada görev yapan başkadıların azil ve tayin nedenleri, başkadıların görev alanlarının ayrıntılı olarak incelenmiş olması tezin kıymetini arttırmaktadır. Yayınlandıktan sonra kitap olarak da basılan bu iki kıymetli tez, doktora konumuzun belirlenmesinde çok etkili olmuş, Memlûk Devleti'nde başkadılık müessesesine daha ayrıntılı ve diğer büyük şehir başkadılıklarını da kapsayacak şekilde konuyu daha geniş bir zaman ve mekan sınırına dayandırarak inceleme fırsatı vermiştir. Böylelikle çalışma konumuzun hazırlanan diğer doktora tezlerinden farklı olarak zamansal bir süreklilik içinde incelenmesi; başkadılıkların işleyişini, benzerliklerinin, farklılıklarının anlaşılması açısından da önemini gözler önüne sermektedir. Bahsi geçen bu tezlere ek olarak Esra Atmaca'nın *Memlûkler Dönemi'nde Halep'te Eğitim-Öğretim Müesseseleri ve Ulemâ*⁶⁸ başlıklı doktora tezinden de çalışmamızda istifade edilmiştir. Bu tez özellikle Halepli ulemâ aileleri ve burada bulunan başkadılara dair verdiği bilgiler doğrultusunda katkı sağlamıştır. Aygül Düzenli'nin *Memlûkler Döneminde İktidar-Ulemâ İlişkisi (648-923/1250-1517)*⁶⁹ adlı doktora tezinde Memlûkler döneminde siyasî, askerî, dinî, adlî, sosyal ve ilmî hayatta iktidar-ulemâ ilişkilerinden

⁶⁶ Joseph H. Escovitz, *The Office of Qadî al-qudât in Cairo under the Bahrî Mamlûks*, Doktora Tezi, McGill University Institute of Islamic Studies, McGill 1978.

⁶⁷ Mehmet Fatih Yalçın, *Bahrî Memlûkler Döneminde Dımaşk Kadilkudâtları (1266-1382)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016.

⁶⁸ Esra Atmaca, *Memlûkler Dönemin'de Halep'te Eğitim-Öğretim Müesseseleri ve Ulemâ*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.

⁶⁹ Aygül Düzenli, *Memlûkler Döneminde İktidar-Ulemâ İlişkisi (648-923/1250-1517)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2021.

bahsedilmiştir. Bu ilişkiler çerçevesinde başkadıların rolleri hakkında da kıymetli bilgiler bulunmaktadır.

Çalışmamız boyunca tezimizde yararlandığımız Dört Başkadılık sisteminin ortaya çıkışı ve işleyişi hakkında yazılan nitelikle makalelerde bulunmaktadır. Bu makalelerden ilki daha önce yukarıda doktora tezinden bahsettiğimiz Joseph H. Escovitz'in *The Establishment of Four Chief Judgeship in the Mamlûk Empire*⁷⁰ adlı makalesidir. Makalede yeni sistemin kuruluş aşamasından, Sultan Baybars'ın sistemi yürürlüğe geçirmeden önce provalarını yaptığı aşamalı bir süreç olduğundan bahsetmekle birlikte Moğol baskısı sonucunda demoğrafik yapının değişerek Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri mensuplarının da artması nedeniyle böyle bir uygulamaya ihtiyaç duyulduğu bilgisini vermektedir. Jorgen S. Nielson *Sultan al-Zâhir Baybars and the Oppointment of Four Chief Qâdis, 663/1265*⁷¹ başlıklı makalesinde, Dört Başkadılık sistemini Hanefî mezhebini güçlendirmek adına Memlûklerin genel bir politikası olduğunu savunmaktadır. Jorgen S. Nielson'ın bu görüşünü Fatih Yahya Ayaz-Fatmanur Alibekiroğlu Eren'in birlikte neşrettikleri *Memlûk Devletinde Sultan ve Emîrlerin Hanefîliğe İlgisi*⁷² adlı makalede de görmek mümkündür. Makalede Memlûk sultanlarının ve devlet ricâlinin Hanefîlik mezhebini yüceltme çabaları, mezhebi yüceltmek için diğer mezheplere müntesip ulemâ ile yaşadıkları tartışmalar ve çekişmeler ele alınmıştır. Sherman A. Jakson'ın *The Primacy of Domestic Politics: İbn Bint al-A'az and the Establishment of Four Chief Judgeship in Mamlûk Egypt*⁷³ adı altında neşrettiği makalesinde Şâfiî mezhebine mensup kadı ailesi hakkında ayrıntılı bilgi vermekle birlikte bu yeni sistemi Şâfiî mezhebinin devlet içindeki konumunu ve gücünü azaltmak için yapılan bir hamle olarak değerlendirmektedir. Yossef Rapoport ise *Legal Diversity in the Age of Taqlid: The Four Chief Qadis under the Mamluks*⁷⁴, başlıklı makalesinde yeni sistemin

⁷⁰ Joseph H. Escovitz "The Establishment of Four Chief Judgeship in the Mamlûk Empire", *Journal of the American Oriental Society*, Cilt. 102, Sayı 3, (1982), s. 529-531

⁷¹Jorgen S. Nielson, "Sultan al-Zâhir Baybars and the Oppointment of Four Chief Qâdis, 663/1265", *Studia Islamica*, Cilt. 60, (1984), s. 168-176.

⁷² Fatih Yahya Ayaz-Fatmanur Alibekiroğlu Eren, "Memlûk Devletinde Sultan ve Emîrlerin Hanefîliğe İlgisi", *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 5, (2019), s. 284-296.

⁷³ Sherman A. Jakson, "The Primacy of Domestic Politics: İbn Bint al-A'az and the Establishment of Four Chief Judgeship in Mamlûk Egypt", *Journal of American Oriental Society*, Cilt 115, Sayı 1, (1995), s. 52-65.

⁷⁴ Yossef Rapoport, "Legal Diversity in the Age of Taqlid: The Four Chief Qadis under the Mamluks", *Islamic Law and Society*, Cilt 10/2, (2003), s. 210-228.

yargıda çeşitliliği arttırdığı, toplumun her kanadına hitap ederek yargıyı tek elde toplamayı amaçladığını belirtmektedir. Erol Burak Gani, Memlûk Devleti'nde Dört Başkadılık sisteminin kuruluşunun sebepleri, Şâfiî başkadıların görev ve yetkilerini ele aldığı ve çalışmamız esnasında istifade ettiğimiz *Memlûklerde Dört Mezhep Başkadılıklarının Kuruluşu ve İşleyişi*⁷⁵ adlı bir makale neşretmiştir.

Memlûk Devleti'ndeki Divânü'l-Mezâlim kurumuna ve buradaki mahkemelere dair yerli ve yabancı çalışmalar da yapılmıştır. Mehmet Şeker'in *Memlûklerde Divânü'l-Mezâlim (1250-1517)*⁷⁶ başlıklı eseri Memlûkler'de Divânü'l-Mezâlim müessesesinin gelişimi, teşkilat yapısı, işleyişi ve başkadıların bu mahkemelerdeki vazifeleri hakkında kıymetli bilgiler bulunması nedeniyle çalışmamızda oldukça istifade edilmiştir. Bunun yanı sıra Celal Yeniçeri'nin DİA'da yazmış olduğu *Mezâlim*⁷⁷ maddesi mezâlim konusunu genel hatlarıyla incelemiştir. Jorgen S. Nielsen'in, *Mazalim and Dar al-'Adl under the Early Mamluks*⁷⁸ adlı makalesi bu bağlamda zikredilmeye değerdir. Linda Darling, *Medieval Egyptian Society and the Concept of the Circle of Justice*⁷⁹ adı altında yayınladığı makalesinde mezâlim mahkemeleri hakkında ayrıntılı ve kıymetli bilgiler vermektedir. Yossef Rapoport'un, *Royal Justice and Religious Law: Siyasa and Shari'ah under the Mamluks*⁸⁰ adlı makalesinden de faydalanılmıştır. Makalede Memlûk sultanları ve devlet ricâlinin yargı mekanizmasının işleyişini sekteye uğratarak yargı üzerindeki müdahalelerini gözler önüne sermektedir. Albrecht Fuess, *Zulm by Mazalim? The Political Implications of the Use of Mazalim Jurisdiction by the Mamluk Sultans*⁸¹ başlığı altında yayınladığı makalesinde Memlûk sultanlarının yargıya müdahale ederek kendi menfaatleri doğrultusunda bu mahkemeleri kullandıklarından bahsetmektedir.

⁷⁵ Erol Burak Gani, "Memlûklerde Dört Mezhep Başkadılıklarının Kuruluşu ve İşleyişi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 87, (2018), s. 73-87.

⁷⁶ Mehmet Şeker, *Memlûklerde Divânü'l-Mezâlim (1250-1517)*, İstanbul: Ötüken, 2020.

⁷⁷ Celal Yeniçeri, "Mezâlim", *DİA*, Cilt 29, (2004), s. 515-518.

⁷⁸ Jorgen S. Nielsen, "Mazalim and Dar al-'Adl under the Early Mamluks", *Muslim World*, Cilt 66, (1976), s. 114-132

⁷⁹ Linda Darling, "Medieval Egyptian Society and the Concept of the Circle of Justice", *Mamluk Studies Review*, Cilt 10, (2006), s. 1-17

⁸⁰ Yossef Rapoport, "Royal Justice and Religious Law: Siyasa and Shari'ah under the Mamluks", *Mamluk Studies Review*, Cilt 16, (2012), s. 71-102

⁸¹ Albrecht Fuess, "Zulm by Mazalim? The Political Implications of the Use of Mazalim Jurisdiction by the Mamluk Sultans", *Mamluk Studies Review*, Cilt 13 (2009), s. 121-147

Tezimizde kullandığımız ancak burada değinmediğimiz çok sayıda yerli ve yabancı araştırma eser de dipnotlarda ve kaynakçada yeri geldikçe gösterilmiştir.

GİRİŞ

MEMLÛKLER ÖNCESİ BAŞKADILIK MÜESSESESİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

İslâm öncesi Arap topraklarında adlî sistem hakem usulüne dayanmaktaydı. Kabile asabiyeti hakem usulünde işleyişi belirleyen en önemli faktördü. Bu nedenle hakemler herkes tarafından sayılan, zengin, asil ve güvenilir kimseler olmak zorundaydı. Araplar genellikle hakemleri kendisinde tabiat üstü özellikler bulunduğunu düşündükleri kimseleri yani kâhinlerden seçiyorlardı⁸². İslâmiyetten önce Arap Yarımadasında eşitlik anlayışı yoktu. Hukuk açısından üstünlük sağlamak güçlü bir kabileye mensup olmaya da bağlıydı. Yani hukukî meselelerdeki problemlerde daha güçlü bir kabileye sahip olan hakkını arayabilirdi. Hakemlerin doğrudan uygulayabilecekleri hukukî kuralları yoktu. Kendi şahsi görüşlerine, örf ve adetlere göre hüküm veriyorlardı⁸³.

İslâm adliye teşkilâtında hukuksal örgütlenme Hz. Peygamber zamanında başladı. 570 yılında Mekke’de dünyaya gelen Hz. Muhammed’e 610 yılında peygamberlik verildi. Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber’in, İslâmiyet’i Mekke’de yaymaya başlaması üzerine kendisine ve ona inananlara baskı uygulamaya, eziyet ve işkence yapmaya başladılar. Bunun üzerine Hz. Muhammed 622 yılında Mekke’den Medine’ye hicret etti. Hz. Muhammed İslâm Devleti’nin temellerini de burada attı⁸⁴. Böylelikle kadılık müessesesi ve buna bağlı idarî makamların kurumsallaşma süreci Hz. Peygamber zamanında ve ondan sonraki süreçte oluşmaya, gelişmeye başlamış ve zaman içerisinde çeşitli değişim ve dönüşümlerle tekâmül etmişti⁸⁵. Hz. Peygamber, yargıya dair hususları ya doğrudan kendisi çözer ya da konunun çözülmesi için birini görevlendirirdi. Görevlendirdiği kişiler arasında Hz. Ömer, Amr b. As ve Ukbe b. Amir bulunmaktadır⁸⁶.

⁸² Joseph Schact, *İslam Hukukuna Giriş*, (çev. Mehmet Dağ-Abdulkadir Şener), Ankara, 1986, s. 18.

⁸³ Fahrettin Atar, *İslâm Adliye Teşkilatı*, s. 35-38.

⁸⁴ Ahmet Önkâl, “Hicret”, *DİA*, Cilt 17, (1989) s. 460-462.

⁸⁵ Fahrettin Atar, “Kadı”, s. 66.

⁸⁶ Atar, *İslâm Adliye Teşkilatı*, s. 66-82; Furat, “Kâdılkudât Müessesinin Oluşumu”, s. 104-122.

Hiz. Peygamberin 632 yılında vefat etmesinin ardından İslâm tarihinde Hulefâ-yı-Râşidin (632-661) dönemi başladı. Hiz. Ebû Bekir'e biat edilmesiyle başlayan bu süreç sırasıyla Hiz. Ömer, Hiz. Osman, Hiz. Ali dönemleriyle son buldu⁸⁷. Hiz. Peygamber'in vefatının ardından İslâm Devleti'nin başına geçen Hiz. Ebû Bekir hukukî meselelerde Hiz. Peygamber'in geleneğini devam ettirerek kazâ işlerine Hiz. Ömer'i tayin etti⁸⁸. Hiz. Ebû Bekir'in 634 yılında vefat etmesinin ardından İslâm Devleti'nin ikinci halifesi olarak Hiz. Ömer başa geçti. Hiz. Ömer, ülkenin fetihlerle genişleyip idare ve kazâ işlerin çoğalması nedeniyle devlet idarî teşkilâtlanmasında önemli yapısal değişikliğe giderek Divanü'l-Kadâ (Kadılık) kurumunu ihdas etti⁸⁹. Başta Medine olmak üzere Mısır, Irak ve Suriye bölgelerindeki şehirlere ayrıca kadılar tayin edildi⁹⁰. Hiz. Ömer'in başlattığı bu uygulamaya Hiz. Osman ve Hiz. Ali dönemlerinde de devam edildi⁹¹.

Emevîler döneminde (661-750) hukukî meseleler; kadılık teşkilâtı, hisbe teşkilâtı ve mezâlim mahkemeleri tarafından yürütülüyordu. Emevîler kadıları ulemânın arasından tayin ederlerdi. Kadıların büyük bir çoğunluğu halife veya şehir valileri tarafından atanırdı. Bu kadılar tarafından çoğunlukla dinî hususlarla ilgili davalara bakarlardı. Kadıların tayini ile alakalı olarak istisnai durumlarda olabiliyordu. Bazı Emevî halifelerinin doğrudan kadı tayin ettikleri de görülmektedir⁹². Onların yetkilerinin dışına çıkan davalar, mezâlim mahkemesine intikal eder ve burada akdedilirdi. Emevîler devrinde kadılara ayrıca idarî, malî ve eğitimle ilgili görevlerle yetim ve vakıf mallarını koruma görevleri de verildi⁹³. Endülüs Emevîleri ise Kadı'l-Cemâa unvanı kullanmışlardı. Mâlikî mezhebinin itikatlarına göre hüküm veren

⁸⁷ Mustafa Fayda, "Hulefâ-yı Râşidîn", *DİA*, Cilt 18, (1998), s. 324.

⁸⁸ Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", *DİA*, Cilt 10, (1994), s. 106

⁸⁹ Nadir Özkuyumcu, *Fethinden Emevîlerin Sonuna Kadar Mısır ve Kuzey Afrika*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993, s. 93.

⁹⁰ Atar, *İslâm Adliye Teşkilatı*, s. 66-82; Furat, "Kâdilkudât Müessesinin Oluşumu", 104-122; Ömer Sabuncu, "Hz. Ömer Dönemi Kurumsallaşma Faaliyetleri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, Cilt 39, (Haziran 2018), s. 144-147; Muammer Vural, "Dört Halife Döneminde Yasama Faaliyetinin ve Bazı Yasama Örnekleri (Hz. Ömer Dönemi)", *İLTED*, Cilt 2, Sayı 44, (2015), s. 345; Mustafa Fayda, "Ömer", *DİA*, Cilt 34, (2007), s. 49.

⁹¹ Atar, *İslâm Adliye Teşkilatı*, 66-82; Furat, "Kâdilkudât Müessesinin Oluşumu", s.104-122.

⁹² İsmail Yiğit, "Emevîler", *DİA*, Cilt 11, (1995), s. 96.

⁹³ Yiğit, "Emevîler", s. 96.

Kadı'l-Cemâa, başkent Kurtuba'da bulunurdu. Başlarda başkadının yetkilerine sahip olmasa da zamanla yetkileri genişletilmiştir⁹⁴.

Abbâsîler döneminde (750-1258) mezkur konuyla alakalı olarak en dikkat çekiçi gelişmelerden biri, kadılıkudatlık sisteminin ortaya çıkmasıdır. Abbâsî Devleti'nin sınırlarının genişlemesiyle birlikte ülke çapında kadıların sayısının arttırılmasına neden oldu⁹⁵. Halife Hârûn er-Reşîd (786-809) yeni atanacak kadıların seçiminde halifeye yardımcı olması için Hanefî fakihî Ebû Yusuf'u, kadı atamalarında yetkili ve kadıları yönetecek, kadıların kadısı, başkadı gibi anlamlara gelen kadılıkudat unvanını vererek kendisini bu yeni tahsis ettiği makama tayin etti⁹⁶. Aynı zamanda Abbâsîler, kabile taassublarını dinî alet ederek yaymak ve rejimlerinin tanınırlığını arttırmak için de kadıların düşüncelerinden faydalandılar. Örneğin Ebû Yusuf, Hârûn er-Reşîd'e kamu maliyesi, arazi kuralları, vergilendirme ve ceza adaleti konularında tavsiyelerde bulunurdu. Hatta bu konular hakkında görüşlerini yazdığı Kitâbü'l-Harâç'ı Hârûn er-Raşîd'e takdim etti⁹⁷.

Belli bir mezhebe dayanan yargı sistemi, hükümdarın ideolojik eğilimlerine göre değişkenlik gösterebiliyordu⁹⁸. Fâtımîler dönemi (909-1171) Mısır'da yargı sisteminde dikkat çekiçi bir değişikliğe neden oldu. İsmâiliyye daveti, Fâtımîler öncesinde ve Fâtımîler döneminde dâîlerin iyi hazırlanması ve belli bir hiyerarşiye tâbi tutulması sayesinde geniş bir yayılma imkânı buldu⁹⁹. Fâtımîler Mısır'ı ele geçirdikten sonra Kahire'yi hilâfet merkezi yaptılar. Hâlbuki daha önce Abbâsî Halifeliğine tâbi bir vilâyetti ve burada Sünnî halifenin tayin ettiği bir kadı görev yapıyordu. Başkadılık makamı Fâtımî Devleti'ndeki yüksek makamlardan biriydi. Başkadı protokolde dâî'd-

⁹⁴ Mehmet Özdemir, "Endülüs", *DİA*, Cilt 11, (1995), s. 218; Christian Müller, "Judging with God's Law on Earth: Judicial Powers of the Qadi al-jama'a of Cordoba in the Fifth/Eleventh Century", *ILS*, Cilt 7, Sayı 2, (2000), s. 163; Rachid el Hour, "The Andalusian Qâdî in the Almoravid Period: Political and Judicial Aauthority", *Studia Islamica*, Cilt 90, (2000), s. 68. Mâlikî mezhebinin Endülüs'teki gelişimi hakkında bkz. Muhammed Halid Mesud, "Endülüs İslam Hukuk Tarihi: Genel Bir Bakış", *İSTEM*, Sayı 14, (2009), s. 403-433.

⁹⁵ Özen, "Kâdılıkudât", s. 78. Abbâsî Devleti'ndeki kâdî'l-kudâtlık sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hussein F. Kasassbeh, *The office of qâdî in the early 'Abbâsîd Caliphate*, 132-247/750-861, Deanship of Research and Graduate Studies: Mu'tah, 1994.

⁹⁶ Nahide Bozkurt, "Hârunnürreşîd", *DİA*, Cilt 16, (1997), s. 260; Yavuz Selim Göl, "Abbâsîler Döneminde Kâdî'l-Kudâtlık", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, (2018), s. 14.

⁹⁷ Bozkurt, "Hârunnürreşîd", s. 260; Salim Kayadibi, "Evolution of the Muslim Judicial System", *Ottoman Connections to the Malay World*, (ed. Salim Kayadibi), s. 122.

⁹⁸ Salim Kayadibi, "Evolution of the Muslim", s. 123.

⁹⁹ Mustafa Öz-Mustafa Muhammed eş-Şek'a, "İsmâiliyye", *DİA*, Cilt 23, (2001), s. 13.

duâtın önünde bulunur, onunla aynı kıyafeti giyerlerdi¹⁰⁰. Fâtîmîler başkadıları, İsmâîlî mezhebine mensup fakihler arasından seçmişlerdi. İsmâîliyye mezhebine mensup başkadının yanına nadir de olsa hüküm vermek koşuluyla başka mezheplerden de naibler tayin edilmişti. Kısa bir süre sonra Fâtîmîler döneminde İslâm hukuk tarihinde daha önce duyulmamış ve görülmemiş yeni bir uygulamaya gidilmişti. Yürürlüğe koyulan bu yeni uygulamada dört ayrı başkadı tayin edilmiş, İsmâîlî, İmâmî, Mâlikî ve Şâfiî mezheplerinden tayin edilen bu başkadılar mensubu oldukları mezheplerin hukuk öğretilerine göre hüküm vermişlerdi¹⁰¹. Yürürlüğe koyulan bu yeni uygulama kısa süre yürürlükten kalmış ve tekrar İsmâîlîler'den bir başkadı atanarak eski sisteme dönmüştür¹⁰².

Fâtîmî Devleti'ni ortadan kaldırarak Mısır ve Suriye coğrafyasında Eyyûbîler Devletini kuran Selâhaddin Eyyûbî bu adlî sistemi hemen değiştirmiş zaten halkın büyük çoğunluğun da Şâfiî mezhebine müntesip olması nedeniyle sadece Şâfiî mezhebinden başkadı tayin etmiştir. Selâhaddin Eyyûbî devrinde gerçekleştiren Şâfiî mezhebi etkinlik alanını Eyyûbî coğrafyasındaki merkezlere ve özellikle Şam, Mısır, Hicaz, Yemen bölgelerine kaydırmıştır. Buralarda açılan medrese ve dârü'l-hadislerde görev alan Şâfiî ulemâsının ilmî faaliyetleri sayesinde mezhep gelişimi yeni bir ivme kazanmıştır. Moğol istilâsı yüzünden doğuda gücünü kaybeden Şâfiî mezhebi artık tamamen batıya kaymıştır. İlhanlılar devrinde doğu ulemâsı Şam'a akın ettiği için buradaki entelektüel düzey yükselmiş ve mezhep mensubiyeti açısından bir çeşitlenme meydana gelmiştir¹⁰³. Böylelikle Mısır'da İsmâîliyye mezhebinin son kalıntılarını da kazıyan Selâhaddin Eyyûbî başkadıya hukukî meselelerde yardımcı olacak başkadı nâiblerini ilk zamanlarda Şâfiî kadılarından tayin etmiştir¹⁰⁴. İlerleyen yıllarda Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine mensup kadılar da Şâfiî başkadısının yanında başkadı nâibi olarak tayin edilmişlerdir.

¹⁰⁰ Eymen Fuâd Seyyid, "Fâtîmîler", *DİA*, Cilt 12, (1995), s. 234-236.

¹⁰¹ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, Cilt 4, s. 35. Fâtîmîlerde dört mezhep kâdî'l-kudâtlarının tayini hakkında ayrıca bakınız. Mehmet Şeker, "Fâtîmîlerde ve Memlûklerde Dört Mezhep Başkadılarının Tayini", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, Sayı 62, ((2017), s. 163-170.

¹⁰² Seyyid, "Fâtîmîler", s. 235; Adel Allouche, "The Establishment of Four Chief Judgeships in Fatimid Egypt", *JAOS*, Cilt 105, (1985), s. 317-320.

¹⁰³ Bilal Aybakan, "Şâfiî Mezhebi", *DİA*, Cilt 38, (2010), s. 239.

¹⁰⁴ Ramazan Şeşen, "Eyyûbîler", *DİA*, Cilt 12, (1995), s. 26; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devri*, İstanbul, 2000, s. 266-270; Ayşe Dudu Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*, Ankara, 2013, s. 80-82.

1. BÖLÜM

MEMLÛK DEVLETİ'NDE DÖRT BAŞKADILIK SİSTEMİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Eyyübîler'den sonra Mısır ve Suriye coğrafyasında 1250-1517 (648-922) yılları arasında hüküm süren Memlûk Devleti, günümüz tarih yazımında Bahrî ve Burcî Memlûkler olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır¹⁰⁵. Her anlamıyla Memlûk Devleti'nin asıl kurucusu olarak zikredilen Sultan Baybars (1260-1277/658-676) getirdiği yeniliklerle, içte ve dışta yaptığı icraatlarıyla Memlûk Devleti'nin hakiki kurucusu oldu¹⁰⁶. Memlûkler, devletin kurumsallaşmaya gittiği ilk yıllarda selefleri olan Eyyübîler'in izlemiş olduğu politikayı takip ederek başkadiyî sadece Şâfîî kadılarından tayin ediyorlardı. On beş yıl gibi uzun bir süre bu geleneği aynen devam ettiren Memlûkler, 1265 (663) yılında Sultan Baybars'ın öncülüğünde bu geleneğe son vererek Dört Başkadılık sistemini yürürlüğe koymuşlardır.

1.1. KAHİRE BAŞKADILIĞI

Sultan Baybars, Dört Başkadılık sisteminde her Sünnî mezhep için birer başkadı atamasıyla Memlûk adlî teşkilâtında köklü bir değişikliğe gitmişti. Bu yeni sistem, Sultan Baybars tarafından ilk olarak başkent Kahire'de yürürlüğe geçirilmişti. Memlûk tarih yazıcıları kaleme aldıkları eserlerinde bu sistemden daha önce görülmemiş bir uygulama olarak bahsetmişlerdir. Memlûk müverrihlerinin bu tespiti

¹⁰⁵Ramazan Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri (1260-1277)*, İstanbul, 2009, s. 25-28. Abdülmünim Mâcid, *Nuzum Devlet Selâtin el-Memâlik ve Rusûmuhum fî Mısır*, Kahire, 1964, s. 10-11; M. Sobberheim, "Memlûklar", *İA*, Cilt 7, (1995), s. 689; İsmail Yiğit "Memlûkler", *DİA*, Cilt 29, (2004), s. 90; Kazım Yaşar Koprman, *Mısır Memlûkleri Tarihi Sultan al-Malik al-Mu'ayyad Şeyh al-Mahmûdî Devri (1412-1421)*, Ankara, 1989, s. 3-4; Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı (XIV, Yüzyıl Mısır Tarihine Dair Araştırmalar)*, İstanbul, 1961, s. 26-27.

¹⁰⁶Saîd Abdülfettâh Âşûr, *ez-Zâhir Baybars*, Kahire, 1963; s. 47-55; Mâcid, *Nuzum Devlet*, s. 32-41; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 456; Şehabeddin Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", *Tarih Dergisi*, Sayı 25, (Mart 1971), s. 10-13; Ramazan Şeşen, *Haçlılar Önünde Sultan Baybars*, İstanbul, 2013, s. 43-53; Cüneyt Kanat; "Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)", *TİD*, Sayı XVI, (2001), s. 34; W. E. Muir, *The Mamluk or Slave Dynasty of Egypt*, Holland, 1968, s. 13-15; Amina A. Elbendary, "The Sultan, The Tyrant, and The Hero: Changing Medieval Perceptions of al-Zahir Baybars", *Mamlûk Studies Review*, Cilt 5, (2001), s. 143; R. Stephen Humphreys, "XIII. Yüzyılda Eyyübîler, Memlûkler Ve Latin Doğu", (çev. Mustafa Kılıç), *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, (2007), s. 370.

doğruyu yansıtmaktaydı. Çünkü Sultan Baybars selefleri olan Eyyubîler'den devralınan adlî teşkilâtı geleneğini hem yapısal hem de fonksiyonel açıdan her Sünnî mezhep için birer başkadı tayin ederek tamamen değiştirmişti. Bu değişikliği devlet ricâli ve halkın da ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak yapan Sultan Baybars hiç kuşku yok ki aynı zamanda çok sesli, Memlûk Devleti'ne has bir adlî yapılanma vücuda getirmişti.

Sultan Baybars, Dört Başkadılık sistemini ilk olarak başkent Kahire'de uygulamaya geçirmiştir. Peki Sultan Baybars'ın böyle bir adlî yapılanmaya gitmesinin nedenleri nelerdi? Bu birden bire alınan bir karar mıydı? Yoksa Sultan'ın zihninde tartıp biçtiği kanun haline getirmek için doğru zamanı beklediği bir uygulama mıydı? Bunu konuda Memlûk kaynakları net bilgiler vermektedir.

Memlûk kaynaklarına göre devletin başkenti olan Kahire'de Dört Başkadılık sisteminin ortaya çıkışı şu şekilde cereyan etmişti. Sultan Baybars'ın önde gelen emirlerinden olan Cemâleddin Aydoğdu el-Azizî ile Şâfiî başkadı Taceddin b. bintü'l-Eazz'ın arası iyi değildi. Emir Cemâleddin Aydoğdu el-Azizî Sultan Baybars'ın nezdinde onun değerini küçültmeye çalışıyordu. Emir Cemâleddin Aydoğdu el-Azizî'nin tavrının sebebi şu idi: Başkadı Taceddin b. bintü'l-Eazz hüküm verdiği konulardan asla dönmüyor ve kendi mezhebinden olmayan, özellikle Hanefî mezhebindeki davaların konusunda oldukça çekingen davranıyordu. Başkadı'yı devamlı küçük düşürmeye çalışan Emir Cemâleddin Aydoğdu el-Azizî'nin eline 1265 (663) tarihinde tam da istediği gibi bir fırsat düştü. Dârü'l-Adl'de Sultan Baybars'ın huzurunda davalara bakıldığı esnada Baybars'ın önüne bir şikâyet dilekçesi sunuldu. Şikâyetin içeriği ise Makrîzî'nin kaydına göre şu idi: Sultan el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'un¹⁰⁷ kızları başkadı Bedreddin es-Sincârî daha hayatta iken ondan bir ev satın almışlardı. Bedreddin es-Sincârî öldükten sonra onun mirasçıları evin vakıf olduğunu ve satılamayacağını dile getirdiler¹⁰⁸. Sultan'ın huzurunda şikâyet dilekçesi okunduktan sonra Emir Cemâleddin Aydoğdu el-Azizî fırsattan istifade fakihler hakkında olumsuz konuşmaya başladı. Onun bu konuşması Sultan Baybars'ın üzerinde tesir etmiş olacak ki Başkadı'ya “*Ey Kadı, kadılar böyle mi yapar?*” diye sorunca Başkadı,

¹⁰⁷ Dımaşk ve Halep'te 1250 (648) yılından itibaren hüküm süren Eyyubî Halep melikidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Tomar, “el-Melikün'n-Nâsır Yusuf”, *DİA*, Cilt 29, (2004), s. 78-79.

¹⁰⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sulûk*, Cilt 1/2, s. 538; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 125.

Sultan Baybars'a " *Ey efendimiz her koyun kendi bacağından asılır*" diye cevap vermiştir¹⁰⁹.

Sultan Baybars Başkadı'nın bu cevabına karşılık " *Peki bu durumda ne yapılmalı?*" diye bir soru daha yöneltince Başkadı'nın cevabı " *Eğer evin vakıf olduğu ispatlanırsa mirasçılar tarafından satışta alınan para iade edilir.*" şeklinde olmuştur. Sultan " *Ya mirasçıların parayı ödeyecek güçleri yoksa.*" diye bir soru daha yöneltince Başkadı, Sultan Baybars'a " *Vakıf olarak kalır ve mirasçılar parayı iade etmez.*" diye cevap vermiştir. Sultan, Başkadı'nın bu son derece rahat tavrına ve verdiği cevaplara oldukça sinirlenmiştir¹¹⁰.

Dârü'l-Adl'de bu konuşmaların gerçekleştiği esnada Mekke ve Medine emirinin elçisi gelerek Sultan Baybars'a şikâyetini şu şekilde dile getirdi: " *Efendimiz Sultan. Başkadı'nın denetimi altında Mekke ve Medine'ye ait vakıfların geliri bulunmaktadır. Medine yöneticisinin şehrindeki fakirlere dağıtmak için bu vakıfların gelirini istediği yazıyı Başkadı'ya getirdim ve kendisinden parayı istedim; fakat Başkadı parayı vermeyi kabul etmedi.*" Sultan bu hadiseyi Başkadı'ya sorunca Taceddin b. bintü'l-Eazz " *Bu vakıflardan sağlanan para bana teslim edildi fakat ben bu adamı tanımıyorum. Ben bu parayı ancak dinine ve güvenirliliğine inandığım bir adama teslim edebilirim. Ama efendimiz Sultan teslim etmemi isterse parayı veririm.*" diyerek cevap verdi. Sultan Başkadı'ya hak vermiş olacak ki parayı kendisinin seçtiği güvenilir birine teslim etmesini emretti. Bu hadisenin ardından başka bir emir de Başkadı'yı Sultan Baybars'a şikâyet etti ve şunları söyledi: " *Huşdaşlarımdan birinin oğulları ile alakalı davada şahitlik yaptım, hatta delil bile getirdim. Fakat Başkadı delilimi görmezden geldi.*" Sultan Başkadı'ya bu konu hakkında sorunca Başkadı " *Kimse bana delil getirmedi.*" diye cevapladı. Emir Başkadı'nın bu cevabına karşılık delili getirdiğini fakat Başkadı'nın delili görmezden geldiğini tekrar dile getirdi¹¹¹. Emir bu sözleri üzerine Sultan Baybars Başkadı'ya " *Delile kulak asmadın mı?*" diye sorunca Taceddin b. bintü'l-Eazz Sultan Baybars'a " *Bu konu hakkında cevap vermeye*

¹⁰⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sulûk*, Cilt 1/2, s. 538, Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, s. 35; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 26; Jakson, "The Primacy of Domestic Politics", s. 54.

¹¹⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sulûk*, Cilt 1/2, s. 539; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 25-26; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, Cilt IV, s. 35; Escovitz, *The Office of Qadî al-qudât*, s. 23-24; a.mlf., "The Establishment of Four Chief Judgeship", s. 529; Nielson, "Sultan al-Zâhir Baybars", s. 170.

¹¹¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sulûk*, Cilt 1/2, s. 539; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 26; Escovitz, *The Office of Qadî al-qudât*, s. 24.

gerek bile duymuyorum.” diyerek son derece ters bir şekilde karşılık verdi. Başkadı’nın verdiği bu ters cevabı duyan Emir Cemâleddin Aydoğdu el-Azizî Sultan Baybars’a tekrar Başkadı’yı kötülemeye başladı ve Taceddin b. bintü’l-Eazz’a “ *Ey Kadı Şâfî mezhebi sende kalsın diğer üç mezhebe de başkadılar atansın*” dedi. Sultan Baybars, Emir Cemâleddin Aydoğdu el-Azizî’nin bu fikrine kulak verdi¹¹².

İbn Kesîr, Aynî, İbn Tağriberdî ve Süyûtî bu konu hakkında fazla ayrıntıya girmeden Taceddin b. bintü’l-Eazz’ın kendi mezhebinden olmayan davalar konusunda oldukça çekingen davranıp kendin mezbine göre karar vermesinin ona karşı şikayetlerin çoğalmasına sebep olduğunu, Emir Cemâleddin Aydoğdu el-Azizî’nin bu sebeple Sultan Baybars’a her mezhep için birer başkadı atmasını önerdiğini ve Sultan’ın da bu teklifi kabul ettiğini belirtmektedirler¹¹³.

Diğer Memlûk müelliflerinden farklı olarak İbn Abdüzzâhir ise Sultan Baybars’ın böyle bir yenilik getirmesinin nedenini Kahire nüfusunda meydana gelen patlamadan dolayı toplumun her kesimine hitap etmek olduğunu belirtmektedir¹¹⁴.

Memlûk kaynaklarında anlatılan bu sebeplerle Sultan Baybars 1265 (663) yılında Dört Başkadılık sistemini yürürlüğe koydu. Yürürlüğe koyulan bu yeni sistem ile birlikte Sultan Baybars, Kahire Hanefî başkadılığına Sadreddin Süleyman el-Ezraî’yi¹¹⁵, Mâlikî başkadılığına Şerafeddin es-Sübki’yi¹¹⁶ ve Hanbelî başkadılığına ise Şemseddin Muhammed el-Makdisî’yi¹¹⁷ atadı. Sultan tıpkı Şafîî başkadısı gibi diğer başkadılara da görev sahaları içinde bulunan bölgelere kendi nâiblerini atama yetkisini verdi. Başkadı Taceddin b. bintü’l-Eazz yine de ayrıcalıklı bir konumda tutularak vazifesinde bulunduğu Şâfîî başkadılığa ek olarak Beytül-mâl ve yetim

¹¹² Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 539; Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, Cilt 30, s. 26; Kalkaşendî, *Subhu’l-a’şâ*, Cilt 4, s. 35; İbn es-Sukâî, *Tâlî Kitâbi Vefeyât*, s. 125.

¹¹³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 460; Aynî, *İkdü’l-cümân*, Cilt 1, s. 407-408; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü’z-zâhire*, Cilt 7, s. 109-110; Süyûtî, *Hüsnü’l-muhâdara*, Cilt 2, s. 165.

¹¹⁴ İbn Abdüzzâhir, *er-Ravzü’z-zâhir*, s.182.

¹¹⁵ Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 539; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 460; Süyûtî, *Hüsnü’l-muhâdara*, Cilt 2, s. 184.

¹¹⁶ Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 539; İbn Hacer, *Ref’u’l-isr*, s. 292; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 460.

¹¹⁷ Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 539; İbn Hacer, *Ref’u’l-isr*, s. 342; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 460.

mallarının başkanlığına getirildi¹¹⁸. Yine bir tek Şâfîî başkadısına Vechü'l-Kıblî ve Vechü'l-Bahrî'nin çeşitli bölgelerine nâib atama yetkisi verildi¹¹⁹. Sultan Baybars'ın yaptığı bu atamalarla ilgili vazife başına getirilen başkadılara taklid yazıldı ve onlara hil'at giydirildi. Yapılan merasimin ardından hepsi kendi mezhebinde ayrı ayrı hüküm vermeye başladılar¹²⁰.

Sultan Baybars böyle radikal bir kararı birden bire Dârü'l-Adl'de tanık olduğu şikâyetler neticesinde mi almıştı yoksa aslında yürürlüğe koymayı düşündüğü bir plan mıydı? Böyle bir uygulamanın vücuda getirilmesinin başka sebepleri nelerdi? Bunun da cevabını bize yine Memlûk kaynakları net bir şekilde vermektedir.

Sultan Baybars Dört Başkadılık uygulamasını yürürlüğe geçirmeden üç yıl önce 1262 (660) tarihinde Burhâneddin es-Sincârî'yi Fustât ve Vechü'l-Kıblî kadılığından azledip yerine Taceddin b. bintü'l-Eazz'ı atayarak bir nevi ön hazırlığını da yapmıştır. Şöyle ki; Taceddin b. bintü'l-Eazz'ın yukarıda bahsi geçen bu bölgelerin kadılıklarına atanması ile birlikte Mısır'ın bütün kadılıkları da aynı zamanda elinde toplanmıştır. Taceddin b. bintü'l-Eazz'ın hukukî işlerde yoğunluğu artınca ona Mâlikî, Hanbelî ve Hanefî mezheplerinden nâib atama yetkisi verildi. Başkadı'nın yetişemediği durumlarda bu nâibler onun adına adaleti yerine getireceklerdi. Makrîzî'nin anlatımıyla daha önce Mısır'da böyle bir uygulama yapılmamıştı¹²¹. Üç yıl sonra kendi mezheplerinde başkadılık makamına tayin edilecek olan Sadreddin Süleyman el-Ezraî, Şerafeddin es-Sübki, Şemseddin Muhammed el-Makdisî 1262 (660) tarihinde Başkadı'nın atadığı nâibler olarak vazifelerinin başına geçtiler¹²². Bundan tam bir yıl sonra yine Taceddin b. bintü'l-Eazz'a kendisine hüküm vermede yardımcı olması adına dört mezhep için nâib ataması emredildi. Taceddin b. bintü'l-Eazz kendisine Hanefî, Mâlikî ve Şâfîî nâib atadı fakat Hanbelî bir başkadı nâibi ilginçtir ki bulamadı¹²³.

1265 (663) yılında Sultan Baybars tarafından başlatılan bu uygulama Memlûk Devleti'nin hukuk sisteminde köklü bir değişikliği de beraberinde getirdi. Memlûk

¹¹⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 539; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 26; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 460; Aynî, *'İkdü'l-cümân*, Cilt 1, s. 407-408; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, Cilt 4, s. 36.

¹¹⁹ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, Cilt 4, s. 35.

¹²⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 539.

¹²¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 472.

¹²² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 472.

¹²³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 501.

Devleti'nin kuruluş tarihi olan 1250 (658) yılından 1265 (663) yılına kadar yargı bütün mezhepler için yegane karar merci olan Şâfiî başkadısının denetimi altından diğer üç sünni mezhep için kendi mezheplerinde ayrı ayrı hüküm veren başkadıların da denetimine geçerek birbirinden bağımsız dört yargı mekanizmasının tarih sahnesine çıkmasına vesile oldu. Her ne kadar Şâfiî başkadısının bu uygulama ile birlikte otoritesi sarsılmış olsa da Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî başkadılardan her zaman bir adım önde olmuş ve Dârü'l-Ald'de düzenlenen duruşmalarda sultanın yanında, protokolde başkadıların üstünde oturmuştur. Bu yeni sistem ile birlikte birden fazla makama tayin edilen başkadıların ilk atamaları baz alınarak Şâfiî başkadılığına kırk sekiz, Hanefî başkadılığına kırk altı, Mâlikî başkadılığına yirmi beş ve Hanbelî başkadılığına yirmi beş kadının tayin edildikleri tespit edilmiştir. Böylelikle Şâfiî ve Hanefî mezhepleri müntesiplerinin yoğun olduğu Kahire'de, Mâlikî ve Hanbelî müntesiplerinin oranın aynı; diğer mezheplerin de yarısına eşit olduğu görülmektedir.

Daha önce bahsetmiş olduğumuz üzere Dört Başkadılık sistemin Memlûk Devleti'nde ortaya çıkışının sebepleriyle alakalı çeşitli araştırma eserleri de bulunmaktadır. İlk olarak Joseph H. Escovitz Memlûklerin böyle bir uygulamaya ihtiyaç duymasının nedenini Moğol baskısı sonucunda demografik apının değişerek Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri mensuplarının da artması olarak ifade eder¹²⁴. Yossef Rapoport ise sistemin yargıda çeşitliliği arttırdığını, toplumun her kanadına hitap ederek yargıyı tek elde toplamayı amaçladığını belirtmektedir¹²⁵. Onun bu kanaatini Mehmet Fatih Yalçın da desteklemektedir¹²⁶. Sherman A. Jakson bu yeni sistemi Şâfiî mezhebinin devlet içindeki konumunu ve gücünü azaltmak için yapılan bir hamle olarak değerlendirmektedir¹²⁷.

Dört Başkadılık uygulamasının ortaya çıkış nedenlerinden birinin yargı sistemindeki boşluk olduğu kanaatine bizde katılmaktayız. Özellikle Memlûk Devleti'nin kurulduğu ilk yıllarda Şâfiî mezhebinin Memlûk yargı sistemini kontrol altına alması ve buna bağlı olarak Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri ile alakalı davalarda Şâfiî başkadısının çoğu zamanki çekimser tavrı böyle bir uygulamayı

¹²⁴ Escovitz, "The Establishment of Four Chief Judgeship" s. 529-531

¹²⁵ Rapoport, "Legal Diversity in the Age of Taqlid", s. 210-228.

¹²⁶ Yalçın, *Bahrî Memlûkler Döneminde*, s. 30.

¹²⁷ Jackson, "The Primacy of Domestic Politics", s. 52-65.

oldukça zaruri kılmıştır. Öte yandan ise Dört Başkadılık sistemini Hanefî mezhebini güçlendirmek için Memlûklerin genel bir politikası olarak değerlendiren Jorgen S. Nielson'ın bu fikrine de kısmen katılmaktayız¹²⁸. Özellikle Bahrî Memlûkler dönemi için geçerli olan bu politikanın devletin ilerleyen yıllarında Memlûk sultanları ve emirleri tarafından zaman zaman değiştirilerek bir istikrar göstermediği görülmektedir. Bu durum Memlûk Devleti tarihi bütün olarak, zamansal sınır getirilmeden incelendiğinde kendini ortaya koymaktadır. Bu kanaatimizi örneklerde desteklemek açısından ilk olarak şunu söylemek faydalı olacaktır. Memlûk sultanlarının ve devlet adamlarının Hanefîlik mezhebine ve bu mezhebi yüceltmek için bir takım girişimleri ve çabaları bulunmaktadır. Buna en güzel örneklerden biri Hanefî başkadısı Şemseddin el-Harîrî'dir. 1310-1317 (710-717) yılları arasında Kahire Hanefî başkadısı olarak görev yapan Şemseddin el-Harîrî, Memlûk sultanı ve emirleri arasında kendisinden önce hiçbir başkadının ulaşamadığı güce ve saygıya erişmişti. İbn Battuta Mısır'ı ziyareti esnasında kendisinin Memlûkler nezdinde konumuyla alakalı olarak ilginç bilgiler kaydetmektedir. Sözlerine Şemseddin el-Harîrî'den "el-İmâm el-Alîm" olarak bahseden İbn Battuta onun oldukça nüfuz sahibi olduğunu, Memlûk emirlerinin ondan çok korktuğunu ve yüce yaratandan başka kimsenin ona bir şey diyemeyeceğini kaydetmektedir. Ayrıca İbn Battuta birinin kendisine en-Nâsır Muhammed'in Dârü'l-Adl'de yanına oturan dönemin Hanbelî başkadısına vallahi ben ancak ve ancak Şemseddin el-Harîrî'den korkuyorum, ondan başka kimse beni korkutamaz şeklinde bir serzenişte bulunduğu bilgisini verdiğini de kaydetmektedir¹²⁹. Fakat bu güçlü konumu Şemseddin el-Harîrî'nin 1317 (717) yılında en-Nâsır Muhammed tarafından azledilmesine engel olamadı. en-Nâsır Muhammed Şemseddin el-Harîrî'den Baybars'ın çocuklarına ait olan bir vakıf arazinin kendi tasarrufuna verilmesiyle ilgili bir fetva vermesini ve bunu da Hanefî mezhebine göre yapmasını emretti. Şemseddin el-Harîrî Sultan'ın bu isteğini kendi mezhebinde böyle bir fetva vermenin caiz olmadığı ayrıca hiçbir hukukî yolla bu isteğin gerçekleştirilemeyeceği gibi haklı sebepler öne sürerek reddetti¹³⁰. Sultan ve Başkadı arasında yaşanan bu gerginliği yakından takip eden Kadı Sırâceddin Ömer er-Râzî, Sultan'a eğer kendisini başkadı

¹²⁸ Nielson, "Sultan al-Zâhir Baybars", s. 168-176.

¹²⁹ İbn Battuta, *er-Rihle*, s. 25.

¹³⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 173.

olarak tayin ederse fetvayı verebileceğini teklif etmesi üzerine Sultan Şemseddin el-Harîrî'yi azletti ve yerine Sırâceddin Ömer er-Râzî'yi tayin etti¹³¹.

Hanefî başkadıları birden bire Memlûk sultanının gazabına da uğrayabilirdi. Sultan Eşref Kayıtbay 1411 (813) yılında Dımaşk Hanefî başkadısı Sadreddin el-Ademî'yi kaynakların nakletmediği bir nedenden dolayı azletti¹³². Azledilmesinden kısa bir süre sonra Sultan'ın emriyle Dımaşk Kalesi'nde hapsedildi¹³³. 1438 (842) yılında ise Şâfîî başkadısı İbn Hacer ve Hanefî başkadısı Sadreddin ed-Deyrî arasında bir olaydan dolayı gerginlik yaşandı ve bu gerginliğin ardından Sultan Çakmak İbn Hacer'in tarafını tutarak Hanefî başkadısını adeta görmezden geldi¹³⁴.

En az Memlûk sultanları kadar memlûk emirlerinin de Hanefîlik mezhebini destekleyip devlet içindeki konumunu yüceltmek için çaba gösterdikleri görülmektedir. Memlûk Devleti'nin en güçlü devlet adamlarından biri olan Yelboğa el-Ömerî aynı zamanda Hanefîlik mezhebinin en iyi savunucularından biriydi. 1346 (747) yılında Yelboğa el-Ömerî, Hanefî fakih Emir Kâtip el-Etkânî ile birlikte akşam namazını kıldığı esnada Etkânî, Şâfîî imamin rûkua giderken ve rûkudan kalkarken ellerini kaldırması üzerine namazını iade eder. İmam ellerini kaldırdığı için namazının bozulduğunu söyleyen Etkânî'nin sözüne kulak veren Yelboğa el-Ömerî, bu mesele üzerine konuşulması hatta bir risale yazılmasını emreder¹³⁵. Yelboğa el-Ömerî, Hanefîlik mezhebine geçenleri oldukça iyi bir miktarda para ile ödüllendirirdi. Bu nedenle onun zamanında büyük bir grup Şâfîî mezhebenden Hanefî mezhebine geçti¹³⁶. Yelboğa el-Ömerî'nin ardından memlûk emirlerinin bu ilgiyi sürdürdükleri görülmektedir. Mesela devlet erkânı tarafından oldukça sevilip sayılan Şemseddin et-Tebbânî Memlûk emirlerinin isteğiyle 1408 (811) yılında Dımaşk Hanefî başkadısı olarak tayin edilmişti¹³⁷. Fakat bu durumun tam tersi hadiseler de yaşanabiliyordu. Memlûk emirleri sevmedikleri veya başkadılık makamında görmek istemedikleri Hanefî başkadılarının makamdan azledilmelerine neden olabiliyorlardı. Bu duruma

¹³¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 173.

¹³² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 206.

¹³³ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 197.

¹³⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1096-1097.

¹³⁵ Osman Bayder, "8/14. Yüzyılda Şam-Mısır Bölgesi Fakihleri Arasında Bir Tartışma: Refu'l-Yedeyn Meselesi.", *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 13, (Bahar 2019), s. 118.

¹³⁶ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 4, s. 270-271.

¹³⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 205-207.

en güzel örneklerden biri Sadreddin Mansûr el-Hanefî'nin azledilme hadisesidir. Kahire Hanefî başkadısı Sadreddin Mansûr el-Hanefî vazife başında Memlûk emirleri tarafından ciddi bir zorbalığa maruz kaldı. Emirler kendisini başkadılık makamında görmek istemiyorlardı ve bu nedenden dolayı da Sultan tarafından azledildi¹³⁸.

1371 (772) yılında ise Hanefî başkadısı için oldukça entranasan bir olay yaşandı. Bilindiği üzere Dört Başkadılık sistemi kurulmadan önce de yetim mallarının himayesi Şâfiî başkadısının denetimi ve korumasındaydı. Şâfiî başkadısı bu ayrıcalıklı konumunu Dört Başkadılık sistemi uygulandıktan sonraki süreçte de korumuştur. Dönemin Hanefî başkadısı Sirâceddin el-Hindî, bu ayrıcalığın Şâfiî başkadısından alınıp kendisine verilmesiyle alakalı olarak girişimde bulunmuş, fakat kendisinin bu girişimi hastalanıp vefat etmesi nedeniyle başarısız olmuştu. Onun bu çabası Memlûk yönetimi tarafından olumlu karşılanmış olacak ki bu hadiseden sekiz yıl sonra 1379 (780) yılında Hanefî başkadısı Celâleddin Cârullâh böyle bir girişimde daha bulunmuştur. Başkadı Celâleddin Cârullâh'a hil'at giydirilerek kendisine yetim mallarının himayesi ve denetim verildi. Bu duruma başta Şâfiî başkadısı olmak üzere Memlûk emirleri de itiraz ettiler. Özellikle Memlûk emirlerinin bu konu hakkındaki tutumlarının son derece sert olması bu kararın iptal edilmesinde son derece etkili oldu¹³⁹. 1383 (783) yılında Berkûk Hanefî başkadısı dahil olmak üzere mezhep başkadıları ve ulemâ hakkında kötü konuşmakta sultan ve diğer memlûk emirleri nezdinde onları itibarsızlaştırmaktaydı. Berkûk'un bu olumsuz söylemlerinin ardından Makrîzî, ulemânın durumunun çok kötüleştiğini hemen hemen herkesin onları kötüleyip rencide ettiklerini kaydetmektedir¹⁴⁰. 1390 (792) yılında ise oldukça rencide edici bir hadise daha yaşandı. Başkadılar da dahil olmak üzere bütün alimlerin sarık takmaları ve ata binmeleri yasaklandı¹⁴¹. Bu durumun 1454 (858) yılında da tekrar ettiği görülmektedir. Başkadılar hala ata binemiyorlar ve içinde buldukları durum ise gittikçe kötüleşiyordu. Memlûk emirlerinin kurallarına itaat etmeyen başkadılar Memlûkler tarafından yakalanıp rencide edilerek dövülüyorlardı. Bu yüzden başkadılar ata binmeye cesaret edemiyorlardı.¹⁴²

¹³⁸ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 114.

¹³⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 359.

¹⁴⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 448.

¹⁴¹ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 402.

¹⁴² İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 486.

Memlûk Devleti'nde özellikle Dârü'l-Adl'de düzenlenen mezâlim veya sultanların meclislerinde protokol sırası ve oturma düzeni oldukça önemliydi. Protokollerde ön sıralarda ve ön saflarda yer almak bürokratik güçlerini göstermek açısından son derece önemliydi. Bu nedenle gerek devlet erkânı gerekse ilim erbabı protokoldeki konumlarını korumaya özen gösterirlerdi. Memlûkler bu protokollerde önceliği ilk olarak Şâfiî başkadısına vermekteydiler. Sıralama sultanın sağ tarafında Şâfiî , Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî şeklinde olurdu¹⁴³. Makrîzî de bu sırayı 1311 (773) yılında Dârü'l-Adl'de düzenlenen bir mecliste Hanefî başkadısının protokoldeki ikinci sıradaki konumunu koruduğunu belirterek desteklemektedir¹⁴⁴. İlerleyen yıllarda protokol sırasının Memlûkler tarafından Hanefî başkadısının lehine değiştirildiği görülmektedir. Hanefî başkadısına protokolda sultanın sol yanı ve ilk sıra verildi¹⁴⁵. Anlaşılan o ki; Hanefî başkadısının protokoldeki bu üstünlüğü Şemseddin el-Harîrî'nin 1328 (728) yılında vefat etmesiyle son buldu. İbn Battuta bu değişimi şöyle anlatmaktadır: Dârü'l-Adl'de sultanın başkanlık ettiği Divânü'l-Mezâlim davalarında başkadıların mecliste oturma sıraları Şâfiî, Hanefî, Mâlikî, Hanbelî şeklindeydi. Şemseddin el-Harîrî'nin vefat etmesinin ardından başkadılık makamına Burhâneddin İbrahim b. Abdulhak tayin edildi. Memlûk emirleri mecliste oturma düzeninde Sultan en-Nâsır Muhammed'e, Hanefî başkadısı ile Mâlikî başkadısının yerlerinin değiştirilmesi ve Mâlikî başkadısının Hanefî başkadısının üstünde oturmasını önerdiler. İbn Battuta ayrıca bunun zaten eski bir gelenek olduğu için emirlerin Sultana böyle bir öneriyle gittiklerini de kaydetmektedir¹⁴⁶. Sultan emirlerin bu önerisini kabul etti ve meclisteki oturma sırası Mâlikî başkadısının Hanefî başkadısının üst tarafında oturması şeklinde düzenlendi. Burhâneddin İbrahim b. Abdulhak ise bu duruma son derece içerledi ve Sultan'ın meclisine katılmayı reddetti. Meclisinde Burhâneddin İbrahim b. Abdulhak'ı göremeyen en-Nâsır Muhammed, onun bu tavrına son derece sinirlendi. Sultan, Burhâneddin İbrahim b. Abdulhak'ın hemen meclisine getirilmesini

¹⁴³ İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ıbsâr*, s. 36; İbn Şâhîn, *Zübde*, s. 92.

¹⁴⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 101.

¹⁴⁵ Kalkaşendî, *Subh el-Aş'â*, Cilt 4, s. 45; Nielson, *Secular Justice*, s. 56-57; Ayaz-Eren, *Memlûk Devletinde*, s. 291.

¹⁴⁶ İbn Battuta, *er-Rihle*, s. 25.

emretti. Meclise zorla getirilen Burhâneddin İbrahim b. Abdulhak'ın elinden tutan hacib onu Sultan'ın emrettiği gibi Mâlikî'nin ardına oturttu¹⁴⁷.

İbn Battuta'nın naklettiği bu değişikliğin en azından 1362 (763) yılına kadar devam ettiğini söylemek mümkündür. 1362 (763) yılında Cemâleddin Yusuf el-Kefrî, Dımaşk Hanefî başkadısı olarak tayin edildi. Hil'at töreni Dârü's-Saâde'de düzenlenen Cemâleddin Yusuf el-Kefrî, törenin ardından Mâlikî başkadısının ardında oturtuldu¹⁴⁸. Cemâleddin Yusuf el-Kefrî'nin atanmasından yaklaşık iki ay sonra Kahire'den ilginç bir haber getirdi. Bu haber meclisteki oturma düzeniyle alakalıydı. Sultan'ın emriyle Hanefî ve Mâlikî başkadılarının meclisteki oturma düzeni tekrar değiştirilerek protokolde Hanefî başkadı yeniden Mâlikî başkadısının üst tarafında yer aldı¹⁴⁹.

Yukarıda örneklerle açıklamaya çalıştığımız üzere Memlûklerin Nielson'un bahsettiği bu genel politikayı en azından 1352 (753) yılına kadar uygulayabildikleri görülmektedir. Bu tarihten sonra gerek Memlûk sultanları gerekse Memlûk emirleri kendilerinin güçlendirdiği ve destekledi Hanefî başkadılar başta olmak üzere ulemâ ile son derece ters düştükleri görülmektedir. İlk olarak hem Dârü'l-Adl'deki mezâlim davalarında hem de sultanlar kendi meclislerinde Hanefî başkadısının protokoldeki oturma sırasını değiştirerek ellerindeki bu pozisyonu verdikleri gibi aldıkları da görülmektedir. Daha da önemlisi en-Nâsır Muhammed kendisinin bile çekindiği, Memlûk emirlerine sözünü geçiren Şemseddin el-Harîrî'yi birden bire makamdan azletmesi aslında isteği fetvayı vermeyen Şemseddin el-Harîrî ve onun mensubu bulunduğu Hanefî ulemâya sert bir göz dağı vermekten başka bir şey değildi.

en-Nâsır Muhammed'in bu tavrıyla birlikte Memlûk emirlerinin de Hanefî ulemâya karşı bakışı birden bire değiştiği görülmektedir. Hanefî başkadıları ise 14. yüzyılda bir daha ulaşamadığı güce ve saygıya ulaşmıştı. Bunun yanında başkadılık vazifelerine ek olarak Muhtesiblik¹⁵⁰, Hatiplik¹⁵¹, Müftülük¹⁵² gibi çok önemli makamlara tayin ediliyorlardı. Fakat üst yönetim mensuplarının kendilerine karşı bu

¹⁴⁷ İbn Battuta, *er-Rihle*, s. 25.

¹⁴⁸ İbn Kesir, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 655; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 4, s. 275.

¹⁴⁹ İbn Kesir, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 656.

¹⁵⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 220.

¹⁵¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 929; İbn Tağrıberdî, *en-Nucûm*, Cilt 9, s. 182; İbnü'l-Hanbelî, *Dürrü'l-Habeb*, Cilt 1, s. 123.

¹⁵² İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 7, s. 214; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 287.

sert tavrı Hanefî başkadılarını elindeki pozisyonları kaybetme ihtimaliyle karşı karşıya getirmişti. Bu yüzden Dımaşk'ta babası 'İmâdüddin et-Tarsûsî'nin yerine Hanefî başkadısı olarak tayin edilen Necmeddin et-Tarsûsî *Tuhfetu't-Türk fîmâ Yecibu en Yu'mele fi'l-Mulk* başlıklı eserini dönemin Memlûk sultanına ve emirlerine ithaf etmişti. Eserinde, Memlûklere Hanefî mezhebinin hukukî bir doktrin olarak Memlûk sultanlarının hâkimiyet alanları ve güçlerini genişletmeleri için son derece uygun olduğundan bahsetmektedir¹⁵³.

1352 (753) yılından sonra bu politikanın Memlûk sultanları ve devlet adamları tarafından bırakıldığı görülmektedir. İşler bu tarihten itibaren başta Hanefî başkadıları olmak üzere diğer mezheplere mensup başkadılar ve ulemâ için istedikleri gibi gitmedi. Bütün bunlar yetmezmiş gibi başkadıların baktıkları davalar Hâcib, Devâdâr gibi önemli makamlarda bulunan emirler tarafından sultanlarında desteği ve izniyle gasp ediliyor, Memlûk yargı sistemine uymayan bir gelenek getirilerek bahsi geçen bu emirler kendi yetki alanlarının dışında bulunan şer'î konulu davalara bakıyorlardı. Yani emirler kendilerinin müntesibi oldukları Hanefî mezhebi ve başkadıların güçlerini tamamen yok etmek istiyorlardı.

Bu hususta baktığı dava elinden alınan ilk başkadı, Hanefî Cemâleddin et-Türkmânîdir. Tezimizin dördüncü bölümünde ayrıntılarıyla bahsettiğimiz bu dava Acemli tüccarlarla alakaylı ve Başkadı'nın kararını beğenmeyen emirler onu Sultan el-Melikü's-Sâlih Selâhaddin'e şikayet ettiler ve Sultan davayı Başkadı'dan alarak Hacîb Emir Gürcü'ye verdi¹⁵⁴. 1420 (823) yılında ise yine Kahire Hanefî başkadısı Zeyneddin Abdurrahman et-Tefhenî'nin meclisinde bakmış olduğu bir borç davasına Hacîb Altınboğa el-Markabî müdahale etti. Bu müdahalenin ardından Başkadı'nın baktığı dava karara bağlanması için Hacîb Altınboğa el-Markabî'ye devredildi¹⁵⁵. Şunun altını da özellikle çizmek gerekir ki Hanefî başkadılarının hukukî anlamda uğradığı bu baskıya ve kısıtlamaya Şâfîî, Mâlikî ve Hanbelî başkadıları da aynı zamanda maruz kalmışlardır¹⁵⁶.

¹⁵³ Kâzım Uzun, “ Memlûklerin İlk Asrındaki Mezhepler arası Çekişmeler Bağlamında Necmeddin et-Tarsûsî'nin *Tuhfetu't-Türk*'ine Dair Bir Değerlendirme”, *USAD*, Sayı 17, (Güz 2022), s. 47.

¹⁵⁴ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 589

¹⁵⁵ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 530; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 219.

¹⁵⁶ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1043; İbn Tağrıberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 366

Memlûk sultanlarının ve emirlerinin bu politikayı istikrarlı bir şekilde sürdürmemelerinin nedeninin tamamen kendi şahsi çıkarlarını korumak olduğu açıkça görülmektedir. Bu onların Hanefilik mezhebini de kendi şahsi menfaatlerini doğrultusunda güçlendirmek istediklerinin yukarıda verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere en büyük göstergelerinden biridir. Gerek vakıflarla alakalı davalar gerekse arazi ve miras davalarında Hanefî başkadılarını kendi istekleri doğrultusunda karar vermeye zorlamaları ya da bu davalarda ilk önce Hanefî başkadısına gitmeleri bunu ispatlamaktadır.

Bütün bu veriler bir araya getirildiğinde mezkur konuyla alakalı olarak başkadılar arası mezhepsel çekişmeler, sultan-kadı ve emir-kadı ilişkileri bir tezatlık içinde, tarafların çıkarları doğrultusunda devamlı inişli çıkışlı bir seyir göstermişti. Belki de bu durumla alakalı olarak rahatlıkla bahsedilebilecek en doğru şey Dört Başkadılık sisteminin Memlûk sultanları ve devlet adamları başta olmak üzere toplumunun her kesimi tarafından benimsenip Memlûk Devleti yıkılana kadar uygulanmış olmasıydı. Sistemin başta Kahire olmak üzere Dımaşk¹⁵⁷, Halep¹⁵⁸, Hama¹⁵⁹, İskenderiye¹⁶⁰, Trablus¹⁶¹, Kudüs¹⁶², Mekke¹⁶³, Medine¹⁶⁴, Gazze¹⁶⁵,

¹⁵⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 589; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 188; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 464; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 77; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 9.

¹⁵⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 613; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 164; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 857; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 35.

¹⁵⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 93; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 251; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 284; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 82; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 468; İbnü'l-Hanbelî, *Dürrü'l-habeb*, Cilt 2, s. 448; Taceddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 10, s. 386.

¹⁶⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 192; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 93; İbn İyas, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 208; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 21; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 92; İbnü'l-Furât, *Târihu İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 69.

¹⁶¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 325-26; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 153; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 210; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 252; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 241; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 179.

¹⁶² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 80; Sehâvî, *ed-Dâv'ü'l-lâmi'*, Cilt 1, s. 369; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 250; a.mlf., *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 257.

¹⁶³ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 84; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 68; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 530; İbnü'l-Hımsî, *Havâdis*, Cilt 1, s. 50.

¹⁶⁴ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 260; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 335.

¹⁶⁵ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 3, s. 198; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 152; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 286; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, Cilt 1, s. 75.

Dimyat¹⁶⁶, Safed¹⁶⁷, Kerek¹⁶⁸, Şevbek¹⁶⁹, Baalbek¹⁷⁰, Humus¹⁷¹, Nablus¹⁷² ve Mahalle¹⁷³ gibi önemli şehirlerde de uygulanması bu kanaatimizi desteklemektedir.

1.2. DIMAŞK BAŞKADILIĞI

İslâm kaynaklarında Bilâdü’ş-Şâm olarak adlandırılan ve Suriye, Filistin, Lübnan, Ürdün gibi geniş bir coğrafyayı kapsayan bölgenin merkezi Dımaşk’tı. Memlûklerin hâkimiyetine girdikten kısa bir süre sonra Sultan Baybars Dımaşk’ta Nâibü’s-Saltana ve Dımaşk Kale’sine bir emir tayin ederek Memlûk idarî sistemini burada da kurdu. Memlûk hâkimiyeti ile birlikte kısa süre sonra Dımaşk doğu-batı ticaretinin de merkezi haline gelerek Memlûk Devleti’nin Kahire’den sonra ikinci büyük merkezi oldu¹⁷⁴. Dımaşk’ın gerek joepolik konumu gerekse ticarî canlılığı böyle büyük bir şehirde idarî teşkilâtlanmanın yanında adlî teşkilâtlanmayı da zaruri kılmıştır. Bu durum, Sultan Baybars’ın uyguladığı bu yeni hukukî nizami hiç tereddüt etmeden burada da uygulamasını makul kılmaktadır. Sultan Baybars Kahire’nin ardından tam bir yıl sonra, 1266 (664) yılında Dımaşk’ta da bu uygulamayı yürürlüğe koydu¹⁷⁵. Sultan Şâfiî başkadılığına Şemseddin Muhammed b. Hallikân’ı¹⁷⁶, Hanefî başkadılığına Şemseddin b. Atâ el-Ezraî’yi¹⁷⁷, Mâlikî başkadılığına Zeyneddin

¹⁶⁶ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü’l-emel*, Cilt 1/4, s. 358; İbn Hacer, *İnbâü’l-gumr*, Cilt 3, s. 318.

¹⁶⁷ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü’l-emel*, Cilt 1/6, s. 247; İbn Hacer, *İnbâü’l-gumr*, Cilt 4, s. 152; İbn Tağriberdî, *Havâdisü’l-dühûr*, Cilt 1, s. 74.

¹⁶⁸ İbn Tağriberdî, *en-Nücümü’z-zâhire*, Cilt 11, s. 288.

¹⁶⁹ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü’ş-Şâfi’iyye*, Cilt 3, s. 198.

¹⁷⁰ İbnü’l-İrâkî, *ez-Zeyl ‘ale’l-İber*, Cilt 1, s. 230; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 230; İbn Hacer, *İnbâü’l-gumr*, Cilt 3, s. 448.

¹⁷¹ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü’ş-Şâfi’iyye*, Cilt 3, s. 225; İbnü’l-İrâkî, *ez-Zeyl ‘ale’l-İber*, Cilt 1, s. 342; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 218; İbn Hacer, *İnbâü’l-gumr*, Cilt 1, s. 257.

¹⁷² Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü’l-emel*, Cilt 1/4, s. 358; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 60; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 367.

¹⁷³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 285; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü’l-emel*, Cilt 1/5, s. 123; İbn Hacer, *İnbâü’l-gumr*, Cilt 3, s. 318.

¹⁷⁴ Cengiz Tomar, “Şam”, *DİA*, Cilt 38, (2010), s. 314.

¹⁷⁵ Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 542; Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, Cilt 30, s. 29; İbnü’s-Sukâ’î, *Tâlî’ Kitâb*, s. 125; Süyûtî, *Hüsnü’l-muhâdara*, Cilt 2, s. 165; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 9.

¹⁷⁶ Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 589; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 76; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 464.

¹⁷⁷ Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 596; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 188; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 464.

Abdüsselam ez-Zevâvî'yi¹⁷⁸ ve Hanbelî başkadılığına ise Şemseddin İbn Kudâme'yi¹⁷⁹ atadı.

Başkadıların makamları için yazılan görevlendirme taklidleri kendilerine ulaşınca ilginç bir olay vuku buldu. Hanbelî ve Mâlikî başkadıları kendilerine layık görülen bu vazifeyi kabul etmediklerini Sultan Baybars'a bildirdiler. Sultan Baybars'ın bu iki başkadıya cevabı “ *Bu vazifeyi kabul etmeye mecbursunuz aksi olduğu takdirde sizlerin bütün mal varlığına el koyarak ülkeden sürerim.*” şeklinde oldukça tehditvari ve sert bir şekilde oldu. Bu sert cevap karşısında geri adım atmak zorunda kalan başkadılar kendilerince Sultan Baybars'a tepkilerini dile getirmenin bir yolunu bularak bu makamı kabul ettiklerini ancak bu vazife için kendilerine ödenecek maaşa ihtiyaçlarının olmadığını, maddi durumlarının iyi olduğunu Sultan Baybars'a bildirdiler¹⁸⁰.

Nuaymî, Sultan Baybars ile Başkadılar arasında gerçekleşen diyaloglar hakkında bilgi vermekle birlikte Mâlikî ve Hanbelî başkadılarının birtakım şartlar öne sürerek makama tayin edilmeyi kabul ettiklerini kaydetmektedir. Nuaymî'ye göre Mâlikî başkadısı herhangi bir vakfın mübaşirliğine tayin edilmemek ve maaş almamak, Hanbelî başkadısı ise sadece makam maaşını almama şartıyla başkadılık vazifesi başına getirilmeyi kabul etmişlerdir¹⁸¹. Dımaşk Mâlikî ve Hanbelî başkadılarının Sultan Baybars tarafından sert bir şekilde ikna edilmelerinin ve kendilerinin de birtakım şartlar öne sürerek başkadı tayin edilmelerinin ardından Dımaşk'taki Dört Başkadılık sistemi 1266 (664) yılında resmi olarak yürürlüğe girmiştir.

Memlûk Devleti tarihi Dımaşk'taki başkadılık tayinleri incelendiği zaman halkın mezhepsel dağılımı da açıkça ortaya çıkmaktadır. Birden fazla makama tayin edilen başkadıların ilk atamaları baz alınarak Şâfiî başkadılığında altmış, Hanefî başkadılığında elli üç, Mâlikî başkadılığında otuz sekiz ve Hanbelî başkadılığında ise otuz iki kadının makama tayin edildikleri tespit edilmiştir. Buna göre Dımaşk'ta halkın mezhepsel dağılımının Şâfiî, Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî şeklinde sıralandığı anlaşılmaktadır. Şâfiî ve Hanefî mezhepleri müntesiplerinin yoğun olduğu Dımaşk'ta,

¹⁷⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 464; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 9.

¹⁷⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 542; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 77; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 464.

¹⁸⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 542; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 29.

¹⁸¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 9.

Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri müntesiplerinin oranın birbirine yakın olduğu görülmektedir.

1.3. HALEP BAŞKADILIĞI

Kuzey Suriye'nin ikinci büyük şehri olan Halep, Anadolu'dan Mezopotamya'ya ve Akdeniz'den İran'a giden ana yolların kavşak noktasında kurulmuştur. Canlı bir ticarî hayata sahip olması Halep'i Kuzey Suriye'nin ticaret merkezi konumuna getirmiştir¹⁸². 1260 (658) yılında Memlûk hâkimiyetine giren Halep, ticarî canlılığının yanında Sünnî düşüncenin merkezi haline de getirilerek pek çok medrese, cami ve kütüphane inşa edilmiştir. Sultan Baybars'ın böyle büyük ve canlı bir şehirde hukukî nizamı tanzim etmek amacıyla Dört Başkadılık sistemini burada da uygulaması son derece makul görülmektedir. Fakat Memlûk eserlerinde Kahire ve Dımaşk başkadılıklarının kuruluş tarihleri ile alakalı yeterli bilgiler bulunmakla birlikte Halep başkadılığının kuruluş tarihi ile ilgili neredeyse yok denecek kadar az malumat bulunmaktadır. Halep başkadılığında özellikle Şâfiî ve Hanefî başkadılığının kuruluş tarihi net olmamakla birlikte sadece müverrih İbn Şâhîn, *Zübdetü Keşfi'l-memâlik* adlı eserinde Halep'te Dört Başkadılık sisteminin ortaya çıkışının Dımaşk'taki Dört Başkadılık uygulamasından sonra başladığını belirtmektedir¹⁸³. Bu bilgiden yola çıkarak Halep'teki Dört Başkadılık sisteminin 1266 (664) yılından sonraki bir tarihte vücuda getirildiği anlaşılmaktadır.

Halep Şâfiî başkadılığı incelendiğinde bir kadının birden fazla tayin edilmesi durumunda, ilk ataması baz alındığında toplamda elli dört başkadı tayininin gerçekleştiği görülmektedir. Buna göre Halep Şâfiî başkadılığına tayin edilen ilk ismin Muhiddin Muhammed olduğu görülmektedir. Kaynaklarda Halep Şâfiî başkadılık vazifesinin başlangıç tarihi ile alakalı herhangi bir kayda ulaşılamayan Muhiddin Muhammed'in 1274 (672) yılında makamdan azledilerek yerine Takiyuddin Muhammed er-Râkî'nin tayin edildiği bilinmektedir¹⁸⁴. Halep Şâfiî başkadılığına tayin edilen son başkadının Şemseddin İbnü'd-Dağîm olduğu tespit edilmiştir. İbnü'l-Hanbelî, Başkadı'nın görev süresi hakkında net bir tarih vermemekle birlikte Sultan

¹⁸² Tâlib Yâzîcî, " Halep", *DİA*, Cilt 15, (1997), s. 239-243.

¹⁸³ İbn Şâhîn, *Zübde*, s. 132.

¹⁸⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 613.

Kayıtbay (1468-1496/873-901) döneminde makama tayin edildiğini ve 1499/1500 (905) yılında ise vefat ettiğini belirtmektedir¹⁸⁵.

Memlûk kaynakları ne yazık ki Halep *Hanefî* başkadılığının kuruluş tarihi için de net bir bilgi vermemektedir. Özellikle Bahrî Memlûkler dönemi başkadıları hakkında büyük boşluk ve eksiklik olmakla birlikte kimi zaman atanma ve kimi zaman da görevinin bitiş tarihini bildiğimiz; bununla birlikte makama atanma ve azil tarihleri hakkında net bir bilgi olmayan, sadece ölüm tarihleri hakkında bilgi bulunup makama tayin edilen başkadılarla birlikte toplamda yirmi bir kadının Halep Hanefî başkadılığına tayin edildiği tespit edilmiştir.

Her ne kadar net bir tarih elimizde olmasa da, Halep Hanefî başkadılığına tayin edilen ilk ismin Muhiddin Ebû Abdullah b. Yakub olduğu tespit edilmiştir. 1295¹⁸⁶ (695) yılında başkadılıktan azledilen Muhiddin Ebû Abdullah b. Yakub'un ardında Halep Hanefî başkadılığına 1296 (696) yılında Taceddin Ebû'l-Meâlî es-Sincârî tayin edilmiştir¹⁸⁷. Halep Hanefî başkadılığına tayin edilen son başkadının Hüsameddin İbnü'ş-Şihne olduğu görülmektedir. İbnü'l-Hanbelî, Başkadı'nın makama tayin edilme tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi vermemekle birlikte Hüsameddin İbnü'ş-Şihne'nin Burcî Memlûklerin son Hanefî başkadısı olduğunu ve 1517 (923) yılında şehit olduğunu belirtmektedir¹⁸⁸.

Halep *Mâlikî* başkadılığına bakıldığı zaman Şâfiî ve Hanefî başkadılıklarının aksine Mâlikî başkadılığının kuruluş tarihini Abdülbâsit el-Malatî net bir şekilde vermektedir. Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel* adlı eserinde 1348 (748) yılında Halep Mâlikî başkadılığının ihdas edildiğini ve makama ilk olarak Şehabeddin Ahmed er-Rubâhî'nin tayin edildiğini kaydetmektedir¹⁸⁹. Makamda on dört yıl kalarak başkadılık vazifesini icra eden Şehabeddin Ahmed er-Rubâhî'nin görevine 1352 (752) yılında son verilerek yerine Zeyneddin Ömer et-Tilmisânî tayin edilmiştir¹⁹⁰. 1517 yılına kadar makama yirmi başkadı tayini gerçekleştirilmiştir. Makama en son 1492

¹⁸⁵ İbnü'l-Hanbelî, *Dürrü'l-habeb*, Cilt 2, s. 319.

¹⁸⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 818-819.

¹⁸⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 830.

¹⁸⁸ İbnü'l-Hanbelî, *Dürrü'l-habeb*, Cilt 2, s. 445.

¹⁸⁹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 161.

¹⁹⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 856; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 226.

(897) yılında tayin edilen Muhammed b. Ali İbnü'l-Halebî'nin ardından başkadılığa tayin edilen herhangi bir isme rastlanılmamıştır¹⁹¹.

Halep *Hanbelî* başkadılığı tıpkı Mâlikî başkadılığı gibi 1348 (748) yılında kurulmuş ve Abdülbâsit el-Malatî'ye göre makama tayin edilen ilk kadı Musa b. Feyyaz'dır¹⁹². Halep'deki diğer mezhep başkadılarına göre azınlıkta kalan ve başkadı isimlerinin nerdeyse hiç verilmediği ve tayinlerin oldukça seyrek olması ile birlikte bir o kadar da karışık olduğu Hanbelî başkadılığında, Bahrî ve Burcî Memlûkler olmak üzere toplamda on beş başkadının makama tayin edildiği tespit edilmiştir. Buna göre makama son olarak atanan başkadı, 1486¹⁹³-1489¹⁹⁴ (891-895) yılları arasında vazife başında bulunan Rızaeddin Ebû Bekir el-Hanbelî'dir. Rızaeddin Ebû Bekir el-Hanbelî ardından makama tayin edilen herhangi bir kadının ismine kaynaklarda rastlanılmamıştır.

Bütün bu bilgilere istinaden Halep halkının mezhepsel sıralamasının Şâfiî , Hanefî, Mâlikî, Hanbelî şeklinde olduğu gözlenmiştir. Halep'te halkın çoğunluğu Şâfiî ve Hanefî mezheplerine müntesip iken Mâlikî ve Hanbelî müntesiplerinin daha az olduğu görülmektedir.

1.4. İSKENDERİYE BAŞKADILIĞI

Nil Deltası'nın batı yakasında yer alan İskenderiye, Afrika'nın ve Akdeniz'in önemli liman şehirlerinden biridir. En parlak dönemini Memlûkler zamanında yaşayan İskenderiye, aynı zamanda Mısır'ın ikinci büyük şehri haline gelmiştir¹⁹⁵. İskenderiye'nin önemli limanlara sahip olması burada hukukî teşkilatlanmayı anlaşılan o ki zaruri kılmıştı. Sultan Baybars bu nedenle İskenderiye'de de Dört Başkadılık sistemini uygulamıştır.

İskenderiye'deki başkadılık sistemi incelendiği zaman diğer üç şehirin başkadılıklarına nazaran İskenderiye'de mezhepsel açıdan oldukça farklı bir dağılımın söz konusu olduğu görülmektedir. İbn Şâhîn, *Zübdetü Keşfi'l-Memâlik* adlı eserinde

¹⁹¹ İbnü'l-Hanbelî, *Dürrü'l-habeb*, Cilt 2, s. 276.

¹⁹² Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 161.

¹⁹³ İbn Hanbelî, *Dürrü'l-habeb*, Cilt 2, s. 315.

¹⁹⁴ İbn Hanbelî, *Dürrü'l-habeb*, Cilt 2, s. 315.

¹⁹⁵ Eymen Fuâd Seyyîd, "İskenderiye", *DİA*, Cilt 22, (2001), s. 574-575.

İskenderiye’de Dört Başkadılık sisteminin uygulanmakla birlikte üçü Mâlikî ve biri de Hanefî mezhebini diyerek İskenderiye’deki başkadılık sistemi hakkında bizlere oldukça önemli bilgiler vermektedir¹⁹⁶. Bilindiği üzere Memlûk hâkimiyeti altındaki İskenderiye’de halkın büyük çoğunluğu Mâlikî mezhebine mensup olup Hanefî mezhebine mensup olanlar da bulunmaktaydı.

İbn Şâhîn’in vermiş olduğu bu bilgilerin büyük çoğunluğunun Memlûk kaynakları tarandığı zaman gerçeği yansıttığı anlaşılmaktadır. Yapmış olduğumuz çalışma neticesinde İskenderiye’deki başkadılık sisteminde, Mâlikî başkadı atamalarında bilgi eksikliği bulunmakla birlikte daha yoğun ve net bir şekilde gerçekleştirildiği; Hanefî başkadı atamalarının Mâlikî mezhebine nazaran daha az yapıldığı görülmektedir. Bununla birlikte İbn Şâhîn her ne kadar İskenderiye’de sadece Mâlikî ve Hanefî başkadı atamalarının gerçekleştirildiğini kaydetmiş olsa da yaptığımız tafsilatlı çalışma neticesinde az da olsa Şâfiî başkadı tayinlerinin de gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Ayrıca İskenderiye’de Hanbelî mezhebine mensup olan insanların yok denecek kadar az olması bölgeye neden Hanbelî başkadı tayin edilmediğini de açıklamaktadır.

İbn Şâhîn’in vermiş olduğu mezhepsel sıradan yola çıkarak İskenderiye Mâlikî başkadılığının kuruluş tarihi net bir şekilde bilinmemekle birlikte makama tayin edilen ilk başkadının İbrahim b. Muhammed b. Ali el-Mâlikî olduğu görülmektedir. Başkadılık vazifesinin başlangıç tarihi bilinmeyen İbrahim b. Muhammed b. Ali el-Mâlikî’nin 1276 (675) yılında vefat etmesiyle birlikte vazifesi son bulmuş¹⁹⁷, yerine Nâsireddin İbrahim el-Mâlikî tayin edilmiştir¹⁹⁸. Mâlikî kadı’l-kudâlığında birden fazla makama tayin edilen başkadıların ilk atamaları baz alındığında, atanma veya azil tarihini bildiğimiz yirmi üç başkadı ile birlikte sadece ölüm tarihlerini bildiğimiz ve makama tayin edilmiş üç başkadı ile birlikte toplamda yirmi altı kadının başkadılık vazifesine getirildiği tespit edilmiştir. Buna göre makama son kez tayin edilen başkadının İbnü’t-Tenesi olduğu görülmekle birlikte kendisinin ardından makama tayin edilen herhangi bir isme Memlûk kaynaklarında rastlanılmamıştır¹⁹⁹

¹⁹⁶ İbn Şâhîn, *Zübde*, s. 134.

¹⁹⁷ İbnü’l-Furât, *Târih İbni’l-Furât*, Cilt 7, s. 69.

¹⁹⁸ Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 727.

¹⁹⁹ Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 445.

İskenderiye *Hanefî* kadı' kudâtlığında ise makama tayin edilme veya azledilme tarihlerini bildiğimiz toplamda sekiz başkadının vazife başına getirildiği tespit edilmiştir. İskenderiye Hanefî başkadılığına tayin edilen ilk isim Şehabeddin Ahmed b. İbrahim el-Ömerî İbn Zubeybe'dir. Kaynaklarda vazife başına getiriliş tarihi bilinmeyen Başkadı'nın 1371 (772) yılında makamdan azledildiği görülmektedir²⁰⁰. Hanefî başkadılığına 1485 (890) yılında tayin edilen son isim el-Bedr Mahmûd b. Muhammed Ecâ'dır²⁰¹. Vazifesinin başlangıç tarihi bilinen Başkadı'nın vazifesinin bitiş tarihi ile alakalı da herhangi bir bilgi ne yazık ki bulunamamıştır.

İskenderiye *Şâfiî* başkadılığında ise makama fiilen tayin edilen beş başkadı ile birlikte sadece ölüm tarihleri bilinip görevlerinin başlangıç ve bitiş tarihleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan iki başkadı olmak üzere toplamda yedi başkadının İskenderiye Şâfiî başkadılığına tayin edildiği görülmektedir. 1303 (703) yılında vücuda getirildiği anlaşılan İskenderiye Şâfiî başkadılığına tayin edilen ilk isim Alameddin el-İhnâî'dir. 1303²⁰²-1329²⁰³ (703-730) yılları arasında İskenderiye Şâfiî başkadılık vazifesinde bulunan Alameddin el-İhnâî'nin ardından uzun bir süre başkadılığa tayin edilen herhangi bir isme rastlanılamamıştır. Yaklaşık yüz otuz bir yıl gibi bir boşluğun ardından Şehabeddin Ahmed el-Mahallî'nin başkadılık vazifesinde bulunduğu tespit edilmiştir. Buna göre makama atanma tarihi belli olmayan Şehabeddin Ahmed el-Mahallî, 1457 (861) yılında İskenderiye Şâfiî başkadılığından azledilmiştir²⁰⁴. Şehabeddin Ahmed el-Mahallî'den sonra makama tayin edilen herhangi bir isme kaynaklarda rastlanılmamıştır.

1.5. TRABLUS BAŞKADILIĞI

Lübnan'ın kuzey kıyısında bulunan ve tarihi bir liman şehri olan Trablus 1289 yılında Memlûk hâkimiyetine girdi. Memlûk hâkimiyeti altında da önemini koruyan Trablus, Memlûk idarî yapılanmasında da önemli bir merkezi haline geldi²⁰⁵.

²⁰⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 192; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 21; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 92.

²⁰¹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/7, s. 423.

²⁰² İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 93.

²⁰³ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 93.

²⁰⁴ İbn İyas, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 333; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 459.

²⁰⁵ Cengiz Tomar, "Trablusşam", *DİA*, Cilt 41, s. 292-294.

Trablus'da vücuda getirilen Dört Başkadılık sistemi incelendiği zaman her mezhepten başkadı tayinlerinin gerçekleştirildiği, bununla birlikte atamaların mezhepsel yoğunluk açısından farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Başkadıların atanma yoğunluklarına bakıldığında Trablus'ta Şâfiî mezhebine mensup olanların çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Şâfiî mezhebinin ardından yoğunluk açısından sırasıyla Mâlikî ve Hanefî mezhepleri gelmekle birlikte Hanbelî mezhebi için sadece bir başkadının tayin edildiği görülmektedir.

Trablus Şâfiî başkadılığında atanma, azil ve sadece ölüm tarihleri hakkında bilgi bulunup başkadılığa tayin edilen toplamda yirmi iki başkadı olduğu tespit edilmiştir. Trablus Şâfiî başkadılığına tayin edilen ilk isim İbn Nâkibü's-Şâfiî olarak bilinen Şemseddin Muhammed İbn Hamdan'dır²⁰⁶. 1327²⁰⁷-1330²⁰⁸ (727-730) yılları arasında Trablus Şâfiî başkadılığında bulunan Şemseddin Muhammed İbn Hamdan'ın 1330 (730) yılında azledilmesinin ardından yerine Şemseddin Muhammed İbn Mecd tayin edilmiştir²⁰⁹. Trablus Şâfiî başkadılığına tayin edilen son başkadının Muhiddin İsmail b. Cehbel olduğu bilinmektedir. Nuaymî, tarih aralığı vermemekle birlikte Başkadı'nın makama atanıp kısa bir süre sonra azledildiği bilgisini vermektedir²¹⁰. Azledilmesine rağmen başkadının yerine tayin edilen isim hakkında Memlûk kaynaklarında herhangi bir kayda ulaşılamamıştır.

Trablus Hanefî başkadılığında ise makama sadece beş başkadının tayin edildiği tespit edilmiştir. Buna göre makama tayin edilen ilk isim Necmeddin Ömer b. Hiccî'dir. Göreve başlama tarihi bilinmeyen Başkadı'nın 1409 (812) yılında makamdan azledildiği bilinmektedir²¹¹. Makama tayin edilen son başkadının Hüsameddin İbn Barita'a olduğu görülmektedir. İbn Tolûn, herhangi bir tarih aralığı vermeden Başkadı'nın Trablus Hanefî başkadılığından Halep Hanefî başkadılığına tayin edildiği

²⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 179.

²⁰⁷ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 179.

²⁰⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 325-26; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 241.

²⁰⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 325-26; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 241.

²¹⁰ Nuaymî, tarih aralığı vermemekle birlikte Başkadı'nın makama atanıp kısa bir süre sonra azledildiği bilgisini vermektedir. Bkz. Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, 99.

²¹¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 107. Abdülbâsit el-Malatî, Başkadı'nın 1410/1411 (813) yılında tekrar makama atandığı bilgisini vermektedir. Bkz. Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 206.

bilgisini vermektedir²¹². Bu bilginin ardından Hüsameddin İbn Barita 'a'nın ardından makama tayin edilen herhangi bir kadı'l-kudat ismine rastlanılmamıştır.

Trablus *Mâlikî* başkadılığı incelendiği zaman, makama tayin edildiği tespit edilen ilk başkadının Nâsireddin Muhammed el-Endülüsî olduğu görülmektedir. Makama atanma tarihi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamayan Başkadı'nın 1384 (786) yılında azledildiği görülmektedir²¹³. Kaynaklarda Trablus Mâlikî başkadılarının tayin, azil ve ölüm tarihleri hakkındaki bilgilerden yola çıkarak Mâlikî başkadılığına tayin edilen on bir başkadı tespit edilmiştir. Bu tespitten yola çıkarak başkadılığa tayin edilen son isim Kemâleddin İbnü'l-Nasih'dir. Görevinin başlangıç ve bitiş tarihi bilinmeyen Başkadı'nın sadece makama tayin edildiği bilgisi verilmektedir²¹⁴.

Trablus *Hanbelî* başkadılığı incelendiği zaman karşımıza oldukça entranan bir durum çıkmaktadır. 267 yıllık Memlûk Devleti tarihinde sadece tek bir ismin makama tayin edildiği tespit edilmiştir. Bu isim Şehabeddin İbn Habal'dan başkası değildir. Başkadılık vazifesinin başlangıç tarihi bilinmeyen Şehabeddin İbn Habal'ın vazifesinin bitiş tarihi net olarak bilinmektedir. Buna göre 1391(793) yılında makamdan azledilen Şehabeddin İbn Habal'ın yerine makama tayin edilen herhangi bir başkadı bilgisine ulaşılamamıştır²¹⁵.

²¹² İbn Tolun, herhangi bir tarih aralığı vermeden Başkadı'nın Halep'e atandığı bilgisini vermektedir. Bkz. İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 223.

²¹³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 520.

²¹⁴ İbnü'l-Hanbelî, *Dürrü'l-habeb*, Cilt 2, s. 188.

²¹⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 735; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 415; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 300.

2. BÖLÜM

BAŞKADILARIN TAYİN GEREKÇELERİ

İslâm adliye teşkilâtının başında bulunan başkadıların en önemli görevi adleti sağlamaktı. Bu nedenle yüce İslâm mahkemelerine bu vazifeyi icra etmek için tayin edilen başkadılarda birtakım nitelikler ve şartlar aranmaktaydı. İslâm topraklarında doğup Müslüman olmak bu şartlardan en önemlisiydi²¹⁶. Gayrimüslimlerin başkadı olarak tayin edilmesi ve hüküm vermesi caiz değildi. Cinsiyet vasfı da bir diğer önemli şartlardan birisiydi²¹⁷. Başkadı olarak tayin edilecek kişinin buluğa ermesi ve kendi kararlarını kendi verebilecek yaşa gelmiş olması gerekiyordu. Bunun yanında akli mekelerinin yerinde olması, bilgili, unutkanlık ve gafletten uzak olmakla birlikte doğruyu idrak etme yeteneğine de sahip olması gerekiyordu²¹⁸.

Adalet bir başkadıda aranan diğer vasıftır. Bir kadının hukukî görevlerinin dışında hayatın her alanında adil olması zaruruydu. Günahtan sakınması, harama el uzatmaması, namuslu ve nefesine hakim olması gereklidir. Başadıların duyu organlarının sağlam ve sağlıklı olması mahkemelerde doğru karar vermek, mahkemenin işleyişini aksatmamak açısından son derece önemliydi. Bu nedenle başkadıların doğru kararlar vermesi adına iyi görmeleri, iyi konuşmaları ve iyi duymaları zaruruydu²¹⁹.

Başadıların hukukî meselelerde bilgi birikimine sahip olmaları gerekiyordu. Şeriâti temel olarak İslâm hukuku, Hz. Muhammed'in kurullarını ve sünnetlerini de bilmeleri gerekiyordu²²⁰.

Memlûk Devleti'nde yukarıda bahsedilmiş olduğu üzere makama tayin edilecek başkadılarda bu vasıflar aranmakla birlikte bunlara ek olarak birtakım özel gerekçelerin de son derece etkili olduğu görülmektedir. Bu hususta tarafımızca yapılan çalışmaya göre Memlûk Devleti'nde başkadıların makama atanma gerekçelerinin

²¹⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 6, s. 249; Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 53.

²¹⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 6, s. 249; Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 53.

²¹⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 6, s. 249; Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 53.

²¹⁹ Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 53.

²²⁰ Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 53.

başkadı nâibliği, aile bağları, sultanın ve devlet ricâlinin desteği ve rüşvet şeklinde olduğu tespit edilmiştir.

2.1. BAŞKADI NÂİBLİĞİ

Memlûk Devleti'nde başkadı tayinlerinde, kaynakların bize verdiği malumat neticesinde göze çarpan ilk gerekçelerden birinin makam tecrübesi yani *başkadı nâibliği* olduğu gözlenmiştir. Belli bir ilmi birikime sahip olan başkadı nâibleri makama atanmadan önce belirli bir süre başkadıların denetimi altında görevlerini icra ederek makam tecrübesi edinmişlerdir. Bu tecrübe onların sultanlar tarafından başkadı olarak seçilmelerinde ve makama atanmalarında en önemli gerekçelerden biri haline gelmiştir. Pek çok örneğinin bulunduğu bu gerekçenin sistemin yürürlüğe girmesiyle birlikte Kahire, Dımaşk, Halep, İskenderiye ve Trablus başkadılıklarında etkili olduğu görülmektedir.

Kahire başkadılık atamalarında bu gerekçe ilk olarak *Şâfiî* başkadılığında karşımıza çıkmaktadır. Takiyyuddin Muhammed b. Razîn'in makama tayin edilmesinde başkadı nâibliği vazifesinde bulunması etkili olmuştur²²¹. Başkadı Bedreddin b. Cemâa'nın 1310'da²²² (710) azledilmesinin ardından yerine nâibi Cemâleddin Süleyman ez-Zur'î atanmış, fakat görev süresi yaklaşık bir yılla sınırlı kalarak 1311'de (711) azledilmiştir²²³. 1297²²⁴-1300²²⁵ (696-699) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadılığı makamında bulunan ağabeyi İmâmüddin el-Kazvînî'nin başkadı nâibliğini yapan Celâleddin el-Kazvînî edindiği makam tecrübesinden dolayı 1327'de (727) Kahire Şâfiî başkadısı olarak tayin edilmiştir²²⁶. Ayrıca 1305/1306 (705) yılında Celâleddin el-Kazvînî'nin başkadı Necmeddin İbn Sasrâ'nın nâibi olarak atandığı da

²²¹ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 356; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, Cilt 3, s. 356.

²²² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 122; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 164; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 81; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 2, s. 94; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 103; Süyûtî, *Hüsni'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171; Mufaddal, *en-Nechü's-sedîd*, s. 179.

²²³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt. 32, s. 133; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 165; a.mlf., *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 61-62; Süyûtî, *Hüsni'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171; Mufaddal, *en-Nechü's-sedîd*, s. 200.

²²⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 828; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt. 31, s. 204; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 82; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 697; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 275.

²²⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 885; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt. 31, s. 253; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 344; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 83; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 728-729.

²²⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 89; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 367; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 147; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 182; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 277; Süyûtî, *Hüsni'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

bilinmektedir²²⁷. Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübki'nin 1364²²⁸ (776) yılında başkadı olarak atanmasında İzzeddin b. Cemâa'nın başkadı nâibliğini yapmasının etkili olduğu görülmektedir²²⁹. Başkadı Bedreddin Ebü'l-Bekâ es-Sübki'nin 1378'de (780) azledilmesinin ardından makama tercih edilen bir diğer isim kendisinin başkadı nâibilerinden biri olan Sirâceddin Ömer b. Mulakkîn'dir²³⁰. Yine aynı şekilde 1392²³¹-1394²³² (795-796) yılları arasında makamda bulunan başkadı Sadreddin Muhammed el-Münâvî'nin makama tayin edilmesinde genç yaşta başkadı nâibliği yapmış olması etkili olmuştur²³³. Başkadı Bedreddin Ebü'l-Bekâ es-Sübki'nin 1397'de²³⁴ (799) dördüncü kez azledilmesinin ardından yerine tercih edilen isim kendisinin başkadı nâibi Takiyuddin Abdurrahman ez-Zebîrî olmuş, Başkadı 1397²³⁵-1399²³⁶ (799-801) yılları arasında başkadılık görevinde bulunmuştur. Aynı şekilde 1421²³⁷-1422²³⁸ (824-825) yılları arasında makamda bulunan Veliyuddin el-İrâkî'nin makama tayin edilmesinde başkadı nâibliği yapmış olmasının etkili olduğu bilinmektedir²³⁹.

Kahire *Hanefî* başkadılığında da etkili olan bu gerekçe ilk olarak Burhâneddin İbrahim b. Abdulhak'ın makam atamasıyla karşımıza çıkmaktadır. 1328²⁴⁰ (728)

²²⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 146-147.

²²⁸ İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 24; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 366; İbn Kâdi Şühbe, *Tarih İbn Kâdi Şühbe*, s. 261-262; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 121; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

²²⁹ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 121.

²³⁰ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 112; İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 54.

²³¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 781; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 450; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 327; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

²³² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 808; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 344; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 49.

²³³ İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 59.

²³⁴ İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 49; İbn Hacer, İbn Tağriberdî'den farklı olarak Başkadı'nın atanma tarihini 1394 (795) olarak vermektedir. Bkz. İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 339.

²³⁵ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 230; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 526; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 379.

²³⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 930; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 19; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 80; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

²³⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 585; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 24; İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 104-105; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 97; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

²³⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 623; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 25; İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 104-105; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s.120; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

²³⁹ İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 104.

²⁴⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 196; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 262-263; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 292-293; Mufaddal, *en-Nechü's-sedîd*, s. 40. İbn Hacer tarih belirt-

yılında makama atanan Başkadı'nın, başkadı nâibliği görevinde bulunarak tecrübe kazanması bu atamada etkili olmuştur²⁴¹. 1368 'de (769) makam ataması gerçekleşen Sirâceddin Ömer el-Hindî'nin makama tayin edilmesinde 1349²⁴²-1368²⁴³ (750-769) yılları arasında Cemâleddin İbnü't-Türkmânî'nin başkadı nâibliğini yapması etkili olmuştur²⁴⁴. Şerafeddin Ahmed İbn Mansûr'un 1376²⁴⁵ (777) yılında azledilmesinin ardından yerine sabık başkadı Sirâceddin Ömer el-Hindî'nin akrabası ve aynı zamanda görev süresince başkadı nâibliğini yapan Celâleddin Cârullâh tayin edilmiştir²⁴⁶. Başkadı Sadreddin İbn el-Mansûr'un 1384'de (786) azledilmesinin ardından başkadı nâiblerinden Şemseddin Muhammed et-Trablusî rahatlıkla makama tayin edilmiştir²⁴⁷. 1391²⁴⁸ (793) yılında başkadılık görevine tayin edilen Cemâleddin Mahmûd el-Acemî'nin başkadılık vazifesine yükselmesinde kendisinden önce makamda bulunan Celâleddin Cârullâh'ın başkadı nâibliğini yapması etkili olmuştur²⁴⁹. 1473²⁵⁰ (877) yılında başkadı olarak tayin edilen Şemseddin Muhammed el-Emşâtî'nin bu atanmasında başkadı nâibliği vazifesinde bulunarak makam tecrübesi kazanması etkili olmuştur²⁵¹.

Kahire *Mâlikî* başkadılığın da ise bu gerekçe ilk olarak Taceddin Muhammed el-İhnâî'nin makam atamasında karşımıza çıkmaktadır. 1349'da²⁵² (750) başkadılığa

memekle birlikte Başkadı'nın makama atandığı belirtmektedir. Bkz. İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 33;

²⁴¹ İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 105.

²⁴² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 797; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 182

²⁴³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 158; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 410.

²⁴⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 158; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 288; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 411; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 337.

²⁴⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 255; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 64; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 221; Abdülbâsit el-Malatî Başkadı'nın atanma tarihi 1376 (778) olarak vermektedir. Bkz. Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 114.

²⁴⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 275; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 380.

²⁴⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 515.

²⁴⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 744; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 306; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 24.

²⁴⁹ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 541.

²⁵⁰ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 79.

²⁵¹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/7, s. 270.

²⁵² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 814; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 184.

atanan Taceddin Muhammed el-İhnâî, atanmadan önce 1318²⁵³-1349²⁵⁴ (718-750) yılları arasında başkadılık makamında bulunan amcası Takiyuddin Muhammed el-İhnâî'nin başkadı nâibliğini yapmıştır. Başkadı nâibliğinden başkadılığa terfi ettirilen bir diğer ismin Taceddin Behrâm ed-Demîrî olduğu görülmektedir. Taceddin Behrâm ed-Demîrî'nin 1389²⁵⁵ (791) yılında başkadı tayin edilmesinde İskenderiye'de başkadı nâibliği yaparak makam tecrübesi kazanması etkili olmuştur²⁵⁶. 1473²⁵⁷-1481²⁵⁸ (877-886) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Burhâneddin el-Lakânî'nin, Kahire Mâlikî başkadılığına tayin edilmesinde başkadı nâibliği vazifesinde bulunarak makam tecrübesi kazanması etkili olmuştur²⁵⁹. Burhâneddin el-Lakânî'nin 1481'de başkadılık makamından azledilmesinin ardından yerine kendisinin başkadı nâibi Muhibbüddin İbnü't-Takî tayin edilmiştir²⁶⁰.

Kahire *Hanbelî* başkadı atamalarında ise bu gerekçe Bedreddin Ebû'l-Mehasîn el-Bağdadî'nin ataması ile karşımıza çıkmaktadır. 1440²⁶¹-1453²⁶² (844-857) yılları arasında başkadılık görevinde bulunan Bedreddin Ebû'l-Mehasîn el-Bağdadî'nin başkadı nâibliği yapması etkili olmakla birlikte kendisinin 1453'te azledilmesinin ardından yerine yine başkadı nâibliği görevinde bulunan İzzeddin Ahmed el-Kenânî başkadılık vazifesine tayin edilmiştir²⁶³. İzzeddin Ahmed el-Kenânî'nin başkadılık vazifesininin ölüm tarihi olan 1471'e (876) kadar devam ettiği bilinmektedir²⁶⁴.

Dimaşk başkadılığında da tıpkı Kahire başkadılığında olduğu gibi başkadı nâibliğinin kadıların başkadılığa terfi etmelerinde etkili bir neden olduğu gözlenmiştir.

²⁵³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 223; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 280; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18.

²⁵⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 814; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 280; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 184.

²⁵⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 658; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 386; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 279.

²⁵⁶ İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 322; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 2, s. 210.

²⁵⁷ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 75; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/7, s. 42.

²⁵⁸ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 184; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/7, s. 294

²⁵⁹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/8, s. 211-212.

²⁶⁰ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 184.

²⁶¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1210; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 124-125.

²⁶² İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 312; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 397.

²⁶³ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 312; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 397; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 399.

²⁶⁴ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 64; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 440; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/7, s. 20.

Dımaşk Şâfiî başkadı atamalarında bu gerekçe karşımıza Necmeddin Seniyyüddeve ile çıkmaktadır. Necmeddin Seniyyüddeve'nin babası Sadreddin Ahmed'in başkadı nâibliğini yapması kendisinin 1280²⁶⁵ (679) yılında Dımaşk Şâfiî başkadısı olarak tayin edilmesinde etkili olmuştur²⁶⁶. Başkadı nâibliğinden başkadılık vazifesine tayin edilen bir diğer ismin Cemâleddin ez-Zur'î olduğu görülmektedir. Cemâleddin ez-Zur'î'nin 1297²⁶⁷-1300²⁶⁸ (696-699) yılları arasında başkadılık makamında bulunan İmâmüddin el-Kazvîni'nin ve ardından 1296 (695) yılında da Bedreddin b. Cemâa'nın nâibliğini yapması başkadı olarak tayin edilmesinde etkili olmuş; 1323²⁶⁹-1324²⁷⁰ (723-724) yılları arasında başkadılık vazifesinde bulunmuştur²⁷¹. Başkadı'nın 1324'de azledilmesinin ardından yerine İmâmüddin el-Kazvîni'nin kardeşi ve aynı zamanda nâibi Celâleddin el-Kazvîni tayin edilmiştir²⁷². Kazanmış olduğu makam tecrübesinden dolayı başkadı olarak atanan Celâleddin el-Kazvîni, 1324²⁷³-1327²⁷⁴ (724-727) yılları arasında Kahire başkadısı; 1328²⁷⁵-1329²⁷⁶ (738-739) yılları arasında da Dımaşk başkadısı olarak tayin edilmiştir.

İlk ataması 1356²⁷⁷-1358²⁷⁸ (756-759) yılları arasında gerçekleşen Taceddin es-Sübki'nin makama tayin edilmesinde babası Takiyuddin es-Sübki'nin başkadı

²⁶⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 715; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 44; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 142.

²⁶⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 579.

²⁶⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 828; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 204; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 82; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 697; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 275.

²⁶⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 885; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 253; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 344; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 83; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 728-729.

²⁶⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 242; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 85; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 165.

²⁷⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 254; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 86; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 165.

²⁷¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 685.

²⁷² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 86; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 340.

²⁷³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 254; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 86; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 165.

²⁷⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 287; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 88; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 165.

²⁷⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 254; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 86; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 165; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 239; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 147.

²⁷⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 287; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 88; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 165; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 147; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 192; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 278.

²⁷⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 103; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 279.

²⁷⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 104-5; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 302.

nâibliğini yapmış olması etkili olmuştur²⁷⁹. 1375²⁸⁰-1376²⁸¹ (775-777) yılları arasında makamda bulunan Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî'nin 1376'te vefat etmesinin ardından yerine oğlu ve aynı zamanda nâibi Veliyuddin es-Sübkî atanmıştır²⁸². Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî'nin bir diğer oğlu Bedreddin Muhammed es-Sübkî de başkadı nâibliğinden başkadılığa terfi ettirilen isimler arasında gelmektedir. Babasının görevi esnasında tıpkı kardeşi gibi babasının nâibi olan Bedreddin Muhammed es-Sübkî 1389²⁸³-1390²⁸⁴ (791-792) yılları arasında başkadılık vazifesini icra etmiştir²⁸⁵. 1391'de (793) Şehabeddin el-Bâû'nî'nin başkadı nâibi olarak atanan Şemseddin Muhammed el-İhnâî'nin 1398²⁸⁶ (800) yılında başkadı olarak atanmasında başkadı nâibliği yapmış olmasının açıkça etkili olduğu anlaşılmaktadır²⁸⁷.

Şemseddin Muhammed el-İhnâî'nin 1413'te (816) azledilmesinin ardından yerine başkadı nâiblerinden biri olan Taceddin ez-Zehrî atanmış²⁸⁸; atandıktan bir yıl sonra 1414'te (817) azledilmiştir²⁸⁹. Başkadı Bahâeddin İbnü'l-Hiccî'nin 1420'de (832) azledilmesinin ardından yerine başkadı nâibliği vazifesinde bulunmuş olan Şehabeddin İbn Muhammede tayin edilmiş²⁹⁰, atandıktan on iki yıl sonra 1432'de (835) azledilmiştir²⁹¹. Başkadı Necmeddin Ömer İbnü'l-Hiccî'nin başkadı nâibliği yapmış ve aynı zamanda önemli Memlûk tarihçilerinden biri olan İbn Kâdî Şühbe 1438'de (842) başkadılık görevine terfi etmiştir²⁹².

²⁷⁹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 279.

²⁸⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 223; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 369.

²⁸¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 250; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 112; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 99.

²⁸² İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 283-284.

²⁸³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 636; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 116.

²⁸⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 665; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 119.

²⁸⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 118.

²⁸⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 125; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 21.

²⁸⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 108.

²⁸⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 147; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 118.

²⁸⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 148; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 216.

²⁹⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 798; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 157; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 251.

²⁹¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s.161. Makrîzî, İbn Tolun'dan farklı olarak Başkadı'nın makamdan azil tarihini 1431 (834) olarak vermiştir. Bkz. Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 798.

²⁹² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1100-1101; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 169; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 241-242.

Dımaşk *Haneî* başkadı atamalarında ise bu gerekçe Şemseddin İbn Atâ el-Ezrâî'nin başkadılık görevine getirilmesiyle karşımıza çıkmaktadır. 1265²⁹³-1274²⁹⁴ (664-673) yılları arasında makamda bulunan Şemseddin İbn Atâ el-Ezrâî'nin başkadılık vazifesine tayin edilmesinde Kâhire'de başkadı nâibliği yapması etkili olmuştur²⁹⁵. 1278²⁹⁶'de (677) başkadı Meceddin İbnü'l-Adîm'in yerine başkadı nâibilerinden biri olan Sadreddin Süleyman Ebü'l-İzz atanmıştır²⁹⁷. 1296²⁹⁸-1299²⁹⁹ (696-698) yılları arasında makamda bulunan Celâleddin er-Rûmî kendisinden önce makamda bulunan babası Hüsameddin Hasan er-Rûmî'nin hem Kahire'de hem de Dımaşk'ta başkadı nâibliğini yapmıştır. Kendisinin iki farklı şehirde babasının nâibliğini yapması makama atanmasında büyük kolaylık sağlamıştır³⁰⁰. Sadreddin el-Busravî'nin 1327'de³⁰¹ (727) azledilmesinin ardından yerine başkadı nâibi İmâmüddin et-Tarsûsî atanmış; Başkadı 1327³⁰²-1346³⁰³ (727-746) yılları arasında makamda kalmıştır³⁰⁴. İmâmüddin'in 1346'da³⁰⁵ (746) azledilmesinin ardında yerine başkadı nâibi ve aynı zamanda oğlu Necmeddin et-Tarsûsî atanmıştır³⁰⁶. Necmeddin et-Tarsûsî'nin 1357'de³⁰⁷ (758) azledilmesinin ardından yerine başkadı nâibi Şerafeddin

²⁹³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 596; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 188; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 464.

²⁹⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 618; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 139; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 188; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 517.

²⁹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 517.

²⁹⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 250; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 190; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267; İbnü'l-Furât, *Târihu İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 115; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 543.

²⁹⁷ İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 76.

²⁹⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 192; Zehebî, *Târih el-İslâm*, Cilt 50, s. 267; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 64; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 394.

²⁹⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 878; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 250; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 712; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 395.

³⁰⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 192; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 386.

³⁰¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s.196; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 191; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 144.

³⁰² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 196; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 191; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 144.

³⁰³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 198; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183.

³⁰⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 198.

³⁰⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 198.

³⁰⁶ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 120.

³⁰⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 198; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 297; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 255.

el-Kefrî tayin edilmiştir³⁰⁸. 1370³⁰⁹ (769) yılında başkadı olarak atanan İmâmüddin İbnü'l-Kişk'in makama atanmasında İmâmüddin et-Tarsûsî'nin başkadı nâibliğini yapması etkili olmuştur³¹⁰.

1398³¹¹-1399³¹² (800-801) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Muhibbüddin İbnü'l-Kişk'in babası Necmeddin İbnü'l-Kişk'in başkadı nâibliğini yapması başkadılık makama atanmasında etkili olmuştur³¹³. 1401³¹⁴ (803) yılında başkadı olarak atanan Cemâleddin Yusuf el-Kutb'un, makama atanmadan önce başkadı nâiblikliği vazifesinde bulunduğu bilinmektedir³¹⁵. Yine aynı şekilde 1404 (807)³¹⁶ yılında başkadılığa atanan Sadreddin el-Ademî'nin makama atanmadan önce başkadı nâibliği yaptığı bilinmektedir³¹⁷. Kahire'de Hanefî başkadısı Kemâleddin Ömer İbnü'l-Adîm'in başkadı nâibliğini yapan İbnü'l-Haşşâb, edindiği makam tecrübesinden dolayı 1407'de (809) Dımaşk Hanefî başkadısı olarak atanmıştır³¹⁸. 1409'da³¹⁹ (812) başkadı olarak atanan Şehabeddin İbnü'l-Kişk'in, başkadılık vazifesine getirilmesinde Muhibbüddin İbnü'l-Kişk'in başkadı nâibliğini yapması etkili olmuştur³²⁰. İlk ataması 1496³²¹-1502³²² (902-907) yılları arasında gerçekleşen Bedreddin İbn Ferfûr'un, makama atanmasında Kahire'de başkadı nâibliği yapmasının etkili olduğu bilinmektedir³²³.

³⁰⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 199; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 77. Abdülbâsit el-Malatî Başkadı'nın azil tarihini 1357/1358 (759) olarak vermektedir. Bkz. Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 302.

³⁰⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 201. İbn Hacer tarih vermemekle birlikte Cemâleddin es-Sirâc'ın ardından makama İmâmüddin İbnü'l-Kişk'in atandığını belirtmektedir. Bkz. İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 243.

³¹⁰ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 191-192.

³¹¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 900; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 202; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 394.

³¹² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 929.

³¹³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 204.

³¹⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 1058.

³¹⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 256.

³¹⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 205.

³¹⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 207.

³¹⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 205.

³¹⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 205; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 182.

³²⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 213.

³²¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 235; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 494.

³²² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 235; a.mlf., *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 252.

³²³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 230.

Dımaşk *Malikî* başkadı atamalarında ise bu gerekçe Başkadı Cemaleddin Yusuf ez-Zevâvî'nin makam ataması ile karşımıza çıkmaktadır. Cemaleddin Yusuf ez-Zevâvî'nin başkadılık makamına atanmasında kendisinden önce makamında bulunan Zeyneddin Abdüsselam ez-Zevâvî'nin başkadı nâibliğini yapmasının etkili olduğu bilinmektedir³²⁴. 1317³²⁵-1318³²⁶ (717-718) yılları arasında başkadılık görevinde bulunan Fahreddin b. Sellâme'nin makama tayin edilmeden önce İskenderiye'de başkadı nâibliği vazifesinde bulunarak makam tecrübesi edinmesi etkili olmuştur³²⁷. Fahreddin b. Sellâme'nin 1318'de azledilmesinin ardından yerine başkadı nâiblerinden biri olan Şerafeddin el-Mâlikî atanmış³²⁸, Başkadı 1347'de³²⁹ (748) azledilmiştir. Yerine ise başkadı nâibi Cemâleddin el-Mesallâtî atanmış ve bir sene sonra 1358 (759) yılında azledilmiştir³³⁰. 1378'de³³¹ (779) başkadılığa tayin edilen Burhâneddin İbrahim et-Tâdilî, bir süre başkadı nâibliği yaptıktan sonra başkadılık görevine tayin edilen isimler arasındadır³³². 1393³³³ (794) yılında başkadılık vazifesinden azledilen Şehabeddin Ahmed en-Nehârirî'nin yerine tercih edilen isim Nâsireddin Ahmed et-Tenesî olmuştur. Nâsireddin Ahmed et-Tenesî'nin, Şehabeddin Ahmed en-Nehârirî'nin başkadı nâiblerinden biri olması kendisinin başkadılık vazifesine terfi edilmesine vesile olmuş³³⁴; Başkadı 1393³³⁵-1399³³⁶ (794-801) yılları arasında vazife başında bulunmuştur. Başkadı nâibliğinden başkadılık makamına terfi

³²⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 243; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 596.

³²⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 996; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 92-63; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 245; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 165; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 10-11.

³²⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 121; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 124; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 246; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 189; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 12.

³²⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 246; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 189.

³²⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 128; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 247.

³²⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 248; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 144; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 13.

³³⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 121; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 248; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 302; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 13; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 300-301; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 492-493.

³³¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 250.

³³² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 250.

³³³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 761-73; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, Cilt 1, s. 372; İbn Hacer, *İbna el-Gumr*, Cilt 1, s. 438; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 314.

³³⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 13.

³³⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 773; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 76; a.mlf., *İbna el-Gumr*, Cilt 1, s. 438; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 324.

³³⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 993; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 21.

ettirilen bir diğ er isim Cemâleddin Abdullah et-Tenesî'dir. Kendisinin 1403³³⁷-1404³³⁸ (806-807) yılları arasında başkadılık görevinde bulunan Cemâleddin Yusuf el-Beysâtî'nin başkadı nâibi olması, 1404 (807) yılında Kahire Mâlikî başkadısı olarak tayin edilmesinde etkili olmuştur³³⁹.

1462³⁴⁰ (867) yılında başkadılık makamına tayin edilen Muhiddin b. Abdülvâris'in bu göreve terfi etmesinde Kahire'de başkadı nâibliği yapmasının etkili olduğu bilinmektedir³⁴¹. 1471³⁴²-1474³⁴³ (875-879) yılları arasında başkadılık vazifesinde bulunmuş olan Şehab el-Merînî sırasıyla kendisinden önce makamda bulunan Şehabeddin et-Tilmisânî ve Muhiddin b. Abdülvâris'in başkadı nâibliğini yapmıştır³⁴⁴.

Dımaşk *Hanbeli* başkadılık atamalarında ise bu gerekçe başkadı İzzeddin el-Makdisî'nin makam ataması ile karşımıza çıkmaktadır. 1317³⁴⁵-1331³⁴⁶ (717-731) yılları arasında başkadılık görevinde bulunan İzzeddin el-Makdisî'nin bu makama tayin edilmesinde babasının başkadı nâibliğini yapması etkili olmuştur³⁴⁷. İzzeddin el-Makdisî'in başkadı nâibi ve aynı zamanda kardeşi olan Şerafeddin Abdullah el-Makdisî ağabeyinin azlinin ardından makama tayin edilmiş; 1331³⁴⁸-1332³⁴⁹ (731-732) yılları arasında makamda bulunmuştur³⁵⁰. 1370 (771) yılında başkadılık makama atanan Alaâddin İbn el-Askalânî'nin başkadı nâibliği yaparak makam tecrübesi kazanması atamasında etkili olmuştur³⁵¹. 1399³⁵² (801) yılında Dımaşk Hanbelî

³³⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1113; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 97.

³³⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1173.

³³⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 36.

³⁴⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 261; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 18.

³⁴¹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/6, s. 406.

³⁴² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 262.

³⁴³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 262.

³⁴⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 263; a.mlf., *Müfâkehetü'l-hullân*, Cilt 1, s. 145.

³⁴⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 279; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 274; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 31.

³⁴⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 131; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 280; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2. 458.

³⁴⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 279.

³⁴⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 280; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2. 458; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 31.

³⁴⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 281; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2. s. 552; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 32.

³⁵⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 280; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 2, s. 156.

³⁵¹ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 385.

³⁵² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 929; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 288; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 37.

başkadılığına tayin edilen İbrahim İbn Muflah'ın bu vazifenin başına getirilmesinde kendisinden önce makamda bulunan Alaaddin Ali İbnü'l-Müneccâ ve diğerlerinin başkadı nâibliğini yapması etkili olmuştur³⁵³. Başkadı nâibliğinden, başkadılık makamına getirilen bir diğer isim Takiyuddin Ebü'l-Abbâs İbnü'l-Müneccâ'dır. Kendisinden önce Dımaşk Hanbelî başkadılığı vazifesinde bulunan ağabeyi Alâaddin İbnü'l-Müneccâ'nın başkadı nâibliğini yapan Takiyuddin Ebü'l-Abbâs İbnü'l-Müneccâ, 1401 (803) yılında Dımaşk Hanbelî başkadılığına tayin edilmiştir³⁵⁴. İzzeddin el-Hatîb de başkadı nâibliğinden başkadılık vazifesine terfi ettirilen başkadılar arasındadır. Kendisinden önce başkadılık makamına tayin edilen Alâaddin İbnü'l-Müneccâ ve Şemseddin en-Nablusî'nin başkadı nâibliğini yapan İzzeddin el-Hatîb³⁵⁵, 1402³⁵⁶-1404³⁵⁷ (804-807) ve 1417³⁵⁸-1418³⁵⁹ (820-821) yılları arasında toplamda iki kez başkadılığa tayin edilmiştir. İzzeddin el-Hatîb'in birinci atamasından 1404 (807) yılında azledilmesinin ardından başkadılık makamına başkadı nâibi Şemseddin Muhammed el-Abâde tayin edilmiştir³⁶⁰.

Başkadı Şemseddin Muhammed el-Abâde'nin başkadı nâibliğini vazifesinde bulunan Sadreddin İbn Muflah'ın edindiği tecrübeden dolayı rahatlıkla başkadılık makamına atandığı bilinmektedir³⁶¹. İlk ataması 1429³⁶²-1432³⁶³ (832-835) yılları arasında gerçekleşen Nizameddin İbn Muflah'ın başkadılık görevine tayin edilme gerekçelerinden biri de başkadı nâibliği yapmış olmasıdır³⁶⁴. Birçok kez başkadı olarak tayin edilen ve ilk ataması 1447³⁶⁵ (851) yılında gerçekleşen Burhâneddin İbn

³⁵³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 37.

³⁵⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 37-38.

³⁵⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

³⁵⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

³⁵⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

³⁵⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 292; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 330; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 40.

³⁵⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 292; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 40.

³⁶⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

³⁶¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 291; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

³⁶² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 296; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 254-255; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 44.

³⁶³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 873; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 297; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 44.

³⁶⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 297.

³⁶⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 300; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 45.

Muflah'ın, kuzeni ve aynı zamanda kendisinden önce 1441³⁶⁶-1442³⁶⁷ (845-846) yılları arasında başkadılık makamında bulunan İzzeddin el-Bağdâdî'nin başkadı nâibliğini yapmasının makama atanmasında etkili olduğu bilinmektedir³⁶⁸.

Halep başkadılık atamalarında da geçerli olan bu etken ilk olarak *Şafî* başkadı atamalarında karşımıza çıkmaktadır. Başkadı nâibliği vazifesinden başkadılık vazifesine tayin edilen ilk isim Takiyuddin Muhammed er-Râkî'dir. Başkadı'nın 1274³⁶⁹ (672) yılında Halep Şafî başkadılığına tayin edilmesinde Halep'te başkadı nâibliği yapmış olmasının etkili olduğu bilinmektedir³⁷⁰. 1375³⁷¹-1377³⁷² (776-778) yılları arasında makamda bulunan Fahreddin Osman ez-Zur'î'nin makama atanmadan önce nâiblik yaptığı bilinmektedir³⁷³. Bu durum Başkadı'nın, vazifeye terfi etmesinde büyük kolaylık sağlamıştır.

Halep *Hanefî* başkadı atamalarında da karşımıza çıkan bu gerekçe Abdulkadir b. Ahmed en-Nabluşî'nin (Muhibbüddin İbn Yunus) makama atanmasında etkili olmuştur. Görev yılları hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadığımız Abdülkadir b. Ahmed en-Nabluşî'nin makama tayin edilmeden önce Kahire'de başkadı nâibliği yaptığı bilinmektedir³⁷⁴.

Halep *Mâlikî* başkadı atamalarında ise 1370 'de (771) başkadılık görevinde bulunan Burhâneddin İbrahim et-Tâdilî'nin başkadılık vazifesine tayin edilmeden önce Halep'te başkadı nâibliği yaptığı bilinmektedir³⁷⁵. Yine aynı şekilde Şerafeddin Yakub el-Mağribî'nin 1439'da (842) başkadılık vazifesine tayin edilmesinde, Kahire'de başkadı nâibliği vazifesinde bulunarak tecrübe kazanması etkili olmuştur³⁷⁶.

³⁶⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 299; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 145; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 45.

³⁶⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 299; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 45.

³⁶⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 299.

³⁶⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 613.

³⁷⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 647; İbnü'l-Furât, *Târîhu İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 112-113

³⁷¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 238.

³⁷² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 294; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 229; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 308; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 122-123.

³⁷³ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 229.

³⁷⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 238-239.

³⁷⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 250.

³⁷⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1142-1143.

İskenderiye atamalarında bu gerekçe *Şâfiî* mezhebinde, Celâleddin el-Bekrî'nin başkadı olarak atanmasında etkili olmuştur. Buna göre 1486'da (891) başkadılık makamında bulunan Celâleddin el-Bekrî'nin makama tayin edilmeden önce başkadı nâibliği vazifesinde bulunması kendisinin makama tayin edilmesini kolaylaştırmıştır³⁷⁷. 1465'te (870) vefat eden, başkadılık görev tarihleri hakkında herhangi bir malumata rastlayamadığımız başkadı Bedreddin b. el-Muhâta es-Sikenderî'nin makama tayin edilmeden önce başkadı nâibliği yaptığı bilinmektedir³⁷⁸.

İskenderiye Hanefî başkadı atamalarında ise bu gerekçe Şehabeddin Ahmed b. İbrahim el-Ömerî İbn Zubeybe ile karşımıza çıkmaktadır. Makama atanma tarihi ile alakalı herhangi bir malumata ulaşılamayan Başkadı'nın makama tercih edilmesinin nedeni kendisinin Kâhire'de başkadı nâibliği yaparak makam tecrübesi kazanmasıdır³⁷⁹. İbnü'l-İrâkî'ye göre oldukça iyi bir hayat tarzına sahip olan Başkadı, ölüm tarihi olan 1371 (722) yılına kadar başkadılık vazifesini icra etmiştir³⁸⁰.

İskenderiye Mâlikî başkadı atamalarında ise bu gerekçe Cemâleddin b. Süleyman Hayr es-İskenderânî'nin makam ataması ile karşımıza çıkmaktadır. 1389'da (791) vefat eden ve görev yılları hakkında herhangi bir malumata rastlanılmayan Cemâleddin b. Süleyman Hayr el-İskenderânî'nin makama tayin edilmeden önce başkadı nâibliği vazifesinde bulunmuştur³⁸¹. 1441'de³⁸² (844) başkadılık vazifesine tayin edilen Muhammed b. Amer'in makama atanmasında Kahire'de başkadı nâibliği yapması etkili olmuştur³⁸³.

Trablus atamalarında bu gerekçe sadece *Şâfiî* başkadı atamalarında karşımıza çıkmaktadır. Dimaşk'ta başkadı nâibliği vazifesinden Trablus Şâfiî başkadılığına tayin edilen Şehabeddin Ahmed ez-Zur'î'nin bu ataması 1337³⁸⁴-1338³⁸⁵ (737-738) yılları arasında gerçekleşmiştir³⁸⁶. Atanma ve azil tarihi ile alakalı herhangi bir bilgiye

³⁷⁷ İbn İyas, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 3, s. 228.

³⁷⁸ İbn İyas, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 434.

³⁷⁹ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l- İber*, Cilt 2, s. 322.

³⁸⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 192; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 21; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l- İber*, Cilt 2, s. 322; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 92.

³⁸¹ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 2, s. 210.

³⁸² Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 133.

³⁸³ İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 68.

³⁸⁴ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, Cilt 3, s. 934; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 393.

³⁸⁵ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, Cilt 3, s. 1012.

³⁸⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 393.

ulaşamadığımız Muhiddin Ebü'l-Fidâ İsmail b. Cehbel'in makama atanmasında Kahire'de başkadı nâibliği yapmasının etkili olduğu bilinmektedir³⁸⁷.

Sonuç olarak yukarıda bahsi geçen somut örnekler neticesinde Memlûk Devleti'nde başkadılık atamalarında başkadı nâibliğinin önemli ve etkili bir unsur olduğu görülmektedir. Kahire, Dımaşk, Halep, İskenderiye ve Trablus atamalarında geçerli olan bu etken mezhepsel dağılım hususunda farklılık göstermektedir. Şöyle ki; Kahire ve Dımaşk atamalarında dört Sünni mezhep için ayrı ayrı geçerli olan bu unsur, Halep atamalarında Şâfiî, Hanefî ve Mâlikî mezheplerinde; İskenderiye atamalarında Şâfiî, Hanefî ve Mâlikî mezheplerinde ve son olarak da Trablus atamalarında sadece Şâfiî mezhebi atamalarında etkili bir gerekçe olmuştur.

2.2. AİLE (AKRABALIK) BAĞLARI

Memlûk Devleti'nde başkadı atamalarında aile (akrabalık) bağları önemli bir gerekçe olarak karşımıza çıkmaktadır. İlmî ve hukukî açıdan son derece yetkin olan bazı kadı ailelerinin başkadılık makamına tayin edilmeleri, ilmî yetkinliklerinin dışında kimi zaman bu aile bireylerinin birbirlerinin şöhretinden faydalanarak peşi sıra başkadılık makamına atanmalarında önemli bir unsur haline gelmiştir. Bahsi geçen bu gerekçenin Kahire, Dımaşk, Halep ve Trablus atamalarında etkili olduğu görülmektedir.

Kahire atamalarında bu gerekçe Şâfiî mezhebindeki atamalarda Kahire'nin ilk Şâfiî başkadısı olarak tayin edilen ve 1265³⁸⁸-1267³⁸⁹ (663-665) yılları arasında makamda bulunan Tâceddin b. bintü'l-Eazz'ın iki oğlunun makama tayin edilmesiyle karşımıza çıkmaktadır. Başkadı'nın 1267'de vefat etmesinin ardından farklı başkadı tayinleri gerçekleşmekle birlikte iki oğlunun babalarının şöhretinden faydalanarak rahatlıkla makama atandıkları görülmektedir³⁹⁰. Başkadı'nın ilk oğlu Sadreddin b. bintü'l-Eazz 1279'da³⁹¹ (678) makama atanmış ve atandıktan kısa bir süre sonra

³⁸⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, 99.

³⁸⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 460; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 167.

³⁸⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 91; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 471; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 167.

³⁹⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 91.

³⁹¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 255; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 559.

1281’de (679) azledilmiştir³⁹². Başkadı’nın ikinci oğlu Takiyuddin b. bintü’l-Eazz’ın ise üç kez makama tayin edildiği bilinmektedir. Başkadı’nın ilk ataması 1286³⁹³-1293³⁹⁴ (685-692) yılları arasında Fustât ve Vechü’l-Kıblî Şâfiî başkadılığına olmuştur. İkinci ataması ise Fustât ve Vechü’l-Kıblî-Kahire ve Vechü’l-Bahrî Şâfiî başkadılığına 1287³⁹⁵-1291³⁹⁶ (686-690) yılları arasında gerçekleşmiştir. Takiyuddin b. bintü’l-Eazz’ın üçüncü ve son ataması ise 1294³⁹⁷-1296³⁹⁸ (693-695) yılları arasındadır. On üç yıl boyunca bu köklü ailenin uhdesi altında bulunan başkadılık makamı Takiyuddin b. bintü’l-Eazz’ın 1296’da vefat etmesinin ardından bu ailenin denetimi altından çıkmıştır.

Bintü’l-Eazz ailesinin ardından başkadılık görevini üstlenen bir diğer kadı ailesi Benî Cemâa’dır. Kenânî³⁹⁹ ailesi olarak da bilinen bu aileden Şâfiî başkadılık makamına atanan ilk isim Bedreddin b. Cemâa’dır. Bedreddin b. Cemâa’nın toplamda üç kez makama tayin edildiği bilinmektedir. İlk ataması 1291⁴⁰⁰-1294⁴⁰¹ (690-693) yılları arasında gerçekleşen Başkadı’nın, ikinci ataması 1302⁴⁰²-1310⁴⁰³ (702-710) yılları arasında, üçüncü ataması ise 1311⁴⁰⁴-1327⁴⁰⁵ (711-727) yıllarında gerçek-

³⁹² Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, Cilt 31, s. 46; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 567.

³⁹³ İbn Hacer, *Ref’u’l-isr*, s. 222; Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, Cilt 31, s. 89.

³⁹⁴ Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 734; Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, Cilt 31, s. 97; Süyûtî, *Hüsni’l-muhâdara*, Cilt 2, s. 168.

³⁹⁵ Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 734; Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, Cilt 31, s. 97; Süyûtî, *Hüsni’l-muhâdara*, Cilt 2, s. 168.

³⁹⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, Cilt 31, s. 138.

³⁹⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, Cilt 31, s. 175; İbn Hacer, *Ref’u’l-isr*, s. 343; İbnü’l-Cezerî, *Havâdizü’z-zamân*, Cilt 1, s. 201; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 664; Süyûtî, *Hüsni’l-muhâdara*, Cilt 2, s. 168.

³⁹⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, Cilt 31, s. 189; İbn Hacer, *Ref’u’l-isr*, s. 395; İbnü’l-Cezerî, *Havâdizü’z-zamân*, Cilt 1, s. 286; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 684; Süyûtî, *Hüsni’l-muhâdara*, Cilt 2, s. 168.

³⁹⁹ İbn Tağriberdî, *en-Nücümü’z-zâhire*, Cilt 7, s. 217.

⁴⁰⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, Cilt 31, s. 139; İbn Hacer, *Ref’u’l-isr*, s. 343; İbnü’l-Cezerî, *Havâdizü’z-zamân*, Cilt 1, s. 56; Yûnînî, *Zeylû Mir’ât*, s. 95; Mufaddal, *Nechü’s-sedîd*, s. 549.

⁴⁰¹ Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, Cilt 31, s. 175; İbn Hacer, *Ref’u’l-isr*, s. 343; İbnü’l-Cezerî, *Havâdizü’z-zamân*, Cilt 1, s. 201; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 664; Süyûtî, *Hüsni’l-muhâdara*, Cilt 2, s. 168.

⁴⁰² Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, Cilt 32, s. 122; İbn Hacer, *Ref’u’l-isr*, s. 144; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 81; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 16; Süyûtî, *Hüsni’l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171; Mufaddal, *en-Nechü’s-sedîd*, s. 82.

⁴⁰³ Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, Cilt 32, s. 122; İbn Hacer, *Ref’u’l-isr*, s. 165; a.mlf., *ed-Dürerü’l-kâmine*, Cilt 2, s. 94; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s.103; Süyûtî, *Hüsni’l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171; Mufaddal, *en-Nechü’s-sedîd*, s. 179.

⁴⁰⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, Cilt 32, s. 133; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 81; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 111; Süyûtî, *Hüsni’l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171; Mufaddal, *en-Nechü’s-sedîd*, s. 200.

⁴⁰⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 89; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 147; İbnü’l-Cezerî, *Havâdizü’z-zamân*, Cilt 2, s. 182; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 277; Süyûtî, *Hüsni’l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

leşmiştir. Bedreddin b. Cemâa'nın ardından farklı başkadı tayinleri olmakla birlikte oğlu ve torunu makama rahatlıkla atanmışlardır. Bedreddin b. Cemâa'nın oğlu İzzeddin b. Cemâa'nın toplamda iki kez makama atandığı tespit edilmiştir. İlk ataması 1337⁴⁰⁶-1358⁴⁰⁷ (738-759) yılları arasında olan İzzeddin b. Cemâa'nın ikinci ataması 1358⁴⁰⁸-1364⁴⁰⁹ (759-766) yıllarında gerçekleşmiştir. Bedreddin b. Cemâa'nın torunu Burhâneddin İbrahim b. Cemâa da iki kez Kâhire Şâfiî başkadılığına tayin edilmiştir. İlk ataması 1371⁴¹⁰- 1377⁴¹¹ (773-779) yılları arasında olan Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'nın ikinci ataması ise 1379⁴¹²-1382⁴¹³ (781-784) yılları arasındadır. Burhâneddin b. Cemâa'nın başkadı olarak atanmadan önce Kudüs'te nâiblik yaptığı da bilinmektedir⁴¹⁴. Altmış üç yıl boyunca başkadılık görevini üstlenmeyi başaran Benî Cemâa, Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'nın 1382 yılında vefat etmesinin ardından makam üzerindeki hâkimiyetini tamamen kaybetmiştir.

Kahire *Hanefî* başkadı atamalarında da bu gerekçenin önemli bir unsur olduğu tespit edilmiştir. Hanefî mezhebinde makamı uhdesinde bulundurmaya başaran ilk aile Türkmânî ailesidir. Makama ilk olarak atanan ve 1348⁴¹⁵-1349⁴¹⁶ (748-750) yılları arasında başkadılık görevinde bulunan Alaâddin İbnü't-Türkmânî'dir⁴¹⁷. Alaâddin İbnü't-Türkmânî'nin 1349'da vebaya yakalanıp ölmesinin ardından yerine oğlu

⁴⁰⁶ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 2, s. 230; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 1021; Mufaddal b. Ebî'l-Fedâil, *en-Nechü's-sedîd*, s. 68.

⁴⁰⁷ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 306; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

⁴⁰⁸ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 306.

⁴⁰⁹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 366; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171; İbn Kâdî Şühbe, *Tarih İbn Kâdî Şühbe*, s. 261-262. İbn Tağriberdî, diğer müelliflerden farklı olarak Başkadı'nın makamdan ayrılma tarihini 1365 (767) olarak vermektedir. Bkz. İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 24;

⁴¹⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 197; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 28; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 12; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 3, s. 189; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 328; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

⁴¹¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 319; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 30; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 102; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 76; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 132; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

⁴¹² İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 30; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 3, s. 189; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

⁴¹³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 468; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 31; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 254; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 190; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 3, s. 189; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 173; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

⁴¹⁴ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 355.

⁴¹⁵ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 292; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 193.

⁴¹⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 797; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 182

⁴¹⁷ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 292; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 384-385.

Cemâleddin İbnü't-Türkmânî tayin edilmiştir⁴¹⁸. On dokuz yıl makamda kalmayı başaran Cemâleddin İbnü't-Türkmânî'nin 1368'de (769) vefat etmesinin ardından Türkmânî ailesi makam üzerindeki hâkimiyetini kaybetmiştir⁴¹⁹. Dört yıllık bir kesintinin ardından Cemâleddin İbnü't-Türkmânî'nin oğlu Sadreddin Muhammed et-Türkmânî'nin 1372'de (773) başkadılık vazifesine getirilmesinin ardından makam tekrar Türkmânî ailesinin eline geçmiştir⁴²⁰. Ayrıca Sadreddin'in babasının görev süresi boyunca başkadı nâibliğini de yaptığı bilinmektedir⁴²¹. Ne yazık ki bu geçiş uzun sürmemiş, Sadreddin'in 1375'te (776) genç yaşta hayata veda etmesiyle makam bu ailenin hâkimiyetinden tamamen çıkmıştır⁴²². Türkmânî ailesi yirmi üç yıl gibi uzun bir süre boyunca Kahire Hanefî başkadılığı görevinde bulunmuştur.

Türkmânî ailesinin ardından çok kısa bir süre de olsa Benî Kişk olarak tanınan Dımaşk asıllı Ebü'l-İzz ailesinin makama tayin edildiği görülmektedir. Bu aileden 1376'da (777) makama atanan ilk isim olan Necmeddin Ebü'l-İzz⁴²³; yüz günlük görev süresinin ardından istifa etmiş ve yerine kuzeni Sadreddin Ebü'l-İzz aynı tarihte tayin edilmiştir⁴²⁴. Başkadı Sadreddin Ebü'l-İzz, tıpkı kuzeni gibi birkaç ay makamda kaldıktan sonra Dımaşk'a geri dönmüştür⁴²⁵. Bu kadı ailesinin bir seneden az bir süre zarfında başkadılık görevini üstlendikleri görülmektedir.

Tıpkı Benî Kişk gibi makam üzerinde kısa süre de olsa etkili olmayı başaran bir diğer aile Benî Adîm'dir. Bu aileden makama atanan ilk isim Kemâleddin Ömer

⁴¹⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 797; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 182; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 384-385.

⁴¹⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 158; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 410; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 42.

⁴²⁰ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 374; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 96; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 384-385.

⁴²¹ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 374.

⁴²² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 238; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 374; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 87.

⁴²³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 253-255; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 43; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 103; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 90. İbnü'l-İrâkî, Başkadı'nın makama atanma tarihini 1375 (776) olarak vermektedir. Bkz. İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 385.

⁴²⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 253-55; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 278; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 103; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 100.

⁴²⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 253-55; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 278; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 103.

İbnü'l-Adîm'dir⁴²⁶. 1403⁴²⁷-1408⁴²⁸ (805-811) yılları arasında makamda bulunan Başkadı'nın 1408'de azledilmesinin ardından yerine oğlu Nâsireddin Muhammed İbnü'l-Adîm tayin edilmiştir⁴²⁹. Üç kez makama tayin edildiği tespit edilen Başkadı'nın atamaları sırasıyla 1408⁴³⁰ (811), 1409⁴³¹-1412⁴³² (812-815), 1413⁴³³-1416⁴³⁴ (816-819) yıllarında gerçekleşmiştir. Benî Adîm'in Kahire Hanefî başkadılık makamını on iki sene boyunca uhdesinde bulundurduğu görülmektedir.

Mâlikî başkadı atamalarında ilk olarak İhnâî⁴³⁵ ailesi başkadılık vazifesini uzun yıllar uhdesinde bulundurmuşlardır. Bahsi geçen bu aileden makama atanan ilk isim Takiyuddin Muhammed el-İhnâî'dir. 1318⁴³⁶-1349⁴³⁷ (718-750) yılları arasında makamdan bulunan Takiyuddin'in ardından yerine yeğeni Taceddin Muhammed el-İhnâî atanmıştır⁴³⁸. İki kez makama atandığı tespit edilen Başkadı'nın ilk ataması 1349⁴³⁹-1355⁴⁴⁰ (750-756) yılları arasında; ikinci ataması ise 1355⁴⁴¹-1361⁴⁴² (756-763) yıllarında gerçekleşmiştir. Taceddin'in ardından makama atanan kardeşi

⁴²⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1101.

⁴²⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1101; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 87; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 231-232.

⁴²⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 77; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 169.

⁴²⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 77-79; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 13, s. 124; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 169.

⁴³⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 77-79.

⁴³¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 91.

⁴³² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 213.

⁴³³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 271; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 258.

⁴³⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 355; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 373; Aynî, *es-Seyfü'l-mühenned*, s. 23-69.

⁴³⁵ İhnâî ailesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Fatih Yalçın, "Memlükler Döneminde Bir Ulemâ Ailesi: İhnâî Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 44, (Haziran 2016), s. 579-588.

⁴³⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 223; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 280; İbn Kesir, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 178.

⁴³⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 814; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 280; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 184.

⁴³⁸ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 184.

⁴³⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 814; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 184.

⁴⁴⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 19; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 279.

⁴⁴¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 20; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 279.

⁴⁴² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 76; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 40; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 88.

Burhâneddin el-İhnâî, 1361⁴⁴³-1375⁴⁴⁴ (763-777) yılları arasında makamda bulunmuştur. Burhâneddin'in ardından makama kuzeni Bedreddin Abdülvahhâb el-İhnâî tayin edilmiştir. Makama iki kez atandığı tespit edilen Başkadı'nın ilk ataması 1375⁴⁴⁵-1377⁴⁴⁶ (777-778) yılları arasında; ikinci ataması ise 1378'de⁴⁴⁷ (779) gerçekleşmiştir. Toplamda altmış yıl boyunca bu köklü ailenin başkalık vazifesini üstlendikleri görülmektedir.

Makamı uhdesinde bulunduran bir diğer kadı ailesi İbnü't-Tenesî'dir. Bu aileden makama atanan ilk isim Nâsireddin İbnü't-Tenesî'dir. 1392⁴⁴⁸-1399⁴⁴⁹ (794-801) yılları arasında makamda bulunan Nâsireddin İbnü't-Tenesî'nin ardından, altı yıl sonra oğlu, Cemâleddin Abdullah et-Tenesî babasının şöhretinden faydalanarak 1404 'te (807) makama atanmış ve aynı yıl azledilmiştir⁴⁵⁰. İbnü't-Tenesi toplamda sekiz yıl gibi bir süre zarfında başkadalık vazifesinde bulunmuşlardır.

Başkadalık vazifesinde bulunan diğer önemli kadı ailesi İbn Hureyza'dır. Bu aileden makama atanan ilk isim Hüsameddin İbn Hureyza'dır. 1456⁴⁵¹-1469⁴⁵² (861-873) yılları arasında makamda bulunan Hüsameddin İbn Hureyza'nın 1469'da (873) azledilmesinin ardından yerine kardeşi Sirâceddin Ömer İbn Hureyza atanmış ve 1473'te (877) azledilmiştir⁴⁵³. İbn Hureyza ailesi'nin makamı on yedi yıl gibi uzun bir süre boyunca uhdesinde bulundurdıkları görülmektedir.

Beysâtî ailesi de başkadalık vazifesini üstlenen kadı ailelerinden biridir. Amca çocukları olan Cemâleddin Yusuf el-Beysâtî ve Şemseddin Muhammed el-Bey-

⁴⁴³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 76; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 40; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 89.

⁴⁴⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 257; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 264; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 109.

⁴⁴⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 257; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 264; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 104.

⁴⁴⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 293; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 264; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 133; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 242.

⁴⁴⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 307; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 265; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 156; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 242.

⁴⁴⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 773; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 76; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 438; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 324.

⁴⁴⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 993; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 21.

⁴⁵⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1173.

⁴⁵¹ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 368; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/6, s. 19.

⁴⁵² İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 28.

⁴⁵³ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 75; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/7, s. 42.

sâtî'den ilk olarak makama Cemâleddin Yusuf el-Beysâtî tayin edilmiştir⁴⁵⁴. Buna göre Cemâleddin Yusuf el-Beysâtî 1403⁴⁵⁵-1404⁴⁵⁶ (806-807), 1404⁴⁵⁷-1406⁴⁵⁸ (807-808), 1406⁴⁵⁹-1410⁴⁶⁰ (808-812), 1410⁴⁶¹ (812), 1439⁴⁶² (842) yıllarında beş kez başkadılık makamına tayin edilmiştir. Kuzeni Şemseddin Muhammed el-Beysâtî ise 1420⁴⁶³-1439⁴⁶⁴ (823-842) yılları arasında başkadılık vazifesinde bulunmuştur. Bahsi geçen bu iki başkadının yirmi sekiz yıl gibi uzun bir süre boyunca başkadılık vazifesini üstlendikleri görülmektedir.

Hanbelî başkadı atanmalarında ise bu gerekçe Şemseddin Muhammed el-Makdisî'nin makama atanması ile karşımıza çıkmaktadır. 1265⁴⁶⁵-1272⁴⁶⁶ (663-670) yılları arasında vazife başında bulunan Başkadı'nın bu atanması ile birlikte Hanbelî başkadılık makamı el-Makdisî ailesinin uhdesi altına girmiş oldu. Şemseddin Muhammed el-Makdisî'nin 1272'de (670) ölümünün ardından yerine damadı İzzeddin Ömer el-Makdisî atanmıştır. İzzeddin Ömer el-Makdisî, makamda 1279⁴⁶⁷-1296⁴⁶⁸ (678-696) yılları arasında kalmıştır. Makdisî ailesinden başkadılığa tayin edilen bir diğer isim Kahire'nin ilk Hanbelî başkadısı Şemseddin Muhammed el-Makdisî'nin kızından olma torunu Takiyuddin el-Makdisî'dir⁴⁶⁹. Takiyuddin el-Makdisî 1312⁴⁷⁰-1337⁴⁷¹ (712-738) yılları arasında Kahire Hanbelî başkadılığı vazifesinde bulunmuştur. Kırk

⁴⁵⁴ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 4, s. 125; Sibt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb*, Cilt 2, s. 143.

⁴⁵⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1113; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 97.

⁴⁵⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1173.

⁴⁵⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1173.

⁴⁵⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 14; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 133.

⁴⁵⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 17; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 135.

⁴⁶⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 90; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 393; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 125.

⁴⁶¹ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 393.

⁴⁶² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1150.

⁴⁶³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 528; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 4, s. 125.

⁴⁶⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1112; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 69-70.

⁴⁶⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 539; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 342; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 460.

⁴⁶⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 603; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 342; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 538.

⁴⁶⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 657; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 255.

⁴⁶⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 830; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 699.

⁴⁶⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 121.

⁴⁷⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 117; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 149; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 134; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 121.

⁴⁷¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 443; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 134.

dokuz yıl Kahire Hanbelî başkadılığını uhdesinde bulundurmaya başaran Makdisî ailesi ilmi açıdan da son derece donanımlıydı.

Makdisî ailesi kadar olmasa da makam üzerinde kısa süreli de olsa etkili olan kadı aileleri bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Kenânî ailesinden makama tayin edilen ilk isim Nâsireddin Nasrullah el-Kenânî'dir. 1367⁴⁷²-1393⁴⁷³ (769-795) yılları arasında makamda bulunan Nâsireddin Nâsrullâh el-Kenânî'nin 1393'te azledilmesinin ardından yerine oğlu Burhâneddin İbrahim b. Nasrullah el-Kenânî atanmış ve 1402'de (802) azledilmiştir⁴⁷⁴. Onun azlinin ardından makama kardeşi Muvaffakaddin Ahmed b. Nasrullah el-Kenânî atanmış; fakat ataması uzun soluklu olmayan Başkadı aynı yıl azledilmiştir⁴⁷⁵. Kenânî ailesinden sadece üç kadının, başkadılığa atanmasına rağmen otuz beş yıl gibi uzun bir süre başkadılık görevini yürütmeyi başarmaları onların hukukî açıdan yetkinliklerinin açık bir göstergesidir.

Kenânî ailesinin ardından başkadılık vazifesinde bulunan bir diğer kadı ailesinin Şeyşeynî ailesi olduğu görülmektedir. Bu aileden makama atan ilk isim Şehabeddin Ahmed eş-Şeyşînî'dir. Makama üç kez atandığı tespit edilen ve kaynaklarda ilk atanma tarihi ile alakalı herhangi bir malumata ulaşamadığımız Başkadı'nın 1494'te⁴⁷⁶ (899) makamdan azledildiği bilinmektedir. Ardından iki kez daha makama atandığı bilinen Başkadı'nın ilk ataması 1498⁴⁷⁷-1499⁴⁷⁸ (903-904) yılları arasında; ikinci ataması ise 1499⁴⁷⁹-1513⁴⁸⁰ (904-919) yıllarında gerçekleşmiştir. Şehabeddin Ahmed eş-Şeyşînî'nin 1513'te azledilmesinin ardından yerine oğlu İzzi İzzeddin eş-Şeyşînî atanmış, fakat ataması uzun soluklu olmayan Başkadı aynı yıl içinde azledilmiştir⁴⁸¹. Şeyşeyni ailesinin toplam beş yıl gibi bir süre zarfında başkadılık vazifesini üstlendikleri görülmektedir.

⁴⁷² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 150; İbn Hacer, *Ref'ü'l-isr*, s. 206; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 404; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s.80.

⁴⁷³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 785; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 331-332.

⁴⁷⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 992; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 32.

⁴⁷⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1101; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 34.

⁴⁷⁶ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 304.

⁴⁷⁷ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 362.

⁴⁷⁸ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 411.

⁴⁷⁹ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 411.

⁴⁸⁰ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 4, s. 298-299.

⁴⁸¹ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 4, s. 305-350.

Dimaşk atamalarında da etkili olan bu gerekçe *Şâfiî* mezhebinde Sübkî ailesinin uzun yıllar başkadılık görevini üstlenmeleriyle karşımıza çıkmaktadır. Ailenin başkadılık görevi 1338'de (739) Takiyuddin es-Sübkî'nin makama atanmasıyla başlamıştır⁴⁸². 1338⁴⁸³-1355⁴⁸⁴ (739-756) yılları arasında makamda bulunan Takiyuddin es-Sübkî'nin 1355'te vefat etmesinin ardından yerine oğlu Taceddin es-Sübkî atanmıştır⁴⁸⁵. Başkadı'nın makama dört kez tayin edildiği tespit edilmiştir. Bu atamalardan ilki 1355⁴⁸⁶-1358⁴⁸⁷ (756-759) yılları arasında, ikincisi 1358⁴⁸⁸-1362⁴⁸⁹ (759-763) yıllarında, üçüncüsü 1363⁴⁹⁰- 1367⁴⁹¹ (764-769) yılları arasında dördüncü ve son ataması ise 1368⁴⁹²-1370⁴⁹³ (770-771) yıllarında gerçekleşmiştir. Sübkî ailesinden makama atanan üçüncü isim Takiyuddin es-Sübkî'nin kuzeni Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî'dir⁴⁹⁴. Makama üç kez tayin edildiği tespit edilen Başkadı'nın ilk ataması 1358⁴⁹⁵ (759) yılında, ikinci ataması 1373⁴⁹⁶ (773) yılında; üçüncü ve son ataması ise 1375⁴⁹⁷-1376⁴⁹⁸ (775-777) yılları arasında gerçekleşmiştir. Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî'nin ardından Taceddin es-Sübkî'nin kardeşi Bahâeddin Ahmed

⁴⁸² İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 101; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 100; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'îyye*, Cilt 3, s. 141.

⁴⁸³ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 101; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 100; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'îyye*, Cilt 3, s. 50

⁴⁸⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 102.

⁴⁸⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 103; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 277; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 565.

⁴⁸⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 103; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 279.

⁴⁸⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 104-105; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 302

⁴⁸⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 107.

⁴⁸⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 107; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 82; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 342.

⁴⁹⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 104-105; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 346.

⁴⁹¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 104-105; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 409; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 42.

⁴⁹² İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 104-105; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 421.

⁴⁹³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 184; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 104-105; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 18.

⁴⁹⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 107; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 567.

⁴⁹⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 107; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 302.

⁴⁹⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 107; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 63.

⁴⁹⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 223; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 369.

⁴⁹⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 250; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 99.

es-Sübkî başkadı olarak tayin edilmiştir⁴⁹⁹. 1362⁵⁰⁰-1363⁵⁰¹ (763-764) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Bahâeddin Ahmed es-Sübkî'nin 1363'te kazaskerliğe tayin edilmesiyle görevi son bulmuştur⁵⁰². Bu aileden makama tayin edilen bir diğer isim Bahâeddin Ebül-Bekâ es-Sübkî'nin oğlu Veliyuddin es-Sübkî'dir⁵⁰³. 1376⁵⁰⁴-1383⁵⁰⁵ (777-785) arasında makamda bulunan Başkadı'nın 1383'te vefat etmesinin ardından araya farklı başkadı tayinleri olmakla birlikte kardeşi Bedreddin Muhammed es-Sübkî tayin edilmiştir⁵⁰⁶. Makama iki kez atandığı tespit edilen Başkadı'nın ilk ataması 1389⁵⁰⁷-1390⁵⁰⁸ (791-792) yılları arasında; ikinci ataması ise 1400⁵⁰⁹ (802) yılında gerçekleşmiştir. Bedreddin Muhammed es-Sübkî'nin 1400'de azledilmesinin ardından yerine bu kadı ailesine mensup son isim Alaâddin es-Sübkî atanmıştır⁵¹⁰. Alâaddin es-Sübkî'nin toplamda altı kez makama tayin edildiği tespit edilmiştir. Bu atamalar sırasıyla 1394⁵¹¹ (796), 1397⁵¹²-1398⁵¹³ (799-800), 1400⁵¹⁴ (802), 1402⁵¹⁵ (805), 1403⁵¹⁶ (806), 1404⁵¹⁷ (807) yıllarında gerçekleşmiştir. Bu ailenin başkadılık

⁴⁹⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 108; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 82; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 342; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt I, s. 125; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 278; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 660.

⁵⁰⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 108; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 125; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 82; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 342; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 277.

⁵⁰¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 108; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 125; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 346

⁵⁰² İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 127.

⁵⁰³ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 105.

⁵⁰⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 252; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 112; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 99.

⁵⁰⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 504; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 112. İbn Hacer diğer müelliflerden farklı olarak Başkadı'nın 1381 (782) yılında makama iade edildiği belirtmektedir. Bkz. İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 232.

⁵⁰⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 117.

⁵⁰⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 636; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 116.

⁵⁰⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 665; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 119.

⁵⁰⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1022.

⁵¹⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 819; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 119.

⁵¹¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 819; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 119.

⁵¹² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 878; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 124; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 530.

⁵¹³ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 390.

⁵¹⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 124.

⁵¹⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1099; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 124.

⁵¹⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 124.

⁵¹⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1171; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 124.

vazifesini kırk dokuz yıl gibi uzun bir süre boyunca uhdesinde bulundurdıkları görülmektedir.

Sübkî ailesinin ardından başkadılık görevini üstlenen kadı ailelerinden bir diğeri Benî Hiccî'dir. Bu aileden başkadı olarak tayin edilen ilk kadı Necmeddin Ömer İbnü'l-Hiccî'dir⁵¹⁸. Toplamda makama altı kez atandığı tespit edilen Necmeddin Ömer İbnü'l-Hiccî, sırasıyla 1406⁵¹⁹-1408⁵²⁰ (809-811), 1408⁵²¹ (811), 1408⁵²²-1409⁵²³ (811-812), 1414⁵²⁴-1416⁵²⁵ (817-819), 1417⁵²⁶-1423⁵²⁷ (820-826), 1427⁵²⁸ (830) yıllarında başkadılık vazifesinde bulunmuştur. Necmeddin Ömer İbnü'l-Hiccî'nin 1427'de⁵²⁹ (830) katledilmesinin ardından yerine oğlu Bahâeddin İbnü'l-Hiccî tayin edilmiştir⁵³⁰. Babasının ardından makama tayin edilen ve ilk ataması 1427⁵³¹-1429⁵³² (830-832) yılları arasında olan Bahâeddin İbnü'l-Hiccî'nin ikinci ataması 1432⁵³³-1434⁵³⁴ (836-838) yıllarında, üçüncü ataması ise 1439⁵³⁵-1440⁵³⁶ (842-843) yılları

⁵¹⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 36; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 133.

⁵¹⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 36; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 133; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 160.

⁵²⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 70; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 133.

⁵²¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 71-80; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 133; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 165.

⁵²² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 83-84; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 174.

⁵²³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 107.

⁵²⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 134-148.

⁵²⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 135; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 315.

⁵²⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 135.

⁵²⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 665; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 136-151. Abdülbâsit el-Malatî diğ er müelliflerden farklı olarak Başkadı'nın azil tarihini 1422 (825) olarak vermekle birlikte yerine Taceddin İbnü'l-Kerekî'nin atandığı belirlemektedir. Abdülbâsit el-Malatî, İbnü'l-Kerekî'nin 1423 (826) yılında azledilerek yerine Necmeddin Ömer İbnü'l-Hiccî'nin atandığı bilgisini de vermektedir. Bkz. Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 118.

⁵²⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 154; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 207.

⁵²⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 154.

⁵³⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 751; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 156; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 222.

⁵³¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 751; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 156.

⁵³² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 798; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 157; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 251.

⁵³³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 886; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 163.

⁵³⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 928; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 164; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 362-363.

⁵³⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1135; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 158.

⁵³⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1165-1166; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 158; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 100.

arasında gerçekleşmiştir. Benî Hiccî toplamda on sekiz yıl gibi bir süre zarfında başkadılık görevini üstlenmişlerdir.

Sübkî ve Hiccî aileleri kadar etkili olamaları da başkadılık görevini kısa süre de olsa üstlenmeyi başaran bir diğer aile ise Benî Zehrî'dir. Bu aileden makama baba-oğul olmak üzere iki kadının atandığı bilinmektedir. Buna göre başkadılığa tayin edilen ilk isim Şehabeddin b. Zehrî'dir. 1391⁵³⁷ (793) yılında makama atanan ve aynı yıl azli gerçekleşen Şehabeddin b. Zehrî'nin, İbn Cemâa'nın yanında başkadı nâibliği yaptığı da bilinmektedir⁵³⁸. Şehabeddin b. Zehrî'nin azledilmesinden yirmi iki yıl sonra oğlu ve aynı zamanda görev süresinde başkadı nâibliğini yapan Taceddin ez-Zehrî babasının şöhretinden faydalanarak başkadılığa tayin edilmiş⁵³⁹, 1413⁵⁴⁰-1414⁵⁴¹ (816-817) yılları arasında makamda bulunmuştur. Aile toplamda iki yıl gibi oldukça kısa bir süre başkadılık vazifesini uhdesinde bulundurmıştır.

Dımaşk *Hanefî* başkadılık makamına bakıldığı zaman Ebü'l-İzz (Benî Kişk) ailesinin başkadılık vazifesini üstlendiği görülmektedir. Şöyle ki bu aileden 1278'de (677) makama atanan ilk isim Sadreddin Süleyman Ebü'l-İzz'dir⁵⁴². Onun ardından bu aileden makama tayin edilen ikinci isim İmâdüddin İbnü'l-Kişk olmuştur⁵⁴³. 1368⁵⁴⁴-1370⁵⁴⁵ (769-771) yılları arasında makamda bulunan Başkadı'nın ayrıca 1327'de (727) Başkadı İmâdüddin et-Tarsûsî'nin nâibliğini yaptığı da bilinmektedir⁵⁴⁶. İmâdüddin İbnü'l-Kişk'in ardından makama atanan üçüncü isim oğlu Necmeddin İbnü'l-Kişk'tir⁵⁴⁷. Makama dört kez atandığı tespit edilen Başkadı'nın ilk ataması

⁵³⁷ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 116.

⁵³⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 120.

⁵³⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 147; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 118.

⁵⁴⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 147; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 118; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 216.

⁵⁴¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 148; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 216.

⁵⁴² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 649; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 204; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 190; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267; İbnü'l-Furât, *Târihu İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 115; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 543; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 394.

⁵⁴³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 201.

⁵⁴⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 201. İbn Hacer tarih vermemekle birlikte Cemâleddin es-Sirâc'ın ardından makama İmâdüddin İbnü'l-Kişk'in atandığını belirtmektedir. Bkz. İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 243.

⁵⁴⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 184; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 202; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 16; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 289.

⁵⁴⁶ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 191-192.

⁵⁴⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 184; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 202; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 16; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 289.

1370⁵⁴⁸-1376⁵⁴⁹ (771-777) yılları arasında, ikinci ataması 1375⁵⁵⁰-1378⁵⁵¹ (777-780) yıllarında, üçüncü ataması 1382⁵⁵²-1383⁵⁵³ (784-785) yılları arasında; dördüncü ve son ataması ise 1387⁵⁵⁴-1388⁵⁵⁵ (789-790) yıllarında gerçekleşmiştir. Necmeddin İbnü'l-Kišk'in ardından bu aileden makama tayin edilen bir diğer kadının Necmeddin Mahmûd İbnü'l-Kišk olduğu görülmektedir. Makama atanma tarihi ile alakalı herhangi bir malumata rastlayamadığımız Başkadı'nın bahsi geçen bu ilk ataması 1392⁵⁵⁶ (794) yılında son bulmuş, ikinci ataması ise 1394⁵⁵⁷-1396⁵⁵⁸ (796-799) yıllarında gerçekleşmiştir. Necmeddin Mahmûd İbnü'l-Kišk'in ardından oğlu Muhibbüddin İbnü'l-Kišk başkadılık vazifesine tayin edilmiştir⁵⁵⁹. Muhibbüddin İbnü'l-Kišk'in üç kez makama atandığı bilinmektedir. İlk ataması 1397⁵⁶⁰-1398⁵⁶¹ (800-801) yılları arasında olan Başkadı'nın ikinci ataması 1400⁵⁶² (803) yılında, üçüncü ataması ise 1403⁵⁶³ (806) yılında gerçekleşmiştir. Muhibbüddin İbnü'l-Kišk'in ardından araya farklı başkadı atamaları gerçekleşmesi nedeniyle aile makam üzerindeki denetimini kaybetmiş, Muhibbüddin İbnü'l-Kišk'in oğlu Şehabeddin İbnü'l-Kišk'in 1409⁵⁶⁴ (812) yılında başkadılık makamına tayin edilmesiyle birlikte aile makam üzerindeki denetimini tekrar sağlamıştır. Ayrıca Şehabeddin İbn el-

⁵⁴⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 184; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 202; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 36; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 289.

⁵⁴⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 251; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 202; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 103.

⁵⁵⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 253; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 202; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 66; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 100.

⁵⁵¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 334; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 202.

⁵⁵² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 467; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 202; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 190.

⁵⁵³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 499.

⁵⁵⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 568; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 202; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 338; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 253.

⁵⁵⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 586; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 202; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 351; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 266.

⁵⁵⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 773; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 439.

⁵⁵⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 819.

⁵⁵⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 886.

⁵⁵⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 204.

⁵⁶⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 900; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 202; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 394.

⁵⁶¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 929.

⁵⁶² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1058.

⁵⁶³ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 204; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 98.

⁵⁶⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 205; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 182.

Kišk'in makama atanmasında babasının nâibliğini yapmış olması da etkili olmuştur⁵⁶⁵. Başkadı'nın bu ilk atamasının dışında dört kez daha makama atandığı bilinmektedir. Buna göre Başkadı; 1411⁵⁶⁶-1412⁵⁶⁷ (813-814), 1412⁵⁶⁸-1414⁵⁶⁹ (815-816), 1417⁵⁷⁰-1429⁵⁷¹ (817-832), 1431⁵⁷²-1433⁵⁷³ (834-837) yıllarında makamda bulunmuştur. Şehabeddin İbnü'l-Kišk'in 1433'de azledilmesinin ardından yerine oğlu Şemseddin İbnü'l-Kišk tayin edilmiştir⁵⁷⁴. Makama iki kez tayin edildiği bilinen Başkadı'nın ilk ataması 1433⁵⁷⁵-1434⁵⁷⁶ (837-838) yılları arasında, ikinci ataması ise 1434⁵⁷⁷ (838) yılında gerçekleşmiştir.

Ebü'l-İzz (Benî Kişk) ailesinin ardından Halep asıllı bir ulemâ ailesi olan Benî'ş-Şihne'nin başkadılık görevini üstlendiklerine görülmektedir. Bu aileden başkadılık görevine tayin edilen ilk isim Ebü'l-Velid Muhibbüddin İbnü'ş-Şihne'dir. Bu tayin Sultan Ferec'in isteği doğrultusunda gerçekleşmiş; Fakat görevi kabul etmeyen Başkadı ne Kahire'ye gelmiş ne de başkadılık görevine başlamıştır. Kahire'ye başkadı nâibi dahi atamayan Başkadı, Halep başkadılığını tercih etmiş ve vazife başında 1412 (815) yılında vefat etmiştir⁵⁷⁸. Bu aileden başkadılık görevine tayin edilen ikinci kadı Ebü'l-Velid Muhibbüddin İbnü'ş-Şihne'nin oğlu Ebü'l-Fazl Muhibbüddin İbnü'ş-

⁵⁶⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 213.

⁵⁶⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 206.

⁵⁶⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 206.

⁵⁶⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 206; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 229; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 13, s. 96.

⁵⁶⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 213.

⁵⁷⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 339; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 213.

⁵⁷¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 213; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 252; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 482.

⁵⁷² İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 212; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 483.

⁵⁷³ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 212-13; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 341; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 484.

⁵⁷⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 215.

⁵⁷⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 215; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s.343; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 486.

⁵⁷⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 215; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s.363; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 486.

⁵⁷⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 215; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 487.

⁵⁷⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 213-39; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 231.

Şihne'dir. Başkadı 1462⁵⁷⁹-1463⁵⁸⁰ (866-867), 1463⁵⁸¹-1466⁵⁸² (868-870) ve 1466⁵⁸³-1473⁵⁸⁴(870-877) yıllarında toplamda üç kez başkadılık görevine tayin edilmiştir. Ebû'l-Fazl Muhibbüddin İbnü'ş-Şihne'nin oğlu Seriyüddin Abdülber İbnü'ş-Şihne de baskadılık vazifinde bulunmuştur. Seriyüddin Abdülber İbnü'ş-Şihne de tıpkı babası gibi üç kere Kahire Hanefî başkadısı olarak tayin edilmiştir. Buna göre Başkadı, 1501⁵⁸⁵(906) yılında iki kere ve 1501⁵⁸⁶-1514⁵⁸⁷ (906-919) yılları arasında başkadılık görevinde bulunmuştur. Beni'ş-Şihne'nin yirmi beş yıl gibi uzun bir süre başkadılık görevini uhdesinde bulunmuştur.

Daha önce bahsetmiş olduğumuz üzere bu ailenin bir seneden az da olsa Kahire Hanefî başkadılığına da getirildiği bilinmektedir. Ebû'l-'İzz Ailesi'nin Dımaşk asıllı bir aileden gelmesi, Dımaşk'taki bağlantılarının daha güçlü ve etkili olması bu ailenin yirmi altı yıl gibi uzun bir süre boyunca başkadılık makamında oldukça etkili olmalarını sağlamıştır.

Bununla beraber Rûmî, Tarsûsî ve Kefrî ailelerinin de aile bağlarından istifade ederek başkadılık görevini üstlendikleri gözlenmiştir. Rûmî ailesinden makama tayin edilen ilk başkadı Hüsameddin Hasan er-Rûmî'dir⁵⁸⁸. Hüsameddin Hasan er-Rûmî'nin iki kez makama atandığı tespit edilmiştir. Buna göre Başkadı'nın ilk ataması 1279⁵⁸⁹-1296⁵⁹⁰ (677-696) yılları arasında, ikinci ataması ise 1299⁵⁹¹-1300⁵⁹² (698-699) yıllarında gerçekleşmiştir. Hüsameddin Hasan er-Rûmî'nin ilk azlinin ardından

⁵⁷⁹ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 397; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 146.

⁵⁸⁰ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/6, s. 162.

⁵⁸¹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/6, s. 175.

⁵⁸² İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 436; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/6, s. 235.

⁵⁸³ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 442.

⁵⁸⁴ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 3, s. 79.

⁵⁸⁵ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 3, s. 471.

⁵⁸⁶ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 3, s. 471.

⁵⁸⁷ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 350.

⁵⁸⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 191; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267; İbnü'l-Furât, *Târih İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 115; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 543.

⁵⁸⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 191; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267; İbnü'l-Furât, *Târihu İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 116; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 543; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 394.

⁵⁹⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 192; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 64; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 394.

⁵⁹¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 878; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 250; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 712; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 395.

⁵⁹² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 888; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 395.

makama oğlu Celâleddin er-Rûmî tayin edilmiş, Başkadı 1296⁵⁹³-1299⁵⁹⁴ (696-698) yılları arasında vazifesini icra etmiştir. Aile toplamda yirmi bir yıl boyunca Dımaşk Hanefî başkadılığını undesinde bulundurmıştır.

Rûmî ailesinin ardından başkalık vazifesini üstlenen bir diğer aile ise Tarsûsî'dir. 1327'de⁵⁹⁵ (727) başkadılığa atanan İmâdüddin et-Tarsûsî'nin 1346'da⁵⁹⁶ (746) azledilmesinin ardından yerine oğlu Necmeddin et-Tarsûsî tayin edilmiştir⁵⁹⁷. Makamda toplam on bir yıl kalan Necmeddin et-Tarsûsî 1357'de (758) azledilmiştir⁵⁹⁸. Tarsûsî ailesi toplamda otuz yıl boyunca başkadılık görevini üstlenmiştir.

Başkadılık görevini üstlenen son aile ise Benî Kefrî'dir. Bu aileden makama atana ilk isim Şerafeddin el-Kefrî'dir. 1357⁵⁹⁹-1362⁶⁰⁰ (758-763) yılları arasında makamda bulunan Şerafeddin el-Kefrî'nin ardından araya farklı başkadı atamaları olmakla birlikte makama oğlu Cemâleddin Yusuf el-Kefrî atandı⁶⁰¹. Cemâleddin Yusuf el-Kefrî 1362⁶⁰²-1364⁶⁰³ (763-766) yılları arasında başkadılık makamında bulunmuştur. Baba-oğul toplamda yedi yıl başkadılık vazifesinde bulunmuşlardır.

Hanbeli başkadılık atamalarına bakıldığı zaman ise Benî Kudâme olarak ünlenen bir kadı ailesinin başkadılık görevini üstlendiği görülmektedir. Bu aileden

⁵⁹³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 192; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 64; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 394.

⁵⁹⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 878; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 250; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 712; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 395.

⁵⁹⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 196; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s.183; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 191; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 144.

⁵⁹⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 198; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183.

⁵⁹⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 198; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 120; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 255; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 515-516.

⁵⁹⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 198; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 297; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 255.

⁵⁹⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 199-200. İbn Hacer tarih vermemekle birlikte Şerafeddin el-Kefrî'nin başkadı olarak atandığı bilgisini vermektedir. Bkz. İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 77.

⁶⁰⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 200; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 82; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 340.

⁶⁰¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 201; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 340; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 180-181.

⁶⁰² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 201; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 82.

⁶⁰³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 96; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 201; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 365; İbn Tağriberdî, diğer müelliflerden farklı olarak Başkadı'nın makama atanma tarihini 1365 (767) olarak vermektedir. Bkz. İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 24.

makama atanan ilk isim Şemseddin İbn Kudâme'dir⁶⁰⁴. 1265⁶⁰⁵-1281⁶⁰⁶ (664-680) yılları arasında başkadılık görevinde bulunan Şemseddin İbn Kudâme'nin ardından yerine oğlu Necmeddin İbn Kudâme tayin edilmiştir⁶⁰⁷. İbnü'l-Cezerî, Şemseddin İbn Kudâme'nin istifa etmesi üzerine Sultan'ın kendisini yanına çağırıp yerine kimi ataması gerektiği ile ilgili fikrini aldığını; Başkadı'nın ise kendi oğlunun ismini vermesi üzerine Necmeddin İbn Kudâme'nin makama atadığını belirtmektedir⁶⁰⁸. 1281⁶⁰⁹-1290⁶¹⁰ (680-689) yılları arasında makamda bulunan Necmeddin İbn Kudâme'nin 1290'da vefat etmesinin ardından yerine kuzeni Şerafeddin el-Makdisî atanmıştır⁶¹¹. 1290⁶¹²-1296⁶¹³ (689-695) yılları arasında makamda bulunan Şerafeddin el-Makdisî'in 1296'da vefat etmesinin ardından yerine aynı aileye mensup olan Takiyuddin el-Makdisî tayin edilmiştir⁶¹⁴. Makama ilk ataması 1296⁶¹⁵ -1300⁶¹⁶ (695-699) yılları arasında gerçekleşen Takiyuddin el-Makdisî'nin 1300'de azledilmesinin ardından yerine yine aynı aileye mensup olan Şehabeddin el-Makdisî tayin edilmiş; fakat üç ay sonra azledilmiştir⁶¹⁷. Şehabeddin el-Makdisî'nin azledilmesinin ardından Takiyuddin el-Makdisî ikinci kez makama atanmış, 1300⁶¹⁸ -1316⁶¹⁹ (699-715) yılları arasında başkadılık görevinde bulunmuştur. Takiyuddin el-Makdisî'nin 1316'da

⁶⁰⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 542; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 77.

⁶⁰⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 542; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 77; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 464.

⁶⁰⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 686; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 77; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 273; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1. 17.

⁶⁰⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 273; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 106; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

⁶⁰⁸ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1. 17.

⁶⁰⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 686; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 77; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 274; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1. 17.

⁶¹⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 751; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 111; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 274; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 625; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 106.

⁶¹¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 751; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 274; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 625; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 39.

⁶¹² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 751; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 274.

⁶¹³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 816; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 193; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 274-275.

⁶¹⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 193; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 275.

⁶¹⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 193; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 275; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 89; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 685; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 27.

⁶¹⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 277.

⁶¹⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 277; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 29.

⁶¹⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 277; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 29.

⁶¹⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 278; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 90; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 274.

azledilmesinin ardından makam kısa bir süreliğine bu köklü ailenin uhdesinden çıkmıştır. Bir sene sonra Başkadı Şemseddin İbn Müslim'in 1317⁶²⁰ (717) yılında başkadılıktan azledilmesinin ardından makam tekrar Kudâme ailesinin uhdesine girmiştir. Takiyuddin el-Makdisî'nin sırasıyla iki oğlu İzzeddin el-Makdisî ve Şerafeddin Abdullah el-Makdisî Dımaşk Hanbelî başkadılığına tayin edilmişlerdir⁶²¹. 1317⁶²²-1330⁶²³ (717-731) yılları arasında makamda bulunan İzzeddin el-Makdisî'nin 1330'da azledilmesinin ardından yerine kardeşi Şerafeddin Abdullah el-Makdisî atanmış; 1330⁶²⁴-1332⁶²⁵ (731-732) yılları arasında makamda bulunmuştur. Şerafeddin Abdullah el-Makdisî'nin 1332'de vefat etmesiyle birlikte makam bu köklü ailenin uhdesinden çıkmıştır. Benî Kudâme ailesi Dımaşk Hanbelî başkadılık vazifesini altmış altı yıl boyunca üstlenmişlerdir.

Başkadılık vazifesini üstlenen kadı ailelerinden bir diğeri ise Benî Abâde'dir. Bu aileden makama atanan ilk isim Şemseddin Muhammed el-Abâde'dir. Başkadı'nın makama üç kez atandığı bilinmektedir. Bahsi geçen bu atamalar sırasıyla 1404⁶²⁶ (807), 1404⁶²⁷-1409⁶²⁸ (807-812), 1415⁶²⁹-1417⁶³⁰ (818-820) yıllarında gerçekleşmiştir. Arada farklı başkadı atamaları gerçekleşmekle birlikte Şemseddin Muhammed el-Abâde'nin ardından Dımaşk Hanbelî başkadılığına oğlu Şehabeddin Muhammed el-Abâde tayin edilmiş⁶³¹, 1418⁶³²- 1420⁶³³ (821- 823) yılları arasında makamda bulun-

⁶²⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 279; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 274.

⁶²¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 30; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2. 476.

⁶²² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 279; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 274; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 31.

⁶²³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 131; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 280; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2. 458.

⁶²⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 280; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2. 458; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 31.

⁶²⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 281; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2. 552; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 32.

⁶²⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 290; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

⁶²⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

⁶²⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 291.

⁶²⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 291.

⁶³⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 292; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 330; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 40.

⁶³¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 40.

⁶³² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 292; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 40.

⁶³³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 293; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 40.

muştur. Baba-oğul Dımaşk Hanbelî başkadılığını görevini on yıl boyunca üstlenmişlerdir.

Abâde ailesinin ardından makamı denetim altına almayı başaran bir diğer aile Benî Müneccâ olarak ünlenen ve aynı zamanda kurmuş oldukları akrabalık bağlarından dolayı Benî Muflah olarak da tanınan köklü bir kadı ailesidir. Sıbt İbnü'l-Acemî, bu köklü ailenin Muflah nisbesini Nâblus Dağı'nda bulunan bir köyden aldığını, onların soylarının Benî Neccâr'a⁶³⁴ kadar uzandığını belirtmektedir⁶³⁵. Bu aileden makama atanan ilk isim Alaâddin Ali İbnü'l-Müneccâ'dır. 1332⁶³⁶-1350⁶³⁷ (732-750) yılları arasında makamda bulunan Alâaddin Ali İbnü'l-Müneccâ'nın ardından makama aynı aileye mensup Cemâleddin el-Merdâvî tayin edilmiş; 1350⁶³⁸-1366⁶³⁹ (750-767) yılları arasında başkadılık vazifesinde bulunmuştur. Cemâleddin el-Merdâvî'nin ardından başkadılık makamına Şerafeddin İbn Kâdi'l-Cebel'in tayin edilmesiyle makam bu ailenin uhdesi altından çıkmıştır⁶⁴⁰. Dört yıl aranın ardından Alaâdin Ali İbnü'l-Meneccâ'nın yeğeni Alaâddin İbnü'l-Askalânî'nin başkadılık vazifesine getirilmesiyle makam tekrar ailenin uhdesine geçmiştir⁶⁴¹. Alaâddin İbnü'l-Askalânî 1370⁶⁴²-1375⁶⁴³ (771-776) ve 1391⁶⁴⁴-1395⁶⁴⁵ (793-797) yılları arasında toplamda iki kez başkadılık makamına tayin edilmiştir. Alaâddin İbnü'l-Askalânî'nin ilk atamasının ardından makama Cemâleddin el-Merdâvî'nin yeğeni İbn Takiyuddin el-

⁶³⁴ Hazrec Kabilesi'nin bir kolu olan Benî Neccâr hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Sarıçam, “Neccâr (Benî Neccâr), *DİA*, Cilt 32, (2006), s. 480-481.

⁶³⁵ Sıbt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb*, Cilt 2, s. 170.

⁶³⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 281; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2. 552; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 32.

⁶³⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 797; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 282; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 195; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 32.

⁶³⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 282; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 195; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 32.

⁶³⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 121; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 283; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 193; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 33.

⁶⁴⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 121; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 284; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, Cilt I, s. 74; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 193; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 33.

⁶⁴¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 35.

⁶⁴² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 186; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 286; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 35.

⁶⁴³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 237; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 286; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 85; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 385.

⁶⁴⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 738.

⁶⁴⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 843.

Merdâvî tayin edilmiş⁶⁴⁶, 1375⁶⁴⁷-1386⁶⁴⁸ (776-788) yılları arasında başkadılık vazifesinde bulunmuştur.

1399 (801) yılında ailenin tekrar başkadılık makamını Cemâleddin el-Merdâvî'nin torunu Burhâneddin İbrâhîm İbn Muflah'ın makama atamasıyla uhdesi altına aldığı görülmektedir⁶⁴⁹. 1399⁶⁵⁰-1401⁶⁵¹ (801-803) yılları arasında makamda bulunan Burhâneddin İbrahim b. Muflah'ın 1401 (803) yılında başkadılıktan azledilmesinin ardından yerine Alaâddin İbn el-Askalânî'nin kardeşi Takiyuddin İbn el-Müneccâ tayin edilmiştir⁶⁵².

1402-1404 (804-807) yılları arasında Dımaşk Hanbelî başkadılığının Benî Müneccâ'nın uhdesi altından çıktığı görülmektedir⁶⁵³. İki yıllık bir aranın ardından Takiyuddin İbnü'l-Müneccâ'nın oğlu Sadreddin b. Muflah'ın başkadılığa tayin edilmesiyle makam tekrar ailenin uhdesi altına girmiştir⁶⁵⁴. Sadreddin b. Muflah, 1404⁶⁵⁵ (807) ve 1409⁶⁵⁶-1415⁶⁵⁷ (812-818) yılları olmak üzere toplamda iki kez Dımaşk Hanbelî başkadısı olarak tayin edilmiştir.

Sadreddin b. Muflah'ın başkadılıktan azledilmesinin ardından 1415-1429 (818-832) yılları arasında Dımaşk Hanbelî başkadılığı bu köklü kadı ailesinin uhdesi altından çıkmıştır⁶⁵⁸. On dört yıl gibi uzun bir aranın ardından Burhâneddin İbrahim b. Muflah'ın oğlu ve başkadılığı zamanında da başkadı nâibliğini yapan Nizâmeddin b. Muflah'ın Hanbelî başkadılığına tayin edilmesiyle makam tekrardan Benî Müneccâ'nın denetimi altına geçmiştir⁶⁵⁹. Makama altı kez atandığı tespit edilen

⁶⁴⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 237.

⁶⁴⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 237; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 86; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 385.

⁶⁴⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 557; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 254.

⁶⁴⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 288.

⁶⁵⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 929; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 288.

⁶⁵¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1012; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 288.

⁶⁵² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 289; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

⁶⁵³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 291; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

⁶⁵⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 291; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 39.

⁶⁵⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

⁶⁵⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 291.

⁶⁵⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 291; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 39.

⁶⁵⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 291-196; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 43.

⁶⁵⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 296-297.

Başkadı'nın makam atamaları sırasıyla 1429⁶⁶⁰-1432⁶⁶¹ (832-835), 1434⁶⁶²-1435⁶⁶³ (837-838), 1438⁶⁶⁴-1440⁶⁶⁵ (842-844), 1442⁶⁶⁶-1447⁶⁶⁷ (846-851), 1448⁶⁶⁸-1449⁶⁶⁹ (852-853), 1449⁶⁷⁰ (853) yıllarında gerçekleşmiştir. Nizâmeddin b. Muflah'ın ardından makama amcasının oğlu Burhâneddin b. Muflah tayin edilmiştir⁶⁷¹. Makama tıpkı kuzeni gibi altı kez atandığı tespit edilen Başkadı'nın makam atamaları sırasıyla 1447⁶⁷²-1448⁶⁷³ (851-852), 1449⁶⁷⁴ (853), 1449⁶⁷⁵-1453⁶⁷⁶ (853-857), 1454⁶⁷⁷-1456⁶⁷⁸(858-860), 1458⁶⁷⁹-1458⁶⁸⁰ (862-863), 1460⁶⁸¹-1479⁶⁸² (864-884) yıllarında gerçekleşmiştir. Burhâneddin b. Muflah'ın ardından makama kuzeni Alaâddin b. Muflah tayin edilmiştir⁶⁸³. Makama üç kez atandığı tespit edilen Başkadı'nın ilk

⁶⁶⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 296; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 254-255; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 44.

⁶⁶¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 873; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 297; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 44.

⁶⁶² İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 297; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 347; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 44.

⁶⁶³ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 298; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 44. Makrîzî, Başkadı'nın adını İzzeddin İbn Muflah olarak vermektedir. Bkz. Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1098.

⁶⁶⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 299; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 44; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 45.

⁶⁶⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 299

⁶⁶⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 299; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 45.

⁶⁶⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 300; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 45.

⁶⁶⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 301; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 46.

⁶⁶⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 301; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 46.

⁶⁷⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 301; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 46.

⁶⁷¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 300; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 45.

⁶⁷² İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 300; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 45.

⁶⁷³ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 301; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 46.

⁶⁷⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 301; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 46.

⁶⁷⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 301; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 46.

⁶⁷⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 301; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, 438; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 398.

⁶⁷⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 302; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

⁶⁷⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 302; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

⁶⁷⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 302; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

⁶⁸⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 302; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/6, s. 48; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

⁶⁸¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 302.

⁶⁸² İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 302; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

⁶⁸³ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 302.

ataması 1453⁶⁸⁴-1454⁶⁸⁵ (857-858) yıllarında, ikinci ataması 1456⁶⁸⁶-1458⁶⁸⁷ (860-862) yılları arasında ve son olarak üçüncü ataması ise 1458⁶⁸⁸-1460⁶⁸⁹ (863-864) yıllarında gerçekleşmiştir. Alaâddin b. Muflah'ın ardından makama başkadı Burhâneddin b. Muflah'ın oğlu Necmeddin b. Muflah tayin edilmiştir⁶⁹⁰. Makama iki kez atandığı tespit edilen Başkadı'nın ilk ataması 1479⁶⁹¹-1498⁶⁹² (884-904) yıllarında, ikinci ataması ise 1503⁶⁹³-1504⁶⁹⁴ (909-910) yılları arasında gerçekleşmiştir. Necmeddin b. Muflah'ın ardından yerine oğlu Şerafeddin İbn Muflah başkadılık vazifesine getirilmiştir⁶⁹⁵. Toplamda iki kez başkadılık makamına tayin edildiği bilinen Şerafeddin İbn Muflah'ın ne yazık ki sadece makama getiriliş tarihleri bilinmekle birlikte vazifesinin sona eriş tarihleri ile alakalı herhangi bir kayda ulaşılamamıştır. Buna göre Başkadı 1505⁶⁹⁶ (911) ve 1514 (919)⁶⁹⁷ yıllarında makama tayin edilmiştir. Şerafeddin b. Muflah'ın ardından herhangi bir kadının makama tayini tespit edilmemekle birlikte bu köklü kadı ailesinin makamı yüz otuz sekiz yıl gibi oldukça uzun bir süre uhdelerinde bulundurdıkları görülmektedir.

Halep başkadılık atamalarında da etkili olan bu gerekçe *Şâfiî* başkadı atamanlarında ilk olarak Halebî ailesiyle karşımıza çıkmaktadır. Ailenin başkadılık görevini iki yıldan fazla üstlendikleri görülmektedir. Buna göre 1336⁶⁹⁸-1337⁶⁹⁹ (736-738) yılları arasında *Şâfiî* başkadılık makamında bulunan Fahreddin Osman el-

⁶⁸⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 301; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 398; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

⁶⁸⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 302; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

⁶⁸⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 302; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

⁶⁸⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 302; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

⁶⁸⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 302; İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 350; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/6, s. 48; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

⁶⁸⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 302.

⁶⁹⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 303.

⁶⁹¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 303.

⁶⁹² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 303; İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 175.

⁶⁹³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 48.

⁶⁹⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 48.

⁶⁹⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 305.

⁶⁹⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 48.

⁶⁹⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 305.

⁶⁹⁸ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 861; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 386. Taceddin es-Sübki, Başkadı'nın görev sürecinin başlangıç ve bitiş tarihlerini vermemekle birlikte Halep başkadısı olarak tayin edildiğinden bahsetmektedir. Bkz. Taceddin es-Sübki, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 10, s. 126.

⁶⁹⁹ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 1012.

Halebî'nin 1337 yılında vefat etmesinin ardından yerine oğlu İzzeddin Osman el-Halebî tayin edilmiş ve kısa bir süre sonra makamdan azledilmiştir⁷⁰⁰.

Halebî ailesinin ardından ardından Zur'î ailesinin başkadılık vazifesini üstlendikleri görülmektedir. Bu aileden makama atanmayı başaran ilk kişi Necmeddin Muhammed ez-Zur'î'dir. 1350⁷⁰¹-1356⁷⁰² (750-757) yılları arasında makamda bulunan Necmeddin Muhammed ez-Zur'î'nin 1356'da makamdan azledilmesinin ardından başkadılık makamı bu ailenin uhdesi altından çıktı. On dokuz yıl sonra Necmeddin Muhammed ez-Zur'î'nin oğlu Fahreddin Osman ez-Zur'î'nin tayin edilmesiyle makam tekrar Zur'î ailesinin uhdesine girmiştir⁷⁰³. 1375⁷⁰⁴-1377⁷⁰⁵ (776-778) yılları arasında makamda bulunan Fahreddin Osman ez-Zur'î'nin 1377'de vefatının ardından makama kuzeni Celâleddin Ebû'l-Meâlî atanmıştır⁷⁰⁶. 1377⁷⁰⁷ -1381⁷⁰⁸ (778-782) yılları arasında makamda bulunan Celâleddin Ebû'l-Meâlî'nin 1381'de azl edilmesinin ardından makam tamamen Zur'î ailesinin uhdesinden çıkmıştır⁷⁰⁹. Ailenin başkadılık görevini on iki yıl üstlendikleri görülmektedir.

Zur'î ailesinin ardından başkalık vazifesini üstlenen bir diğer kâdı ailesi İbnü'l-Hatîb'dir. Makama atanma tarihi ile alakalı herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız Nâsıreddin Muhammed b. Hatîb'in 1394/1395 (797) yılında makamdan azledilmesinin ardından yerine araya farklı başkadı tayinleri yapılmakla birlikte yerine oğlu el-Alâî b. Hatîb en-Nâsırî'nin atandığı görülmektedir⁷¹⁰. Başkadılık makamına iki kez tayin edildiği tespit edilen el-Alâî b. Hatîb en-Nâsırî'nin 1422 (825) yılında başkadılık vazifesine tayin edildiği bilinse de vazifesinin bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir malumata ulaşamamıştır⁷¹¹. Başkadı'nın ikinci ataması ise 1439 (843) yılında

⁷⁰⁰ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 1012.

⁷⁰¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 27.

⁷⁰² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 27; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 369.

⁷⁰³ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 229; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 308.

⁷⁰⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 238.

⁷⁰⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 294; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 229; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 308; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 122-123.

⁷⁰⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 294; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 122-123

⁷⁰⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 294; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 122-123.

⁷⁰⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 402; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 122-123.

⁷⁰⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 402.

⁷¹⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 843.

⁷¹¹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s.118.

gerçekleşmekle birlikte tıpkı ilk atamasında olduğu gibi kendisinin makamdan azledilme tarihi ile alakalı herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır⁷¹².

Halep *Hanefî* başkadılığında ise ilk olarak İbnü'ş-Şihne ailesinin başkadılık makamı üzerindeki etkisi oldukça dikkat çekmektedir. Halep asıllı olan bu aile, daha önce bahsetmiş olduğumuz üzere Kahire Hanefî başkadısı olarak da tayin edilmişlerdir. Benü'ş-Şihne ailenin büyüklerinden olan Hüsameddin Mah-mûd'un, Eyyübî Sultanı el-Melikü'l-Azîz Gıyâseddin döneminde, 1219 (616) yılı civarında Halep şihnesi olmasından dolayı, ailesinden gelenler İbnü'ş-Şihne diye anılmaya başlamıştır. Bu ailenin üyelerinin bazılarının Mâlikî ve Şâfiî mezheplerine intikal ederek başkadılık vazifesinde buldukları görülmektedir. Bu aileden Halep Hanefî başkadısı olarak tayin edilen ilk kadı Ebü'l-Velid Muhibbüddin İbnü'ş-Şihne'dir. Başkadı, 1384⁷¹³ (786), 1385⁷¹⁴-1386⁷¹⁵ (787-788), 1388⁷¹⁶-1389⁷¹⁷ (790-791), ?-1391⁷¹⁸ (?-793) yıllarında toplamda dört kere başkadılık görevinde bulunmuştur. Ebü'l-Velid Muhibbüddin İbnü'ş-Şihne'nin ardında farklı başkadı tayinleri gerçekleşmekle birlikte 1433 (836) yılında oğlu Ebü'l-Fazl Muhibbüddin İbnü'ş-Şihne'nin başkadılık görevine getirilmesiyle, makam tekrar bu ailenin uhdesi altına girmiştir. Ebü'l-Fazl Muhibbüddin İbnü'ş-Şihne toplamda üç kere, 1433⁷¹⁹-1441⁷²⁰ (836-845), 1445⁷²¹-1452⁷²² (848-856), 1453⁷²³-1463⁷²⁴ (857-867) yıllarında başkadılık vazifesinde bulunmuştur. Ebü'l-Fazl Muhibbüddin İbnü'ş-Şihne'nin ardından kardeşi Lisâneddin İbnü'ş-Şihne'nin de başkadılık vazifesinde bulunduğu görülmektedir. 1463 (867) yılında başkadılık vazifesine getirilen Lisâneddin İbnü'ş-Şihne'nin başkadılık

⁷¹² Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 99.

⁷¹³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 519; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 264.

⁷¹⁴ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 241.

⁷¹⁵ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 241.

⁷¹⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 586; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 354; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 266.

⁷¹⁷ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, Cilt 3/2, s. 665.

⁷¹⁸ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, Cilt 3/2, s. 738.

⁷¹⁹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 328-329.

⁷²⁰ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 160.

⁷²¹ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 246; İbn Tâğriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 111; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 196.

⁷²² İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 294; İbn Tâğriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 380; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 372.

⁷²³ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 314; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 403.

⁷²⁴ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 420.

görevinin sona ermesiyle alakalı herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır⁷²⁵. Bu köklü aile yirmi sekiz yıl başkadılık görevini uhdelerinde bulundurmuşlardır.

Nâsireddin İbnü'l-Adîm'in makama atanmasıyla karşımıza çıkmaktadır. 1337⁷²⁶-1351⁷²⁷ (738-752) yılları arasında başkadılık vazifesinde bulunan Nâsireddin İbnü'l-Adîm'in 1351'de⁷²⁸ (752) vefat etmesinin ardından yerine oğlu Cemâl İbrahim İbnü'l-Adîm tayin edilmiştir⁷²⁹. 1352⁷³⁰-1384⁷³¹ (752-786) yılları arasında makamda bulunan Cemâl İbrahim İbnü'l-Adîm'in 1384'te azledilmesinin ardından yerine Ebü'l-Velid Muhibbüddin İbnü's-Şihne atanmış ve böylelikle makam bu ailenin uhdesi altından çıkmıştır⁷³². Ailenin başkadılık görevini otuz iki yıl boyunca üstlendikleri görülmektedir.

Halep *Hanbelî* başkadı atamalarına bakıldığı zaman başkalık vazifesi üstlenen tek bir aile görülmektedir. İbn Feyyâz olarak bilinen bu aileden makamı denetim altına almayı başaran ve Halep Hanbelî başkadılığına tayin edilen ilk isim Mûsâ b. Feyyâz'dır. 1348⁷³³-1373⁷³⁴ (748-774) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Musa b. Feyyâz'ın 1373 yılında vazifesi sona ermiş ve yerine oğlu Şehabeddin Ahmed İbn Feyyâz'ı tayin edilmiştir⁷³⁵. 1373⁷³⁶-1384⁷³⁷ (774-786) yılları arasında makamda bulunan Başkadı'nın 1384'de⁷³⁸ azledilmesinin ardından makama kuzeni Şehabeddin Ahmed b. Muhammed b. Feyyâz tayin edilmiş; 1384⁷³⁹-1388⁷⁴⁰ (786-790) yılları

⁷²⁵ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 420.

⁷²⁶ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü 'z-zamân*, Cilt 3, s. 1012.

⁷²⁷ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü 'l-emel*, Cilt 1/1, s. 223; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü 'z-zâhire*, Cilt 10, s. 197.

⁷²⁸ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü 'l-emel*, Cilt 1/1, s. 223.

⁷²⁹ İbn Hacer, *ed-Dürerü 'l-kâmine*, Cilt 1, s. 43; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü 'l-emel*, Cilt 1/1, s. 226.

⁷³⁰ İbn Hacer, *ed-Dürerü 'l-kâmine*, Cilt 1, s. 43; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü 'l-emel*, Cilt 1/1, s. 226.

⁷³¹ Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 519; İbn Hacer, *ed-Dürerü 'l-kâmine*, Cilt 1, s. 264. a.mlf., *İnbâü 'l-gumr*, adlı eserinde ise Başkadı'nın görevinin bitiş tarihini 1383 (787) olarak vermektedir. Bkz. İbn Hacer, *İnbâü 'l-gumr*, Cilt 1, s. 303.

⁷³² Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 519; İbn Hacer, *ed-Dürerü 'l-kâmine*, Cilt 1, s. 264.

⁷³³ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü 'l-emel*, Cilt 1/1, s. 161.

⁷³⁴ İbn Hacer, *İnbâü 'l-gumr*, Cilt 1, s. 35; İbn Hacer, *ed-Dürerü 'l-kâmine*, Cilt 1, s. 189; İbn Hanbelî, *Dürrü 'l-habeb*, Cilt 1, s. 751.

⁷³⁵ İbn Hacer, *İnbâü 'l-gumr*, Cilt 1, s. 35; İbn Hacer, *ed-Dürerü 'l-kâmine*, Cilt 1, s. 189; İbn Hanbelî, *Dürrü 'l-habeb*, Cilt 1, s. 751.

⁷³⁶ İbn Hacer, *İnbâü 'l-gumr*, Cilt 1, s. 35.

⁷³⁷ Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 519.

⁷³⁸ Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 519.

⁷³⁹ Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 519.

⁷⁴⁰ Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 586.

arasında makamda bulunmuştur. Bahsi geçen bu aileden makama tayin edilen üç başkadı kırk beş yıl gibi uzun bir süre uhdesinde bulundurmışlardır.

Trablus başkadı atamalarında ise *Şâfiî* mezhebinde Nüveyrî ailesi başkadılık görevini üstlenmiştir. Bu aileden makama atandığı tespit edilen ilk isim Sadreddin en-Nüveyrî'dir. 1338⁷⁴¹ (738) yılında makama atanan ve azil tarihi ile alakalı herhangi bir malumata ulaşamadığımız Sadreddin en-Nüveyrî'nin ardından oğlu Sirâc b. en-Nüveyrî 1422⁷⁴² (825) yılında babasının şöhretinden faydalanarak makama tayin edilmiştir⁷⁴³. Sirâc b. en-Nüveyrî, vefat tarihi olan 1430⁷⁴⁴ (833) yılına kadar başkadılık vazifesini sürdürmüştür.

Trablus Hanefî başkadı atamalarına bakıldığı zaman ise kısa süreli de olsa Safedî ailesinin başkadılık görevini üstlendikleri bilinmektedir. Genelde babadan oğula geçen makam atamaları *Trablus Hanefî* mezhebi atamalarında tam tersi olarak gerçekleşmiştir. Şöyle ki; makama atanma tarihi ile alakalı herhangi bir malumata ulaşamadığımız Şemseddin es-Safedî'nin 1429⁷⁴⁵ (832) yılında azledilmesinin ardından araya farklı başkadı ataması olmakla birlikte babası Şehabeddin Ahmed 1429'da oğlunun isminden faydalanarak başkadılığa tayin edilmiştir⁷⁴⁶. Makama atanma tarihi net olarak bilinen Başkadı'nın vazifesinin bitiş tarihi ile alakalı bir bilgiye ne yazık ki ulaşamamıştır.

Sonuç olarak Memlûk Devleti'nde başkadılık atamalarında aile (akrabalık) bağlarının önemli ve etkili bir unsur olduğu görülmektedir. Kahire, Dımaşk, Halep ve *Trablus* atamalarında geçerli olan bu etken mezhepsel dağılım hususunda farklılık göstermektedir. Şöyle ki; Kahire atamalarında dört Sünni mezhep için ayrı ayrı geçerli olan bu unsur, Dımaşk ve Halep atamalarında Şâfiî, Hanefî ve Hanbelî mezheplerindeki atamalarda etkili bir gerekçe olmuştur. *Trablus* başkadı atamalarında ise bu gerekçe Şâfiî ve Hanefî mezhebi atamalarında etkili olurken; İskenderiye başkadı atamalarında bu gerekçeye rastlanılmamıştır.

⁷⁴¹ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 928; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 164.

⁷⁴² Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s.118.

⁷⁴³ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s.275.

⁷⁴⁴ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s.275.

⁷⁴⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 210; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 252.

⁷⁴⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 210.

2.3. SULTANLARIN VE DEVLET RİCÂLİNİN DESTEĞİ

Memlûk Devleti'nde üst yönetiminde sultan, halife ve büyük emirlerden sonra gelen başkadıların, sahip oldukları makamları ellerinde tutmak adına başta sultan olmak üzere üst yönetim mensupları ile aralarındaki ilişkileri dengede tutmak zorunda kaldıkları görülmektedir⁷⁴⁷. Başkadıların sultanlar ve devlet ricâli ile aralarındaki ilişkiler kendilerinin makama tayin edilme ve makamda kalma süreli ile doğrudan bağlantılıdır. Bu gerekçenin Kahire, Dımaşk ve İskenderiye atamalarında etkili olduğu görülmektedir.

Kahire başkadılık atamalarında bu gerekçe Şâfiî mezhebindeki atamalarda karşımıza çıkmaktadır. Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'ın 1291'de (690) azledilmesin tek nedeni dönemin güçlü veziri İbnü's-Sel'ûs⁷⁴⁸ ile arasında yaşanan düşmanlıktı. İbnü's-Sel'ûs'un girişimleriyle Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'ın başkadılık makamından azledilmesinin ardında İbnü's-Sel'ûs, yakın arkadaşı ve Kudüs hatîbi Bedreddin b. Cemâa'nın makama atanması için girişimlerde bulunarak Sultan el-Eşref Halil'i (1290-1293/689-693) ikna etmiştir⁷⁴⁹. Böylelikle Kudüs'ten getirtilen İbn Cemâa, Makrîzî'nin anlatımıyla Kahire'ye gelir gelmez İbnü's-Sel'ûs'un yanına giderek ona saygıda mübalağa etmiş ve Vezir ile birlikte gösterişli bir alayla Kal'atülcebel'e çıkmıştır. Sultan el-Eşref Halil'in huzuruna çıkan Bedreddin b. Cemâa, 1291'de sultan tarafından başkadı olarak tayin edilmiştir⁷⁵⁰.

en-Nâsır Muhammed üçüncü saltanatı dönemindende (1310-1341/709-741) 1338'de (738) Celâleddin el-Kazvîni'yi başkadılık makamından azletmiştir⁷⁵¹. Sultan yerine atanacak başkadıyı tayin etmek için başkadıları ve fakihleri toplayarak makama

⁷⁴⁷ Başkadıların başta Memlûk sultanları olmak üzere üst yönetim mensuplarıyla aralarındaki ilişkiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Samira Kortantamer, *Bahrî Memlûklar'da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*, İzmir, 1993; Aygül Düzenli, *Memlûkler Döminde İktidar-Ulemâ İlişkisi (648-923/1250-1517)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2021.

⁷⁴⁸ Memlûk Devleti'nde önemli devlet adamlarından biri olan İbn Sel'ûs'un hayatı ve vezirliği hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız. Fatih Yahya Ayaz, "Memlûkler Dönemi Vezirlerinden İbnü's-Sel'ûs (ö.693/1294)", *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, (Ocak-Haziran 2005), s. 91-122.

⁷⁴⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 771; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt. 31, s. 139; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 343; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, Cilt 3, s. 297; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 56.

⁷⁵⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 771; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 139; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 343; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, Cilt 3, s. 297; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 56.

⁷⁵¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 439; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 89; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 2, s. 230; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 147.

kimin daha uygun olduğu ile ilgili görüşlerini sormuş, yapılan istişare neticesinde başkadıların beyan ettikleri kadılarına sıcak bakmayan Sultan en-Nâsır Muhammed, Bedreddin b. Cemâa'nın oğlu İzzeddin'i başkadılık makamı için önermiştir. Başkadıların ve fakihlerin de İzzeddin'den övgüyle bahsetmelerinin ardından İzzeddin b. Cemâa 1338'de (738) bizzat Sultan'ın desteği ile başkadılık makamına tayin edilmiştir⁷⁵². en-Nâsır Muhammed'in aslında içten içe İzzeddin'e yakınlık duyduğu Makrîzî'nin şu ifadeleri ile anlaşılmaktadır: *Babası Bedreddin b. Cemâa'nın başkadılık döneminde daha çocuk olan İzzeddin'i çok seviyor ve onun için şunu söylüyordu. Genç olsaydı muhakkak onu babasının yerine başkadı olarak atardım*⁷⁵³. Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere İzzeddin'in daha küçük yaşlarda Sultan'ın desteğini ve sevgisini kazanarak başkadılık makamına tayin edildiği anlaşılmaktadır.

Emir Sargatmış ile dostane ilişkiler içerisinde bulunan Bahâeddin İbnü'l-Akîl'in 1358 (759) yılında başkadılık makamına tayin edilmesinde yakın arkadaşı Emir Sargatmış'ın desteği ve çabası etkili olmuştur⁷⁵⁴. 1378⁷⁵⁵-1379⁷⁵⁶ (780-781) yılları arasında Kahire Şâfiî başkadılık makamında bulunan Sirâceddin Ömer b. Mulakkîn, makama Emir Taştımur'un desteğiyle tayin edilmiştir⁷⁵⁷. Emir-i Âhur Sûdûn et-Tâz'ın yakın dostu olan Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî, Sûdûn et-Tâz'ın tavsiyesi ve çabalarıyla 1402'de⁷⁵⁸ (804) başkadı olarak tayin edilmiştir⁷⁵⁹. 1481'de (886) Sultan, Başkadı Veliyuddin Eşyûti'ye bir merhumun terekesi ile alakalı yanlış hüküm verdiği için kızmış ve onu makamından azletmiştir⁷⁶⁰. Atâbek Özbek'in desteği ve araya girip Sultan'ı ikna etmesi neticesinde Başkadı makama geri iade edilmiştir⁷⁶¹. Adı adeta döneme rüşvet olayları ile damga vurmuş olan Başkadı Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb'in makama atanmasında rütbe sahibi emirlerin de rolü olduğu bilinmektedir. Başkadı'nın,

⁷⁵² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 442; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 2, s. 230.

⁷⁵³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 442.

⁷⁵⁴ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 304. İbn Kâdi Şühbe ise Başkadı'nın makamda kalma süresini seksen gün olarak belirtmektedir. Bkz. İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 3, s. 131.

⁷⁵⁵ İbn Hacer, *İbnâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 112; İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 54.

⁷⁵⁶ İbn Hacer, *İbnâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 112; İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 54.

⁷⁵⁷ İbn Hacer, *İbnâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 157.

⁷⁵⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1082; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 73; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 221; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

⁷⁵⁹ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 226; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 87.

⁷⁶⁰ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 183; İbn Tolun, *Muhâfeketü'l-hillân*, Cilt 1, s. 48.

⁷⁶¹ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 183.

1506'da (911) başkadılık makamına Devâdâr Emir Özdemir'in desteği ile atandığı, aynı zamanda bu atanma için Özdemir'e rüşvet verdiği de bilinmektedir⁷⁶².

Kahire *Hanefî* mezhebinin atamalarında bu gerekçe Hüsameddin el-Guri'nin makama atanmasıyla karşımıza çıkmaktadır. Bağdat'ta meydana gelen karışıklık nedeniyle 1337'de (738) vezir Necmeddin Mahmûd b. Ali b. Surûr nezaretinde Kahire'ye gelen Hüsameddin el-Guri, Burhâneddin İbrahim b. Abdülhakk'ın 1337'de en-Nâsır Muhammed tarafından başkadılık makamından azledilmesinin ardından bahsi geçen bu vezirin desteği ile Kahire Hanefî başkadılığına tayin edilmiştir⁷⁶³.

Alaâddin İbnü't-Türkmânî'nin 1349'da (750) vefat etmesinin ardından Emir Şeyhû, arasının iyi olduğu ve babasının yerine başkadılık makamına getirmek istediği Cemâleddin İbnü't-Türkmânî'yi bir gurup Hanefî fakihlerine tavsiye etmiş; zaten ilmî ve hukukî açıdan son derece donanımlı olan Cemâleddin İbnü't-Türkmânî'nin makama tayin edilmesini Şeyhû'nun da büyük isteği ile fakihler de kabul etmişlerdir⁷⁶⁴.

Kahire *Mâlikî* mezhebindeki atamalarda ise bu gerekçe İbn Haldûn'un başkadılık görevine getirilmesiyle karşımıza çıkmaktadır. Emir-i Meclis Altınboğa el-Çobânî'nin desteği ve uzun uğraşlarından sonra Sultan İbn Haldûn'u kaleye çağırarak kendisine başkadılık teklifinde bulunmuştur⁷⁶⁵. Emir'in desteğiyle başkadılık makamına tayin edilen bir diğer başkadının Nureddin Ali es-Sehâvî olduğu görülmektedir. 1355'da (756) bizzat Şeyhû'nun desteği ile makama atanan Nureddin Ali es-Sehâvî⁷⁶⁶, atandıktan kısa bir süre sonra hastalanmış ve hastalığının ilerlemesi neticesinde makamdan azledilmiştir⁷⁶⁷.

Memlûk Devleti'nde hukukî ve ilmî açıdan hiçbir donanıma sahip olmayan kadılar da başkadılık makamına güçlü bir emirin desteğiyle tayin edilebiliyorlardı. Buna en iyi örnek Alameddin Süleyman el-Beysâtî'nin Kahire *Mâlikî* başkadılığına tayin edilmesiyle karşımıza çıkmaktadır. İlki 1377'de (778) gerçekleşen Başkadı'nın

⁷⁶² İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 91.

⁷⁶³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 442; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 137.

⁷⁶⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 797; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 182.

⁷⁶⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 517; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 288.

⁷⁶⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 20; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 279.

⁷⁶⁷ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 279.

bu ataması Emir Karatay'ın çabaları neticesinde gerçekleşmiştir⁷⁶⁸. İbn Hacer'in ifadesiyle Alameddin Süleyman el-Beysâtî'nin mesleğini düzgün bir şekilde icra etmemesi seksen günlük bir sürenin ardından başkadılık makamından azledilmesine neden olmuştur⁷⁶⁹. Veliyuddin es-Sinbâtî'nin 1457'deki⁷⁷⁰ (861) ölümünün ardından makama Nâzırü'l-Hâs Cemâlî Yusuf'un desteğiyle Hüsameddin b. Hureyza tayin edilmiş ve ölüm tarihi olan 1469 (873) yılına kadar başkadılık vazifesinde bulunmuştur⁷⁷¹. İbn İyâs ise bu durumdan hoşnutsuzluğunu şu sözler ile ifade etmiştir: *Herhangi biri Hüsameddin'den daha iyi bilirdi Mâlikî mezhebini. Bu makama atanmasında kaderin yardımı olmuştur*⁷⁷².

Kahire *Hanbelî* mezhebindeki atamalarda bu gerekçe Muvaffakaddin el-Makdisî'nin makam atamasıyla karşımıza çıkmaktadır. Emir Cenklî b. el-Bâbâ Sultan en-Nâsır Muhammed'in huzuruna giderek Muvaffakaddin el-Makdisî'yi övmüş, Emir Cenklî b. el-Bâbâ'nin etkisinde kalan Sultan, Başkadı Takiyuddin el-Makdisî'yi 1328'de (738) azledip yerine Muvaffakaddin el-Makdisî'yi tayin etmiştir⁷⁷³. 1480'de (885) Sultan el-Eşref Kayıtbay (1468-1496/873-901) Kahire *Hanbelî* başkadısı Bedreddin es-Sa'adî'ye bir vakfın kitabesinden dolayı kızmış onu azledip Kûs'a sürgün edilmesini emretmiştir⁷⁷⁴. Atâbek Özbek'in desteği ve araya girip Sultan'ı ikna etmesi neticesinde Başkadı Sultan tarafından makamına tekrar iade edilmiştir⁷⁷⁵.

Dimaşk başkadı atamalarında bu gerekçe *Şâfiî* mezhebinde Necmeddin Seniyyüddeve'nin başkadı olarak atanmasıyla karşımıza çıkmaktadır. 1280⁷⁷⁶ (679) yılında başkadılığa tayin edilen Necmeddin Seniyyüddeve'nin makama vezirin yardımıyla atandığı bilinmektedir⁷⁷⁷. Suriye nâibi Mintaş ile arasında sıkı bir dostluğun olduğu bilinen Şehabeddin el-Bakâî' 1390 (792) yılında başkadılık makamına

⁷⁶⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 293; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 163; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 133.

⁷⁶⁹ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 163.

⁷⁷⁰ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 368; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/6, s. 19.

⁷⁷¹ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 28.

⁷⁷² İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 339.

⁷⁷³ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 230.

⁷⁷⁴ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 168.

⁷⁷⁵ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 168.

⁷⁷⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 715; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 44; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 142.

⁷⁷⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 579.

Mintaş'ın desteğiyle tayin edilmiştir⁷⁷⁸. 1402⁷⁷⁹-1404⁷⁸⁰ (805-806) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Nâsireddin İbnü'l-Hafîb'in sıkı dostu olan Suriye nâibi Şeyh'in desteği ile makama kolaylıkla tayin edilmiştir⁷⁸¹. Yine Suriye nâibi Şeyh'in desteği ile makama atanan bir diğer isim Şehabeddin el-Hasbânî'dir. 1406⁷⁸²-1407⁷⁸³ (808-809) yılları arasında makamda bulunan Başkadı'nın, makama tayin edilmeden önce başkadı nâibliği vazifesinde bulunduğu da bilinmektedir⁷⁸⁴. 1408 (811)⁷⁸⁵ yılında altıncı kez başkadılık makamına tayin edilen Şemseddin Muhammed el-İhnâî'nin bu ataması Emir Nevrûz'un desteğiyle gerçekleşmiştir⁷⁸⁶. 1413⁷⁸⁷-1414⁷⁸⁸ (816-817) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Taceddin ez-Zehrî de Emir Nevrûz'dan aldığı destek ile başkadılık makamına tayin edilmiştir⁷⁸⁹.

Dımaşk *Haneî* mezhebindeki atamalarda ise bu durum Şemseddin et-Tebbânî'nin başkadılığa tayin edilmesiyle karşımıza çıkmaktadır. Şemseddin et-Tebbânî'nin 1408⁷⁹⁰ (811) yılında başkadı tayin edilmesinde Türkçeyi çok iyi bilip konuşması, Sultan Berkûk ve devlet erkânı tarafından desteklenip, saygı görmesi etkili olmuştur⁷⁹¹. 1408⁷⁹² (811) yılında Emir Nevrûz'un desteğiyle başkadılık makamına tayin edilen Cemâleddin Yusuf el-Kutb, almış olduğu bu destekle sadece bir yıl makamda kalmayı başararak 1409 (812) yılında azledilmiştir⁷⁹³. Şehabeddin İbnü'l-Kişk de arkasına oldukça güçlü emirlerin desteğini alarak başkadılığa tayin edilen isimler arasındadır. Başkadı'nın, önce Emir Nevrûz'un ardından Devâdâr Emir

⁷⁷⁸ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 3, s. 196.

⁷⁷⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 128.

⁷⁸⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1120.

⁷⁸¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 128-129.

⁷⁸² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 14; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 131.

⁷⁸³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 36; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 131.

⁷⁸⁴ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, Cilt 1, s. 238; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 10.

⁷⁸⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 70; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 126; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 164.

⁷⁸⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 83-84; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 174.

⁷⁸⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 147; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 118; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 216.

⁷⁸⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 148; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 216.

⁷⁸⁹ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 118.

⁷⁹⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 205.

⁷⁹¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 207.

⁷⁹² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 205; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 164.

⁷⁹³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 205; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 174.

Doğan'ın desteği ile 1412'de (815) Dımaşk Hanefî başkadılığına tayin edildiği bilinmektedir⁷⁹⁴.

Dımaşk *Mâlikî* mezhebindeki atamalarda da etkili olan bu gerekçe ilk olarak 1413 (816) yılında bizzat Nevrûz'un desteği ile makama atanan Nâsireddin el-Mâlikî örneği ile karşımıza çıkmaktadır⁷⁹⁵. Emir Şeyh ile arasının çok iyi olduğu bilinen Şehabeddin el-Enevî, Şeyh'in Nevrûz'a yenilmesi neticesinde onunla birlikte Anadolu'ya kaçmış ve Şeyh Memlûk tahtını ele geçirdikten sonra başkadı olarak tayin edilmiştir⁷⁹⁶. Şehabeddin el-Enevî Sultan Şeyh'in desteğiyle 1418⁷⁹⁷-1419⁷⁹⁸ (821-822) yılları arasında başkadılık görevinde bulunarak vazifesini icra etmiştir.

Halep başkadı atamalarında bu durum sadece *Şâfiî* mezhebi atamalarında karşımıza çıkmaktadır. Tek bir örneğinin bulunduğu bu gerekçe Şemseddin Muhammed el-Berîdî'nin Halep Şâfiî başkadılığına tayin edilmesiyle karşımıza çıkmaktadır. Şemseddin Muhammed el-Berîdî, kardeşi Üstâddâr Cemâleddin Yusuf'un devlet içindeki nüfuzunu kullanması neticesinde kolaylıkla 1403'de (806) Halep Şâfiî başkadısı olarak tayin edilmiştir⁷⁹⁹.

İskenderiye atamalarında ise bu gerekçe sadece *Mâlikî* mezhebindeki atamalarda karşımıza çıkmaktadır. Tek bir örneğine rastladığımız ve 1398⁸⁰⁰ (800) yılında azledilen, İbnü'd-Demâmînî olarak tanınan Taceddin Ebü Bekir Muhammed'in kardeşi Şerafeddin'in desteği ile İskenderiye Mâlikî başkadılığına atandığı bilinmektedir⁸⁰¹.

Sonuç olarak Memlûk Devleti'nde başkadılık atamalarında sultanların ve devlet ricâlinin desteğini almanın ve üst yönetim mensuplarıyla ilişkileri dengede tutmanın başkadıların makama atanma ve bu makamı ellerinde tutmalarını açısından son derece önemli olduğu görülmektedir. Özellikle en-Nâsır Muhammed'in oğulları ve torunları döneminde güçlü emirlerin ortaya çıkması ve sultanlar üzerinde hâkimiyet sağlayarak

⁷⁹⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 206.

⁷⁹⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 253; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 13.

⁷⁹⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 255.

⁷⁹⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 254; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, Cilt 1, s. 369.

⁷⁹⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 254; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 14.

⁷⁹⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 1117.

⁸⁰⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 894-895; İbn Tağrıberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 68.

⁸⁰¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 895-898.

devlet yönetimini ele geçirmeleri başkadı atamalarında bahsi geçen bu büyük emirlerin söz sahibi olmalarına sebep olmuştur. Kahire, Dımaşk, Halep, İskenderiye atamalarında geçerli olan bu etkenin mezhepsel dağılım hususunda farklılık gösterdiği de aşikârdır. Şöyle ki; Kahire atamalarında her sünni mezhep için ayrı ayrı geçerli olan bu etken, Dımaşk atamalarında Şâfiî , Hanefî ve Mâlikî mezheplerinde etkili olurken, Halep atamalarında sadece Şâfiî mezhebinde ve İskenderiye atamalarında ise sadece Mâlikî mezhebinde etkili olduğu görülmektedir. Trablus başkadılığında ise bu etkenin geçerli olmadığı anlaşılmaktadır.

2.4. RÜŞVET

Memlûk Devleti'nde başkadı atamalarında önemli unsur olarak *rüşvet* karşımıza çıkmaktadır. Bu unsurun Kahire, Dımaşk, Halep, İskenderiye ve Trablus kadı'l- kudat atamalarında etkili olmuştur.

Kahire başkadı atamalarında makamın parayla satın alınması *Şâfiî* mezhebinde Bedreddin Ebü'l-Bekâ es-Sübki'nin azledilmesi ile karşımıza çıkmaktadır. Başkadı'nın 1378'de (780) azledilmesinin ardından Emir Berkûk'un kararı ile makama Sirâceddin Ömer b. Mulakkîn'in tayin edilmesi kararlaştırıldı. Başkadı'nın makam ataması için kararlaştırılan parayı getirmemesi Berkûk'u kızdırdı, bunun üzerine Berkûk, hil'at töreni için Kal'atülcebel'e çıkan Başkadı'ya makam hil'ati hazırlatmadı⁸⁰². Maruz kaldığı bu tavır karşısında Başkadı, Berkûk'u Emir Berke'ye şikayet etti. Berke'nin Başkadı'dan yana tavır alması ve Başkadı'nın makama atandıktan sonra ödemesi kararlaştırılan dört bin dinarı Berkûk'a teslim etmesi gerektiği ile ilgili bir yazı göndermesi Berkûk'un oldukça öfkelenmesine neden oldu⁸⁰³. Bütün başkadıları ve fakihleri çağırarak ahırdaki harrakanın önünde bir mahkeme düzenleyen Berkûk, Başkadı'nın para ile ilgili hadiseyi inkar etmesi üzerine onu hapse attı. Başkadı, bu durumdan ancak fakihlerin araya girerek Berkûk'u ikna edebilmeleri neticesinde kurtulabildi⁸⁰⁴. Bu azlin ardından Bedreddin Ebü'l-Bekâ es-Sübki'nin ikinci kez

⁸⁰² Makrîzî, *Kîtâb es-Sulûk*, Cilt 3/1, s. 333.

⁸⁰³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sulûk*, Cilt 3/1, s. 333.

⁸⁰⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sulûk*, Cilt 3/1, s. 333-334; Erol Burak Gani, "Memlûkler Döneminde Başkadıların Tayin ve Azillerindeki Usûlsüzlükler", *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Cilt 15/1, (Haziran 2020), s. 181.

makama rüşvet vererek atandığı tespit edilmiştir. Buna göre 1382⁸⁰⁵-1387⁸⁰⁶ (784-789) yılları arasında başkadılık vazifesinde bulunan Bedreddin Ebü'l-Bekâ es-Sübki'nin yüklü bir meblağ teklif ederek başkadılığa tayin edildiği bilinmektedir⁸⁰⁷.

Makama rüşvet vererek atanan bir diğer isim ise Bedreddin Muhammed el-Bulkîni'dir. Kaynaklarda ödediği paranın net miktarına dair herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız bu para karşılığında 1466'da (871)⁸⁰⁸ Bedreddin Muhammed el-Bulkîni'nin başkadı olarak tayin edildiği ve makamda sadece beş ay kalabildiği anlaşılmaktadır⁸⁰⁹.

1505'te (911) makama üç bin dinar karşılığında tayin edilen Cemâleddin el-Kalkaşendî, vermiş olduğu bu rüşvet karşılığında makamda yaklaşık altı ay kalmıştır⁸¹⁰. Kendisinin makamda bu kadar kısa kalmasının sebebi ise görevi esnasında makama kendisinden daha fazla rüşvet teklif eden Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb idi. Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb başkadılık makamına beş bin dinar ödeyerek selefini vazifesinden etmiş ve üçüncü kez makama tayin edilmiştir⁸¹¹. Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb'in, kendisine makama atanma konusunda yardımcı olan Sultan'ın hassalarından Devâdâr Emir Özdemir'e ayrıca iki bin dinar verdiği de bilinmektedir⁸¹². 1509'da⁸¹³ (915) makama atanan ve aynı yıl içerisinde azledilen Bedreddin Muhammed el-Mekîni, bin dinar⁸¹⁴ karşılığında başkadı olarak tayin edilmiş; ancak makam süresi iki ay yirmi dört gün ile sınırlı kalmıştır⁸¹⁵. 1512'de (918) Kemâleddin Muhammed et-Tavîl'i azleden Sultan, makama üç bin dinar karşılığında beşinci kez Muhibbüddin

⁸⁰⁵ Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, Cilt 3/2, s. 468; İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 76; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 190; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 173; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

⁸⁰⁶ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 250; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 204; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

⁸⁰⁷ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 254.

⁸⁰⁸ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 442-45; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/6, s. 255.

⁸⁰⁹ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 445.

⁸¹⁰ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 4, s. 91.

⁸¹¹ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 4, s. 91.

⁸¹² İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 4, s. 91.

⁸¹³ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 4, s. 171.

⁸¹⁴ İbn İyâs, Başkadı'nın makam ataması ile ilgili bilgi verirken atamasının bin dinar karşılığında gerçekleştiğini, fakat eserinin ilerleyen bölümlerinde ise Başkadı'nın makama üç bin dinar karşılığında tayin edildiğini belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 4, s. 188.

⁸¹⁵ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 4, s. 183.

İbnü'l-Nakîb'i tayin etmiştir⁸¹⁶. Müverrih İbn İyâs, Sultan'ın bu beş atama için Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb'den toplamda yirmi yedi bin dinar aldığını ve bu miktarın makama atanabilmek için yardımına başvurduğu devlet görevlilerine verdiği hariç olduğunu da belirtmektedir⁸¹⁷. İbn İyâs'ın bu açıklamalarından yola çıkarak Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb'in birinci, ikinci ve üçüncü atamaları için de makama rüşvet ödediği açıkça anlaşılmaktadır. Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb'in aynı yıl azledilmesinin ardından makama yine rüşvet karşılığında Kemâleddin Muhammed et-Tavîl tayin edilmiştir. Başkadı'nın makama üçüncü kez atanması on bin dinarın üstünde rüşvet vermesi ile gerçekleşmiştir⁸¹⁸. Sultan 1515 (921) yılında Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb'e bir haberci göndererek üç bin dinar karşılığında kendisini makama atayacağını bildirmiştir. Sultan'ın haberini alan Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb, Sultan'a kendisinde nakit olarak bin beş yüz dinarın mevcut olduğunu, kalan tutarı ise her ay iki yüz dinar vererek ödeyebileceği bildirmiştir. Böylelikle makama tekrar atanan Başkadı, anlaşmaya uymayan ve ilk ödemesini hemen yapmasını isteyen Sultan'ın gazabına uğramış, Başkadı kalan parayı getirmediği için uzun süre tersimde kalmıştır. Atandığının beşinci günü ise Sultan tarafından azledilmiştir⁸¹⁹. Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb'in 1515'te gerçekleşen bu son ataması ile birlikte Sultan'a ödediği otuz altı bin dinar⁸²⁰ karşılığında toplamda başkadılık makamında bir yıl dokuz ay sekiz gün kalmıştır⁸²¹. Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb'in bu şekilde azledilmesinin ardından Sultan makama dördüncü kez Kemâleddin Muhammed et-Tavîl'i atamış ve karşılığında ise üç bin dinar almıştır⁸²².

Kahire *Hanefti* başkadılığında ise bu durum Bedreddin Hasan el-Hamevî'nin 1463 (867) yılında makama atanmasıyla karşımıza çıkmaktadır. Buna göre Başkadı Abdülbâsit el-Malatî'in anlatımıyla bol miktarda para ödeyerek makama tayin edilmiştir⁸²³. Başkadı Şemseddin es-Semdîsî'nin 1515'de⁸²⁴ (921) azledilmesinin

⁸¹⁶ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 280-81.

⁸¹⁷ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 281.

⁸¹⁸ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 290.

⁸¹⁹ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 469.

⁸²⁰ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 5, s. 25.

⁸²¹ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 290.

⁸²² İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 469.

⁸²³ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/6, s. 162.

⁸²⁴ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 477.

ardından Sultan makama yakın arkadaşı ve aynı zamanda imamı olan Hüsameddin Abdülber İbnü'ş-Şihne'yi atamış ve bu atama karşılığında Hüsameddin Abdülber İbnü'ş-Şihne'den üç bin dinar almıştır⁸²⁵. İbn İyâs bu durumdan hoşnutsuzluğunu şu sözler ve dizelerle dile getirmiştir: *Hüsameddin pek ilim bilmezdi ve Hanefî âlimlerin zümresinden de değildi*. İbn İyâs ayrıca şu dizelerle de adeta hoşnutsuzluğunu taçlandırmıştır: *Sultanımız karakterine uygun işler yapıyor. Gereksiz birini insanlar için kadı olarak tayin etti*⁸²⁶.

Kahire *Mâlikî* mezhebindeki atamalarda da bu durumun etkili olduğu görülmektedir. 1377⁸²⁷-1381⁸²⁸ (779-783) yılları arasında ikinci kez başkadılık makamına tayin edilen Alameddin Süleyman el-Beysâtî görev süresi esnasında 1380 (782) yılında makamını kaybetmemek adına da Sultan'a para teklifinde bulunmuş, isteği Sultan tarafından kabul edilen Başkadı'ya devam hil'ati giydirilmiştir⁸²⁹. İbn Haldûn'un 1400⁸³⁰ (803) yılında Kahire *Mâlikî* başkadılığında azledilmesinin ardından makama rüşvet ödeyen ve ödediği tutar hakkında herhangi bir malumata ulaşamadığımız Nureddin Ali ed-Demîrî tayin edilmiştir⁸³¹. Başkadılığa rüşvet ödeyerek tayin edilen bir diğer ismin Veliyuddin es-Sinbâtî olduğu görülmektedir. 1449⁸³²-1457⁸³³ (853-861) yılları arasında makamda bulunan Veliyuddin es-Sinbâtî'nin bu atama için sultana yirmi altı bin dinar ödediği bilinmektedir⁸³⁴. Başkadı Veliyuddin es-Sinbâtî'nin 1457'de⁸³⁵ (861) vefat etmesinin ardından yerine makam için rüşvet ödeyen Hüsameddin b. Hureyza tayin edilmiştir⁸³⁶. Hüsameddin b. Hureyza'nın ayrıca makama Nâzirü'l-Has Cemâleddin'in yardımıyla geldiği de ifade

⁸²⁵ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 477.

⁸²⁶ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 477.

⁸²⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 307; İbn Hacer, *Ref' u 'l-isr*, s. 163; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 234.

⁸²⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 443; İbn Hacer, *Ref' u 'l-isr*, s. 164; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 234; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 178.

⁸²⁹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 165.

⁸³⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 1027; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 46.

⁸³¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1027.

⁸³² İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 273; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 206; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 286.

⁸³³ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 368; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/6, s. 18.

⁸³⁴ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 286.

⁸³⁵ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 339; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 206.

⁸³⁶ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 339; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/6, s. 19.

edilmektedir⁸³⁷. Başkadı Celâleddin b. Kâsım'ın 1515'te⁸³⁸ (921) azledilmesinin ardından yerine Sultan tarafından iki bin dinar karşılığında Muhiddin Yahya ed-Demîrî başkadılığına tayin edilmiştir⁸³⁹.

Kahire *Hanbelî* başkadı atanmalarında da etkili olan bu durum Muvaffakaddin Ahmed İbn Nasrulah'ın 1400'de (802) azledilmesiyle karşımıza çıkmaktadır⁸⁴⁰. Başkadı'nın azledilmesinin ardından makama rüşvet karşılığında, elli bin dirhem veren Nureddin Ali el-Herekî atanmış, sadece altı ay makamda kalabilmiştir⁸⁴¹.

Dimaşk başkadılık atamalarında da etkili olan bu unsur *Şâfiî* mezhebi tayinlerinde karşımıza çıkmaktadır. Makama rüşvet verek tayin edilen ilk ismin Alaâddin es-Sübki olduğu görülmekle birlikte⁸⁴², 1394 (796) yılında gerçekleşen bu atamasında Başkadı bir seneden daha az bir süre makamda kalabilmiştir⁸⁴³. Başkadı Şemseddin Muhammed el-İhnâî'nin azledilmesinin ardından yerine para karşılığında 1399'da (801) Asileddin Muhammed el-Eşlîmî tayin edilmiştir⁸⁴⁴. Başkadı Necmeddin Ömer b. Hiccî'nin 1423'de⁸⁴⁵ (826) azledilmesinin ardından yerine bol bir miktar para ödeyen Şehabeddin b. Nakîbü'l-Eşraf tayin edilmiş ve makamda toplam üç yıl kalmıştır⁸⁴⁶. Başkadı Necmeddin Ömer b. Hiccî'nin 1427'de (830) katledilmesinin ardından Makrîzî'nin anlatımıyla oldukça küçük, henüz sakalları dahi çıkmamış, eğitilmiş olup olmasına bakılmadan sadece çok zengin olduğu için merhumun oğlu Bahâeddin b. Hiccî başkadılık makamına tayin edilmiştir⁸⁴⁷. İbn Hacer, ilk ataması rüşvet karşılığında gerçekleşen ve makama atanmak için beş bin dinar veren Bahâeddin b. Hiccî'nin, makamda sadece üç yıl kaldığını nakletmektedir⁸⁴⁸.

⁸³⁷ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 339.

⁸³⁸ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 477.

⁸³⁹ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 477.

⁸⁴⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1101; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 34.

⁸⁴¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1123

⁸⁴² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 108.

⁸⁴³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 819; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 119.

⁸⁴⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 932; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 128; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 21.

⁸⁴⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 136-151.

⁸⁴⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 153; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 156.

⁸⁴⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 751; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 156.

⁸⁴⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 157.

Bahâeddin b. Hiccî'nin makamdan 1434'de⁸⁴⁹ (838) ikinci kez azledilmesinin ardından yerine dört bin dinar rüşvet veren Trablus Şâfiî Başkadısı Sırâceddin el-Hımsî tayin edilmiştir⁸⁵⁰. Makrîzî ve İbn Tolun paranın miktarını belirtmemekle birlikte Abdülbâsit el-Malatî, bu atama için Başkadı'nın üç veya dört bin dinar ödediğini belirtmektedir⁸⁵¹. Makama rüşvet teklif ederek tayin edilen bir diğer ismin Şehabeddin b. el-Ferfûr olduğu görülmektedir. Sultana üç bin dinar ödeyen ve 1481⁸⁵² (886) yılında makama atanan Şehabeddin b. el-Ferfûr, ödediği bu para karşılığında makamda üç yıl kalmaya başararak 1484⁸⁵³ (889) yılında başkadılık vazifesinden azledilmiştir⁸⁵⁴.

Dımaşk *Hanefî* mezhebinde ise makama para karşılığında getirilen ilk ismin Hümâmeddin el-Kavvâm olduğu görülmektedir. Ödediği tutar hakkında herhangi bir malumata ulaşamadığımız Başkadı'nın, makama 1378'de⁸⁵⁵ (780) atandığı ve toplam dört yıl vazifesini icra ettiği bilinmektedir⁸⁵⁶. Sultan'ın memlûkleriyle anlaşılan ve her birine yüz Nâsırıyye dinarı ödeyen Şemseddin et-Tebbânî bu girişimi sayesinde başkadılığa tayin edilmiş⁸⁵⁷ ve 1414⁸⁵⁸-1415⁸⁵⁹ (816-817) yılları arasında başkadılık makamında bulunmuştur. Başkadı Şehabeddin İbnü'l-Kişk, 1415⁸⁶⁰-1429⁸⁶¹ (817-832) yılları arasındaki dördüncü atamasında, vazife başında Sultan tarafından bilinmeyen bir nedenden dolayı azledilmiş ve Sultana on bin dinar para ödedikten sonra 1422/1423 (826) yılında tekrar makama tayin edilmiştir⁸⁶². 1428'de (831) Dımaşk'tan Kahire'ye zorla çağrılan Başkadı'ya devam hil'ati giydirilerek görevine devam etmesi adına

⁸⁴⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 928; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 164; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 362-363.

⁸⁵⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 928; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 164; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 362-363.

⁸⁵¹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 362.

⁸⁵² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 179-180; İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 36; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/7, s. 284.

⁸⁵³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 179-180; İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 63; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/7, s. 383.

⁸⁵⁴ İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 32.

⁸⁵⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 334.

⁸⁵⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 467.

⁸⁵⁷ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 15.

⁸⁵⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 274; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 207; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 268; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 480

⁸⁵⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 339; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 207.

⁸⁶⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 339; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 213.

⁸⁶¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 213; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 252; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 482.

⁸⁶² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 664; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 155.

kendisinden on bin dinar daha tahsil edilmiştir⁸⁶³. Makama rüşvet teklif ederek atanan bir diğer kadının Şemseddin es-Safedî olduğu görülmektedir. Başkadı'nın Sultan'a bin dinar rüşvet teklif etmesi neticesinde Şemseddin İbnü'l-Kişk 1434'de (838) makamından azledilmiş ve yerine Şemseddin es-Safedî ikinci kez tayin edilmiştir⁸⁶⁴. Şemseddin es-Safedî'nin 1435⁸⁶⁵-1442⁸⁶⁶ (839-846) yılları arasında gerçekleşen üçüncü ataması için de rüşvet verdiği bilinmektedir⁸⁶⁷. Başkadı'nın bu üçüncü ataması için ne kadar para ödediği müverrihler tarafından kaydedilmemiştir. 1480⁸⁶⁸-1481⁸⁶⁹ (885-886) yılları arasında makamda bulunan Muhibbüddin İbnü'l-Kasîf makama üç bin dinar rüşvet ödeyerek tayin edilmiştir⁸⁷⁰. 1480⁸⁷¹-1481⁸⁷² (896-898) yılları arasında makamda bulunan Burhâneddin b. el-Kutb, makama bin dinar rüşvet ödeyerek atanan başkadılar arasındadır⁸⁷³.

Dımaşk *Mâlikî* atamalarında ise makama para karşılığında Şehabeddin et-Tilmisânî'nin tayin edildiği görülmektedir. 1451⁸⁷⁴-1454⁸⁷⁵ (855-858) yılları arasındaki ataması için Başkadı sultana beş yüz dinar ödemiştir⁸⁷⁶.

Halep başkadılık atamalarında *Şâfiî* ve *Hanefî* mezheplerinde etkili olduğu anlaşılan bu unsur ilk olarak Şâfiî atamalarında, İzzeddin el-Hesnâvî'nin tayiniyle karşımıza çıkmaktadır. 1490 (895) yılında üçüncü kez Halep Şâfiî başkadılığı vazifesinde bulunan İzzeddin el-Hesnâvî, makama bol miktarda para vererek tayin edilmiştir⁸⁷⁷. İbnü'l-Hanbelî'nin aktardığına göre Sultan Kayıtbay (1468-1496)

⁸⁶³ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 767-768; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 225.

⁸⁶⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 218-219; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 343; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 486.

⁸⁶⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 218; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 407.

⁸⁶⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 219; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 489.

⁸⁶⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 218; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 407.

⁸⁶⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 229; İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 29; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 493.

⁸⁶⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 230; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/7, s. 295; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 494.

⁸⁷⁰ İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 38.

⁸⁷¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 232; İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 144.

⁸⁷² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 233.

⁸⁷³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 223.

⁸⁷⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 260; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 330.

⁸⁷⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 260.

⁸⁷⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 260; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 17.

⁸⁷⁷ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/8, s. 196.

döneminde Halep Şâfiî başkadılığı vazifesinde bulunan Şemseddin İbnü'd-Dağîm, Sultan Kayıtbay'a bol miktarda para ödeyerek başkadılığa tayin edilmiştir⁸⁷⁸.

Halep *Hanefî* atamalarında ise Ebü'l-Fazl Muhibbüddin İbnü's-Şihne el-Halebî'nin makam için para ödediği görülmektedir. Kaynaklarda paranın miktarına dair herhangi bir malumata ulaşamadığımız Başkadı'nın 1445⁸⁷⁹-1452⁸⁸⁰ (848-856) yılları arasında gerçekleşen ataması için yüklü miktarda para ödediği bilinmektedir⁸⁸¹.

İskenderiye atamalarında ise *Şâfiî* ve *Hanefî* mezheplerindeki başkadıların makam için para ödediği bilinmektedir. İlk olarak Şâfiî başkadı Şehabeddin Ahmed el-Mahallî'nin makam için rüşvet verdiği görülmektedir. 1457⁸⁸² (861) yılında başkadılıktan azledilen Şehabeddin Ahmed el-Mahallî'nin bu atamasının ardından yine rüşvet vererek ikinci kez makama tayin edildiği de bilinmektedir⁸⁸³.

Hanefî mezhebindeki atamalarda ise bu durum karşımıza başkadı Afifeddin ile çıkmaktadır. Başkadılık vazifesine getiriliş tarihi hakkında herhangi bir malumata ulaşamadığımız Afifeddin 1482/1483 (887) yılında Kahire'ye çağrılmış ve kendisinden para alınarak makam için devam hil'ati giydirilmiştir⁸⁸⁴. Bu hadiseden bir yıl sonra Afifeddin 1484 (889) yılında başkadılık vazifesinden azledilmiştir⁸⁸⁵. 1485 (890) yılında başkadı olarak tayin edilen el-Bedr Mahmûd b. Muhammed Ecâ, bu atama için yüklü miktarda para ödediği bilinmektedir⁸⁸⁶. el-Bedr Mahmûd b. Muhammed Ecâ'nın bahsi geçen bu atamasından tam üç yıl sonra, 1488 (893) yılında Sultan tarafından Kahire'ye çağrılmış ve kendisinden yine yüklü miktarda para tahsil edilerek makam için devam hil'ati giydirilmiştir⁸⁸⁷.

⁸⁷⁸ İbnü'l-Hanbelî, *Dürrü'l-habeb*, Cilt 2, s. 319.

⁸⁷⁹ İbn İyas, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 246; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 111; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 196.

⁸⁸⁰ İbn İyas, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 294; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 380; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 372.

⁸⁸¹ İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 111; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 221-222.

⁸⁸² İbn İyas, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 333. İbn Tağriberdî, Başkadı'nın vazifesinin bitişi ve ölüm tarihini 1456 (860) olarak vermektedir. Bkz. İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 598.

⁸⁸³ İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 598.

⁸⁸⁴ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/7, s. 380.

⁸⁸⁵ İbn İyas, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 208; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/7, s. 380.

⁸⁸⁶ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/7, s. 423.

⁸⁸⁷ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/8, s. 131.

Trablus başkadılık atamalarında ise *Şâfiî* mezhebindeki atamalarda makamın parayla satıldığı görülmektedir. 1338'de (738) makam ataması gerçekleşen Sadreddin en-Nüveyrî'nin bu atama için üç yüz bin dinar ödediği bilinmektedir⁸⁸⁸. Makrîzî ve İbn Tolun'dan farklı olarak Abdülbâsit el-Malatî Başkadı'nın bu makam için bin sekiz yüz dinar ödediğini belirtmektedir⁸⁸⁹. Yine aynı şekilde 1450⁸⁹⁰-1452⁸⁹¹ (854-856) yılları arasında *Şâfiî* başkadılık makamında bulunan Takiyuddin Abdurrahman b. İzzeddin'in başkadılık makamı için bol miktarda para ödediği bilinmektedir⁸⁹².

Sonuç olarak Memlûk Devleti'nde başkadılık atamalarında rüşvetin önemli ve etkili bir unsur olduğu görülmektedir. Kahire, Dımaşk, Halep, İskenderiye ve *Trablus* atamalarında geçerli olan bu etken mezhepsel dağılım hususunda farklılık göstermektedir. Şöyle ki bu gerekçe Kahire atamalarında *Şâfiî*, Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde; Dımaşk atamalarında *Şâfiî*, Hanefî ve Mâlikî mezheplerinde etkili olmuştur. Bu durumun Halep ve İskenderiye atamalarında *Şâfiî* ve Hanefî mezheplerinde ve son olarak *Trablus* atamalarında ise sadece *Şâfiî* mezhebinde etkili olduğu görülmüştür.

Başkadılık makamı için rüşvet çok açık bir biçimde veriliyordu ve Memlûk tarihçileri eserlerinde bundan kuruşu kuruşuna bahsediyorlardı. Sultan ve emirlerin makam için istedikleri miktarı açıkça belirtmesi devlet içindeki çürümeyi net bir biçimde gözler önüne sermektedir. Rüşvet hem makama gelmek hem de makamda kalmak için veriliyordu.

Kanaatimizce dâhili ve harici nedenlerden dolayı devletin bütün kanadında ve bilhassa ekonomik anlamda meydana gelen çöküşlerin başkadıların makama tayin edilme şekillerinden, makamda kalma sürelerine kadar etkili olduğu gözlenmiştir. Artık başkadılık makamı para ile satılmakta, gereken tecrübe ve eğitim kıstaslarına bakılmaksızın makam için parayı kim verirse o atanmakta ve tespit edilen azami atama miktarının üç yüz bin dinar olduğu görülmektedir.

⁸⁸⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 928; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 164.

⁸⁸⁹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 363.

⁸⁹⁰ İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 327; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 304.

⁸⁹¹ İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 327; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 371.

⁸⁹² İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 255; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 304.

Öne sürülen bu tespitin pek çok örneği olmakla birlikte yukarıda bahsi geçen ve en çok göze çarpanı ise Sultan el-Gûrî dönemidir. Sultan el-Gûrî para karşılığı makama gelmeyi adeta bir devlet politikası haline getirerek her mezhebin başkadılık atamalarından para almış ve özellikle Kahire Şâfiî başkadısı Şemseddin İbnü'l-Nakîb'i iki sene içerisinde altı defa bu makama atayarak toplamda Başkadı'dan otuz altı bin dinar tahsil etmiştir.

2.5. DİĞER GEREKÇELER

Memlûk Devleti'nde yukarıda bahsetmiş olduğumuz nedenlerin dışındaki birtakım etkenlerin kadıların, başkadılık makamına tayin edilmelerinde önemli bir rol oynadığını bize göstermektedir.

Başkadılar bazen Memlûk sultanları, devlet adamları veya başkadılar tarafından oy birliği ile seçildikten sonra başkadılık görevine getirilebiliyorlardı. Şöyle ki; Kahire Hanefî başkadısı Celâleddin Cârullâh'ın 1380'de (782) vefat etmesinin ardından Emirü'l-Kebîr Berkûk diğer başkadıları çağırarak kendilerine makama atanacak kadı ile ilgili önerilerini sordu⁸⁹³. Şâfiî başkadısı Burhâneddin b. Cemâa'nın Sadreddin b. el-Mansûr'u önermesi üzerine berîdî onu Dımaşk'tan getirmek için yola çıktı⁸⁹⁴. Dımaşk'tan getirtilen Sadreddin b. el-Mansûr 1380'de başkadılık makamına tayin edildi⁸⁹⁵. İzzeddin b. Cemâa 1364 (766) yılında Kahire Şâfiî başkadılık görevinden istifa etmiştir⁸⁹⁶. Bütün ısrarlara rağmen göreve dönmeyi kabul etmeyen İzzeddin b. Cemâa'nın önerisi üzerine makama Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübki tayin edilmiştir⁸⁹⁷.

Başkadılar bazen sultanların zorlamalarıyla da makama tayin edilebiliyorlardı. Daha önce Dımaşk başkadılığının kuruluş aşamasında bahsetmiş olduğumuz üzere böyle bir durum Dımaşk Mâlikî ve Hanbelî başkadı atamalarında yaşanmıştır. Sultan Baybars Dört Başkadılık sistemini Dımaşk'ta da uygulamaya koymuş, Mâlikî Zeyned-

⁸⁹³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 399; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 171.

⁸⁹⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 399; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 171.

⁸⁹⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 400.

⁸⁹⁶ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 366; İbn Kâdî Şühbe, *Tarih İbn Kâdî Şühbe*, s. 261-262. İbn Tağriberdî, diğer müelliflerden farklı olarak Başkadı'nın makamdan ayrılma tarihini 1365 (767) olarak vermektedir. Bkz. İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 24.

⁸⁹⁷ İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 24.

din Abdusselam ez-Zevâvî'ye ve Hanbelî Şemseddin b. Kudâme'ye başkadılık teklifinde bulunarak onları makama tayin etmek istemiştir⁸⁹⁸. Başkadıların Sultan Baybars'ın teklifini kabul etmemeleri üzerine Sultan, eğer görevi kabul etmezlerse ellerinde bulunan vazifelerin de alınacağı ile ilgili tehditvari bir yazıyı onlara göndermesi üzerine Hanbelî başkadısı makamı kabul etmiştir. Mâlikî Başkadısı ise diğer görevlerinden istifa ettiğini Sultan'a bildirmiştir⁸⁹⁹. İsteğinde oldukça kararlı görülen Sultan, Mâlikî başkadısına bir tehditvari yazı daha göndererek kendisine makamı kabul etmekten başka çare bırakmamıştır⁹⁰⁰. Başkadılar tehdit zoruyla kabul etmek zorunda kaldıkları makamlarını icra etmelerine rağmen içinde bulunmuş oldukları bu durumdan hoşnutsuzluklarını göstermek adına makam için kendilerine bağlanacak olan maaşı kabul etmediklerini Sultan'a bildirmişlerdir⁹⁰¹.

Başkadılar bazen birtakım şartlar öne sürerek makam atamasını kabul edebiliyorlardı. 1316⁹⁰²-1317⁹⁰³ (715-717) yılları arasında Dımaşk Hanbelî başkadısı Şemseddin İbn Muslim, ancak ipek hil'at giymemek ve gösterişli bir alay törenini istemediğini dile getirerek makamı kabul edeceğini bildirmiş, isteğinin Sultan en-Nâsır Muhammed tarafından kabul edilmesinin ardından vazifesine başlamıştır⁹⁰⁴. 1421'de⁹⁰⁵ (824) Sultan Tatar tarafından Şâfiî başkadısı olarak atananan Veliyuddin el-İrâkî verdiği kararlara hiçbir emirin karışıp şefaathçi ve yargı hükmünün bozulmasına sebep olmamaları şartı ile gelmeyi kabul etmiştir⁹⁰⁶.

⁸⁹⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 542; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 77; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 187.

⁸⁹⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 542; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 187.

⁹⁰⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 542; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 187.

⁹⁰¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 542; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 538; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 187.

⁹⁰² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 278; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 274.

⁹⁰³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 279; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 274.

⁹⁰⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 278

⁹⁰⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 585; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 24; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 104-105; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 97; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

⁹⁰⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 585; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 24; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 104-105.

3. BÖLÜM

BAŞKADILARIN HİL'AT TÖRENLERİ

Hil'at, halifenin, sultanların ve hükümdarların bir makama tayin ettikleri devlet ricâli, bürokratlar ve diğer kimseleri taltif etmek ya da ödüllendirmek için giydirdikleri değerli elbiseyi ifade etmektedir⁹⁰⁷. Memlûkle'de hil'at askerlere, bürokratlara ve ulemâya giydirilmekteydi. Ulemâ sınıfını oluşturan başkadıların hil'atleri değerli beyaz yünden ve ipekten olurdu. Ayrıca Memlûkler başkadılık makamına tayin ettikleri kadılar için oldukça gösterişli hil'at törenleri düzenlerlerdi. Bu törenlerde başkadılar hil'atlerini bizzat Memlûk sultanının ya da sultanın nâibinin elinden giyerlerdi. Hil'at törenleri esnasında başkadıların taklidleri herkesin içinde okunarak tören sonlandırılırdı. Memlûk sultanlarının başkadıların atamalarını onaylayan ve Kahire'den gönderdikleri bu resmi yazı başkadıların tayinini meşru-laştırdığı için oldukça önemliydi.

3.1. KAHİRE BAŞKADILARI

Memlûk Devleti'nin yönetim merkezi olan Kahire'de makama tayin edilen başkadılar, başkentte olmaları sebebiyle makam hil'atlerini bizzat Memlûk sultanlarının elinden giyme şerefine erişebildikleri için diğer şehir başkadılıklarına nazaran daha şanslıydılar. Kahire başkadılığında makama tayin edilen başkadıların hil'at törenleri genelde *Kal'atülcebel* ve Beyne'l-Kasreyn sokağında bulunan *Sâlihiyye* ve *Nâsriyye* medreselerinde, nadir de olsa önemli camilerde gerçekleştiği görülmektedir. Memlûk kaynaklarının bize verdiği örnekler doğrultusunda Kahire başkadılığına tayin edilen başkadıların hil'at törenleri şu şekilde gerçekleşiyordu:

Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî'nin 1371(773) yılında Kahire Şâfiî başkadılık görevinden azledilmesinin ardından yerine Burhâneddin İbrahim b. Cemâa tayin

⁹⁰⁷ Mehmet Şeker, "Hil'at", *DİA*, Cilt 18, (1998), s. 22.

edildi⁹⁰⁸. Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'nın hil'at töreni Kal'atülcebel'de düzenlendi. Hil'at töreni için Kal'atülcebel'e çıkan Başkadı'nın ataması Sultan Eşref Şaban'ın (1363-1377/764-778) kendisine makam hil'atini giydirmesiyle tamamlandı. Böylelikle hil'at töreni sona eren Başkadı yanında emirlerden oluşan büyük bir alayla Kal'atülcebel'den indi⁹⁰⁹. 1379 (781)⁹¹⁰ yılında ikinci kez Kahire Şâfiî başkadılığına tayin edilen Burhâneddin İbrahim b. Cemâa, tıpkı birinci atamasında olduğu gibi hil'at töreni için Kal'atülcebel'e çıktı ve Sultan el-Mansûr Ali'nin (1377-1381/778-783) kendisine makam hil'ati giydirmesiyle ataması resmileşti⁹¹¹. Sultanın huzurundan inerken Başkadı'ya eşlik etmesi için on iki emir verildi. Emirler Başkadı ile birlikte ata bindiler ve Kal'atülcebel'den inişleri esnasında mumlar ve kandiller yakıldı. Makrîzî bu gösterişli töreni izlemek için haddinden fazla insanın toplandığı bilgisini de vermektedir⁹¹².

Bazen başkadıların hil'at törenlerine önemli medreseler de ev sahipliği yapabiliyordu. 1387⁹¹³-1389⁹¹⁴ (789-791) yılları arasında Kahire Şâfiî başkadılık makamında bulunan Nâsıreddin b. bintü'l-Meylek'in hil'at töreni Beyne'l-Kasreyn'de Sâlihiyye medresesinde düzenlendi ve burada Sultan Berkuk (1382-1389/784-791) tarafından makam hil'ati giydirildi⁹¹⁵. 1399 (801) yılında makama atanan Sadreddin Muhammed el-Münâvî'nin hil'at töreni oldukça gösterişli bir şekilde gerçekleştirildi. Sadreddin Muhammed el-Münâvî'nin başkadılık taklidi Sâlihiyye medresesinde diğer üç mezhep başkadılarının, fakihlerin ve ileri gelen emirlerin huzurunda okundu⁹¹⁶. Hil'at törenin ardından Başkadı, gösterişli bir alayla Kal'atülcebel'den indi. Başkadı'ya Sultan'ın Devâdârı Emir Baybars, Hâcibü'l-Huccâb Emir Fâris, Emir

⁹⁰⁸ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 28; a.mlf., *İbnâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 12; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 38; İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 3, s. 189; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 328; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

⁹⁰⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 197; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 28; a.mlf., *İbnâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 12.

⁹¹⁰ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 30; İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 3, s. 189; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

⁹¹¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 355; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 30.

⁹¹² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 355.

⁹¹³ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 250; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 204; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

⁹¹⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 664; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s.366; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 302; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

⁹¹⁵ İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 204

⁹¹⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 931.

Karatay, Kâtib es-Sırr Fetâhaddin eşlik ettiler⁹¹⁷. Makrîzî, Başkadı'nın hil'at törenini anlatırken daha önce hiçbir başkadıya böyle bir törenin yapılmadığı bilgisini de kaydetmektedir⁹¹⁸.

1419⁹¹⁹-1421⁹²⁰ (822-824) yılları arasında yedinci ve son kez Kahire Şâfiî başkadılık makamında bulunan Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî'nin son hil'at töreni görülmeye değer bir tarihi vaka olarak kaynaklara yansımıştır. Sultan Şeyh el-Mahmûdî, Başkadı'nın hil'atini Bâbü Zuveyle'nin yakınlarında bulunan Cami'de kendi elleriyle giydirdi. Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî üzerindeki gösterişli makam hil'atiyle at üzerinde Kahire sokaklarından geçti⁹²¹. Atandıktan iki yıl sonra 1421 (824) yılında Kahire Şâfiî başkadılık makamından azledilen Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî'nin yerine başkadılık makamına Veliyuddin el-İrâkî tayin edildi⁹²². Sultan Tatar tarafından hil'at töreni için Kal'atülcebel'e çağrılan Veliyuddin el-İrâkî, makam hil'atini Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî gibi Sultan'ın elinden giydi⁹²³. Hil'at töreninin ardından Veliyuddin el-İrâkî, ayanların, umerânın ve diğer üç mezhepten başkadıların da bulunduğu gösterişli bir alayla Kal'atülcebel'den indi⁹²⁴.

Hanefî başkadılarının da hil'at törenlerinin *Kal'atülcebel* ve *Nâsırıyye* medresesinde gerçekleştirildiği görülmektedir. 1376⁹²⁵ (777) yılında Kahire Hanefî başkadılık makamına tayin edilen Necmeddin Ebû'l-İzz'in, hil'at töreni Kal'atülcebel'de düzenlendi ve hil'at töreninin ardından Başkadı oldukça gösterişli bir alayla Kal'atülcebel'den yargı işlerini yürütecek olduğu Beyne'l-Kasreyn'de bulunan Sâlihiyye medresesine indi⁹²⁶. Başkadı Celâleddin Cârullâh'ın ardından 1380⁹²⁷ (782)

⁹¹⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 931.

⁹¹⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 931.

⁹¹⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 487; İbn Tağrîbirdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 13, s. 236-237.

⁹²⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 485; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 97

⁹²¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 487; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 13, s. 236-237.

⁹²² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 585; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 24; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 104-105; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 97; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

⁹²³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 585.

⁹²⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 585.

⁹²⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 269; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 103; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 90. İbnü'l-İrâkî, Başkadı'nın makama atanma tarihini 1375 (776) olarak vermektedir. Bkz. İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 385.

⁹²⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 251.

⁹²⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 400; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 171. İbn Hacer, Başkadı'nın atanma tarihini 1381 (783) olarak vermektedir. Bkz. İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 297.

yılında Kahire Hanefî başkadılık makamına tayin edilen Sadreddin b. el-Mansûr'un hil'at töreni de Kal'atülcebel'de düzenlendi. Sultan el-Mansûr Ali'nin elinden makam hil'atini giyen Başkadı'nın Kal'atülcebel'den inişine Kahire Şâfiî başkadısı Burhâneddin İbrahim b. Cemâa ve Hâcib Emir Karaboğa eşlik ettiler⁹²⁸.

Sadreddin b. el-Mansûr'un ardında Kahire Hanefî başkadılığına 1384 (786) yılında Şemseddin Muhammed et-Trablusî tayin edildi⁹²⁹. Şemseddin Muhammed et-Trablusî'nin hil'at töreni Beyne'l-Kasreyn'de bulunan Nâsırıyye medresesinde gerçekleşti⁹³⁰. Nâsırıyye medresesinde makama atanma taklidi okunan Başkadı'nın hil'at töreninde ayanlar ve diğer üç mezhep başkadıları da hazır bulundu⁹³¹. Muhibbüddin Ebü'l-Fidâ'nın ardından Kahire Hanefî başkadılığına 1391 (793) yılında Cemâleddin Mahmûd el-Acemî tayin edildi⁹³². Hil'at töreni Kal'atülcebel'de düzenlenen Cemâleddin Mahmûd el-Acemî, Devâdâr Emir Bota, Re's en-Nevbe Emir Culbân, diğer üç mezhep başkadıları ve emirlerle birlikte gösterişli bir alayla Kal'atülcebel'den indi⁹³³.

Mâlikî başkadılarının hil'at törenleri adına elimizde sadece tek bir örnek bulunmaktadır. Bu örneğe göre Cemâleddin Abdurrahman b. Hayr'ın azledilmesinin ardından 1384 (786) yılında Kahire Mâlikî başkadılığına İbn Haldûn tayin edildi⁹³⁴. İbn Haldûn'un hil'at töreni Beyne'l-Kasreyn'de bulunan Nâsırıyye medresesinde gerçekleştirildi. Makam hil'atini giydikten sonra makama atanma taklidi de herkesin huzurunda okunan İbn Haldûn'un böylelikle ataması resmileşti⁹³⁵.

3.2. DIMAŞK BAŞKADILARI

Dımaşk'taki başkadı atamaları Memlûk Devleti'nin yönetim merkezi olan Kahire'den sultanlar tarafından yapılır ve sultanların atama kararı ile ilgili tevkî

⁹²⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 400.

⁹²⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 515; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 247.

⁹³⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 516.

⁹³¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 516.

⁹³² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 744; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 306; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 24.

⁹³³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 744.

⁹³⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 517; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 289; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 217.

⁹³⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 517.

yazılarak Dımaşk'a gönderilirdi⁹³⁶. Dımaşk'taki hil'at törenleri, Memlûk sultanlarının Suriye'deki nâiblerinin hazır bulunduğu törenler şeklinde gerçekleştirilirdi. Dımaşk'ta düzenlenen hil'at törenlerine *Âdiliyye*, *İkbâliyye*, *Sâlihiyye* ve *Esediyye* gibi önemli medreseler, *Dımaşk Cami*, *Eyvân* ve *Dârü's-Sa'âde* gibi önemli mekanlar ev sahipliği yapıyordu. Dımaşk başkadılığında, başkadıların hil'at törenleri şu şekilde olurdu:

1294 (693) yılında Şehabeddin Ahmed el-Hüveyye'nin yerine Dımaşk Şâfiî başkadılık makamına tayin edilen Bedreddin b. Cemâa'nın hil'at töreni oldukça gösterişliydi⁹³⁷. Hil'at töreni için Âdiliyye medresesine çağrılan Bedreddin b. Cemâa, bu medreseye Sultan en-Nâsır Muhammed'in nâibi ve kalabalık bir alayla gitti. Medresenin Eyvânı'na oturan Başkadı'nın taklidi nâibin huzurunda okunarak makam ataması gerçekleştirildi⁹³⁸. 1297⁹³⁹ (696) yılında Dımaşk Şâfiî başkadılık görevine tayin edilen İmâmüddin el-Kazvînî'nin hil'at töreni, atanma taklidi İmam Şerafeddin el-Farâzî tarafından Sultan'ın nâibinin, diğer mezhep başkadılarının, emirlerin ve pek çok insanın önünde okunarak gerçekleştirildi⁹⁴⁰.

Memlûk sultanları bazen makam taklidi ve hil'ati göndermek yerine nadir de olsa Dımaşk başkadılarını başkent Kahire'ye çağırarak da onların hil'at törenlerini düzenleyebiliyorlardı. Buna en güzel örnek Celâleddin el Kazvînî'nin atamasıyla karşımıza çıkmaktadır. 1324⁹⁴¹ (724) yılında Dımaşk Şâfiî başkadılığına tayin edilen Celâleddin el-Kazvînî, Sultan en-Nâsır Muhammed ile görüşmek için Dımaşk'tan Kahire'ye geldi. Celâleddin el-Kazvînî Sultan ile birlikte cuma namazını kıldıktan sonra Sâidü's-Su'edâ Hânkâhın'da bizzat en-Nâsır Muhammed'in de katıldığı hil'at töreniyle Dımaşk Şâfiî başkadısı olarak ilan edildi⁹⁴². Kahire'den Dımaşk'a gelen Celâleddin el-Kazvînî, en-Nâsır Muhammed'in Suriye nâibi Emir Tengiz tarafından karşılanarak kendisine Dımaşk'ta bir hil'at töreni daha düzenledi. Hil'at töreni Dârü's-Sa'âde'de düzenlenen ve burada makam hil'atini bir kez daha giyen Celâleddin el-

⁹³⁶ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 340.

⁹³⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 803; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 175; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 80; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 343; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 591.

⁹³⁸ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 205.

⁹³⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 828; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 204; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 82; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 697; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 275.

⁹⁴⁰ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 340.

⁹⁴¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 254; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 86; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 165; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 239; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 147.

⁹⁴² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 255.

Kazvîni, Dârü's-Sa'âde'den Hâcib ve devletin ileri gelenleri ile birlikte Âdiliyye Medresesi'ne gitti ve burada makam taklidi bir kez daha okundu⁹⁴³.

1327⁹⁴⁴ (727) yılında Dımaşk Şâfiî başkadılığına atanan Alaâddin el-Konevî Dımaşk'a geldi. Nâib Emir Tengiz kendisine makam hil'ati giydirdikten sonra Başkadı, Hâcibler ve devletin ileri gelenleri ile birlikte Âdiliyye medresesine gitti ve burada taklidi okunarak makam ataması resmileşti⁹⁴⁵. Başkadı Cemâleddin b. Cümle'nin 1332 (733)⁹⁴⁶ yılında gerçekleştirilen makam ataması Dârü's-Sa'âde'de yapılan hil'at töreni ile sonlandı⁹⁴⁷. Şöyle ki; Sultan en-Nâsır Muhammed Başkadı'ya Kahire'den bir hil'at gönderdi. Hil'at Suriye nâibi Emir Tengiz tarafından Cemâleddin b. Cümle'ye giydirildi ve törenin ardından Başkadı Âdiliyye medresesine gönderildi. Başkadı'nın makam taklidi medresede ayanların huzurunda okunarak ataması resmileşti⁹⁴⁸. Cemâleddin b. Cümle'nin ardından 1333 (734)⁹⁴⁹ yılında Dımâşk Şâfiî başkadılığına tayin edilen Şehabeddin İbnü'l -Mecdeddin'in hil'at töreni de Dârü's-Sa'âde'de gerçekleşti. Nâib Tengiz'in ve diğer mezhep başkadılarının huzurunda taklidi okunan Başkadı, Dârü's-Sa'âde'den İkbâliyye medresesine hareket etti ve burada başkadılık taklidi ikinci kez okunarak makam ataması resmileşti⁹⁵⁰.

Şemseddin Muhammed el-İhnâî'nin ardından Dımaşk Şâfiî başkadılığına 1399 (801) yılında Asîleddin Muhammed el-Eşlîmî tayin edildi⁹⁵¹. Hil'ati ve taklidi Kahire'den gönderilen Başkadı Dımaşk'a geldi ve Âdiliyye medresesinde diğer mezhep başkadılarının da katıldığı kalabalık bir törenle makam ataması resmileşti⁹⁵². 1414⁹⁵³ (817) yılında Dımaşk Şâfiî başkadılığına tayin edilen Necmeddin Ömer b. Hiccî'nin hil'at töreni ise Esedîyye medresesinde düzenlendi⁹⁵⁴.

⁹⁴³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 281.

⁹⁴⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 287; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 90.

⁹⁴⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 92; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 196.

⁹⁴⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 94; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 100.

⁹⁴⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 353.

⁹⁴⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 95; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 353.

⁹⁴⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 99.

⁹⁵⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 99.

⁹⁵¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 932; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 128; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 21.

⁹⁵² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 321.

⁹⁵³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 134-148.

⁹⁵⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 115.

Dımaşk *Hanefî* başkadılarının hil'at törenlerinin *Maksûretül-Kundiyye* ve *Dımaşk Cami'nde* gerçekleştiği görülmektedir. 1307⁹⁵⁵ (706) yılında Şemseddin el-Ezrâî yerine Dımaşk Hanefî başkadılığına tayin edilen Sadreddin el-Basravî'nin hil'at töreni Dımaşk Cami'nin doğusunda bulunan Maksûretü'l-Kundiyye'de düzenlendi. Burada makam taklidinin okunmasıyla birlikte başkadı olarak tayin edildi⁹⁵⁶. Sadreddin el-Basravî'nin 1327 (727) yılında azledilmesinin ardından Dımaşk Hanefî başkadılığına İmâdüddin et-Tarsûsî tayin edildi⁹⁵⁷. Makam taklidi Kahire'den gönderilen İmâdüddin et-Tarsûsî'nin hil'at töreni Dımaşk Cami'nde düzenlendi ve burada diğer mezhep başkadılarının ve ayanların huzurunda taklidi okunarak makam hil'atini giydi⁹⁵⁸.

Dımaşk *Hanbelî* başkadılarının hil'at törenlerine ise *Sâlihiyye medresesi*, *Maksûretü'l-Kundiyye* ve *Dımaşk Cami'nin* ev sahipliği yaptığı görülmektedir. 1316⁹⁵⁹ (716) yılında Dımaşk Hanbelî başkadılığına tayin edilen Şemseddin b. Müslim'in hil'at töreni Dımaşk Cami'nde, diğer mezhep başkadıları ve umerânın huzurunda düzenlendi. Burada makam taklidi okunan ve makam hil'ati giyen Başkadı, gösterişli bir alayla Dârü's-Saâde'ye giderek burada Sultan'ın nâibini selamladı ve makam ataması böylelikle resmileşti⁹⁶⁰. Şemseddin b. Müslim'in ardından 1317 (717) yılında Dımaşk Hanbelî başkadılığına tayin edilen İzzeddin el-Makdisî'nin⁹⁶¹ başkadılık taklidi ilk önce Sâlihiyye medresesinde ve hemen ardından da Maksûretü'l-Kundiyye'de tekrar okunarak makam ataması gerçekleştirildi⁹⁶². İzzeddin el-Makdisî'nin ardından Dımaşk Hanbelî başkadılığına 1330 (731) yılında Şerafeddin Muhammed el-Hanbelî tayin edildi⁹⁶³. Başkadı, Sâlihiyye medresesine geldi ve burada Sultan'ın nâibi ile görüştü. Bu görüşmenin ardından kendisine başkadı nâibi olarak kardeşi Takiyuddin'i atadı. Dımaşk Cami'nde kendisine hil'at giydirildi ve

⁹⁵⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 195; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 66.

⁹⁵⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 66.

⁹⁵⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 196; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 191; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 144.

⁹⁵⁸ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 191-192.

⁹⁵⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 278; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 274.

⁹⁶⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 150.

⁹⁶¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 279; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 274.

⁹⁶² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 272.

⁹⁶³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 280; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2. 458.

hil'at töreninde Şâfiî ve Hanefî başkadıları, Hatîb ve ilim erbabından bir gurup hazır bulundular. Makama atanma taklidi okunduktan sonra Başkadı, kalabalıktan bir gurup ile Cevziyye medresesine gitti ve burada davalara bakmaya başladı⁹⁶⁴. İbn Kesîr, Başkadı'nın at üstünde Dârü's-Saâde'den Dımaşk Cami'ne gittiğini, burada başkadıların, ayanların huzurunda atanma taklidi okunduktan sonra Cevziyye medresesine giderek insanlar arasında hüküm vermeye başladığını belirtmektedir⁹⁶⁵. 1332⁹⁶⁶ (732) yılında Şerafeddin Muhammed el-Hanbelî yerine Dımaşk Hanbelî başkadılığına tayin edilen Alaâddin Ali b.el-Müneccâ'nın hil'at töreni Dımaşk Cami'nde düzenlendi. Dımaşk Cami'nde diğer mezhep başkadıları ve ayanların huzurunda başkadılık taklidi okunduktan sonra ise ataması resmileşti⁹⁶⁷.

Dımaşk *Mâlikî* başkadılarının hil'at törenlerinin Dımaşk Cami'nde gerçekleştiği görülmektedir. Elimizde sadece tek bir örneğinin bulunduğu bu tören 1319 (718) yılında Şerafeddin el-Mâlikî'nin Dımaşk Mâlikî başkadılığına tayin edilmesiyle karşımıza çıkmaktadır⁹⁶⁸. Başkadı'ya hil'at töreni için Dımaşk Cami'nde diğer mezhep başkadıları ve ayanlar karşılaşmış; makam taklidi bu camide okunan Başkadı'nın ataması resmileşmiştir⁹⁶⁹.

3.3. HALEP BAŞKADILARI

Halep başkadılığındaki hil'at törenleri incelendiği zaman ne yazık ki Kahire ve Dımaşk başkadılığındaki atamalarda olduğu gibi elimizde detaylı bilgiler bulunmamaktadır. Daha önce bahsetmiş olduğumuz üzere sadece merkez Kahire'deki başkadılar hil'atlerini sultanların ellerinden giyebiliyorlardı. Bu bilgidен istinaden tıpkı Dımaşk başkadı atamalarında olduğu gibi Halep başkadılarının makam taklidleri ve hil'atleri Memlûk sultanları tarafından gönderiliyor ve Halep nâibi tarafından kendilerine giydiriliyordu.

⁹⁶⁴ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü 'z-zamân*, Cilt 2, s. 458.

⁹⁶⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 333.

⁹⁶⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 281; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü 'z-zamân*, Cilt 2. 552; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 32; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 344.

⁹⁶⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 344.

⁹⁶⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-ereb*, Cilt 32, s. 128; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 247; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 12.

⁹⁶⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 558.

Halep'te başkadıların hil'at törenleriyle alakalı olarak sadece Şâfiî mezhebinde tek bir örnek karşımıza çıkmaktadır. 1336 (736) yılında Halep Şâfiî başkadılığına tayin edilen Fahreddin Osmân el-Halebî'nin makam taklidi ve hil'ati Kahire'den Halep'e gönderildi. Başkadı hil'at töreni için *Medresetü's-Sultâniyye* gitti, burada makam taklidi herkesin önünde okunan Başkadı'nın ataması böylelikle resmileşmiş oldu⁹⁷⁰.

3.4. İSKENDERİYE BAŞKADILARI

İskenderiye başkadılığında da başkadıların makam taklidleri ve hil'atleri başkent Kahire'den hazırlanarak gönderilirdi. İskenderiye başkadılığı için dört Sünni mezhepten tek bir örneğini bulduğumuz hil'at töreni *Mâlikî* mezhebinde karşımıza çıkmaktadır.

İlk olarak 1435 (839) yılında İskenderiye Mâlikî başkadılığına tayin edilen Cemâleddin Abdullah b. Muhammed ed-Demâmînî'nin makam taklidi ve hil'ati hazırlanarak Kahire'den İskenderiye'ye gönderildiği görülmektedir⁹⁷¹. Bu ilk atamasındaki hil'at töreninden ayrıntılarıyla bahsedilmemekle birlikte Başkadı'nın 1435⁹⁷²-1441⁹⁷³ (839-844) yılları arasındaki ikinci atamasında makam hil'atini giymek için Kahire'ye gittiği ve hil'at töreninin ardından tekrar İskenderiye'ye döndüğü bilinmektedir⁹⁷⁴.

3.5. TRABLUS BAŞKADILARI

Daha önce bahsetmiş olduğumuz üzere Memlûk Devleti'nde başkent Kahire dışındaki başkadı tayinlerinde başkadıların makam taklidleri ve hil'atleri Kahire'den hazırlanarak gönderilirdi. Fakat Trablus başkadılığında istisnai durumların da olduğu görülmektedir. Trablus başkadılarının hil'at törenleri hakkında elimizde bulunan Şâfiî başkadıları ile alakalı iki örnekte de başkadıların hil'at törenlerinin ikamet ettikleri Trablus'ta gerçekleşmediği görülmektedir.

⁹⁷⁰ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 861.

⁹⁷¹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 397.

⁹⁷² Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 397.

⁹⁷³ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 133.

⁹⁷⁴ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 135.

Söyle ki; 1333⁹⁷⁵-1337⁹⁷⁶ (733-737) yılları arasında Trablus Şâfiî başkadılık makamında bulunan Muhibbüddin b. Cehbel'in makam taklidi ve hil'ati Kahire'den Dımaşk'a gönderildi. Makam hil'atini Dımaşk'ta giyen Başkadı, tekrar Trablus'a geri döndü⁹⁷⁷. Her ne kadar tek bir örnek üzerinden olsa da bu durumun makul bir sebebinin olduğu da görülmektedir. 1312-1340 yılları arasında Dımaşk nâibliği vazifesinde bulunan Emir Tengiz bütün Biladüşşâm nâiblerinin üstündeydi. Sultan en-Nâsır Muhammed 1414 yılında Halep, Hama, Humus, Trablus ve Safed nâibliklerine bir yazı göndererek hiçbir nâibin doğrudan kendisiyle yazışmayarak sorumluluklarında bulunan bölgeler hakkındaki durumları direkt Tengiz'e bildirmeleri emretti⁹⁷⁸. Emir Tengiz'in bütün Biladüşşâm nâiblerinin üstünde olması Muhibbüddin b. Cehbel'in hil'at töreni için neden Dımaşk'a gittiğini izah etmektedir.

Trablus Şâfiî başkadılığına 1437 ((841) yılında tayin edilen Sırâceddin el-Hımsî'nin hil'at töreni Kahire'de Kal'atülcebel'de düzenlendi. Hil'at töreninin ardından Sırâceddin el-Hımsî, Nâzirü'l-Çeyş Zeyneddin Abdülbasît ve Şâfiî başkadısı Alameddin Salih el-Bulkînî'nin de içinde bulunduğu gösterişli bir alayla Kal'atülcebel'den indi⁹⁷⁹.

Sonuç olarak Memlûk Devleti'nde başkadıların makam atamaları bizzat sultanlar tarafından gerçekleştirilir ve yönetim merkezi olan, Kahire'deki başkadılar makam hil'atlerini bizzat Memlûk sultanlarının elinden giyerlerdi. Sultan Dımaşk, Halep, İskenderiye ve Trablus'ta bulunan başkadıların atamalarını yine kendi gerçekleştirmekle birlikte makama atanma taklid ve hil'atlerini bahsi geçen bölgelerin nâiblerine resmi bir yazıyla gönderir ve başkadıların hil'at törenleri nâiblerin huzurunda gerçekleşir ve makam hil'atleri de nâibler tarafından kendilerine giydirilirdi.

Başkadıların hil'at törenleri vazife başında buldukları bölgelerin önemli merkezleri olan Kal'atülcebel, medreseler, camiler, Eyvân ve Dârü's-Saâde'de gerçekleşmektedir. Kahire, Dımaşk ve Halep başkadılarının hil'at törenleri hakkında kesin bir genelleme yapmak söz konusu iken bu durumun İskenderiye ve Trablus başkadıları

⁹⁷⁵ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 600.

⁹⁷⁶ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 934.

⁹⁷⁷ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3. 600.

⁹⁷⁸ Fatma Akkuş Yiğit, "Emir ve Devlet: Dımaşk Nâibi Emir Tengiz'in Hayatı", *Gazi Türkiyat*, Cilt 1, Sayı: 14, (Bahar 2014), s. 130.

⁹⁷⁹ Abdülbasît el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s.10.

için geçerli olmadığı görülmektedir. İskenderiye ve Trablus başkadılarının görev yapacakları bölgede hil'at törenlerinin düzenlenmeyerek Kahire ve Dımaşk'a çağrılmaları belki de sadece karşımıza çıkan üç örnekte istisnai bir durumun ortaya çıkmış olması burada gerçekleşen hil'at törenleri hakkında yorum yapmamızın önüne geçmektedir.

4. BÖLÜM

BAŞKADILARIN GÖREV ALANLARI

Memlûk Devleti'nde başkadıların, mesleki kariyerleri boyunca yargısal görevlerinin yanında, idarî, dinî ve eğitim ile alakalı görevlerinin de olduğu ve bu görevleri başkadılık görevleriyle eş zamanlı olarak yürüttükleri gözlenmiştir. Bununla birlikte başkadıların mesleki kariyerleri boyunca diğer makamları güç bakımından mezheplere göre ellerinde tutma sırasının Şâfiî, Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Memlûk kronik, tabakât ve terâcim yazarları kendi dönemlerinin Şâfiî ve Hanefî mezheplerine mensup en ünlü ve ilginç kişiliklerine eğilip bu alanda daha fazla bilgi verdikleri için Mâlikî ve Hanbelî başkadıları hakkında kaynaklarda daha az bilgi bulunmaktadır. Kanaatimize göre bu durumun bir diğer nedeni Memlûk Devleti'nde Şâfiî ve Hanefî mezhepleri nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturması Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri mensuplarının ise daha az sayıda olmalarıydı.

4.1. ADLÎ GÖREVLERİ

Memlûkler'de başkadıların en önemli vazifelerinden biri evlenme, boşanma, miras, ticarî, vakıf malları ve yetim hakları gibi hayatın bütün olaylarını kapsayan geniş yelpazeli davalara bakmaktı. Arapça *celese* fiil kökünden türeyen ve oturulan yer, toplantı, mahkeme, idarî kurum anlamlarına gelen *meclis* (ç. Mecâlis), Memlûk hukuk terminolojisinde başkadıların davalarını gördüğü mahkemeleri ifade etmekteydi. Davaların görülmesi ile alakalı olarak herhangi bir özel gün olmamakla birlikte başkadılar haftanın her günü davalara bakabilirlerdi. Memlûkler'de ayrıca bizzat Memlûk sultanlarının yönettiği ve başkanlık ettiği Divânü'l-Mezâlim'de⁹⁸⁰ bakılan davalar da bulunmaktaydı. Dört başkadının da asli görevliler olarak hazır bulunduğu bu mahkemelerde Memlûk sultanları kendilerinin başkanlık edemediği durumlarda vekaleten yüksek rütbeli emirler arasında bulunan Nâibü's-Saltana veya vezirleri tayin

⁹⁸⁰ Divânü'l-Mezâlim kurumu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Celal Yeniçeri, "Mezâlim", *DİA*, Cilt 29, (2004), s. 515-518; Mehmet Şeker, *Memlûklerde Divânü'l-Mezâlim (1250-1517)*, İstanbul, 2020; Fuess, "Zulm by Mazâlim", s. 121-147; Vecdi Akyüz, "Müslüman Türk Devletlerinde Divân-ı Mezalim Kurumu", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 5, (2002), s. 210-233.

ederlerdi. Örneklerine Dımaşk başta olmak üzere diğer şehirlerde de rastladığımız mezâlim mahkemelerine Memlûk sultanlarının bizzat atadığı Dımaşk'taki nâiblerin başkanlık edip yönettiği bilinmektedir.

Yargı sisteminin başında bulunarak adeleti sağlamakla yükümlü olan başkadıların bu hususda yardımcı memurları da bulunmaktaydı. Bu memurlardan ilki başkadı nâibleridir⁹⁸¹. Memlûk Devleti'nde başkadı olarak tayin edilen kadılar ilk iş olarak kendilerine nâibler tayin ederlerdi. Bu nâibler başkadıları vekaleten temsil eder, onların katılmadıkları davalara veya yoğunluktan dolayı yetişemedikleri hukukî problemlere nâibleri bakardı⁹⁸². Memlûk Devleti'nde çok sayıda örnek bulunmakla birlikte 1380 (782) yılında Kahire'de Şâfiî, Hanefî ve Mâlikî başkadılarının kendilerine hukukî işlemlerde yardımcı olmaları için nâib tayin ettikleri görülmektedir. İlk olarak Şâfiî Burhâneddin İbrahim b. Cemâa kendisine nâib olarak Kahire'de Sadreddin Muhammed el-Münâvî'yi, İbn Razîn'i, Cemâleddin el-İsnâvî'yi, Fustat'ta ise Fahreddin el-Kâyâtî'yi tayin etmiş; Hanefî Celâleddin Cârullah ise kendisine nâib olarak Cemâleddin el-Muhtesib'i, Mecdeddin el-Bilbîsi'yi, Şemseddin et-Trablusî'yi, Şehabeddin Atrûş'u ve son olarak Mâlikî başkadısı ise Kahire'ye Cemâleddin Abdurrahman İbn Hayr'ı, Bayram eş-Şehabî'yi, Abîd el-Beşkâlisî'yi ve Fustât'a da Cemâleddin el-Fıysî'yi nâibleri olarak tayin etmiştir⁹⁸³. Dımaşk'ta 1327 (727) yılında Şâfiî başkadısı olarak tayin edilen Alaâddin el-Konevî, kendisine nâib olarak Kadı Fahreddin el-Mısri ve Kadı Cemâleddin İbn Cümle'yi tayin etmiş ve bu iki nâib insanlar arasındaki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmak için davalara bakmaya başlamışlardır⁹⁸⁴. Dönemin Dımaşk Hanbelî başkadısı İzzeddin el-Makdisî 1327 (727) yılında kendisine nâib olarak Burhâneddin İbrahim b. Ahmed'i tayin etmiş, Cevziyye Medresesin'de davalara bakmaya başlayan başkadı nâibinin bu atamasına Dımaşk halkı da oldukça memnun olmuştu⁹⁸⁵. Başkadıların birinci dereceden yakın akrabalarını da nâibleri olarak tayin ettikleri görülmektedir. Buna en güzel örneklerden biri 1324 (724) yılında Dımaşk Şâfiî başkadısı olarak atanan Celâleddin el-

⁹⁸¹ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 445; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, Cilt 1, s. 321-322; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'sh-Şâfi'iyye*, Cilt 3, s. 5-6; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 443.

⁹⁸² Kalkaşendî, *Subhu'l-a'shâ*, Cilt 6, s. 34-35; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 218; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 147.

⁹⁸³ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 218

⁹⁸⁴ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 196.

⁹⁸⁵ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 180.

Kazvîni'dir. Celâleddin el-Kazvîni makama tayin edilir edilmez oğullarından Sadreddin ve Bedreddin'i kendisine nâib olarak tayin etmiştir⁹⁸⁶.

Arapça'da *şehede* kökünden türeyen ve tanık olmak, bulunmak, görmek, bizzat görmek gibi anlamlara gelen *şâhit* (ç.Şuhûd), Memlûk başkadılarına hukukî vazifelerinde yardımcı olan bir diğer memurdur. Hukukî işlemler yapılırken düzenlenen evraklar için adil olduklarından şüphe edilmeyen şâhitlerin bulundurulması gerekirdi. Böylelikle bu daimi şahitlerden noterlik mesleği ortaya çıkmıştır. Memlûk Devleti'nde noterlik vazifesini gören şahitler *şuhûd* veya *hânût* denilen Salihyye medresesinin karşısında bulunan odalarda vazifelerini icra ederlerdi⁹⁸⁷. Başkadıların memurları olan şâhitler bizzat onlar tarafından atanıp azledilirlerdi. Söz konusu bu memurlar hukukî konularda bilgili olup hukukî ve ticarî işlerde satış senetlerinin uygun bir şekilde düzenlenmesi gibi görevlerden sorumluydu. Ayrıca Memlûk Devleti'nde şâhitlerin görevleri arasında evlilik akdini düzenleyip belirleyerek evlilik kaydının yapılması da gelmekteydi⁹⁸⁸.

4.1.1. Hüküm Verdikleri Medreseler

Memlûk Devleti'nde en temel görevleri adlî teşkilâtın başında bulunmak olan başkadılar atandıkları bölgelerdeki en yetkili isimlerdi. Başkadılar 1265 yılından itibaren Memlûk Devleti'nde her mezhep için ayrı ayrı belirlenen medreselerde davalara bakarlardı. Bu medreseler ise genellikle atandıkları bölgelerde hil'at törenlerinin düzenlendiği, müderrislik yaptıkları ve ikâmet ettikleri yerlerdi.

Kahire başkadılarından *Hanbelî* mezhebinin dışında *Şâfiî*, *Hanefî* ve *Mâlîkî* başkadılarının hangi medreseleri mahkeme olarak kullandıklarını tespit etmek mümkündür. Makrîzî'nin vermiş olduğu bilgiye göre 1287⁹⁸⁹ (686) yılında Şâfiî başkadılığına tayin edilen Burhâneddin Hızır es-Sincârî, Beyne'l-Kasreyn'de bulunan *Mansûriyye medresesinde* davalara bakmaya başlamıştır⁹⁹⁰. 1364⁹⁹¹ (766) yılında

⁹⁸⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 100.

⁹⁸⁷ Escovitz, *The Office of Qâdî al-qudât*, s. 131.

⁹⁸⁸ Atar, *İslâm Adliye Teşkilâtı*, s. 138-139; Escovitz, *The Office of Qâdî al-qudât*, s. 131.

⁹⁸⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 734; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 97.

⁹⁹⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 734.

⁹⁹¹ İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, s. 24; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 366; İbn Kâdî Şühbe, *Tarih İbn Kâdî Şühbe*, s. 261-262; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

Kahire Şâfîî başkadılığına tayin edilen Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî, İbnHacer'in anlatımıyla adet olduğu üzere Beynel'l-Kasreyn'de bulunan Sâlihiyye medresesinde davalara bakmıştır⁹⁹².

1328⁹⁹³-1338⁹⁹⁴ (728-738) yılları arasında başkadılık görevinde bulunan Hanefî Burhâneddin İbrahim b. Abdulhak atanmasının hemen ardından hâcibler ve insanlardan oluşan kalabalığın önünde Beyne'l-Kasreyn'de bulunan Sâlihiyye medresesinde yargı işlerini yürütmüştür⁹⁹⁵. 1375 (777) yılında Hanefî başkadısı olarak atanan Necmeddin Ebü'l-İzz, gösterişli bir alayla Kal'atülcebel'den yargı işlerini yürütecek olduğu Sâlihiyye medresesine inmiştir⁹⁹⁶. Makrizî ve İbn Kesîr'nin kayda geçtiği bu bilgiler Bahrî ve Burcî Memlûkler döneminde Kahire Hanefî başkadılarının Sâlihiyye medresesini davalara bakmak için mahkeme olarak kullandıklarını göstermektedir. Ayrıca İbn el-Kesîr'in verdiği ek bilgiye göre de Kahire'de bulunan *Emir Cemâleddin el-Ustâddâr medresesi* Hanefî başkadıları tarafından mahkeme olarak kullanılmaktadır. Buna göre 1403⁹⁹⁷-1408⁹⁹⁸ (805-811) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Kemâleddin Ömer b. Adîm bu medresede bir arazi davasına bakarak insanlar arasındaki anlaşmazlığa son vermiştir⁹⁹⁹.

Hanefî başkadılarının yanı sıra Kahire *Mâlikî* başkadılarının da Beyne'l-Kasreyn'de bulunan Sâlihiyye medresesinde davalara baktıkları anlaşılmaktadır¹⁰⁰⁰. Makrizî'nin *Hıtat* adlı eserinde vermiş olduğu malumat neticesinde Mâlikî başkadıların mahkeme olarak mescidleri kullandıkları görülmektedir. Buna göre Mâlikî başkadılarının Kahire'nin Beyne'l-Kasreyn semtinde bulunan *Mescidü'l-Fecel*'de insanlar arasındaki davalara baktığı bilinmektedir¹⁰⁰¹. Bahsi geçen bu medreselerin

⁹⁹² İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 158; Mehmet Şeker, "Burcî Memlûkler Dönemi'nde Şer'î ve Hukukî Meseleler İçin Kullanılan Mekânlar", *Journal of Universal History Studies*, Cilt 1, Sayı 1, (2018), s. 81.

⁹⁹³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 196; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 262-263; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 292-293. İbn Hacer tarih belirtmemekle birlikte Başkadı'nın makama atandığı belirtmektedir. Bkz. İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 33.

⁹⁹⁴ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 442.

⁹⁹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 293.

⁹⁹⁶ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 251.

⁹⁹⁷ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1101; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 87.

⁹⁹⁸ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 77; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 169.

⁹⁹⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 402.

¹⁰⁰⁰ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 62; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 236; İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 4, s. 87.

¹⁰⁰¹ Makrizî, *Hıtat*, Cilt 2, s. 413.

yanında Memlûk Devleti'nde ahırdaki *Harrâka* ve Kal'atülcebel'de bulunan *Dehişe*¹⁰⁰² ve *hânkâhlar*¹⁰⁰³ da mahkemelerin görüldüğü yerler arasında bulunmaktadır.

Memlûk kaynaklarında ne yazık ki *Hanbelî* başkadılarının mahkeme olarak kullandıkları mekanlar hakkında herhangi bir kayda rastlanılmamaktadır. Kuvvetle muhtemel tıpkı Şâfiî, Hanefî ve Mâlikî başkadıları gibi Hanbelî başkadılarının da davalara Beyne'l-Kasreyn'de bulunan Sâlihiyye ve Mânsûriyye medreselerinde baktıkları anlaşılmaktadır.

Dımaşk başkadılarının mahkeme olarak kullandıkları medreselere bakıldığında *Mâlikî* mezhebi dışında *Şâfiî*, *Hanefî* ve *Hanbelî* başkadılarının hangi medreseleri mahkeme olarak kullandıklarını tespit etmek mümkündür.

Dımaşk Şâfiî başkadılarının davaları genellikle *Âdiliyye* medresesinde görülmüştür. Memlûk kaynaklarında pek çok örnek bulunmakla birlikte 1297¹⁰⁰⁴ (696) yılında makama atanan İmâmüddin el-Kazvînî, hil'at töreninin ardından *Âdiliyye*'de davalara bakmaya başlamıştır¹⁰⁰⁵. Tıpkı İmâmüddin el-Kazvînî gibi 1327¹⁰⁰⁶ (727) yılında gerçekleşen hil'at töreninin ardından başkadılık makamına atanan Alaâddin el-Konevî, *Âdiliyye* medresesinde yargı işlerini yürütmüştür¹⁰⁰⁷. İbnü'l-Cezerî aynı bilgileri vermekle birlikte makam atamasının hemen ardından Başkadı'nın yaklaşık bir saat boyunca bu medresede davalara baktığını da belirtmektedir¹⁰⁰⁸. Alaâddin el-Konevî'nin ardından 1329¹⁰⁰⁹ (730) yılında makam ataması gerçekleşen Alameddin el-İhnâî, hil'at töreninin hemen ardından davalara bakacak olduğu *Âdiliyye* medresesine gelerek aynı gün burada insanlar arasında yaşanan anlaşmazlıkları çözmüştür¹⁰¹⁰. Alameddin el-İhnâî'nin ardından 1332¹⁰¹¹ (733) yılında

¹⁰⁰² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 333.

¹⁰⁰³ Makrîzî, *Hıtat*, Cilt 2, s. 410-411.

¹⁰⁰⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 828; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 204; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 82; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 697.

¹⁰⁰⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 83; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 340.

¹⁰⁰⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 287; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 90; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 147; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 192.

¹⁰⁰⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 281; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 90; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 281.

¹⁰⁰⁸ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 196.

¹⁰⁰⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 92.

¹⁰¹⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 93.

¹⁰¹¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 94; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 100.

başkadılığa tayin edilen Cemâleddin İbn Cümle'nin de tıpkı selefi gibi hil'at töreninin ardından Âdilîyye medresesinde hüküm vermeye başladığı görülmektedir¹⁰¹². 1368¹⁰¹³ (769) yılında başkadılık görevine atanan Sirâceddin el-Bulkînî, hil'at töreninden bir gün sonra Âdilîyye medresesine geri dönerek burada insanlar arasındaki davalara bakmaya başlamıştır¹⁰¹⁴.

Dımaşk *Haneî* başkadılarının ise İbnü'l-Cezerî'nin verdiği bilgi doğrultusunda mahkemelerini *Nûriyye* medresesinde akdettikleri görülmektedir. 1327¹⁰¹⁵ (727) yılında makam ataması gerçekleştirilen İmâmüddin et-Tarsûsî, makam hil'atını giydikten sonra Nûriyye medresesinde insanlar arasındaki davalara bakmaya başlamıştır¹⁰¹⁶.

Dımaşk *Hanbelî* başkadılarının genellikle *Cevziyye* medresesinde, nadir de olsa *Sâlihiyye* medresesinde ve *Eşrefiyye Dârü'l-Hadisi*'nde davalara baktıkları görülmektedir. Memlûk müelliflerinin kayda geçtikleri bilgiler doğrultusunda 1290¹⁰¹⁷ (689) yılında Dımaşk Hanbelî başkadılığına tayin edilen Şerafeddin el-Makdisî, *Eşrefiyye Dârü'l-Hadisi*'nde insanlar arasındaki davalara bakmaya başlamıştır¹⁰¹⁸. 1300 (699) yılında ikinci kez makam ataması gerçekleşen Takiyuddin el-Makdisî'nin, *Cevziyye* medresesinde üç ay boyunca hüküm verdiği bilinmektedir¹⁰¹⁹. 1316 (715) yılında makama atanan Şemseddin b. Müslim'in de *Cevziyye* medresesinde yargı işlerini yürüttüğü görülmektedir¹⁰²⁰. 1317¹⁰²¹ (717) yılında başkadılık makamında bulunan İzzeddin el-Makdisî *Sâlihiyye* medresesinde davalara bakmıştır¹⁰²². 1330¹⁰²³ (731) yılında kardeşi İzzeddin el-Makdisî'nin yerine tayin edilen Şerafeddin Abdullah el-Makdisî atanmasının hemen ardından *Cevziyye* medresesinde hüküm vermeye

¹⁰¹² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 95.

¹⁰¹³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 110; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 113; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 409.

¹⁰¹⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 110.

¹⁰¹⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 196; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 191; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 144.

¹⁰¹⁶ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 191.

¹⁰¹⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 751; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 274; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 625; Yûnînî, *Zeylû Mir'ât*, s. 56; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 26.

¹⁰¹⁸ Yûnînî, *Zeylû Mir'ât*, s. 56.

¹⁰¹⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 277.

¹⁰²⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 279; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 149-150.

¹⁰²¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 279.

¹⁰²² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 288.

¹⁰²³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 280.

başlamıştır¹⁰²⁴. 1332¹⁰²⁵ (732) yılında başkadılık ataması gerçekleşen Alaâddin Ali b. el-Müneccâ, hil'at töreninin ardından Cevziyye medresesine giderek burada davalara bakmaya başlamıştır¹⁰²⁶.

Dımaşk *Mâlikî* mezhebinde ise başkadıların hangi medreseleri mahkeme olarak kullandıklarına dair bilgiyi Nuaymî vermektedir. Nuaymî'nin verdiği bu bilgiye göre *Mâlikî* başkadılarının *ez-Zâhiriyyetü'l-Cevâniyye* medresesinde bir davaya baktıkları tespit edilmiştir¹⁰²⁷. Dımaşk'ta yukarıda bahsi geçen bu medreselerin dışında *Dârü's-Saâde*'de mahkemelerin düzenlendiği görülmektedir¹⁰²⁸.

Halep başkadılığında *Şâfiî* mezhebi dışında *Hanefî*, *Mâlikî* ve *Hanbelî* başkadılarının hangi medreseleri mahkeme olarak kullandıklarını tespit etmek ne yazık ki mümkün olmamıştır. Sadece *Şâfiî* mezhebinde bir tek örneğine rastlayabildiğimiz kayıt Fahreddin Osman el-Halebî'nin 1336 (736) yılında Halep *Şâfiî* başkadılığına tayin edilmesiyle karşımıza çıkmaktadır¹⁰²⁹. Başkadı makam atamasının ardından evinin yakınında bulunan *Seyfiyye* medresesinde insanlar arasındaki davalara bakmaya başlamıştır¹⁰³⁰.

Memlûk müverrihlerinin kayda geçirdikleri eserlerinde Kahire ve Dımaşk başkadılarının hüküm verdikleri mekanlar hakkında yeterli malumat vermelerine rağmen Halep başkadılarının mahkeme olarak kullandıkları medreseler hakkında oldukça kısıtlı bilgiler verdikleri görülmektedir. Fakat bu durum ne yazık ki *İskenderiye* ve *Trâblus* başkadıları için söz konusu dahi olmamıştır. *İskenderiye* ve *Trâblus* başkadılarının mahkeme olarak kullandıkları medreseler hakkında bilgi bulunmamakla beraber baktıkları dava çeşitleri hakkında da herhangi bir malumumata ulaşamamıştır.

¹⁰²⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 281.

¹⁰²⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 281; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 552; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 32; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 344.

¹⁰²⁶ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 523; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 31.

¹⁰²⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 14.

¹⁰²⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 212; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 254.

¹⁰²⁹ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 861; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 386.

¹⁰³⁰ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 861.

4.1.2. Dava Çeşitleri

4.1.2.1. Dinî Davalar

Memlûk Devleti'nde yelpazesi en geniş dava çeşidi olarak karşımıza çıkan dinî hususlu davalar pek çok suçtan dolayı açılabilirdi. Dini davaların içerikleri şunlardır: Murted ve zındık olmak, Allah Teala ve Hz. Muhammed hakkında küfürle konuşmak, Allah'ı inkar etmek, Allah'a şirk koşmak, Peygamberlik makamını alçatmak, sahabilere küfür etmek, şeriat kurallarına dikkat etmemek, dinî vecibelerini yerine getirmemek.

Memlûk kaynaklarında bu konular ile alakalı karşımıza çıkan ilk dava Dımaşk'ta görülmüştür. Bu davaya göre Dımaşk'ta tövbe ederek İslâmiyet'i kabul eden Şemseddin Muhammed b. Cemâleddin Abdurrahim kısa bir süre sonra bu kararından dönerek Allah'ı inkar etmiş ve suçunun eş-Şeyh Mecdeddin et-Tûnisî adlı birinin şahitliğiyle netleşmesi neticesinde Dımaşk Mâlikî başkadısı Cemâleddin Süleyman ez-Zevâvî tarafından yargılanmıştır. Başkadı'nın, Şemseddin Muhammed'in idam edilmesine karar vermesi üzerine Şemseddin Muhammed, Şark bölgesine kaçarak burada tam iki sene saklanmıştır. İki sene sonra hakkındaki ölüm hükmünün kaldırılmış olduğu düşünerek Dımaşk'a geri dönen Şemseddin Muhammed, 1305 (704) yılında tekrar Dımaşk Mâlikî başkadısı Cemâleddin Süleyman ez-Zevâvî tarafından yargılanarak hakkında karara bağlanan ölüm hükmü yenilenmiştir¹⁰³¹. İbn Kesîr'den farklı olarak bu davayla alakalı ayrıntılı bilgiler veren Nüveyrî, davanın sonraki gelişimi hakkında önemli bilgiler de sunmaktadır. Nüveyrî, dava edilen şahıs ile alakalı daha önce de pek çok davalar görüldüğünü ve Mâlikî başkadısı Şemseddin Muhammed'in son tövbesini kabul etmeyerek onun hakkında ölüm hükmü verdiğini belirtmektedir¹⁰³².

Şemseddin Muhammed'in suçunun şahitlerin de desteğiyle tespit edilmesi neticesinde ölüm korkusuyla saklandığını ifade eden Nüveyrî, ayrıca bahsi geçen bu şahsa bir kumpas kurulduğunu da belirtmektedir. Şöyle ki; 1305 (704) yılında görülen davada Şemseddin Muhammed dönemin Mâlikî başkadısı Cemâleddin Süleyman ez-

¹⁰³¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 48.

¹⁰³² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 67.

Zevâvî ve kendisi aleyhinde görgü tanıklığı eden kişilerin yalancı şahitliği nedeniyle ölüm cezasına çarptırılmıştı. 1307 (706) yılında mahkemeyi devr alan Hanbelî Başkadı Takiyuddin Süleyman el-Hanbelî, Mâlikî başkadısı ve Şemseddin Muhammed aleyhine şahitlik eden kişilerin kendisine karşı düşmanlık beslediklerini ortaya çıkarması neticesinde Mâlikî başkadısının verdiği ölüm hükmünü de bozmuştur. Bunu üzerine Şemseddin Muhammed'e karşı eş-Şeyh Nâsireddin İbn Addüsselâm ve Zeyneddin İbn Adlân ve kardeşi Kutbeddin şahitlik etmişlerdir. Görgü tanıklarının şahitliğini dikkate almayan Dımaşk Hanbelî başkadısı Takiyuddin el-Hanbelî kararından vazgeçmeyerek idam hükmünü kaldırmıştır¹⁰³³.

1314 (714) yılında ise Dımaşk Mâlikî başkadısı Cemâleddin Süleyman ez-Zevâvî'nin karşısına bu sefer yargılanmak üzere Emir Seyfeddin Kutlubek el-Çâşnigir'in kâtibi Musa b. el-Nasrânî getirilmişti. Musa b. el-Nasrânî'nin Peygamber'e küfür etmiş ve ayrıca akli dengesi yerinde olmayan birini kendi yanına çekerek Hıristiyan olmasını sağlamıştı. Musa b. el-Nasrânî daha da ileri giderek Hıristiyan'ın elini haç işaretiyle damgalaması sonucunda Başkadı Cemâleddin Süleyman ez-Zevâvî tarafından yargılanmıştır. Başkadı, Musa b. el-Nasrânî'nin katli ile ilgili hüküm vermiş, zat karar gereği öldürülmüştür¹⁰³⁴.

Aynı tarihte yani 1314 (714) yılında Kahire'de Hıristiyanlarla alakalı bakılan bir diğer dava oldukça çekişmeli geçmişti. Davaya göre Fustât'ta bulunan Mu'allaka Kilisesin'de Hıristiyanların toplandığı bir yer bulunmaktaydı. Kilise'de kullanmak üzere Cami el-Atîk'ten birkaç tane mum ödünç almışlardı. Bu duruma eş-Şeyh Nureddin Ali b. Abdülvaris oldukça kızmış; Mu'allaka Kilisesi'nde bulunan Hıristiyanlara saldırarak kandil ve mumları da toplamıştır. eş-Şeyh Nureddin yaptığı araştırmalar neticesinde kiliseye mumları gönderen kişinin Kâtib Kastalânî'nin olduğunu öğrenmiştir. Bunun üzerine eş-Şeyh Nureddin yanında halktan oluşan bir kalabalıkla kâtibin üstüne yürümüş, Kâtib Kastalânî ise çareyi kaçıp saklanmakta bulmuştur. Nâzırü'l-Ceyş olan Fahreddin'in yanına sığınarak olanları kendisine anlatan Kâtib Kastalânî, kendisine Kerimeddin Ekrem'in kandilleri kiliseye vermesini söylediğini ve bunun üzerine kendisinin de kandilleri vermek zorunda kaldığını ifade

¹⁰³³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 67.

¹⁰³⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 165.

etmiştir. Fahreddin ise ertesi gün kâtipten duyduklarını Sultan Baybars el-Çaşnigir'e anlatmıştır¹⁰³⁵.

Sultan hemen bir meclis toplanılmasını emretti. Fakihler ve başkadıları da çağırdı. Davada söz sahibi Kahire Mâlikî başkadısı Zeyneddin Ali b. Mahlûf'tan başkası değildi. Sultan aynı zamanda Hıristiyanlardan şikâyetçi olan eş-Şeyh Nureddin'i de meclise davet etti. eş-Şeyh Nureddin konuşmasına Kuran'dan Hıristiyanlarla alakalı ayetlerden ve hadislerden oluşan örnekler vererek başladı. Sultanı da şu sözleriyle oldukça sert eleştirdi: *Sen zalimsin, Kiptî dönmeleri Müslümanların üzerinde tuttun. Müslümanların gelirleri azaldı bu caiz değildir.* Sultan onun bu cümlelerine oldukça kızdı ve kendisine : *Dikkat et... Ben zalim miyim?* eş-Şeyh Nureddin ise: *Evet, sen Kiptîleri Müslümanların üstün tuttun ve onları güçlendirdin.* Onun bu sözleri tekrar etmesi üzerine Sultan kendini tutamadı ve kılıcını çıkararak ona saldırmak için hamle yaptı. Emir Togay, Sultan'ın elini tutarak kendisini engelledi ve Sultan Mâlikî başkadısına dönerek: *Ben bu davranış karşısında ne yapmalıyım ya Kadı* diye bağırdı. Başkadı : *Bir şey yapılamayacağını çünkü eş-Şeyh Nureddin'in Kuran'daki hadis ve ayetlerden örnekler verdiğini dile getirdi.* Aldığı cevap karşısında Sultan Başkadı'ya bağırarak onu meclisten kovdu. Bunun üzerine başkadı meclisten ayrıldı¹⁰³⁶.

O esnada mecliste bulunan Şâfî başkadısı Bedreddin b. Cemâ'a Sultan'a: *Efendimiz Sultan, eş-Şeyh Nureddin sana karşı geldi fakat senin kendisine merhamet göstermen gerekiyor* diyerek bu sert ortamı yumuşatmaya çalıştı. Sultan, Bedreddin b. Cemâa'nın bu sözlerinden de son derece rahatsız oldu. Sultan tahtından kalktı ve eş-Şeyh Nureddin'e tekrar saldırmak bir hamle daha yaptı. Emir Togay ve Emir Argun tekrar araya girerek Sultan'ı tuttular. Sultan eş-Şeyh Nureddin'in dilinin orada hemen kesilmesini emretti. Bunun üzerine eş-Şeyh Nureddin meclisten çıkartılarak Sultan'ın hükmünün yerine getirilmesi için yere sert bir şekilde yatırıldı. Emir Togay, eş-Şeyh Nureddin'i bu durumdan kurtarmak istediğinden kendisine fısıldıyarak yardım istemesi gerektiğini söyledi. Bunun üzerine eş-Şeyh Nureddin birkaç defa bağırarak olay alanında orada bulunan emirlere şunları söyledi. *Ben Allah'a sığınıyorum.* Bu sözler üzerine Emir Togay başta olmak üzere diğer emirler eş-Şeyh Nureddin için

¹⁰³⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 135.

¹⁰³⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 135.

şefaathçi olarak bu kararından dönmesi maksıdıyla Sultan'ı ikna ettiler. Sultan eş-Şeyh Nureddin'i serbest bırakarak kendisini Mısır'dan sürgün etti¹⁰³⁷.

1315 (715) yılında Dımaşk'ta Mâlikî başkadısı Cemâleddin Süleyman ez-Zevâvî, baktığı dava neticesinde Ahmed er-Ruveys isimli biri hakkında ölüm kararı verdi. Mahkemede Ahmed er-Ruveys'in dinî vecibelerini yerine getirmediği, harama el uzattığı, şeriat kurallarına dikkat etmediği ve peygamberlik makamını alçattığı iddia edildi. Bütün bu ithamların Başkadı tarafından ispat edilmesi neticesinde Ahmed er-Ruveys kendisini müdafaa etmesi için çağrıldı; fakat kendisi mahkemeye katılmayı kati suretle reddetti. Hüküm gereği boynu vurularak öldürüldü¹⁰³⁸.

Dımaşk fakihlerinden biri olan Zeyneddin Abdurrahman el-Baalbekî el-Hanbelî, 1319 (718) yılında Sultan'ın bizzat başkanlık ettiği ve başta dört başkadı ve fakihlerin de hazır bulunduğu Dârü's-Saâde'de toplanan bir mezâlim mahkemesine davalı olarak çağrıldı. Zeyneddin Abdurrahman el-Baalbekî el-Hanbelî'nin yargılanmasına neden olan husus kendisinin görmüş olduğu bir rüya ve bu rüyayı kendi el yazısı ile kayda geçirmesiydi. Mahkemede delil olarak kullanılan bu yazının içeriği ise şöyleydi: *Allah'ı ve Allah'ın cennetinin bir katını gördüm, arşa çıktım ve orada duyduğum bir ses bana; Sana Abdulkadir'in¹⁰³⁹ mertebelerinden birini bahşettik, Allah bir elbisesini senin üstüne örttü diye seslendi. Allah bana çeşitli renklerden oluşan üç farklı içecek içirdi. Allah'ın huzurunda Muhammed, İbrahim, Musa, İsa ve Hızır Aleyhisselam ile birlikte oturdum. Bana hiçbir velinin bu sınırı geçemediği söylendi¹⁰⁴⁰.*

Zeyneddin Abdurrahman'ın yazıyı yazanın kendisinin olduğu kabul etmesi mecliste bulunanları son derece kızdırdı. Zeyneddin Abdurrahman bu durumdan kurtulmak için meclisin huzurunda kelimeyi şehadet getirerek hemen orada İslâm inancını tamamladı. Fakat onun bu çabası içinde bulunmuş olduğu durumdan kurtulması için yeterli olmadı. Davaya bakan kadılar arasında bulunan Şâfiî başkadı Bedreddin b. Cemâa onun öldürülmesi ile ilgili hüküm verdi. Zeyneddin Abdurrahman önce tazir edilerek ülkede dolaştırıldı; fakat ölüm hükmü uygulanmayarak bir gün

¹⁰³⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 136.

¹⁰³⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 254.

¹⁰³⁹ 1077-1078/1165-1166 (470-561) yılları arasından yaşan Abdulkadir Ebû Salih Musa el-Bağdâdî, döneminin meşhur Hanbelî sufi mütehasıslarından biridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 160-161.

¹⁰⁴⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 222.

hapiste kaldıktan sonra serbest bırakıldı. Kendisinin bütün makamları elinden alınarak fetva verip nikâh kıyması da yasaklandı¹⁰⁴¹.

Kahire Mâlikî başkadısı Takiyuddin Muhammed el-İhnâî Beynel'l-Kasreyn'de baktığı bir dava neticesinde Hıristiyan bir rahibi ölüm cezasına çarptırdığı görülmektedir. 1325 (725) yılında gerçekleşen bir duruşmada sonradan İslamiyet'i kabul eden ve aslen Hıristiyan olan rahibin Hz. Peygamber'in izinden döndüğü görgü tanıklarının ifadesi sonucu bizzat Mâlikî başkadısı Takiyuddin Muhammed el-İhnâî tarafından tespit edildi ve boynu vurulmak suretiyle ölüm cezasına çarptırıldı¹⁰⁴². Nüveyrî, bu hadiseden bahsetmekle birlikte davanın görüldüğü ve hükmün uygulandığı mekanları oldukça farklı vermektedir. Nüveyrî'ye göre baktığı bir dava neticesinde 1325 (725) yılında Mâlikî başkadısı Takiyuddin Muhammed el-İhnâî bir Hıristiyanın boynunun vurulmasını emretti. Nasrânî'nin dinden çıktığı tespit edilmiş; Sâlihîyye medresesinin Eyvân'ında gerçekleşen mahkemede kendisine tekrar İslamiyet'i kabul etmesi teklif edilmiş hatta ısrar edilmesi üzerine bu teklifi sert bir şekilde reddetmiştir. Bunun üzerine emirlerin ve Sultan'ın huzurunda Sâlihîyye medresesinin Eyvân'ında boynu vurularak ölüm hükmü gerçekleştirilmiştir¹⁰⁴³.

Bu hadiseye benzer bir dava çeşidi ise Dımaşk'ta 1326 (726) yılında karşımıza çıkmaktadır. Davaya bakan dönemin Dımaşk Mâlikî başkadısı Şerafeddin el-Mâlikî Kahire'deki davadan çıkan aynı kararı alarak sanığı boynu vurulmak üzere ölüm cezasına çarptırdı. Davanın içeriği ise şu şekildeydi: Tûmâ Abdullah en-Nasrânî isimli bir şahıs eş-Şeyh Takiyuddin İbn Teymiyye'nin nezdinde İslamiyet'i kabul etmişti. Daha sonra ise bu kararından vazgeçip İslâmiyet'ten dönmüştü¹⁰⁴⁴. İslâmiyet'in kutsal kitabı Kuran-ı Kerim'in üçte birinin Tevrat'tan ve diğer üçte birinin ise İncil'den alıntı olduğunu ifade ederek Kuran-ı Kerim'in yalnızca üçte birinin orijinal olduğunu dile getiriyordu. Başkadı'nın meclisine çıkartılan Tûmâ Abdullah en-Nasrânî'nin şâhitlerin huzurunda suçunu itiraf etmesi sonucunda boynu vurularak öldürdü ve öldürüldükten hemen sonra da cesedi yakıldı¹⁰⁴⁵.

¹⁰⁴¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 222.

¹⁰⁴² İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 62.

¹⁰⁴³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 236.

¹⁰⁴⁴ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 108; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 160.

¹⁰⁴⁵ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 108.

1330 (730) yılında Şerafeddin el-Mâlikî meclisinde yine aynı kararı vererek İslâmiyet'e geçmiş olan bir Hıristiyan'ın öldürülmesi yönünde karar vermişti. Davanın içeriği ise şu şekildedir: Bahsi geçen Nasrânî Cuma namazından önce Dımaşk Cami'ne gelerek buradaki hatibin elinden İslâmiyet'e geçmek istedi, Hatip geldiği vakit ise bu isteğinden vazgeçti. Bunun üzerine aynı gün hapse atılarak Başkadı'nın meclisine çıkarılarak yargılandı. İslâmiyet'e geçmemekte ısrar etmesi neticesinde Başkadı,ölüm hükmü verdi ve şahsın boynunu atlar çarşında vurdu. Şahsın katledilmesinin ardından cesedi halk tarafından ateşe verildi, külleri ise Bardâ Nehri'ne döküldü¹⁰⁴⁶.

1383/1384 (785) yılında Müslümanlığı kabul eden bir gurup Garbiyye'de bulunan Bermâ'da bir düğün yaptı. Eğlence guruplarını da çağırılmayı ihmal etmeyen bu gurup, Müezzin akşam namazını okuduğu esnada ona küfürlü sözlerle hakaret ederek saldırlar ve sonra onu minareden aşağı yuvarladılar. O esnada camide bulunan Hatip, müezzini onların elinden kurtarmak için bir hamle yaptı. Hıristiyanlar bu sefer ikisine de öldürmek için saldırdılar. Bu hadisenin ardından Hatip hiç vakit kaybetmeden yanındaki bir gurup ile Kahire'ye geldi ve dönemin nâibi Emir Sûdûn'a olup bitenleri anlatarak Hıristiyanları şikayet etti¹⁰⁴⁷.

Bermâ'da yaşanan olayların araştırılması için Hâcib Emir Aydekar görevlendirildi. Hıristiyanların burada yaptıkları bütün kötü işleri açığa çıkararak Hâcib onları Bermâ'da tutuklayıp yargılanmaları için Kahire'ye getirdi. Yargılanmak üzere Mâlikî başkadısı Cemâleddin Abdurrahman İbn Hayr'ın meclisine götürüldüler. Hâcib'in Bermâ'da yaptığı araştırma neticesinde Emir Çerkez el-Halîlî'nin Hıristiyanları desteklediği ortaya çıktı. Çünkü Bermâ'nın iktası Çerkez el-Halîlî'ye ait olmakla birlikte bu nahiyede kendisine ait şeker kamışı ambarları da mevcuttu. İktasında gerçekleşen hadiseyi örtbas etmek için Hatib'in yanında bulunan adamlardan bazılarını suçsuz yere tutuklamıştı. Bu hadisenin ortaya çıkması neticesinde Sultan tarafından ikaz edilen Çerkez el-Halîlî'nin şeker kamışı ambarlarında büyük bir yangın çıkmış adeta bütün mal varlığını kaybeden Çerkez el-Halîlî'nin üzüntüden olmuş olacak ki bir ayağında şişlik oluşmuş; neredeyse ölecek duruma gelen Emir hayatı boyunca bu ağrıyla yaşamak zorunda kalmıştı¹⁰⁴⁸.

¹⁰⁴⁶ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü 'z-zamân*, Cilt 2, s. 400.

¹⁰⁴⁷ Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 492.

¹⁰⁴⁸ Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 492.

Memlûk Devleti'nde nadir de olsa dinî hususlu davalarda emirlerin de meclislerde yargılandıkları görülmektedir. Emir Altınboğa el-Halebî ve Emir Altınboğa el-Üstâddâr Cenktimur Kahire Mâlikî başkadısı Şemseddin Muhammed er-Rekrâkî'nin meclisine getirildiler. Bahsi geçen bu iki emir birtakım kötü olaylara karışmakla kalmayıp Allah'ı da inkar ederek oldukça çirkin işlere karışmışlardı. 1391 (793) yılında Başkadı'nın iki emir hakkında idam kararı vermesi neticesinde Hizâne eş-Şimâil hapishanesine götürülen emirlerin başları Beynel'l-Kasreyn'de vuruldu. Kesik başları da mızrakların üzerinde Kahire'de teşhir edildi¹⁰⁴⁹.

Sultan'ın huzurunda başkadıların, fakihlerin Şeyhülislâmın da katıldığı bir meclis toplandı. Mecliste yargılanmak üzere Hanefî mezhebine mensup kendisine Mustafa el-Kirmânî denilen bir İranlı getirildi. Mustafa el-Kirmânî fıkıh ile alakalı yazmış olduğu bir kitaptan dolayı yargılanarak Mâlikî başkadısı Nâsireddin Ahmed et-Tenesî tarafından idam cezasına çarptırıldı. Umerâdan bir gurup araya girerek Sultan'dan Mustafa el-Kirmânî'nin davasının Mâlikî başkadısından alınıp Hanefî başkadısına verilmesini istediler. Sultan'ın bu teklifi kabul etmesi neticesinde davayı üzerine alan başkadı Cemâleddin Mahmûd el-Acemî ölüm hükmünü kaldırdı. Onu insanların önünde azarlayarak hapis cezasına çarptırıldı. Mustafa el-Kirmânî üç gün hapiste kaldıktan sonra serbest bırakıldı¹⁰⁵⁰.

1417/1418 (820) yılında Üstâddâr Emir Fahreddin Abdulganî b. Ebî'l-Ferec'in başkanlığında Kahire'de bulunan fakihlerle birlikte katli gerekli olan Hıristiyanların durumunu konuşmak üzere bir meclis toplandı. Hıristiyanların katli hususunda aralarında yeterli oy birliğini sağlayamadıkları için dava bir sonuca bağlanamadı. Bunun üzerine dava Mâlikî başkadısı Cemâleddin Muhammed el-Akfehesî'ye nakledildi. Cemâleddin Muhammed el-Akfehesî'nin vermiş olduğu karar neticesinde ölüm hükmü kaldırıldı ve Hıristiyanlar dövülerek tazir cezasına çarptırıldılar¹⁰⁵¹.

1439 (842) yılında oldukça enteresan bir dava daha vuku buldu. Emir Yahşi Bey'in, peygamber soyundan gelen birine ve onun ailesine küfür ettiği zapıt altına alınmış ve bunun neticesinde dava edilmişti. Eşrefiyye memlûkleri Kahire Mâlikî başkadısı Şemseddin Muhammed el-Beysâtî'nin yanına giderek Emir Yahşi Bey'in

¹⁰⁴⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 744; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 418.

¹⁰⁵⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 828.

¹⁰⁵¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 416.

işlemiş olduğu bu suçtan dolayı öldürülmesini istediklerini dile getirdiler. Yanlarında bu isteklerinin kabul edilmesi için Emir Yahşi Bey'in aleyhinde deliller de götürmüşlerdi. Fakat Başkadı, bu suçlamanın ölüm cezasını gerektirecek bir neden teşkil etmediğini dile getirerek Eşrefiyye memlûklerinin bu istediğini kabul etmedi. Başkadı'dan istediklerini alamayan Eşrefiyye memlûkleri Mâlikî mezhebine mensup bazı söz sahibi ilim erbabına gittiler ve Emir'in katli ile ilgili fetva aldılar¹⁰⁵². Bu dava neticesinde ise kendisi ile ilgili ölüm hükmü verilen Emir, dönemin Şâfiî başkadısı Alameddin Salih el-Bulkîni'ye sığındı. İşin enteresan tarafı ise bahsi geçen Başkadı'nın naiblerinden birinin Emir Yahşi Bey hakkında ölüm hükmünü vermesiydi. Bu karışık durum birkaç ay devam etti. Ardından emirler hükmün uygulanması için harekete geçerek Mâlikî başkadısının meclisine gittiler. Kendisinden Emir Yahşi Bey'in öldürülmesi ile ilgili fetvayı yürürlüğe koymasını istediler, fakat dönemin Kahire Mâlikî başkadısı Şemseddin Muhammed el-Beysâtî onların bu isteğini tekrar yerine getirmedi. Başkadı Şemseddin Muhammed el-Beysâtî'nin bu davranışı işlerin daha da tuhaf bir hal almasına neden oldu. Emir Yahşi Bey'in öldürülmesi için bu sefer harekete emekliye ayrılmış Mâlikî naiblerinden biri ortaya çıkarak eğer Sultan ister ve kendisine izin verirse hükmü vereceğini dile getirdi. Bu çağrı üzerine Sultan kendisine hüküm vermesi için müsaade etti. Nâib, Sultan'dan aldığı bu destekle ölüm hükmünü verdi¹⁰⁵³. Her ne kadar ölüm hükmü verilmiş olsa da Memlûk kaynaklarında hükmün uygulanıp uygulanmadığına dair bir malumata ulaşamamıştır. Buna rağmen Emir Yahşi Bey'in öldürülüp öldürülmediği hakkında bilgi bulunmasa da Sultan'ın Emir'i öldürmek için başvurulan her yolu onaylaması Sultan ile Emir'in arasının iyi olmadığını hatta Sultan'ın da Emir'den açıkça kurtulmak istediğini gözler önüne sermektedir.

Halep'teki mahkemelerle alakalı ilk örneklerden biri Dimaşk'ta vuku bulan zındıklıkla alakalı bir davanın Halep Şâfiî başkadısına intikal etmesi ile karşımıza çıkmaktadır. Dimaşk'ta zındık olduğu tespit edilen Nâsır b. Ebü'l-Fazl b. İsmail isimli Hıristiyan hakkında ölüm hükmü verilmesi neticesinde çareyi karar gerçekleştirilemeden Anadolu'ya kaçmakta buldu. 1325 (725) senesinin sonlarına doğru ise geri dönerek Halep'e yerleşti. 1326 (726) yılında Halep'te yakalanarak Halep Şâfiî

¹⁰⁵² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1139.

¹⁰⁵³ Makrîzî, *Kitâb es-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1144.

başkadısı Kemâleddin b. ez-Zemlâkânî'nin meclisine getirildi. Başkadı ilk olarak Nâsır b. Ebü'l-Fazl b. İsmail'den tövbe etmesini istedi. Bu isteği Nâsır b. Ebü'l-Fazl b. İsmail tarafından geri çevrilen Başkadı, böylelikle kendisinin zındık olduğunu tespit ederek idam edilmesi yönünde karar verdi. Başkadı'nın ölüm hükmü atlar çarşısında Nâsır b. Ebü'l-Fazl b. İsmail'in boynunun vurulması suretiyle gerçekleştirildi¹⁰⁵⁴. 1454 (858) yılında yine Halep'te pek de alışıldık olmayan bir dava görüldü. Hanbelî başkadısı Muhibiddin b. Salim el-Hanbelî, Halep'te ilim erbabından biri hakkında meclis düzenledi ve bu mecliste şahıs hakkında kafir olduğu ile alakalı hüküm verdi. Akabinde kendisini idam cezasına çarptırdı. İşin alışıldık olmayan yanı ise idam hükmünün bizzat emri veren Başkadı tarafından uygulanmasıydı. Bu durum Halep nâibi Kânıbey el-Hamzâvî tarafından rapor edilerek başkent Kahire'ye bir tutanak şeklinde gönderildi. Kânıbey el-Hamzâvî'nin bu durumu şüpheli bularak Kahire'ye bildirmesinin nedeni mahkeme neticelenmeden önce davalı kendisi ile Başkadı arasında husumet olduğunu ve bu nedenden dolayı görgü tanıklarının da şahitliğine itiraz edip Başkadı'yı bizzat nâibe şikâyet etmesiydi¹⁰⁵⁵.

1505/1506 (911) yılında Sultan Kansuh el-Gûrî'nin meclisine Mehdî isimli biri getirildi. İslâm'dan çıktığı, zındık olduğu ve büyü yaptığı tespit edilen Mehdî, Sultan tarafından Kahire Mâlikî başkadısı Burhâneddin İbrahim ed-Demirî'ye yargılanması için gönderildi. Başkadı baktığı dava neticesinde Mehdî'yi önce çırılçıplak soyarak teşhir ettikten sonra Sâlihiyye medresesinin penceresinin altında boynunu vurdu¹⁰⁵⁶.

Memlûk Devletin'de dinî davalarda dönemin önemli alimlerinin de yargılandığı görülmektedir. İbn Teymiyye'nin 1306 (705) yılında Kuran'ın yaratılış meselesi ve Allah'ın yeryüzündeki hâkimiyeti hakkında verdiği vaazlardan dolayı hakkında Kahire'de Şemseddin Muhammed İbn Adlân tarafından şikayette bulunuldu. Bu mesele nedeniyle Başkadılar toplandı¹⁰⁵⁷.

Bu şikayetin ardından Suriye nâibinden İbn Teymiyye hakkında şöyle bir şikayet dilekçesi geldi. İbn Teymiyye'nin itikatlarını kabul eden bir arkadaşı Kuran hakkında

¹⁰⁵⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 160.

¹⁰⁵⁵ İbn Tağrıberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 484.

¹⁰⁵⁶ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 4, s. 87.

¹⁰⁵⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 17.

konusuyordu. Başkadı Necmeddin İbn Sasrâ meclisinde bu şahsı yargılamış ve hapse dahi atmıştı. İbn Teymiyye için de nâibin yanında bir meclis daha toplandı. Bunun üzerine İbn Teymiyye kendi yazısıyla arkadaşının Şâfiî mezhebinde ve İmam Şâfiî'ye inandığını hatta şahsın Eş'arî tarikatından olduğunu yazdı. Bunun üzerine Kahire'de kim İbn Teymiyye'nin itikadı ile ilgili konuşursa asılacağı ilan edildi. Bu duyurunun ardından İbn Adlân'ın tavrı oldukça değişti ve Mâlikî başkadısı Zeyneddin Ali b. Mahlûf'la işbirliği yaparak emirleri İbn Teymiyye'ye karşı kışkırttılar. Bu kışkırtmalar sonucunda Hâcib Emir Rükneddin el-Ömerî, İbn Teymiyye ve kardeşi Şerafeddin Abdurrahman'ı Kahire'ye yargılanmak üzere getirdi¹⁰⁵⁸.

İbn Teymiyye ve kardeşi Kal'atülcebel'e getirildiler ve burada başkadılar, fakihler toplandılar. İbn Adlân, umerâ önünde İbn Teymiyye hakkında suçlamalarına başladı. İbn Teymiyye onun suçlamalarına cevap vermek yerine ayağa kalktı ve orada bulunanlara hitap etmeye başladı. Bunun üzerine Başkadı Zeyneddin Ali b. Mahlûf, İbn Teymiyye'ye bağırarak şunları söyledi: *Seni buraya bize konuşma yapman için değil senin adına açılan dava için getirdik.* Bunun üzerine İbn Teymiyye, Başkadı'ya karşılık olarak *sen bana düşmanlık ediyorsun senin benim hakkımda hüküm verme kararın caiz değildir* diye karşılık vermesi üzerine Başkadı, İbn Teymiyye'nin tutuklanmasını emretti. O ve kardeşi Kahire'de bulunan Deylem Hapishanesi'ne gönderildiler¹⁰⁵⁹.

1307/1308 (707) yılında İbn Teymiyye'nin izinden giden ve onun itikatlarının savunucusu olan Emir Muhennâ b. İsâ, Sultan'ın huzuruna geldi ve Sultan kendisine ihsanda bulunarak hil'at giydirdi. Emir Muhennâ, İbn Teymiyye'nin serbest bırakılması için Sultanla konuştu. Sultan onun bu isteğini kabul ederek Kal'atülcebel'de hapsedilen İbn Teymiyye'yi hapisten çıkarttı¹⁰⁶⁰. Fakat İbn Teymiyye'nin davasına devam etmesi, Mâlikî başkadısı tarafından tekrar yargılanmasına ve Suriye'ye sürgün edilerek hapsedilmesine neden oldu¹⁰⁶¹.

Serbest bırakıldığı anlaşılan İbn Teymiyye, bu sefer talâk (boşanma) meselesindeki görüşlerinden dolayı sabık Kahire Hanefî başkadısı Şemseddin el-

¹⁰⁵⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 18.

¹⁰⁵⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 18.

¹⁰⁶⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 39.

¹⁰⁶¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 40.

Harîrî'nin çabalarıyla mahkemeye bile çıkarılmadan yargılanarak hapsedildi¹⁰⁶². 1318 (718) yılında hapsedilen İbn Teymiyye'nin davası ancak iki yıl sonra 1320 (720) yılında Dımaşk'ta, Dârü's-Saâde'de görüldü ve mahkeme sonucunda tutuklanarak hapsedildi¹⁰⁶³. Bir süre sonra serbest bırakılan İbn Teymiyye, 1326 (726) verdiği bir vaazda kabirlere kutsallık atfedildiğinden dolayı buralara ziyarette bulunulmasını eleştirdi. Bu durum Dımaşk Şâfiî başkadısı Celâleddin el-Kazvîni ve diğer Dımaşk başkadılarına bildirildi. Kahire Hanefî başkadısı Şemseddin el-Harîrî'nin baktığı dava sonucunda İbn Teymiyye tutuklanarak hapse gönderildi ve onun öğretilerini destekleyen Kayyîm ise sopa cezasına çarptırıldı¹⁰⁶⁴.

1372 (774) yılında ise Kahire Mâlikî başkadısı Burhâneddin el-İhnâî'nin meclisinde bir takım kötü işlere karıştığı tespit edilen İbn Suveyrât yargılandı ve davadan çıkan karar sonucunda ölüm cezasına çarptırıldı¹⁰⁶⁵.

4.1.2.2. Miras Davaları

Memlûk Devleti'nde miras davaları ile alakalı mahkemeler de görülmektedir. 1297/1298 (697) yılında bakılan bir miras davasında Emir Mengü Timur, Kahire Şâfiî başkadısı Takiyuddin İbn Dakîku'l-İd'den davanın kendisinin istediği şekilde sonuçlandırılması istedi. Mengü Timur, Baıkadı'dan vefat eden bir tacirin erkek kardeşinden başka bir varisinin olmadığını ve miras hakkının da bu bilgi doğrultusunda oluşturulmasını istedi. Fakat Baıkadı Mengü Timur'un isteğini yerine getirmedi ve ikili arasında bu dava hususunda elçiler gidip geldi. Baıkadı'yı ikna etmek adına Mengü, Hâcib Emir Kurt'u aracı olarak gönderdi. Kurt, Baıkadı'ya Mengü Timur'un şahitliğiyle bahsi geçen tacirin erkek kardeşinin varis olarak tanınmasını için ikna etmeye çalıştı. Takiyuddin İbn Dakîku'l-İd, Kurt'a dönerek: *Mengü Timur'un şahitliğine nasıl güveneyim*. Kurt, Baıkadı'ya: *Siz hiç adil davranmıyorsunuz* diyerek cevap verdi. Kurt'un bu sözleri üzerine Baıkadı oldukça sinirlenerek şunları söyledi: *Bizlerin böyle bir şey yapması caiz değil, sizler kim oluyorsunuz ki bizlerden böyle şeyler isteyebiliyorsunuz*. Kurt bu hadisenin ardından

¹⁰⁶² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 185.

¹⁰⁶³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 212; Nüveyri, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 172.

¹⁰⁶⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 273; Nüveyri, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 222.

¹⁰⁶⁵ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 45.

Başkadı'yı ikna etmek için üç kez daha yanına gidip geldi. Başkadı Kurt'a: *Bu isteğinizi şeriatla tespit edebileceğiniz bir kanıtınız yoksa ben Allah'ın adını kullanarak hiçbir şey hakkında hüküm vermem* diyerek Kurt'un bütün ikna çabalarını boşa çıkardı.

Bu cevap üzerine Kurt, Mengü Timur'un yanına döndü ve siz bu işi ancak Başkadı ile yüz yüze görüşerek çözebilirsiniz dedi. Hidme gününde Başkadı Kal'atülcebel'deki Dârü'n-Niyâbe'den geçerken Mengü Timur ise şibbâkta oturuyordu. Mengü, Kurt ile birlikte Başkadı'nın arkasından giderek ona şunu söylediler. *Emirler ve oğlun senin hizmetinde toplansınlar. İkiisi ısrar etmeye devam edince Başkadı Mengü Timur'a bakmaya dahi tenezzül etmeyerek sen bana itaat etmek zorunda değilsin* diye karşılık verdi¹⁰⁶⁶.

Mengü Timur'un ısrara devam etmesi üzerine Başkadı oldukça hiddetlenerek: *Sizin yanınızda istifa ediyorum sen benim yerime makama başka birini tayin et* diyerek oldukça kızgın bir şekilde yanlarından ayrıldı. Evine dönen Başkadı, kendi adına hüküm veren bütün memurlarına durumu izah ederek onları da azletti. Bu olaylardan daha sonra haberdar olan Sultan, Mengü Timur'a oldukça kızdı ve Başkadı'yı huzuruna çağırdı. Başkadı ise Sultan'dan özür dileyerek teklifi geri çevirdi. Sultan Başkadı'yı ikna etmek amacıyla eş-Şeyh Necmeddin Muhammed ve et-Tevâşi Murşidî'yi gönderdi. Bu ikili Başkadı'yı ikna edene kadar yanından ayrılmadılar ve sonunda Başkadı'yı Sultan'ın huzuruna çıkmaya ikna ettiler. Sultan Başkadı'yı karşılamak için ayağa kalktı ve kendisinden tekrar makamına dönmesini istedi. Sultan'ın bu nazik tutumuna oldukça ilginç bir hareketle karşılık veren Başkadı, kendisine ayrılan ipek örtülü yere ketenden bir kumaş sererek oturdu. Çünkü Başkadı ipekten ve buna bağlı olarak gösterişten hiç hoşlanmıyordu. Sultan ise onun bu hareketini görmezden gelip kendisine saygıda kusur etmeyerek başkadılık görevine geri dönmesini sağladı. Sonra Başkadı Sultan'a dönerek oldukça iğneleyici bir tavırla: *Yâ Seyyidî, sen oğlun olarak gördüğün Mengü Timur'un tarafını tutuyorsun* dedi. Mengü Timur ise orada bulunanlar arasındaydı ve hiçbir şeyi üstüne alınmadı. Başkadı, bir süre Mengü Timur'a bakarak üç defa daha aynı cümleyi tekrar etti ve Sultan'ın huzurundan ayrıldı.¹⁰⁶⁷

¹⁰⁶⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 848.

¹⁰⁶⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 849.

4.1.2.3. İş Davaları

Liyakate uymayarak haksız yere yapılan makam atamaları da Memlûk mahkemelerinde görülen davalar arasında gelebiliyordu. 1337/1338 (738) yılında Zeyneddin Ömer b. el-Ketânî'nin ölümü üzerine Nâzirü'l-Mâristân Emir Alameddin Sancar el-Câvelî, Şehabeddin Ahmed el-Ascedî'yi Beyne'l-Kasreyn'de bulunan Kubbetü'l-Mansûriyye'deki hadis derslerine müderris olarak tayin etti. Bu atamaya ilim erbabından bir gurup ve kadılar karşı çıktı. Onun bu konu ile alakalı donanımını eleştirip, kendisi hakkında bir şikayet dilekçesi yazıp Sultan'a gönderdiler. Bu dilekçe Dârü'l-Adl'de Sultan'ın meclisinde okununca, Sultan en-Nâsir Muhammed başkadılara bu konu hakkındaki şikayetlerini sordu. Şâfiî başkadı İzzeddin b. Cemâa Şehabeddin Ahmed el-Ascedî'yi hemen eleştirmeye başladı. Emir Alameddin Sancar el-Câvelî, Başkadı'ya karşı çıkararak Şehabeddin Ahmed el-Ascedî'yi övmeye başladı. Sultan bu konu ile alakalı Mansûriyye medresesinde bir davanın daha görülmesini emretti. Başkadıların ve fakihlerin de hazır bulunduğu davada Şehabeddin Ahmed el-Ascedî'yi küçük düşürmek için pek çok kişi Emir Alameddin Sancar el-Câvelî'ye karşı geldiler. Rükneddin Muhammed b. Karî'î Fatıha duasını Şehabeddin Ahmed el-Ascedî'nin üç kere makamla okuduğunu iddia ederek onu eleştirdi. Kahire Hanefî başkadısı Hüsameddin el-Gûrî Şehabeddin Ahmed el-Ascedî'nin tarafını tutarak kendisinin bu vazifede yeterlilik ile ilgili hükmü ben veriyorum demesi üzerine Şâfiî başkadısı İzzeddin b. Cemâa ile arasında şiddetli bir tartışma yaşandı. Bu tartışma nedeniyle iki başkadının arası dahi açıldı. Hüsameddin el-Gûrî, el-Ascedî'nin derslere girmesi için Devâdâr Tâcâr'dan yardım bile istedi. Fakat Sultan başkadı İzzeddin b. Cemâa'nın tavsiyelerini dinleyerek el-Ascedî'nin derslere girmesini engelledi¹⁰⁶⁸.

1351 (752) yılında Kahire başkadılarının hazır bulunduğu bu davanın gelişim aşaması şu şekilde seyretti: Ziya Yusuf eş-Şâmî'ye hil'at giydirildi ve İbn Atrûş yerine Kahire Muhtesibi ve Nâzirü'l-Mâristân olarak tayin edildi. Bu atama Emir Bayboğa et-Tatar'ın desteğiyle de gerçekleşti. İbn Atrûş'un görevden azledilme nedeni ise Vezir İbn Zenbûr'a küfür etmesi ve onu aşağılamasıydı. Ziya Yusuf eş-Şâmî, Mâristân'ın hasılatını ortaya koyduğu vakit kasada hiçbir şey olmadığını fark etti ve bu hadise ile ilgili bir şikayet dilekçesi hem Emir Bayboğa et-Tatar'a hem de buranın nâibine

¹⁰⁶⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 449.

yazıldı. Aldığı dilekçe gereği nâib dört başkadı ile birlikte hastaneyi teftişe gitti. İbn Atrûş çağrıldı ve vakıf bilgilerinin bulunduğu kitap da getirildi. Kitaptaki sarıklıların nasıl davranmaları, hesap bilgileri ve mesleklerini nasıl icra etmeleri ile bilgiler okundu. Ziya Yusuf eş-Şâmî, İbn Atrûş'a dönerek şunları söyledi: *Sen de duydun vakfa sahip olan kişilerin hangi bilgilere sahip olması gerektiğini. Sen avamsın, sıradansın, çorap ve eldiven satan biri olarak tanınıyorsun ve aranan vasıfların hiçbirine sahip değilsin.* İbn Atrûş'un okuması için önüne bir sayfa konuldu. Bu sırada fakihlerden biri ayağa kalkarak: *İbn Atrûş'un bilgisini tespit etmek için kendisine sorular sormak istediğini* dile getirdi¹⁰⁶⁹.

Nâib mecliste bulunan insanlara: *Ey insanlar bu adam avam ve biz hata yaptık bunun sadece üstünde elbise var* dedi. Bütün bu olanlar üzerine İbn Atrûş, hesap işlerini bilmediğini ve mübâşirlik uygulamasından da aciz olduğunu itiraf etti ve bir daha da bu görevi asla yapmayacağına dair mecliste bulunanlara söz verdi¹⁰⁷⁰.

Memlûk Devleti'nde başkadıların arasında makam atamaları nedeniyle meydana gelen anlaşmazlıkları çözmek amacıyla sultanın başkanlık ettiği mezâlîm davaları da görülürdü. Bu davalara ilk örnek 1452 (855) yılında görülmektedir. Dımaşk Şâfî başkadılarından Cemâleddin el-Bâ'ûnî ve Şâfî başkadısı Sırâceddin el-Hımsî arasında yaşanan anlaşmazlık çözülmek üzere Kahire'ye nakledildi. Kal'atülcebel'de bulunan Dehîşe'de Sultan'ın başkanlık ettiği ve Kahire başkadılarının hazır bulunduğu davada, Sırâceddin el-Hımsî azledildi ve Dımaşk Şâfî başkadılığına Cemâleddin el-Bâ'ûnî atandı¹⁰⁷¹.

4.1.2.4. Yetim Malları ile Alakalı Davalar

Yetim mallarıyla alakalı anlaşmazlıklar başkadıların baktıkları davalar arasında gelmektedir. 1338/1339 (738) yılında Emîn el-Hükm yetim mallarının mülklerini satın aldı. Bunu üzerine el-Alam el-Karârî, Bedreddin'den satın aldığı bu malların vergisini istedi. İkili bu hususta bir anlaşmaya varamayınca davalık oldular.

¹⁰⁶⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 835.

¹⁰⁷⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 836.

¹⁰⁷¹ İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 243.

Kahire Şâfîî başkadısı İzzeddin b. Cemâa'nın baktığı davada el-Alam el-Karârî'nin haddini aşması neticesinde Başkadı kendisini tazir cezasına çaptırdı¹⁰⁷².

4.1.2.5. Boşanma Davaları

Memlûk Devleti'nde boşanma davaları başkadıların meclislerinde baktıkları hukukî anlaşmazlıklar arasında gelmekteydi. 1341/1342 (742) yılında Kahire Hanefî başkadısı Hüsameddin el-Gûrî, kocasını şikayet eden bir kadının davasına baktı. Kadının iddiası kendisine evlilik mihrinden kararlaştırılan her sene kocasının ona ödemesi gereken bin dinar ve alması gereken elbiseyi almadığı yönünde idi. Kadını haklı bulan Başkadı, kadının yanında bulunan babasına dönerek onu sert bir şekilde azarladı¹⁰⁷³.

Başkadı dava sonucunda kadının kocasının tutuklanmasını emretti. Bu karar karşısında kadının kocası Başkadı'ya: *O şarkıcı Bağdâdiye mi ki ben o parayı kendisine vereyim.* Bunun üzerine Başkadı: *Sakın!! Senin aklın başında mı? Ben kendisini Bağdâdiye'den daha üstün tutuyorum ve ben kendisini koruyacağım.* Başkadı nakîbine kadını buradan alıp kendisinin tabakasına yerleştirmesini emretti ve kadın burada kocasıyla barışana kadar kaldı¹⁰⁷⁴.

Başkadı Hüsameddin el-Gûrî'nin davalara bakış tarzının hem ilginç hem de oldukça profesyonel olduğu görülmektedir. Şöyle ki; davalı ve davacı meclisine başvurduğu vakit, tarafları ayrı ayrı dinler ve yanındaki memura tarafların beyanlarını ayrı ayrı yazmasını emrederdi. Şâhitler çok olursa da aynı taktiği uygular ve onları tek tek dinlerdi¹⁰⁷⁵.

4.1.2.6. Vakıflarla Alakalı Davalar

Vakıflar, İslâm medeniyetinde önemli bir hayır müessesesi olarak İslâm devletlerinin sosyal, ekonomik, kültürel hayatında oldukça etkili olmuştur. Memlûk Devleti'nin sosyo-kültürel hayatında da oldukça önemli olan vakıflar, kimi zaman meclislerde dava konusu olarak görülüyordu. Genellikle vakıfların hukuka aykırı

¹⁰⁷² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 458.

¹⁰⁷³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 611; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 138.

¹⁰⁷⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 611.

¹⁰⁷⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 612.

olarak el değiştirmesi ya da satılmak istenmesinden kaynaklı olarak görülen bu davalar Memlûk Devleti'nde çeşitlilik gösterebiliyordu.

1353 (754) yılında Emir Sargatmış, İbn Zebûr'un vakıflarının satılması ile ilgilenmeye başladı. Bu satış işlemine Nakîbü'l-Eşrâf eş-Şerif Şerafeddin b. Muhammed ve eş-Şerîf Ebü'l-Abbâs Emir Sargatmış'a yardım ettiler ve kendisine vakıfla alakalı olarak ihtiyaç duyduğu bilgileri de verdiler. Şöyle ki; Sultan en-Nâsır Muhammed, Kerimeddin el-Kebîr tutuklandığı vakit onun vakıflarını satın almak istedi. Fakat Bedreddin b. Cemâa buna izin vermedi. Bunun üzerine Sultan, Kerimeddin el-Kebîr'in mal varlığına kendi parasıyla yaptığını ispat etmesi için birini görevlendirdi. Kerimeddin el-Kebîr'in mal varlığını Sultan'ın parasıyla yaptığı ispat edilince Sultan kanuni yolla vakıfları kendi üstüne alarak bu vakıflara el-Vakfu'n-Nâsırî adını verdi¹⁰⁷⁶.

Sultan hidme gününde Kal'atülcebel'de Dârü'l-Adl'de bütün başkadıların hazır bulunduğu vakit Emir, kendilerine İbn Zebûr'un vakıfları ile alakalı konudan bahsetti. Şâfiî başkadısı İzzeddin b. Cemâa, Emir'e şiddetle karşı çıkarak kızdı. Bu konuda İzzeddin b. Cemâa'yı Muvaffakaddin Abdullah destekledi. Bu tepkiye Emir Sargatmış'ın cevabı ise çok sert bir biçimde oldu: *Senin bu kötülüğün yüzünden ülke harap oldu yâ Kadı*. Kerimeddin el-Kebîr'in vakıfları ile alakalı ikisi arasında ciddi bir tartışma alevlendi. Kerimeddin'in vakfı Sultan'a devredildi, çünkü kendisinin bu vakıfları Sultan'ın hazinesini kullanarak elde ettiği tespit edilmişti¹⁰⁷⁷.

İslâm fıkında bunun haricinde, kişinin kendi imkanlarıyla kurduğu veya birine hediye olarak verilen vakıf da asla alınamazdı . Bunun üzerine Sargatmış Peygamber soyundan gelen iki şerifin kendisine anlattıklarını aktarması neticesinde Başkadılar bu iki şerifin dediklerine karşı çıkarak Sargatmış'a şunu dediler: *Eğer bizimle bu konuda araştırma yaparsan biz de sana bu konunun çözümü ile ilgili yardımcı oluruz. Sana bu konuyu kim anlattıysa gelsin beraber tartışalım çünkü bu kişilerin bu şekilde konuşmalarının amacı başkalarının mal varlığına el koyma isteğinden başka bir şey değildir*. Bütün bu anlaşmazlıkların ve çekişmelerin arkasında aslında Sultan'ın annesi bulunmaktaydı. Sultan'ın annesi İbn Zebûr'un vakıflarının yönetimini istiyordu. Kendisi zaten bu isteğini başkadılara iletmişti. Fakat başkadılar Sultan'ın annesini bu

¹⁰⁷⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 888.

¹⁰⁷⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 888.

durumun doğuracağı kötü sonuçlardan korkutarak kararından vazgeçirmeyi başarmışlardı¹⁰⁷⁸.

1381/1382 (783) yılında bir vakıf nedeniyle Emirü'l-Kebîr Berkûk'un huzurunda bir meclis toplandı. Bu mecliste büyük ihtimalle davanın sonucuyla alakalı çıkan anlaşmazlık nedeniyle Şâfîî başkadısı Burhâneddin İbrahim b. Cemâa, Mâlikî başkadısı Alameddin Süleyman el-Beysâtîye kızarak kendisini herkesin huzurunda aşığıladı. Bu gelişme neticesinde Alameddin Süleyman el-Beysâtî başkadılıktan azledildi¹⁰⁷⁹.

4.1.2.7. Siyasî-Askerî Davalar

Memlûk Devleti'nde emirler ile ilgili birtakım davalar görülmektedir. 1390/1391 (793) yılında Kahire Mâlikî başkadısı Şemseddin Muhammed er-Rekrâkî'nin meclisine Emir Altınboğa el-Halebî ve Üstâddâr Emir Cenktimur'un devâdârı olan Altınboğa getirilerek bilinmeyen bir nedenden dolayı yargılandılar. Yargılanma sonucunda ölüm cezasına çarptırılan bu ikili tutuklanarak Hizanetü'ş-Şimâ'îl hapishanesine götürüldüler¹⁰⁸⁰. Ölüm emri gerçekleştirildikten sonra bu iki emirin boyunları vuruldu ve başları mızraklara saplanarak Kahire'de teşhir edildiler¹⁰⁸¹.

1431 (834) yılında Sultan, Nureddin Ali isimli birinin durumunu görüşmek üzere dört başkadıyı çağırdı. Sultan'ın başkanlığında yapılan davada Nureddin Ali'nin durumunun araştırılması üzerine Kahire Mâlikî başkadısı Şemseddin Muhammed el-Beysâtî görevlendirildi. Başkadı'nın yaptığı araştırma neticesinde Nureddin Ali'nin idam edilmesine karar verdi. Kendisi öldürülmeden önce devenin üzerine bindirilerek Kahire, Fustat ve Bulâk'ta teşhir edildi. Kendisi devenin üzerinde teşhir edilirken şu ilan edildi: *Bu ceza düşman topraklarına silah götürenlere ve dinle oynayanlara verilir.* Teşhirin ardından Beyne'l-Kasreyn'de bulunan Sâlihiyye medresesinin penceresinin altında Nureddin Ali'nin boynu vuruldu. Makrîzî bu hadiseden oldukça

¹⁰⁷⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 889.

¹⁰⁷⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 443.

¹⁰⁸⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 739.

¹⁰⁸¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 742.

etkilenmiş olacak ki; bu olayın oldukça görülmeye değer bir gün olduğunu ve Allah'ın kullarını böyle bir akıbetten koruması gerektiğini dile getirmiştir¹⁰⁸².

1438/1439 (842) yılında Sultan'ın başkanlığında, dört başkadının da hazır bulunduğu Ka'latülcebel'de bulunan Kasr'da görülen mecliste İskenderiye'de hapiste bulunan Berkûk'un memlûklerinden biri olan Korkmaz Şabani'nin davası görüldü. İtaatten çıktığı için Kahire Mâlikî başkadısı tarafından yargılanarak İskenderiye'ye hapse gönderilen Korkmaz Şabâni, tekrar yargılanmasının ardından verilen hüküm gereği kılıçla defalarca vurularak öldürüldü¹⁰⁸³.

4.1.2.8. Arazi (Mülk) Davaları

Memlûk kaynaklarında arazi davaları, arsa gibi taşınmaz bir malın kanuna aykırı olarak mülk edinilmesi ve konut olarak inşa edilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kanuna aykırı olarak inşa edilen bu binaların yıkılması Memlûk mahkemelerini işgal eden hadiseler arasında gelmektedir. Bu duruma en güzel örnek 1439 (842) yılında eş-Şeyh Zeyneddin Ebû Hureyre'nin Tolunî Cami'nin bitişiğinde yaptırdığı evin yıkılmasıdır. Hureyye camilere yakın olmayı ve camilerin çevresinde yaşamayı seviyordu. Kendisi aynı zamanda bahsi geçen caminin şeyhi ve hatibi idi. Kendisi caminin yanındaki arsayı kiralayarak 1378/1379 (780) yılında buraya bir ev yaptı ve caminin duvarını kullanarak eviden camiye giden bir yol inşa etti. Namaz vakitlerinde bu yoldan camiye kolaylıkla geçebiliyordu. Kendisi daha sonra çalıştığı yerin karşısına caminin duvarına yuvarlak bir kemer yaptırdı. Ayrıca evi için sarnıç ve binek hayvanları için ise ahır inşa ettirdi. Bunun üzerine insanlar ayaklandılar. Kendisi ile alakalı çokça şikayet dilekçesi sunuldu. Fakat kendisi bu bina ile ilgili icazet almıştı. Bu durum çok uzamasına rağmen evi oğullarına vakıf olarak bıraktı. Bu durum şer'î açıdan uzun tartışmalara neden oldu. Hatta her sultanın döneminde uzun meclisler toplandı. Fakat kadılar yıkılması ile ilgili karar vermediler. Çünkü kendisinin ve oğullarının elinde ilim sahiplerinin ve kadıların bu binanın yıkılamayacağı ile ilgili verdikleri fetvalar vardı. Bu durum en sonunda Sultan'ın bizzat eş-Şeyh Zeyneddin Ebû Hureyre ve oğulları hakkında bir tutanak çıkarmasına kadar devam etti¹⁰⁸⁴.

¹⁰⁸² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 797.

¹⁰⁸³ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 65.

¹⁰⁸⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1106.

Sultan bu konuyla ilgilensinler diye başkadıları pek çok kere görevlendirdi. Fakat evin yıkılma işlemi bir türlü başlamadı. Bu hukukî anlaşmazlık Kahire Mâlikî başkadısı Şemseddin Muhammed el-Beysâtî'nin konu hakkında hüküm vermesiyle son buldu. Şemseddin Muhammed el-Beysâtî ve diğer başkadılar Sultan'ın huzurunda yapılan bir mecliste toplandılar ve eş-Şeyh Zeyneddin Ebû Hureyre hakkındaki şikayetler dile getirildi. Evin üzerinde bulunduğu arsanın kirası çoktan son bulmuştu ve bu nedenle evin yıkılması talep edildi. Bunun üzerine Başkadı Şemseddin Muhammed el-Beysâtî evin yıkılması ile ilgili hüküm verdi. Başkadı yıkım esnasında da hazır bulundu¹⁰⁸⁵.

4.1.2.9. Yolsuzluk Davaları

Memlûk Devletin'nde yolsuzluk olayları meclislerde çözüme kavuşturulması gereken hukuki anlaşmazlıklar arasında gelmektedir. Buna göre 1450/1451 (854) yılında Sultan yolsuzluk olaylarına karıştığı tespit edilen Ebü'l-Hayr en-Nehhâs'a kızdı. Onun yargılanmasını istedi. Ebü'l-Hayr en-Nehhâs'ın yargılanması için Kahire Şâfîî başkadısı Şerafeddin Yahya el-Münâvî'nin evinde yapılacak olan meclise gönderdi. Yapılan duruşmada Şerafeddin el-Ansârî kendisine isnat edilen suçlamaları okudu ve onun ölüm cezasına çarptırılmasını istedi. Ebü'l-Hayr en-Nehhâs'a öfkeli olan halk bu haber karşısında oldukça sevindi. Ebü'l-Hayr en-Nehhâs Sâlihiyye medresesine nakil edildiği vakit halk tarafından taşlandı. Şerafeddin bu suçlamaları bir kez de Sultan'ın huzurunda okudu. Oldukça uzun süren bu davada Sultan onun mal varlığını talep etti. Üzerine zimmetli pek çok mal olduğu tespit edilen Ebü'l-Hayr en-Nehhâs'ın mallarına biçilen fiyat elli bin dinar idi. Bu mallar arasında değerli kumaşlar, ticarî ürünler, samanlar ve memlûkler bulunmaktaydı¹⁰⁸⁶.

Davanın ardından tekrar Kahire Mâlikî başkadısı Veliyuddin es-Sinbâtî tarafından yargılanan Ebü'l-Hayr en-Nehhâs, Sultan Çakmak'ın emriyle Deylem hapishanesine gönderildi¹⁰⁸⁷. Fakat kısa bir süre sonra hapishaneden çıkarılan Ebü'l-Hayr en-Nehhâs, Kahire Şâfîî başkadısı Şerafeddin Yahya el-Münâvî'nin evine tekrar

¹⁰⁸⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1106.

¹⁰⁸⁶ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 280.

¹⁰⁸⁷ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 281.

yargılanmak için götürüldü. Burada yargılanan Ebü'l-Hayr en-Nehhâs, ölüm cezasına çarptırıldı¹⁰⁸⁸.

eş-Şeyh Kavvâmeddin, 1450 (854) yılında sahte para bastırıldığı gerekçesiyle Sultanın başkanlık ettiği ve dört başkadının da hazır bulunduğu bir mecliste yargılandı. eş-Şeyh Kavvâmeddin bütün bu iddiaları reddetmesine rağmen tazir cezasına çarptırılarak Kale'nin burçlarına çıkarıldı. Kendisinin burçlara çıkarıldığı esnada Kahire sokaklarında ise şu ilan ediliyordu: *Bu ceza sahte para bastıranlara uygulanmaktadır*. Duyurunun ardından eş-Şeyh Kavvâmeddin Makşere'ye götürülerek hapsedildi¹⁰⁸⁹.

4.1.2.10. Vergi Davaları

Memlûk Devleti'nde vergiler ile alakalı davalar da görülmektedir. 1470 (875) yılında Sultan'ın huzurunda Kal'atülcebel'de dört başkadının hazır bulunduğu bir meclis toplandı. Bu mecliste Katyâ, Habeş, Buhayre ve Atruş bölgelerinden alınan vergilerin kaldırılması kararı alındı. Alınan kararın Kahire'ye Şâfiî başkadısı tarafından ilan edilmesi emredildi¹⁰⁹⁰.

4.1.3. Memlûk Yargı Sistemine İhlaller

1352/1353 yılına gelindiği zaman Burcî Memlûkler döneminde yargı sisteminde birtakım değişikliklerin meydana geldiği görülmektedir. Memlûk Devleti'nde Siyâset-i Şer'iyeye¹⁰⁹¹ göre borç ve aile hukuku ile ilgili davalara başkadılar bakardı. Fakat Sultan el-Melik es-Sâlih Selâhaddin (1351-1354) döneminde bahsi geçen bu davalara Hâciblerin bakmaya başladıkları görülmektedir. Sözlerine Memlûk Devleti'nde daha önce böyle bir uygulamanın yapılmadığı ve Hâciblere böyle bir yetkinin verilmemesiyle başlayan Makrîzî, bu değişikliğin sebebinin ise Dârü'l-Adl'de davaları görülen Acemli tüccarlar olduğunu da belirtmektedir¹⁰⁹². Makrîzî'nin bu yeni

¹⁰⁸⁸ İbn İyâs, *Bedâi'ü 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 281.

¹⁰⁸⁹ İbn Tağriberdî, *Havâdisü 'd-dühûr*, Cilt 1, s. 264.

¹⁰⁹⁰ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü 'l-emel*, Cilt 1/6, s. 430.

¹⁰⁹¹ Devlet yönetiminde kamu hukuku alanında dine ve şariat ilkelerine ters düşmeyecek düzenlemeler ve bu minvalde uygulamalar yapma yetkisi anlamına gelen Siyâset-i Şer'iyeye hakkında yararlı bilgi için bakınız. H. Yunus Apaydın, "Siyâset-i Şer'iyeye", *DİA*, Cilt 37, (2009), s. 299-304.

¹⁰⁹² Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 863.

uygulamadan ayrıntıları ile bahsetmesi aslında oldukça makul olduğu görülmektedir. Memlûk Devleti'nde askeri sınıfa mensup olan hâciblerin önemli kişileri ve elçilik heyetlerini karşılayıp Memlûk sultanlarının huzuruna çıkarmalarının yanında Divânü'l-Mezâlim'de asli görevliler arasında buldukları ve aynı zamanda Mezâlim'de askeri ve idarî davalara bakma yetkilerinin oldukları görülmektedir¹⁰⁹³. Örfî yetkilerinin dışında ve şer'î davalar arasında bulunan böyle bir davanın hâcibin yetkisi altına verilmesi durumu oldukça ilginç kılmaktadır.

Bahsi geçen bu davaya göre Acemli tüccarlar Moğolların baskıları sonucunda ülkelerini terk ederek Memlûk topraklarına iltica ettiler ve ticarî mallarının bir kısmını Kahireli tüccarlara sattılar. Kahireli tüccarlar ise aldıkları malların parasını Acemlilere ödemedi malları yeniden satışa çıkardılar. Kahireli tüccarlar Hanefî başkadısı Cemâleddin İbnü't-Türkmânî'ye parayı ödemeyeceklerini dile getirdiler ve akabinde Başkadı tarafından hapse atıldılar. Aralarından bazıları ise iflas ettiklerini bildirdiler. Bunun üzerine Acemli tüccarlar durumu Sultan el-Melik es-Sâlih Selâhaddin'e şikayet ettiler. Sultan bu hadiseden oldukça rahatsız olmuş olacak ki, Cemâleddin İbnü't-Türkmânî'nin ticarî davalara bakmasını yasakladı ve bu davaya Hâcib Emir Gürcü'nün bakmasını emretti¹⁰⁹⁴.

Hâcib hemen hapisanede bulunan Kahireli tüccarların serbest bırakılmasını emrederek onları Kahire valisinin yardımcılarının yanına gönderdi. Kahireli tüccarlar burada gördükleri işkence sonucunda borçlarını Acemli tüccarlara ödemeyi kabul ettiler. Davanın bu şekilde çözülmesinin ardından Makrîzî'nin ifadesiyle o günden itibaren Mısır ve Suriye'de Hâcibler insanlar arasında da davalara bakmaya başladılar¹⁰⁹⁵.

Yine Makrîzî'nin kayda geçirdiklerinden yola çıkarak Sultan el-Melik el-Eşref Şaban'ın nâibi Devâdar Emir Akdemir el-Hanbelî'nin insanlar arasında alacak-verecek davalarına baktığı anlaşılmaktadır. 1376 (778) yılında Kahire Şâfiî başkadısı Burhâneddin İbrahim b. Cemâa, Emir Akdemir el-Hanbelî'yi yanına çağırdı. Emir Akdemir el-Hanbelî insanların aralarında geçen davalar hakkında ustâdına bilgiler

¹⁰⁹³ Aydın Taneri, "Hâcib", *DİA*, Cilt 14, (1996), s. 510; Uzunçarşılı, *Medhal*, Ankara: TTK, 1984, s. 354-356.

¹⁰⁹⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 863.

¹⁰⁹⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 863-864.

veriyordu. Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'nın ona asıl kızmasının nedeni Emir Akdemir el-Hanbelî'nin alacaklıların önünde borçluyu dövmüş olmasıydı. İbrahim b. Cemâa borçlunun bu durumuna son derece üzülmüş ve kendisini serbest bırakmıştı. Huzuruna gelen Emir Akdemir el-Hanbelî'yi meclisinde oldukça kınamış ve kendisini ulemânın önünde rencide etmişti¹⁰⁹⁶.

1400 (803) yılında Sultan Berkûk'un Emir Yelboğa es-Selâmî'nin şer'î davalara bakmasını yasaklandığı ile ilgili fermanı okundu. Fermanda aynı zamanda Yelboğa es-Selâmî'nin umerâ ve Hâciblerle alakalı davalara bakması da yasaklandı ve bu davaların sorumluluğu Nâibü'l-Gaybe Emir Temrâz'ın sorumluluğuna bırakıldı.¹⁰⁹⁷ Yelboğa es-Selâmî'nin bu davalardan men edilmesinin sebebi şu idi: Kahire Şâfîî başkadısı Cemâleddin Yusuf el-Malatî 1400 (803) yılında vefat ettiği zaman Yelboğa es-Selâmî Sultan Berkûk'a bir yazı göndererek şer'î konularda hüküm vermek için izin istedi. İsteği Sultan tarafından kabul edilen Yelboğa es-Selâmî, başkadılar gibi kendisine nakîbler tayin etti ve insanlar arasında davalara bakmaya başladı¹⁰⁹⁸. Bu duruma Emir Temrâz oldukça kızdı ve Sultan'a bu kararını iptal etmesi ile ilgili bir yazı gönderdi. Bunun üzerine Kahire'de kim Yelboğa es-Selâmî'den şikayetçi ve kim onun zulmüne maruz kaldıysa bu kişilerin Emir Temrâz'a gitmesi gerektiği duyuruldu. İnsanlar bu habere oldukça sevindiler ve Kahire'de bununla ilgili müjde davulları çalındı¹⁰⁹⁹.

İnsanların bu habere çok sevinmesi Yelboğa es-Selâmî'nin insanlar tarafından sevilmediği ve hukukî görevini ise layıkıyla yerine getiremediğinin kanıtıdır. Bu duyurunun ardından Emir Temrâz Hanefî başkadısının yardımcılarında biri olan Şemseddin Muhammed el-Barkî el-Hanefî'yi çağırdı ve onunla Yelboğa es-Selâmî'nin durumu hakkında görüştü. Yelboğa es-Selâmî'nin kötü icraatları ile ilgili tutanak tutuldu ve bu tutanak herkese ulaştırıldı¹¹⁰⁰. Hâcib Emir Mübârekşah ve Emir-i Âhûr Emir Beysak'ın araya girmesi ile ikili arasında barış sağlandı¹¹⁰¹.

¹⁰⁹⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 264.

¹⁰⁹⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1043.

¹⁰⁹⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1043.

¹⁰⁹⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1043.

¹¹⁰⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1043.

¹¹⁰¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1043.

Devâdâr el-Kebîr es-Sûdûn Min Abdurrahman'a Şâfiû başkadının nâiblerinden biri olan ve İbn Arab olarak da bilinen Cemâleddin Abdullah et-Tenbâdî hakkında bir şikayet dilekçesi sunuldu. Bu şikayette İbn Arab'ın hüküm verdiği davalarda adil olmadığı belirtiliyordu. Bunun üzerine Devâdâr, başkadı Alameddin Sâlih el-Bulkînî'ye nâibini azletmesini ve nâiblerinin sayısının onu geçmemesini de emretti¹¹⁰².

1452 (856) yılında bir Müslüman Kahire Mâlikî başkadısı Veliyuddin es-Sinbâtî'ye Çerkez tüccarlarından olduğu söylenen bir Yahudi hakkında şikayette bulunarak dava açtı. Yahudi tüccarın şer'î hükümlere göre yargılanmasını istedi. Kahire Mâlikî başkadısı tarafından yargılanmak istenen Yahudi tüccar bu yargılanmayı kabul etmeyerek hakkını istediği gibi arayabileceğini Başkadı'ya belirtti. Onun bu sözlerine kızgınlığını tercüman aracılığıyla ileten Başkadı'yı Yahudi tüccar hiç dikkate almadı. Onun bu davranışına son derece kızan Başkadı, onu dövdü ve daha sonra hapse attırdı. Kısa bir süre sonra Başkadı tarafından hapisten çıkartılan Yahudi tüccar hemen Veliyuddin es-Sinbâtî'yi Sultan'a şikayet etti. Başkadı, bu davanın şer'î bir dava olduğu ve şer'î hükümleri uyguladığını belirterek kendisini savundu. Sultan ise bu davanın şer'î bir dava olmadığını (siyâse) söyleyerek Başkadı'yı kızgınlıkla böyle bir karar almakla suçladı ve onu azarladı. Veliyuddin es-Sinbâtî'nin Makşere hapisanesinde tutuklanmasını emretti. Başkadı bunun üzerine istifa etti. Nâsır Cami'ne giderek burada bir süre kaldı ve bazı emirlerin araya girip Sultan'ı yumuşatmasının ardından tekrar makamına iade edildi¹¹⁰³.

1390 (792) yılında ise başkadıların Memlûkler tarafından ciddi bir zorbalığa maruz bırakılarak rencide edildikleri görülmektedir. 1390 (792) yılında İbn Hacer âlimlerin sarık takmalarının ve ata binmelerinin yasaklandığını; ata sadece Vezir, Sır Kâtibi, Nâzırü'l-Hâs'ın binebileceğini ve alimlerin bundan sonra sadece katıra binebileceklerini kaydetmektedir¹¹⁰⁴.

1420 (823) yılında yaşanan bir hadise üst yönetim mensupları arasında bulunan bu emirlerin başkadıları şer'î davalarda nasıl da bertaraf etmek istediklerini gözler önüne açıkça sermektedir. Sultan Şeyh el-Mahmûdî şer'î meselelerde kadılardan başka

¹¹⁰² İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 305.

¹¹⁰³ İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 366.

¹¹⁰⁴ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 402.

kimsenin hüküm vermemesini, alacaklı olan hiç kimsenin hâciblere şikayet için gitmemelerini emretti. Sultan'ın böyle bir karar alma nedenin ise Kahire Hanefî başkadısı Zeyneddin Abdurrahman et-Tefhenî ve Hâcib Emir Altınboğa el-Markabî arasında yaşanan bir gerginlikten kaynaklandığı görülmektedir. Zeyneddin Abdurrahman et-Tefhenî'nin önüne bir borç davası getirildi. Davalı kişi ise mahkemeye katılmayıp hâcibe sığındı. Davalı Başkadı'nın meclisine gitmeyi kabul etmediği gibi hâcib oldukça ileriye giderek Başkadı tarafından gönderilen elçiyi de dövdürdü. Başkadı bu hadiseyi Sultan'a iletince Şeyh el-Mahmudî bu duruma oldukça kızdı ve hâcibleri bu davalara bakmaktan men etti. Fakat Memlûk emirleri Sultan'ın bu kararından dönmesi için çok uğraştılar ve Sultan'ın bu kararından iki gün sonra hâcibler tekrar bu davalara bakmaya başladılar¹¹⁰⁵.

İbn Tağriberdî 1454 (858) yılı hadiselerinden bahsederken başkadıların bu durumunun devam ederek daha da kötüleştiğinden bahsetmektedir. Ata binen ve ata bindiği tespit edilen bütün alimler yakalanıp memlûkler tarafından kötü bir şekilde dövülüyorlardı. Hiçbir alim bu nedenle ata binmiyordu¹¹⁰⁶.

Sonuç olarak Memlûk Devleti'nde dinî, miras, boşanma, iş, yetim malları, vakıf, siyasî, arazi ve yolsuzluk gibi hususların dava konusu olacak nedenlerin başında geldiği görülmektedir. Bu konuda başkadılar tarafından bakılan davaları kendi içerisinde yukarıdaki gibi sınıflandırmak davaların gidişatını ve nedenlerini anlamak açısından oldukça elzem görülmektedir.

Örnek dava çeşitlerinden anlaşılacağı üzere, dinî davalara gerek Kahire'de ve gerekse Dimaşk'ta genellikle Mâlikî başkadısının başkanlık edip hüküm verdiği görülmektedir. Mâlikî başkadısının dışında diğer mezheplerden başkadıların bu davalara baktığına dair bir tane örneğin bulunması Mâlikî başkadılarının dinî davalarda söz sahibi olduklarını bize açıkça göstermektedir. Özellikle Allah teala ve Hz. Peygarbere saygı konusunda oldukça hassas olan Mâlikî başkadısının bu suçları işleyen kimseler için akdettiği hükmün idam cezası olduğu gözlenmektedir. İdam cezasının yanında Mâlikî başkadısının verdiği idam hükmünün uygulanmadığı nadir

¹¹⁰⁵ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 530; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 219.

¹¹⁰⁶ İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 486

de olsa görülmektedir. İdam cezasını yanında Mâlikî başkadı tazir ve hapis cezası da uygulamaktadır.

Memlûk kaynaklarında bir örneğine rastladığımız miras davalarında, büyük emirlerin Kahire Şâfiî başkadısı üzerinde baskı uygulayıp ölen kişilerin terekeleri hakkında kendi istekleri doğrultusunda karar verilmesini istedikleri görülmektedir. Ne yazık ki, bir örneğine rastladığımız bu hadise üzerinden miras davasına neden olacak etmenleri belirlemek oldukça güçtür. Fakat bu örnek ele alındığı vakit, emirlerin bu davaların açılmasında bir etken oldukları görülmektedir.

Sadece Kahire’de örneklerine rastladığımız iş davaları Dârü’l-Adl’de sultanların başkanlığında dört başkadının hazır bulunmasıyla ya da sadece dört başkadının başkanlığında gerçekleştiği görülmektedir. Bu davaların bahsetmiş olduğumuz üzere iki örnekte de haksız makam atamalarından kaynaklandığı görülmekle birlikte davaların nihai sonuca ulaştırılmasında Şâfiî başkadısının etkili olduğu görülmektedir.

Yine Kahire’de tek bir örneği bulunan ve Hanefî başkadısı tarafından bakılan bir boşanma davasında, tarafları karşı karşıya getirip başkadının mahkemesine başvurmalarına neden olan etkenin mehir olduğu görülmektedir.

Vakıf davalarında ise elimizde sadece iki örnek bulunmaktadır. Bu örneklerden birinde davanın açılma nedeni ile alakalı herhangi bir bilgi verilmemesi nedeniyle kesin bir sonuca varılmamaktadır. Ancak bu davaların açılma nedenlerinden birinin sultanların büyük emirlerden kalan ve oldukça iyi bir gelire sahip olan vakıfları kendi üstlerine geçirme girişimlerinden kaynaklandığı gözlenmektedir.

Memlûk Devleti’nde davaların bir başkadıdan alınıp diğer mezhepteki başka bir başkadıya intikal ettiği görülmektedir. 1305 (704) yılında bakılan dava, Mâlikî başkadısından Hanbelî başkadısına; 1394 yılında gerçekleşen dava ise, Mâlikî başkadısından umerânın araya girip Sultan’ın iznini almalarıyla Hanefî başkadısına sevk edilmiştir. Üçüncü dava da ise peygamber soyundan gelen bir kimseye ve onun ailesine hakaret eden birinin Mâlikî başkadısı tarafından idam cezasına çarptırılmaması neticesinde emekliye ayrılmış Mâlikî nâiblerinden biri Sultan’ın iznini alarak şahsı idam cezasına çarptırmıştır. Anlaşılan o ki Kahire’de bakılan davalarda, davaların farklı mezhepten başkadılara aktarılmasının Sultan’ın izniyle gerçekleştiği görülmektedir. Ancak Dımaşk’ta davanın bir başkadıtan alınıp diğer mezhepten bir başkadıya havale edilmesi için Dımaşk nâibinin onayının alınması gerekmektedir.

1352/1353 (753) yılında Memlûk Devleti'nde yargı sisteminde birtakım yeni uygulamaların gerçekleştiği görülmektedir. Özellikle Burcî Memlûkler döneminde 1352/1353 yılından itibaren hâcib ve devâdârların kendi sınırları dahilinde olmayan şer'î davalara bakmaya başladıkları görülmektedir. Bu durum Memlûk yargı sisteminde karışıklığı ve yozlaşmayı da beraberinde getirmektedir. Şöyle ki; bahsi geçen bu yüksek rütbeli emirler Divânü'l-Mezâlim'in asli üyeleri olmakla birlikte burada genel kamu hukuku denilen Örfî davalara bakmaktadırlar. Zamanla Memlûk Devleti'nde sultanların isteğiyle bu durumun değiştiği görülmektedir. Örfî davaların yanında şer'î davalara bakmak konusunda da oldukça istekli olan Memlûk emirlerinin amacının aslında bütün yargı sistemini ele geçirmek olduğu aşıkardır. Yaptığımız çalışmalar doğrultusunda emirlerin bunu kısmen de olsa başardıkları görülmektedir. Kaynakların bize verdikleri bilgiler doğrultusunda 1352-1452 yılları arasında Memlûk emirlerinin aile hukuku ve alacak-verecek davalarına; bunun yanında şer'î konulu diğer davalara da baktıkları anlaşılmaktadır.

Memlûk olarak satın alınan ve tibâk denilen askeri okullardan mezun olan, devletin askeri aynı zamanda bürokratik kanadını oluşturan bu zümre anlaşılan o ki memlûk olmayan, halktan gelen ve ulemâ sınıfını oluşturan başkadıların bütün yargısal yetkilerini ellerinden alarak devletin her kademesinde söz sahibi olmak istiyorlardı. Şer'î davalara bakma yetkisi verilen emirlerin tıpkı başkadılar gibi kendilerine nâibler atamaları; hatta daha ileri giderek başkadıların yetkilerini kısıtlayıp onların üzerinde baskı kurarak nâiblerinin sayılarına dahi müdahale etmeleri bu kanaatimizi desteklemektedir. Zaman zaman sultanlar tarafından yetkileri kısıtlansa dahi şer'î davalara bakmakta ısrarcı olarak bu konu ile ilgili durumu ümerâdan aldıkları destekle kendi lehlerine döndürmeyi başaran emirlerin bu tavrı Memlûk Devleti'nde iki farklı zümreyi oluşturan bu gurupları karşı karşıya getirmiştir. Özellikle şer'î konulu davaların bu iki zümre arasında el değiştirmesi yargı sisteminde birtakım karışıklıklara neden olmakla birlikte Memlûk Devleti'ndeki adalet kavramı da anlamını yitirerek yerini bir zümrenin çıkarına, çürümeye ve yozlaşmaya bırakmıştır.

4.2. İDARÎ VE DİNÎ GÖREVLERİ

Memlûk Devleti'nde başkadıların adlî görevlerinin dışında birtakım idarî ve dinî görevleri de bulunmaktaydı. Bu vazifelerin çoğu onların başkadılık görevleri esnasında Memlûk devlet ricâliyle geliştirdikleri ilişkiler sayesinde elde ettikleri görevlerdir.

4.2.1. Muhtesiblik (Hisbe)

Memlûk Devleti'nde hisbe teşkilatının başında bulunan ve hisbe faaliyetini yürütmekle görevli kişiye muhtesip (Nâzırü'l-Hisbe) denilmekteydi. Muhtesibin görevleri arasında lokantaları ve çarşı pazarları denetlemek, sakaların su tanklarını temiz tutmasını sağlamak, caddelerin temizliğini kontrol etmek, ölçü ve tartıları denetleyerek hilekârlık yapılmasını engellemek, genel ahlâkı ve kamu düzenini korumak gelmektedir¹¹⁰⁷.

Memlûk Devleti'nde *Kahire* ve *Dımaşk* başkadılarının bu vazifeye tayin edildikleri görülmektedir. Buna göre *Kahire* başkadılığında *Hanefî* ve *Mâlikî* mezhebi başkadılarının muhtesip olarak atandıkları tespit edilmiştir. Makrîzî'nin verdiği bilgiye göre 1413¹¹⁰⁸ (816) yılında Kahire Hanefî başkadılığında azledilen Sadreddin Ali İbnü'l-Ademî Kahire muhtesipliğine tayin edilmiştir¹¹⁰⁹. Makrîzî ayrıca böyle bir atamanın ilk kez gerçekleştiğini ve bundan önce hiçbir başkadıya bu vazifenin verilmeyeceğini de belirtmektedir¹¹¹⁰. Makrîzî'nin bu anlatımından yola çıkarak Kahire Hanefî başkadılarının 1413 (816) yılından sonra bu makam üzerinde denetim sağlayabildikleri gözlemlenmektedir. Bu tespitimizin doğruluğunu kanıtlayan ilk örnek Kahire Hanefî başkadısı Bedreddin el-Aynî'nin atamasıyla karşımıza

¹¹⁰⁷ Makrîzî, *el-Hıtat*, Cilt 1, s. 463-464; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'shâ*, Cilt 4, s. 37; Cengiz Kallek, "Hisbe", *DİA*, Cilt 18, (1998), s. 138. Ayrıca Memlûk Devleti'nde hisbe teşkilatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Şeker, *Memlûklerde Hisbe Teşkilatı ve Muhtesibler (1250-1517)*, İstanbul, 2022.

¹¹⁰⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 271. Abdülbâsit el-Malatî, Makrîzî'den farklı olarak Başkadı'nın atanma tarihini 1412 (815) olarak vermektedir. Bkz. Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 239

¹¹⁰⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 259.

¹¹¹⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 259.

çıkmaktadır. 1426¹¹¹¹-1429¹¹¹² (829-833) ve 1432¹¹¹³-1437¹¹¹⁴ (835-841) yılları arasında iki kez Kahire Hanefî başkadılığına atanan Bedreddin el-Aynî, başkadılık vazifesi esnasında birçok kere Kahire muhtesipliğine de tayin edilmiştir¹¹¹⁵. İbn Hacer ise Başkadı'nın ikinci atamasında 1432 (835) yılında Kahire'nin hisbelik vazifesinden azledilip yerine Selâhaddin b. Bedreddin'in tayin edildiği bilgisini vermektedir¹¹¹⁶.

Kahire *Mâlikî* başkadılarında muhtesipliğe atanan iki ismin olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki Burhâneddin el-İhnâî'dir. 1361¹¹¹⁷-1375¹¹¹⁸ (763-777) yılları arasında Kahire Mâlikî başkadılığı görevinde bulunan Burhâneddin el-İhnâî, Kahire'nin muhtesiplik vazifesini de yürütmüştür¹¹¹⁹. Şemseddin Muhammed el-Beysâtî de Kahire muhtesipliğine tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir. 1420¹¹²⁰-1439¹¹²¹ (823-842) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Şemseddin Muhammed el-Beysâtî, Sadreddin b. el-Acemî'nin azledilmesinin ardından Kahire muhtesipliğine getirilmiş ve kısa bir süre sonra muhtesiplik vazifesinden azledilmiştir¹¹²².

Dimaşk başkadılığında ise sadece *Hanefî* mezhebine mensup başkadıların, başkadılık görevlerinin yanında muhtesipliğe de atandıkları görülmektedir¹¹²³. Bu bilgiden istinaden Dimaşk Hanefî başkadılarında muhtesipliğe atandığını tespit ettiğimiz ilk ve tek isim Necmeddin b. Kadı Bağdâd'dır. 1442¹¹²⁴-1443¹¹²⁵ (846-847)

¹¹¹¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 717; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 432.

¹¹¹² İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 432; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 264.

¹¹¹³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 867; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 432; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 307.

¹¹¹⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1060; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 432. Abdülbâsit el-Malatî, diğer müelliflerden farklı olarak Başkadı'nın azil tarihini 1438 (842) olarak kaydetmektedir. Bkz. Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 45.

¹¹¹⁵ İbn İyâs, *Bedâi'ü'z-zühür*, Cilt 2, s. 292.

¹¹¹⁶ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 476.

¹¹¹⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 76; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 40; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 89.

¹¹¹⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 257; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 264; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 109.

¹¹¹⁹ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 34.

¹¹²⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 528; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 4, s. 125.

¹¹²¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1112; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 69-70.

¹¹²² İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 248.

¹¹²³ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 34.

¹¹²⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 219; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 489.

¹¹²⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 220; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 489.

yılları arasında Dımaşk Hanefî başkadılık makamında bulunan Necmeddin b. Kadı Bağdâd'ın başkadı tayin edilmeden önce 1440 (844) yılında Dımaşk muhtesipliğine getirildiği ve başkadılık vazifesi boyunca görevini sürdürdüğü bilinmektedir¹¹²⁶. İbn Tolun, Ebû Şâme'nin ölümünün ardından, Necmeddin b. Kadı Bağdâd'ın Vekil Beytülmâl vazifesine getirildiğini de kaydetmektedir¹¹²⁷.

4.2.2. Nâzirü'l-Mâristân

Nâzirü'l-Mâristân, Dârü'l-Adl'de vazife sahibi olmayan görevlilerden biridir. Nâzirü'l-Mâristân, hastanelerin her türlü bakımından sorumluydu. Memlûk Devleti'ndeki hastanelerin nezaretine, bazen kadılar bazen de emirler tayin edilebilirlerdi¹¹²⁸.

Sadece *Kahire* başkadılarının bu göreve getirildiği görülmektedir. Buna göre Kahire başkadılığında *Şâfiî* ve *Mâlikî* mezhebi başkadılarının Nâzirü'l-Mâristân vazifesine tayin edildikleri bilinmektedir. Bu vazifeye getirilen ilk isim Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'dır. 1371¹¹²⁹ (773) yılında Kahire Şâfiî başkadısı tayin edilen Burhâneddin İbrahim b. Cemâa, bu atamadan bir yıl sonra 1372 (774) yılında Nâzirü'l-Mâristân vazifesine getirilmiştir¹¹³⁰. 1377¹¹³¹ (779) yılında başkadılık vazifesinden azledildiği bilinen Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'nın Nâzirü'l-Mâristân vazifesinin bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir kayda rastlanılmamıştır. Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'nın ardından makama atanan ikinci başkadı Veliyuddin es-Seftî'tir. 1448¹¹³²-1448¹¹³³ (851-852) yılları arasında başkadılık vazifesini icra eden Veliyuddin es-Seftî,

¹¹²⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 220.

¹¹²⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 221.

¹¹²⁸ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ*, Cilt IV, s. 38; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına*, s. 390.

¹¹²⁹ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 28; a.mlf., *İbnâü'l gumr*, Cilt 1, s. 12; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 3, s. 189; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 328; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹¹³⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s.203.

¹¹³¹ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 30; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 76; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 132; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹¹³² İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 258; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 153; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 233.

¹¹³³ İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 167; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

Nâzırü'l-Mâristân vazifesine de getirilmiştir¹¹³⁴. Fakat Başkadı'nın görevinin bitiş tarihi ile ilgili herhangi bir malumata ulaşamamıştır.

Kahire *Mâlikî* başkadılığında ise sadece tek bir ismin bu vazifeye tayin edildiği görülmektedir. 1361¹¹³⁵-1375¹¹³⁶ (763-777) yılları arasında Kahire Mâlikî başkadısı olarak tayin edilen Burhâneddin el-İhnâî'nin Nâzırü'l-Mâristân vazifesine de getirildiği bilinmektedir¹¹³⁷.

4.2.3. Vekîl Beytûlmâl

Vekîl Beytûlmâl, Memlûk Devleti'ne ait arazilerin alım-satım işleri ile ilgilenirdi. Divan günlerinde Memlûk sultanının yanında Dârü'l-Adl'de bulunan görevliler arasında gelmektedir¹¹³⁸. Memlûk Devleti'nde Kahire ve Dımaşk başkadılarının bu vazifeye tayin edildikleri tespit edilmiştir.

Kahire başkadılığında *Şâfiî* mezhebi başkadılarından sadece Veliyuddin es-Seftî'nin bu makama tayin edildiği bilinmektedir. Buna göre 1448¹¹³⁹-1448¹¹⁴⁰ (851-852) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Veliyuddin es-Seftî, Vekîl Beytûlmâl görevine de tayin edilmiştir¹¹⁴¹. Ancak kısa bir süre sonra Veliyuddin es-Seftî, bu vazifesinden azledilmiş ve yerine Ebü'l-Hayr en-Nehhâs tayin edilmiştir¹¹⁴².

Dımaşk başkadılığında ise tıpkı Kahire başkadılığında olduğu gibi *Şâfiî* başkadıların da bu vazifeye tayin edildikleri bilinmektedir. Bu göreve getirilen ilk isim İmamüddin el-Kazvî'dir. 1297¹¹⁴³-1300¹¹⁴⁴ (696-699) yılları arasında başkadılık

¹¹³⁴ İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 153.

¹¹³⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 76; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 40; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 89.

¹¹³⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 257; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 264; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 109.

¹¹³⁷ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 34.

¹¹³⁸ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ*, Cilt IV, s. 36-37.

¹¹³⁹ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 258; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 153; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 233.

¹¹⁴⁰ İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 167; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

¹¹⁴¹ İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 153.

¹¹⁴² İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 153.

¹¹⁴³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 828; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 204; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 82; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 697; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 275; Taceddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 8, s. 310.

¹¹⁴⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 885; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s.253; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 344; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 83; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 728-729.

makamında bulunan İmamüddin el-Kazvîni, 1297 (696) yılında Vekîl Beytül-mâl görevine getirilmiş; ancak kısa süre sonra azledilmiştir¹¹⁴⁵. Takıyuddin es-Sübki' de bu vazifeye tayin edilen başkadılar arasındadır. 1338¹¹⁴⁶-1355¹¹⁴⁷ (739-756) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadılık makamında bulunan Takıyuddin es-Sübki'nin tarih verilmemekle birlikte bu göreve getirildiği bilinmektedir¹¹⁴⁸. 1481 (886) yılında Dımaşk Şâfiî başkadısı olarak tayin edilen Muhammed el-Adevî aynı zamanda Vekîl Beytül-mâl vazifesine de getirilerek Sultan el-Eşref Kayıtbây'ın mal varlığının denetimini üstlenmiştir¹¹⁴⁹. Dımaşk Şâfiî başkadılık makamına sırasıyla 1461¹¹⁵⁰-1461¹¹⁵¹ (865-866), 1461¹¹⁵²-1463¹¹⁵³ (866-868) ve 1468¹¹⁵⁴-1481¹¹⁵⁵ (872-886) yılları arasında toplamda üç kez atanan Kutbeddin el-Hayzarî'nin tarih belirtilmemekle birlikte Vekîl Beytül-mâl vazifesine tayin edildiği bilinmektedir¹¹⁵⁶.

4.2.4. Nâzirü'l-Evkâf

Memlûk Devleti'nde Nâzirü'l-Evkâf'ın görevi medrese, cami, ribat ve zaviye gibi dinî kurumların işlerini yürütmektir. Vakfedilen arazi ve akarların hepsi Nâzirü'l-Evkâf'ın göreviydi¹¹⁵⁷. Nâzirü'l-Evkâf vazifesine Kahire, Dımaşk ve İskenderiye başkadılarının tayin edildikleri tespit edilmiştir.

Kahire başkadılığında sadece Şâfiî mezhebi başkadılarının bu vazifeye tayin edildikleri görülmektedir. 1379¹¹⁵⁸-1382¹¹⁵⁹ (781-784) yılları arasında ikinci kez

¹¹⁴⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 362-366.

¹¹⁴⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 101; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 100; İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 3, s. 50

¹¹⁴⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 102.

¹¹⁴⁸ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 361.

¹¹⁴⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 179-180; İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 33.

¹¹⁵⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 176.

¹¹⁵¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 177.

¹¹⁵² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 177.

¹¹⁵³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 177.

¹¹⁵⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 177; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/6, s. 329.

¹¹⁵⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 178; İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 33; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/7, s. 283.

¹¹⁵⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 178.

¹¹⁵⁷ Keleş, "Memlûkler Döneminde", s. 314.

¹¹⁵⁸ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 30; İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 3, s. 189; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

¹¹⁵⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 468; İbn Hacer, *Raf el-Isr*, s. 31; a.mlf., *İnbâ el-Gumr*, Cilt 1, s. 254; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 190; İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*,

Kahire başkadılığına getirilen Burhâneddin İbrahim b. Cemâa, atandıktan iki yıl sonra 1381 (783) yılında başkadılıktan azledilmiştir. Kahire vakıflarının nâzırlığından da azledilen Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'nın yerine Hâcib Fahreddin el-Ayâs tayin edilmiştir¹¹⁶⁰.

Dımaşk başkadılığında ise *Şâfiî* ve *Hanbelî* mezhebi başkadılarının Evkâf nâzırlığına tayin edildikleri görülmektedir. Dımaşk Şâfiî başkadılarından bu vazifeye atanan ilk isim Necmeddin Seniyyüddeve'dir. 1280¹¹⁶¹ (679) yılında Dımaşk başkadılığına getirilen Necmeddin Seniyyüddeve Dımaşk vakıflarının nâzırlığı görevine de tayin edilmiştir¹¹⁶². 1294¹¹⁶³-1297¹¹⁶⁴ (693-696) ve 1300¹¹⁶⁵-1302¹¹⁶⁶ (699-702) yılları arasında toplamda iki kez Dımaşk Şâfiî başkadılığı vazifesine getirilen Bedreddin b. Cemâa, bu iki atamasında da Dımaşk vakıflarının nâzırlığı görevinde bulunmuştur¹¹⁶⁷.

Dımaşk *Hanbelî* başkadılarının da bu vazifeye tayin edildikleri anlaşılmaktadır. Hanbelî başkadılar arasında göreve atanan ilk ve tek isim Necmeddin b. Kudâme'dir. Necmeddin b. Kudâme, 1281¹¹⁶⁸-1290¹¹⁶⁹ (680-689) yılları arasında Dımaşk Hanbelî başkadısı olarak görev yaparken aynı zamanda Evkâf nâzırlığına ve Dımaşk Cami'ne imam olarak da tayin edilmiştir¹¹⁷⁰.

İskenderiye başkadılığında sadece *Şâfiî* mezhebinden bir başkadının Evkâf nâzırlığına tayin edildiği görülmektedir. Buna göre; 1358/1386 (787) yılında

Cilt 3, s. 189; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 173; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

¹¹⁶⁰ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 234.

¹¹⁶¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 715; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 44; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 142.

¹¹⁶² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 74.

¹¹⁶³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 803; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 175; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 80; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 343.

¹¹⁶⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 828; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 204; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 344; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 697; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 275.

¹¹⁶⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 885; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 253; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 729.

¹¹⁶⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 99; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 17.

¹¹⁶⁷ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 16.

¹¹⁶⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 686; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 77; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 274; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 17.

¹¹⁶⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 751; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 111; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 274; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 625.

¹¹⁷⁰ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 11.

İskenderiye Hanefî başkadılığı görevine getirilen Hümâmeddin Abdulvahid es-Sivâsî el-Acemî aynı zamanda İskenderiye vakıflarının nâzirliğini vazifesine de getirilmiştir¹¹⁷¹.

4.2.5. Nakîbü'l-Eşrâf

Nakîbü'l-Eşrâf, Memlûk Devleti'nde Divânü'l-Eşrâf'ın başında bulunan makam sahibidir. Nakîbü'l-Eşrâf'ın görevi Hz. Peygamber soyundan gelen kişilerin soylarını tahkik edip onlara nezaret etmektir¹¹⁷². Bu vazifeye *Dımaşk Şâfiî* başkadısı Şehabeddin b. Muhammere'nin tayin edildiği tespit edilmiştir. Buna göre 1429¹¹⁷³-1432¹¹⁷⁴ (832-835) yılları arasında *Dımaşk Şâfiî* başkadılığı görevinde bulunan Şehabeddin b. Muhammere, aynı zamanda Nakîbü'l-Eşrâf vazifesine de getirilmiştir¹¹⁷⁵.

4.2.6. Nâzirü'l-Kisve

Memlûk başkadılığında sadece *Kahire Şâfiî* başkadılığında tek bir ismin bu vazifeye tayin edildiği tespit edilmiştir. 1448¹¹⁷⁶-1448¹¹⁷⁷ (851-852) yılları arasında Kahire başkadılığına getirilen Veliyuddin es-Seftî, başkadılık vazifesinden 1448 (852) yılında Sultan tarafından azledilmesiyle birlikte Kahire'deki Kisve nâzirliği vazifesinin de sonlandırıldığı görülmektedir¹¹⁷⁸.

4.2.7. Hatiplik

Memlûk Devleti'nde Kahire, *Dımaşk* ve Halep başkadılarının bu göreve atandıkları tespit edilmiştir.

¹¹⁷¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 536.

¹¹⁷² Samira Kortantamer, "Memlûklarda Devlet Yönetimi ve Bürokrasi", *TİD*, Sayı 2, (1984), s. 44.

¹¹⁷³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 798; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 157.

¹¹⁷⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 161. Makrîzî, İbn Tolun'dan farklı olarak Başkadı'nın makamdan azil tarihini 1431 (834) olarak vermiştir. Bkz. Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 798.

¹¹⁷⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 809.

¹¹⁷⁶ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 258; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 153; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylül-emel*, Cilt 1/5, s. 233.

¹¹⁷⁷ İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 167; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

¹¹⁷⁸ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 4, s. 262; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 168.

Kahire başkadılığında *Şâfiî* ve *Hanefî* mezheplerine mensup başkadıların hatiplik vazifesine getirildikleri görülmektedir. Buna göre Kahire Şâfiî başkadıları arasında bu vazifeye tayin edilen ilk isim Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'dır. 1286¹¹⁷⁹-1293¹¹⁸⁰ (685-692), 1287¹¹⁸¹-1291¹¹⁸² (686-690) ve 1294¹¹⁸³-1296¹¹⁸⁴ (693-695) yılları arasında toplamda üç kere Kahire Şâfiî başkadılığına tayin edilen Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'ın, bahsi geçen bu zaman aralıklarında Ezher Cami¹¹⁸⁵ hatipliğine de atanmıştır¹¹⁸⁶. 1291¹¹⁸⁷ (690) yılında Kahire Şâfiî başkadısı olan Bedreddin b. Cemâa aynı zamanda Ezher Cami'nin hatiplik vazifesine tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir¹¹⁸⁸. 1302¹¹⁸⁹-1310¹¹⁹⁰ (702-710) yılları arasında ikinci kez Kahire Şâfiî başkadılığına atanan Bedreddin b. Cemâa, 1308/1309'da (708) Kal'atülcebel Cami'nin¹¹⁹¹ hatipliği vazifesine de tayin edilmiştir¹¹⁹². 1311¹¹⁹³- 1327¹¹⁹⁴ (711-727) yılları arasında ise üçüncü kez Kahire Şâfiî başkadılığına getirilen Bedreddin b. Cemâa, 1312/1313 (712) yılında Fustât'ta nehir kenarında yapımı tamamlanan Nâsırî Cami hatipliğine tayin edilmiştir¹¹⁹⁵. Ayrıca Bedreddin b. Cemâa'nın başkadılık

¹¹⁷⁹ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 222; *Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 89.

¹¹⁸⁰ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 222; *Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 89.

¹¹⁸¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 734; *Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 97; *Süyûtî, Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 168.

¹¹⁸² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 771; *Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 120; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 222.

¹¹⁸³ *Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 175; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 343; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 201; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 664; *Süyûtî, Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 168.

¹¹⁸⁴ *Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 189; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 395; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 286; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 684; *Süyûtî, Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 168.

¹¹⁸⁵ Fâtîmî halifesi Muiz-Lidînillâh'ın emriyle Fâtîmî ordusunun komutanı Cevher es-Sıkkî tarafından yapımına Kahire'de, 970 (359) yılında başlanan cami 972 (361) yılında tamamlanmıştır. Bkz. Makrîzî, *el-Hutat*, Cilt 2, s. 273.

¹¹⁸⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 744.

¹¹⁸⁷ *Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 139; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 56; *Süyûtî, Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 168.

¹¹⁸⁸ *Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 139; *Yünîni, Zeylû Mir'ât*, s. 95.

¹¹⁸⁹ *Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 122; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 144; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 81; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 16; *Süyûtî, Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹¹⁹⁰ *Nüveyrî, Nihâyet el-Ereb*, Cilt 32, s. 122; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 165; a.mlf., *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 2, s. 94; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 103; *Süyûtî, Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹¹⁹¹ Kal'atülcebel'de bulunmaktadır. 1318/1319 (718) yılında Sultan Mansûr Kalavûn tarafından inşa edilmiştir. Bkz. Makrîzî, *el-Hutat*, Cilt 2, s. 325.

¹¹⁹² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 50.

¹¹⁹³ *Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb*, Cilt. 32, s. 133; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 81; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 111; *Süyûtî, Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹¹⁹⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 89; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 147; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 182; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 277; *Süyûtî, Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹¹⁹⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 115; *Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb*, Cilt. 32, s. 148.

vazifesine getirilmeden önce hatip olarak atandığı ve bu mesleği icra ettiği bilinmektedir. Şöyle ki; Dımaşk Şâfiî başkadısı olarak atandığı vakit Bedreddin b. Cemâa'nın, 1295 (694) yılında Emevî Cami hatipliğine de tayin edilmesi bunun en önemli kanıtıdır¹¹⁹⁶. 1337¹¹⁹⁷-1358¹¹⁹⁸ (738-759) yılları arasında Kahire Şâfiî başkadılığına tayin edilen İzzeddin b. Cemâa aynı zamanda Kal'atülcebel Cami'nin hatipliklik vazifesine de getirilmiş ve 1358 (759) yılına kadar bu iki önemli vazifeyi birlikte yürütmüştür¹¹⁹⁹. İbn Hacer de hatipliğe getirilen başkadılar arasında gelmektedir. Sehavî net bir tarih vermemekle birlikte İbn Hacer'in başkadılık vazifesi esnasında Ömer ve Ezher Camileri'nin hatipliği görevini üstlendiğini belirtmektedir.¹²⁰⁰

Kahire *Haneî* başkadılarından Cemâleddin Yusuf el-Malatî'nin hatiplik görevine getirildiği görülmektedir. 1397¹²⁰¹-1400¹²⁰² (800-803) yılları arasında Kahire *Haneî* başkadılığı görevini üstlenen Cemâleddin Yusuf el-Malatî, 1398 (801) yılında Sargatmışiyye Cami'nin hatipliği vazifesine de tayin edilmiştir¹²⁰³. Başkadı'nın hatiplik vazifesinin bitiş tarihi ile ilgili bir bilgi ne yazık ki tespit edilememiştir.

Dımaşk başkadılığında ise *Şâfiî* ve *Haneî* mezheplerine mensup başkadıların hatiplik vazifesinin başına getirildikleri görülmektedir. Buna göre 1294¹²⁰⁴ (693) yılında *Dımaşk* Şâfiî başkadılığına tayin edilen Bedreddin b. Cemâa, 1295 (694) yılında *Dımaşk* Cami hatipliği görevine de getirilmiştir¹²⁰⁵. 1297¹²⁰⁶ (696) yılında Bedreddin b. Cemâa bahsi geçen bu iki vazifeden Sultan tarafından azledilmiş ve

¹¹⁹⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 809; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 182.

¹¹⁹⁷ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 2, s. 230; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 1021; Mufaddal, *en-Nechüs-sedîd*, s. 68.

¹¹⁹⁸ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 306; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹¹⁹⁹ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 1023.

¹²⁰⁰ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, Cilt 2, s. 37.

¹²⁰¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 839; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 389; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 64.

¹²⁰² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1053; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 50; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 197.

¹²⁰³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 929.

¹²⁰⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 803; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 175; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 80; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 343.

¹²⁰⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 809; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 182.

¹²⁰⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 828; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 204; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 344; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 697; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 275.

yerine İmâmüddin el-Kazvîni tayin edilmiştir¹²⁰⁷. İmâmüddin el-Kazvîni, ayrıca el-Kaymeriyye medresesinin hatiplik vazifesine de getirilmiştir¹²⁰⁸. 1300 (699) yılında İmâmüddin el-Kazvîni'nin vefat etmesiyle birlikte hatiplik görevi de son bulmuştur¹²⁰⁹. 1327¹²¹⁰ (727) yılında Kahire Şâfiî başkadılığına terfi eden Celâleddin el-Kazvîni Dımaşk'ta Emevi Cami hatipliğinden ayrılmış ve kendisinin ardından Dımaşk Cami hatîbi olarak yerine oğlu Bedreddin tayin edilmiştir¹²¹¹. Nuaymî, Celâleddin el-Kazvîni'nin başkadılık atamasıyla birlikte Âdiliyye ve Gazâliyye medreselerinin hatiplik vazifesine de getirildiğini belirtmektedir¹²¹².

Emevi Cami hatipliğine tayin edilen bir diğer isim Taceddin es-Sübki'dir. 1367¹²¹³-1370¹²¹⁴ (770-771) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadılığı vazifesinde bulunan Taceddin es-Sübki, Emevi Cami hatipliği vazifesinde de bulunmuştur¹²¹⁵. 1412¹²¹⁶ (815) yılında Dımaşk Şâfiî başkadılığına atanan Şehabeddin el-Hasbânî, aynı zamanda Dımaşk Cami hatipliğine de getirilmiştir¹²¹⁷. 1440¹²¹⁸-1443¹²¹⁹ (844-847) yılları arasında Dımaşk başkadılığı vazifesinde bulunan Şemseddin el-Venâî, başkadılığı boyunca Dımaşk Cami'nin hatipliğini de yürütmüştür¹²²⁰. Veliyuddin el-Bulkîni de Dımaşk Cami hatipliğine tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir.

¹²⁰⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 828;

¹²⁰⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 338.

¹²⁰⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 885; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s.253; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 344; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 83; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 728-729.

¹²¹⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 287; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 88; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 165; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 147; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 192.

¹²¹¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 231; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 148.

¹²¹² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 276.

¹²¹³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 104-5; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 421.

¹²¹⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 104-5; Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 184; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 18.

¹²¹⁵ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 18; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 87; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 682.

¹²¹⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 217-31; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 132; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 231.

¹²¹⁷ İbn Kâdî Şühbe, *Tabâkatü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 10.

¹²¹⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1218; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 165; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 132.

¹²¹⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 170; İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 237; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, 89; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 172.

¹²²⁰ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 132-133.

1460¹²²¹-1461¹²²² (864-865) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadılığı vazifesinde bulunan Veliyuddin el-Bulkînî, başkadılığa ek olarak Dımaşk Cami hatipliğine de getirilmiştir.

Dımaşk *Hanefî* başkadılarından ise sadece bir ismin Şemseddin İbn Atâ el-Ezrâî'nin hatipliğe tayin edildiği görülmektedir. Buna göre 1266¹²²³-1274¹²²⁴ (664-673) yılları arasında Dımaşk Hanefî başkadılığı makamında bulunan Şemseddin İbn Atâ el-Ezrâî, Dımaşk Cami hatipliği vazifesini de yürütmüştür¹²²⁵.

Halep başkadılığında sadece *Şâfiî* ve *Hanefî* mezheplerinden birer başkadının hatipliğe getirildiği görülmektedir. Buna göre 1448¹²²⁶ (794) yılında Halep Şâfiî başkadılığına tayin edilen ve aynı yıl azledildiği anlaşılan Şerafeddin Ebü'l-Berekât Musa b. el-Ansârî'nin bu kısa makam ataması sırasında Halep Cami'nin hatiplik vazifesine de getirilmiştir¹²²⁷.

1462/1463 (867) yılında Hanefî başkadılığına tayin edilen Lisâneddin İbnü's-Şihne¹²²⁸ aynı zamanda Halep Cami hatipliğine de getirilmiştir¹²²⁹. Her ne kadar Lisâneddin İbnü's-Şihne'nin bu iki vazifesinin başlangıç tarihi net de olsa Başkadı'nın görevlerinin bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

4.2.8. Şeyhüşşüyûh

Herhangi bir ilim dalında otorite kabul edilen kişilere verilen bir unvan olan ve şeyhler şeyhi anlamına gelen şeyhü's-şüyûh'un tayin edildiği müesseseye meşihatü's-şüyûh denilmektedir¹²³⁰. Memlûk Devleti'nde şeyhü's-şüyûh hânkâhların, ribâtların

¹²²¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 176; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, 360; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/6, s. 84

¹²²² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 176.

¹²²³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 596; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 188; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 464.

¹²²⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 618; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 139; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 188; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 517.

¹²²⁵ İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 9, s. 182.

¹²²⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 765; İbn Hacer, *İbnâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 434; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s.317.

¹²²⁷ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 87.

¹²²⁸ İbn İyas, *Bedâi'u'z-zuhûr*, Cilt 2, s. 420. İbnü'l-Hanbelî, herhangi bir tarih aralığından bahsetmemekle birlikte Lisâneddin İbnü's-Şihne'nin başkadılık makamına tayin edildiği bilgisini vermektedir. Bkz. İbnü'l-Hanbelî, *Dürrü'l-habeb*, Cilt 1, s. 122-123.

¹²²⁹ İbnü'l-Hanbelî, *Dürrü'l-habeb*, Cilt 1, s. 123.

¹²³⁰ Harun Yılmaz, "Şeyhüşşüyûh", *DİA*, Cilt 2, (2019), s. 562.

ve zâviyelerin idaresinden sorumlu en yetkili yöneticidir. Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk* adlı eserinde bu vazifeye getirilenlerin üç ayrıcalığının bulunduğundan bahsetmektedir. Bunlar seferden muaf tutulmak, başkadılıktan şeyhü'ş-şüyûhluğa terfi etmek ve oldukça para kazanmaktır¹²³¹. Ayrıca Makrîzî, ileride bahsedecek olduğumuz üzere bu göreve tayin edilecek olan Kahire Hanefî başkadısı Kemâleddin Ömer b. Adîm'in bu makam sayesinde paraya para katarak nasıl zenginleştiğinden de bahsetmektedir¹²³².

Kahire'de şeyhü'ş-şüyûh atamaları bizzat sultan tarafından yapılmaktadır. Kahire Şâfiî başkadılarında bu vazifeye tayin edildiğini tespit ettiğimiz ilk isim Taceddin b. bintü'l-Eazz'dır. Sehâvî kendisinin şeyhü'ş-şüyûh görevine getiriliş tarihini vermese de başkadılık ile birlikte bu görevi eş zamanlı yürüttüğünü belirtmektedir¹²³³. Bedreddin b. Cemâa ise Kahire'de bulunan Sâidü's-Süedâ hân-kâhına 1309 (709) yılında şeyhü'ş-şüyûh olarak tayin edilmiştir¹²³⁴. Bedreddin b. Cemâa'nın bu ataması 1302¹²³⁵-1310¹²³⁶ (702-710) yılları arasındaki başkadılık vazifesinde gerçekleşmiştir. 1445¹²³⁷-1446¹²³⁸ (849-850) yılları arasında Kahire Şâfiî başkadılığı makamında bulunan Şemseddin el-Kâyâtî, başkadılık görevine getirilmeden önce Baybarsiyye hânkâhı şeyhü'ş-şüyûhluk vazifesini üstlenmiştir¹²³⁹.

Kahire *Hanefî* başkadılığında ise bu makama getirildiğini tespit ettiğimiz ilk isim Celâleddin Cârullâh'dır. Sultan el-Melik el-Eşref tarafından oldukça sevilen ve saygı duyulan Celâleddin Cârullâh, 1376¹²⁴⁰ (777) yılında bizzat Sultan tarafından Kahire Hanefî başkadılığına tayin edilmiştir. Sultan, Başkadı'nın bu makamına ek olarak kendisini aynı zamanda Saîdü's-Süedâ hânkâhının şeyhü'ş-şüyûhluğuna da atamış,

¹²³¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sulûk*, Cilt 4/1, s. 91-92.

¹²³² Makrîzî, *Kitâbü's-Sulûk*, Cilt 4/1, s. 91-92.

¹²³³ Taceddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 8, s. 318.

¹²³⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 86; Mufaddal, *en-Nechü'sedîd*, s. 172.

¹²³⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 122; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 144; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 81; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 16; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹²³⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 122; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 165; a.mlf., *ed-Dürerü'l-kâmine*; Cilt 2, s. 94; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 103; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹²³⁷ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 248; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 117; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 222-223; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

¹²³⁸ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 254; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 133; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 217; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

¹²³⁹ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 250.

¹²⁴⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sulûk*, Cilt 3/1, s. 275; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 380.

ölüm tarihi olan 1382¹²⁴¹ (782) yılına kadar bu görevi üstlenmiştir¹²⁴². 1403¹²⁴³-1408¹²⁴⁴ (805-811) yılları arasında Kahire başkadısı olarak tayin edilen Kemâleddin Ömer b. Adîm, vazifesinin üçüncü yılında 1406'da (808) Şeyhû hâhkâhının şeyhü'ş-şüyûhluğuna getirilmiştir¹²⁴⁵. Kemâleddin Ömer b. Adîm'in ardından Kahire Hanefî başkadılığına 1408 (811) yılında oğlu Nâsıreddin Muhammed b. Adîm tayin edilmiştir¹²⁴⁶. Tıpkı babası gibi Kahire şeyhü'ş-şüyûhluğuna de tayin edilen Başkadı'nın aynı tarihte bahsi geçen bu görevlerden azledildiği bilinmektedir. Şemseddin Muhammed el-Emşâtî de şeyhü'ş-şüyûhluk makamına atanan başkadılar arasında gelmektedir. 1472/1473¹²⁴⁷-1480¹²⁴⁸ (877-885) yılları arasında başkadı olarak tayin edilen Şemseddin Muhammed el-Emşâtî'nin bu ataması Berkûkiyye'nin şeyhü'ş-şüyûhluğuna vazifesiyle de birleşmiştir¹²⁴⁹.

Kahire *Mâlikî* başkadılığında Burcî Memlûkler Dönemin'de sadece tek bir kadının şeyhü'ş-şüyûhluğa tayin edildiği tespit edilmiştir. 1420¹²⁵⁰-1439¹²⁵¹ (823-842) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Şemseddin Muhammed el-Beysâtî, bu tarih aralığında ez-Zâhîr Baybars Türbesi'nin şeyhü'ş-şüyûhluğuna de getirilmiştir¹²⁵².

Dimaşk'taki şeyhü'ş-şüyûh atamaları tıpkı Kahire'de olduğu gibi bizzat sultanlar tarafından yapılmakla birlikte bazen sultanın nâibi tarafından da yapılabilirdi.¹²⁵³. Dimaşk Şeyhü'ş-şüyûhluğuna tayin edilen ilk isim *Şâfiî* başkadısı

¹²⁴¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 400.

¹²⁴² İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 229.

¹²⁴³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1101; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 87; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 231-232.

¹²⁴⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 77; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 169.

¹²⁴⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 17; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 135.

¹²⁴⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 77-79; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 169.

¹²⁴⁷ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 79.

¹²⁴⁸ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 170; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/7, s. 270.

¹²⁴⁹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/7, s. 137.

¹²⁵⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 528.

¹²⁵¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1112; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 69-70.

¹²⁵² Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 70.

¹²⁵³ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ*, Cilt 12, s. 7.

Necmeddin b. Sasrâ'dır. 1302¹²⁵⁴-1323¹²⁵⁵ (702-723) yılları arasında başkadılığa getirilen Necmeddin b. Sasrâ, 1316 (716) yılında Dımaşk şeyhü'ş-şüyûhluğuna atanmıştır¹²⁵⁶. 1324¹²⁵⁷- 1327¹²⁵⁸ (724-727) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadısı olarak tayin edilen Celâleddin el-Kazvî'nin bu ataması Sumeysâtiyye hânkâhının¹²⁵⁹ şeyhü'ş-şüyûhluk göreviyle birleşmiştir¹²⁶⁰.

Dımaşk şeyhü'ş-şüyûhluğuna tayin edilen bir diğer isim Alaâddin el-Konevî'dir. 1327¹²⁶¹ (727) yılında Dımaşk Şâfiî başkadılığına tayin edilen Alaâddin el-Konevî, Dımaşk şeyhü'ş-şüyûhluğu görevinde de bulunmuştur. Ancak vazifesinin bitiş tarihi ile alakalı bir bilgiye ulaşılamamıştır. 1376¹²⁶² (777) yılında Dımaşk Şâfiî başkadılığına tayin edilen Veliyuddin es-Sübki aynı zamanda Dârü'l-Hadîs el-Eşrefiyye'nin şeyhü'ş-şüyûhluk makamına getirilmiştir¹²⁶³. 1383¹²⁶⁴ (785) yılında başkadılıktan azledilen Veliyuddin es-Sübki'nin, şeyhü'ş-şüyûhluk vazifesinin bitiş tarihi ile ilgili herhangi bir kayda ne yazık ki ulaşılamamıştır. Şemseddin Muhammed el-İhnâî de şeyhü'ş-şüyûhluk makamına tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir. Toplamda dört kez başkadılık makamına atanan Şemseddin Muhammed el-İhnâî, başkadılığı esnasında Sumeysâtiyye hânkâhı şeyhü'ş-şüyûhluğu vazifesine de tayin edilmiştir¹²⁶⁵.

¹²⁵⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 929; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 12; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 84; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 99; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 17.

¹²⁵⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 929; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 84-85; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, Cilt 1, s. 114; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt I, s. 156; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, Cilt 9, s. 313; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 224-225; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 276.

¹²⁵⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 180.

¹²⁵⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 254; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 86; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 165; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 239; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 147.

¹²⁵⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 287; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 88; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 165; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 147; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 192; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 278.

¹²⁵⁹ Ebû Kâsım es-Sumeysâtî tarafından Dımaşk'ta kurulan bu hânkâh Ali b. Muhammed b. Yahya es-Selâmî ed-Dımaşki'ye vakfedilmiştir. Bkz. Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 118-119.

¹²⁶⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 123.

¹²⁶¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 287; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 90; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 147; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 192; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 281.

¹²⁶² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 252; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 112; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 99.

¹²⁶³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 30.

¹²⁶⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 504; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 112. İbn Hacer diğer müelliflerden farklı olarak Başkadı'nın 1381 (783) yılında makama iade edildiğini belirtmektedir. Bkz. İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 232.

¹²⁶⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 289.

1417¹²⁶⁶-1423¹²⁶⁷ (820-826) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadılık makamında bulunan Necmeddin Ömer b. Hiccî'nin Sumeysâtiyye hânkâhı şeyhü'ş-şüyûhluğuna getiriliş tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte 1421 (824) yılında bu görevden azledilmiştir ¹²⁶⁸.

Dımaşk *Mâlikî* başkadılığında şeyhü'ş-şüyûhluk görevine tayin edilen ilk başkadının Şerafeddin el-Mâlikî olduğu görülmektedir. 1319¹²⁶⁹ (718) yılında başkadılığa atanan Şerafeddin el-Mâlikî, 1327 (727) yılında Sumeysâtiyye hânkâhı şeyhü'ş-şüyûhluğu makamına getirilmiş; 1347¹²⁷⁰ (748) yılında başkadılıktan azledilmesiyle birlikte Sumeysâtiyye'deki vazifesi de son bulmuştur¹²⁷¹.

4.2.9. Müftülük

Memlûk Devleti'nde müftülük makamına tayin edilen başkadılar kendilerine sorulan fıkhi bir meselenin dinî veya hukukî hükmünü açıklamak için fetva verirlerdi. Başkadıların Dârü'l-Adl ve camilerin müftülüğüne tayin edildikleri gözlenmiştir.

1387¹²⁷²-1389¹²⁷³ (789-791) yılları arasında *Kahire* Şâfiî başkadısı olarak görevde bulunan Nâsireddin b. bintü'l-Meylek 1389 (791) yılında başkadılıktan azledilmiş ve böylece Dârü'l-Adl müftülüğü vazifesi de sona ermiştir¹²⁷⁴. 1423¹²⁷⁵ (827) yılında *Kahire* Şâfiî başkadılığına tayin edilen İbn Hacer Dârü'l-Adl

¹²⁶⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 135.

¹²⁶⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 665; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 136-151. Abdülbâsit el-Malatî diğer müelliflerden farklı olarak Başkadı'nın makamdan azil tarihini 1422 (825) olarak vermekle birlikte yerine Taceddin İbnü'l-Kereki'nin atandığı belirlemektedir. Abdülbâsit el-Malatî İbnü'l-Kereki'nin 1423 (826) yılında azledilerek yerine Necmeddin Ömer İbn Hiccî'nin atandığı bilgisini de vermektedir. Bkz. Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 118.

¹²⁶⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 125.

¹²⁶⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 128; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 247; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 12.

¹²⁷⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 248; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 144; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 13.

¹²⁷¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 123-124.

¹²⁷² Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 250; İbn Tağribirî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 204; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

¹²⁷³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 664; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s.366; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 302; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

¹²⁷⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 665.

¹²⁷⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 656; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 157; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s.146; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

müftülüğüne de getirilmiştir. İbn Hacer'in 1425¹²⁷⁶ (828) yılında başkadılık makamından azledilmesi ile birlikte müftülük vazifesi de sona ermiştir¹²⁷⁷.

1266¹²⁷⁸-1274¹²⁷⁹ (664-673) yılları arasında *Dımaşk* Hanefî başkadılık makamında bulunan Şemseddin b. Atâ el-Ezrâî'nin tarih belirtilmemekle birlikte müftü olarak atandığı ve fetva verdiği de bilinmektedir¹²⁸⁰. Cemâleddin es-Sirâc da Dımaşk'a müftü olarak tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir. 1364¹²⁸¹-1368¹²⁸² (766-769) yılları arasında ikinci kez Dımaşk Hanefî başkadılığına getirilen Cemâleddin es-Sirâc, müftü tayin edilerek fetvalar vermiştir¹²⁸³.

4.2.10. Vezirlik

Memlûklerde, devlet yönetiminde önemli görevliler arasında bulunan Erbâbü'l-Kalem (divân görevlileri) kategorisinde bulunan vezirlik, devlet yönetiminde Atâbekü'l-Asâkir'den sonra gelen en önemli makamlardan biridir. Önceleri Memlûk Devleti'nde vezirler; devletler arası resmi yazışmalar, Memlûk sultanlarının mal varlıkları ve devletin mali işleri ile ilgilenirken Memlûk Devleti'nin ilerleyen yıllarında Nâibü's-Saltana makamının önem kazanması vezirlik makamının gerilemesine neden olmuş; Memlûk Devleti'nde görev alanları iyice kısıtlanan vezirler ve başında buldukları vezirlik makamı, sultanın ve nâibinin emirlerini yerine getiren sıradan bir kurum ve kişiler haline gelmiştir¹²⁸⁴.

¹²⁷⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 677; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s.161; Süyûtî, *Hüsni'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

¹²⁷⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 655; Schâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, Cilt 2, s. 37.

¹²⁷⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 596; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 188; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 464.

¹²⁷⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 618; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 139; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 188; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 517.

¹²⁸⁰ İbn Tağriberdî, *en-Nucûm*, Cilt 7, s. 214.

¹²⁸¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 96; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 201; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 365. İbn Tağriberdî, diğer müelliflerden farklı olarak Başkadı'nın makama atanma tarihini 1365 (767) olarak vermektedir. Bkz. İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 24.

¹²⁸² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 201.

¹²⁸³ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 287.

¹²⁸⁴ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, Cilt 4, s. 28-29; Bahattin Keleş, "Memlûkler Döneminde İdarî Yapı", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 5, (2002), s. 312. Ayrıca Memlûk Devleti'nde vezirlik kurumu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fatih Yahya Ayaz, *Memlûkler Döneminde Vezirlik (1250-1517)*, İstanbul, 2009.

Memlûk Devleti'nin yönetim merkezi olan Kahire'de ve buradaki başkadılık sisteminde Şâfiî başkadılarının özellikle görev süreleri esnasında vezir tayin edildikleri tespit edilmiştir. Sadece Kahire başkadılarının tayin edildiğini tespit ettiğimiz ve yürürlüğe koyulan Dört Başkadılık sistemi ile birlikte Kahire'de vezirlik makamına getirilen ilk Şâfiî başkadı Taceddin b. bintü'l-Eazz'dır. 1265¹²⁸⁵ (663) yılında Kahire Şâfiî başkadılığına tayin edilen Taceddin b. bintü'l-Eazz, net bir tarih verilmemekle birlikte vezirlik görevine de tayin edilmiştir¹²⁸⁶. İbn Kesîr, Taceddin b. bintü'l-Eazz'ın vezirlik görevi ile birlikte Nâzırü'd-Devâvin ve Kahire muhtesipliği görevine getirildiğini kaydetmekle birlikte Başkadı'nın hayatı boyunca elinde on beş makam bulundurduğunun bilgisini de vermektedir¹²⁸⁷. Zehebî, tarih belirtmemekle birlikte Başkadı'nın Vezir ve Nâzırü'd-Devâvin olarak tayin edildiği bilgisini vermektedir¹²⁸⁸. Kütübî ise Taceddin b. bintü'l-Eazz'ın başkadılık makamına ek olarak vezirlik makamına da getirildiğini nakletmektedir¹²⁸⁹.

Vezirlik makamına tayin edilen bir diğer başkadının Taceddin b. bintü'l-Eazz'ın oğlu Takiyuddin b. bintü'l-Eazz olduğu görülmektedir. 1286¹²⁹⁰-1293¹²⁹¹ (685-692) yılları arasında Kahire Şâfiî başkadılığına tayin edilen Takiyuddin b. bintü'l-Eazz, Emir Bedreddin Baydârâ'nın azledilmesinin ardından 1287 (687) yılında vezirliğe tayin edilmiştir¹²⁹². Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'ın başkadılığı esnasında pek çok kere vezirlik makamına atanıp azledildiği de bilinmektedir¹²⁹³. İbnü'l-Cezerî, Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'ın başkadılık vazifesi ile birlikte on yedi tane önemli makamın başında bulunduğunu da zikretmektedir¹²⁹⁴. Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'ın ardından vezirlik makamına tayin edilen üçüncü ismin Burhâneddin Hızır es-Sincârî olduğu görülmektedir. 1287¹²⁹⁵ (686) yılında Kahire ve Vechü'l-Bahrî Şâfiî başkadısı olarak

¹²⁸⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 460; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 167.

¹²⁸⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 404; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 91; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 471; Taceddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 8, s. 318.

¹²⁸⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 636;

¹²⁸⁸ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, Cilt 50, s. 199.

¹²⁸⁹ Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, Cilt 1, s. 63.

¹²⁹⁰ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 222; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 89.

¹²⁹¹ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 222; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 89.

¹²⁹² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 102; İbn Hacer, *Raf el-Isr*, s. 223.

¹²⁹³ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 223.

¹²⁹⁴ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 57.

¹²⁹⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 734; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s.97; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 167.

atanan Burhâneddin Hızır es-Sincârî başkadılık makamına ek olarak vezirlik makamına da tayin edilmiştir¹²⁹⁶. Burhâneddin Hızır es-Sincârî'nin vezirlik makamını Mansur Kalavun zamanında da elinde tuttuğu ve açıklanmayan bir nedenden dolayı dövülerek Sultan tarafından makamdaki azledildiği bilinmektedir¹²⁹⁷. Ayrıca Burhâneddin Hızır es-Sincârî'nin başkadı olarak atanmadan önce de makam üzerinde denetim sahibi olduğu 1279 (676) yılında Bahâeddin b. el-Hinnâ yerine vezir olarak atanmasıyla anlaşılmaktadır¹²⁹⁸.

4.2.11. Nâzîrû'l-Hizân

Memlûk Devleti'nde divan görevlileri arasında bulunan nâzîrû'l-hizânın vazifesi devlete ait nakit ve kıymetli eşyaları korumaktı. nâzîrû'l-hâs makamının önem kazanmasıyla arka planda kalan bu kurum eski önemini yitirse bile başkadıların nâzîrû'l-hizân olarak tayin edilmesi devam etmiştir¹²⁹⁹.

Memlûk başkadılarının makama tayin edilmesi ile birlikte sadece Kahire başkadılığında Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî başkadılarının nâzîrû'l-hizân olarak tayin edildikleri tespit edilmiştir. Buna göre bu vazifeye tayin edilen ilk Şâfiî başkadı Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'dır. Takiyuddin b. bintü'l-Eazz 1286¹³⁰⁰ (685) yılında Fustât ve Vechü'l-Kıblî Şâfiî başkadılığına tayin edildiği esnada bu görevi de üstlenmiştir¹³⁰¹. Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'ın başkadılık vazifesinden azledilmeden önce 1288/1289 (687) yılında makamdaki azledildiği görülmektedir¹³⁰². Makrîzî herhangi bir tarih aralığından bahsetmemekle birlikte bir dönem Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'ın bu makamda bulunduğu bilgisini vermektedir¹³⁰³.

Kahire Mâlikî başkadıları arasından beş başkadı'nın bu vazifeye tayin edildikleri tespit edilmiştir. Bu vazifeye tayin edilen ilk isim Takiyuddin b. Şâş'dır. 1282¹³⁰⁴-

¹²⁹⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 734; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s.97; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 609; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 150.

¹²⁹⁷ İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 69.

¹²⁹⁸ İbnü'l-Furât, *Târihu İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 116; İbn Hacer, *Raf el-Isr*, s. 222

¹²⁹⁹ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, Cilt IV, s. 31.

¹³⁰⁰ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 222; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 89.

¹³⁰¹ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 222.

¹³⁰² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 101.

¹³⁰³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s.734.

¹³⁰⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 56.

1287¹³⁰⁵ (680-685) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Takiyuddin b. Şâş'ın nâzirü'l-hizân olarak tayin edilmesinin başlangıç tarihi bilinmemekle birlikte 1287 yılında başkadılık vazifesinin son bulmasıyla bu vazifesinin de son bulduğu anlaşılmaktadır. Takiyuddin b. Şâş yerine başkadılığa tayin edilen Zeyneddin Ali b. Mahlûf aynı zamanda nâzir el-hizân makamının başına da getirilmiştir¹³⁰⁶. 1318 (718) yılında başkadılık vazifesi sona eren Zeyneddin Ali b. Mahlûf 'un nâzirü'l-hizân vazifesinin bitiş tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır¹³⁰⁷.

Taceddin Muhammed el-İhnâî de nâzirü'l-hizân olarak tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir. 1349¹³⁰⁸-1355¹³⁰⁹ (750-756) yılları arasında Kahire Mâlikî başkadısı olarak tayin edilen Taceddin Muhammed el-İhnâî, bu görevin de başına getirilmiştir. Taceddin Muhammed el-İhnâî'nin ardından hem başkadı hem nâzirü'l-hizân olarak Nureddin Ali es-Sehâvî'nin tayin edildiği görülmektedir. 1355¹³¹⁰ (756) yılında Kahire Mâlikî başkadısı tayin edilen Nureddin Ali es-Sehâvî başkadılık vazifesinin yanında aynı tarihte nâzirü'l-hizân vazifesine de tayin edilmiş; fakat aynı yıl içerisinde bahsi geçen bu iki görevden de azledilmiştir¹³¹¹. Nureddin Ali es-Sehâvî'nin bu vazifeden azledilmesinden tam yedi yıl sonra bu makama atanan beşinci ve son isim Burhâneddin el-İhnâî olmuştur. 1361¹³¹²-1375¹³¹³ (763-777) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Burhâneddin el-İhnâî, nâzirü'l-hizân vazifesine de getirilmiştir¹³¹⁴.

¹³⁰⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 185; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 89; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 603.

¹³⁰⁶ İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 184.

¹³⁰⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 185; Nüveyrî, *Nihâyet el- Ereb*, Cilt 31, s. 223; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 178.

¹³⁰⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 814; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 184.

¹³⁰⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 19; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 279.

¹³¹⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 20; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 279.

¹³¹¹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 279.

¹³¹² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 76; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 40; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 89.

¹³¹³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 257; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 264; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 109.

¹³¹⁴ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 34.

Kahire *Hanbelî* başkadıları arasında iki başkadının bu vazifeye tayin edildiği görülmektedir. 1296¹³¹⁵-1309/1310¹³¹⁶ (969-709) yılları arasında Kahire Hanbelî başkadılık görevinde bulunan Şerafeddin el-Harrânî'nin başkadı tayin edilmeden önce nâzirü'l-hizân makamının başında bulunduğu ve başkadı olarak tayin edildikten sonra bu makamdaki vazifesini sürdürdüğü bilinmektedir¹³¹⁷. Nâzirü'l-Hizân olarak tayin edilen bir diğer başkadının Takiyuddin el-Makdisî olduğu görülmektedir. 1312¹³¹⁸-1337¹³¹⁹ (712-738) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Takiyuddin el-Makdisî'nin, 1327 (728) yılında nâzirü'l-hizân tayin edildiği bilinmekle birlikte Başkadı'nın vazifesinin bitiş tarihi ile ilgili bir kayda rastlanılmamıştır¹³²⁰.

4.2.12. Sır Kâtibliği

Divân görevlileri kategorisinde bulunan sır kâtibi, Memlûk Devleti'nde Divânü'l-Înşâ'nın başında bulunurdu. Memlûk Devleti'nin başlangıcında böyle bir makam yoktu. Sultan Kalavûn zamanında kâtiplerin başına bir tane sır kâtibi tayin edildi. Memlûk Devleti'nde sır kâtibinin görevleri arasında sultanlara gelen resmi yazıları okumak; bu mektuplara sultanların isteği doğrultusunda cevaplar yazmak ve Dârü'l-Adl'de dava dilekçelerini okumak gelmektedir¹³²¹.

Memlûk başkadılığında *Dımaşk* ve *Halep* başkadılarınının, genelde başkadılık vazifeleri ile birlikte sır kâtibi olarak tayin edildikleri de tespit edilmiştir. İlk olarak *Dımaşk* başkadılığı incelendiği zaman dört mezhepten başkadıların sır kâtibliği görevine tayin edildikleri görülmektedir.

Dımaşk *Şâfiî* başkadılığına 1427 (830) yılında atanan Necmeddin Ömer b. Hiccî aynı zamanda Dımaşk sır kâtibi olarak tayin edilmiş ve tayin edildikten kısa bir süre sonra katledilmesinin ardından bahsi geçen bu vazifeleri de son bulmuştur¹³²². Dımaşk

¹³¹⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 830.

¹³¹⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 54; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 107; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 2, s. 236; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 85.

¹³¹⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 98; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 124.

¹³¹⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 117; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 149; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 134; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 121.

¹³¹⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 443; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 134.

¹³²⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 206.

¹³²¹ Makrîzî, *el-Hutat*, Cilt 2, s. 225-226; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ*, Cilt 4, s. 30.

¹³²² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 154; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 207.

sır kâtibliğine tayin edilen bir diğer başkadı Kemâleddin el-Bârizî' dir. Kemâleddin el-Bârizî'nin başkadılık makamına tayin edilmeden önce 1427/1428 (831) yılında Dımaşk sır kâtibi olarak tayin edildiği bilinmektedir¹³²³. Vazifesinin dördüncü senesinde 1432¹³²⁴ (835) yılında Dımaşk Şâfiî başkadılığına da tayin edilen Kemâleddin el-Bârizî, 1432 (835) yılına kadar hem başkadılık vazifesini hem de sır kâtibliği vazifesini birlikte yürütmüştür¹³²⁵. 1432 (836) yılında Başkadı'nın bu iki vazifeyi bırakmasının nedeni ise Kahire sır kâtibi olarak tayin edilmesidir¹³²⁶. Beş yıl gibi bir sürenin ardından 1437¹³²⁷-1438¹³²⁸ (840-841) yılları arasında ikinci kez Dımaşk Şâfiî başkadılığına tayin edilen Kemâleddin el-Bârizî, aynı zamanda Dımaşk sır kâtibliği vazifesine de tayin edilmiştir¹³²⁹.

İbn Kâdî Şühbe de Dımaşk sır kâtibliğine tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir. 1438¹³³⁰ (842) yılında başkadı olarak tayin edilen İbn Kâdî Şühbe, sır kâtibi olarak da tayin edilmiştir¹³³¹. 1438¹³³²-1439¹³³³ (842-843) yılları arasında üçüncü kez Dımaşk Şâfiî başkadısı olarak tayin edilen Bahâeddin b. Hiccî, 1439 (843) yılında Dımaşk sır kâtibliği vazifesini de üstlenmiştir¹³³⁴. İbn Hacer Başkadı'nın 1438 (842) yılında tekrar Kahire sır kâtibliğine tayin edildiği bilgisini vermekle birlikte¹³³⁵ bir sene sonra 1439 (843) yılında azledildiğini belirtmektedir¹³³⁶. 1461¹³³⁷-1461¹³³⁸

¹³²³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 163.

¹³²⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 868; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 162.

¹³²⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 886; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 163; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 472.

¹³²⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 163.

¹³²⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1006; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 165; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 420.

¹³²⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1084.

¹³²⁹ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 3, s. 294.

¹³³⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1101-1112; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 169; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 58.

¹³³¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 168.

¹³³² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1135; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 158.

¹³³³ el-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1165-1166; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 158; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 100.

¹³³⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1139.

¹³³⁵ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 4, s. 115.

¹³³⁶ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 4, s. 138.

¹³³⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 176.

¹³³⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 177.

(865-866), 1461¹³³⁹-1463¹³⁴⁰ (866-868) ve 1468¹³⁴¹-1481¹³⁴² (872-886) yılları arasında toplamda üç kere Dımaşk Şâfiî başkadısı olarak tayin edilen Kutbeddin el-Hayzarî'nin bahsi geçen bu üç ataması, Dımaşk sır kâtibliği atamasıyla birleşmiştir¹³⁴³. Abdülbâsit el-Malatî, Kutbeddin el-Hayzarî'nin sadece üçüncü ataması olan 1468-1481 (872-886) yıllarında Dımaşk sır kâtibi olarak tayin edildiğini belirtmektedir¹³⁴⁴.

Dımaşk *Hanefî* başkadılığında sadece Şehabeddin b. el-Kişk'in bu makama tayin edildiği görülmektedir. 1431¹³⁴⁵-1433¹³⁴⁶ (834-837) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadılığına tayin edilen Şehabeddin b. el-Kişk bahsi geçen bu zaman aralığında Dımaşk sır kâtibliği vazifesine de getirilmiştir¹³⁴⁷.

Dımaşk *Mâlikî* başkadılığında tıpkı Hanefî başkadılığında görüldüğü gibi tek bir başkadının bu vazifeye tayin edildiği tespit edilebilmiştir. Nureddin b. et-Tenesî'nin yerine 1471 (875) yılında Dımaşk Mâlikî başkadılığına Cemâl Yusuf Beysâtî tayin edilmiştir¹³⁴⁸. Cemâl Yusuf Beysâtî, başkadılık vazifesine ek olarak Dımaşk sır kâtibliği vazifesine de getirilmiş, fakat kısa bir süre sonra bahsi geçen bu vazifelerden azledilmiştir¹³⁴⁹.

Dımaşk *Hanbelî* başkadılığında ise sır kâtibi olarak tayin edildiği tespit edilen iki başkadı bulunmaktadır. 1458¹³⁵⁰-1460¹³⁵¹ (863-864) yılları arasında Dımaşk Hanbelî başkadısı tayin edilen Alaâddin b. Muflah, 1458 (863) yılında Dımaşk Şâfiî başkadısı Kutbeddin el-Hayzarî'nin yerine Dımaşk sır kâtibliği de görevine getirilmiştir¹³⁵². Ayrıca bu makama rüşvet vererek atandığı bilinen Alaâddin b.

¹³³⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 177.

¹³⁴⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 177.

¹³⁴¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 177; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/6, s. 329.

¹³⁴² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 178; İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 33; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/7, s. 283.

¹³⁴³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 302; İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 33; İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 119.

¹³⁴⁴ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/6, s. 329.

¹³⁴⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 212; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 483.

¹³⁴⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 212-13; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 341; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 484.

¹³⁴⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 882.

¹³⁴⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 262.

¹³⁴⁹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/6, s. 48.

¹³⁵⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 302; İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 350; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/6, s. 48.

¹³⁵¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 302.

¹³⁵² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 302; İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 350.

Muflah'ın¹³⁵³, 1460 (864) yılında hem başkadılık hem de Dımaşk sır kâtibliği görevinden azledilmiştir. Alaâddin b. Muflah'ın ardından bahsi geçen bu iki vazifeye Burhâneddin b. Muflah tayin edilmiştir. 1460¹³⁵⁴-1479¹³⁵⁵ (864-884) yılları arasında Dımaşk Hanbelî başkadılığı görevinde bulunan Burhâneddin b. Muflah, aynı zamanda Dımaşk sır kâtibliği görevini de üstlenmiştir. Başkadı'nın 1479 (884) yılında vefat etmesiyle birlikte bu iki vazifesi de son bulmuştur.¹³⁵⁶

Halep başkadılığında *Şâfiî* ve *Hanefî* başkadılarının sır kâtibliğine tayin edildikleri tespit edilmiştir. Buna göre Şâfiî başkadılık vazifesinin başlangıç tarihi ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız Ebü'l Bekâ İbnü'ş-Şihne'nin 1466¹³⁵⁷ (871) yılında başkadılık vazifesinden azledilmesiyle birlikte sır kâtibliği vazifesinin de son bulunduğu bilinmektedir¹³⁵⁸. İbnü'l-Hanbelî net bir tarih vermemekle birlikte Sultan Kayıtbay döneminde Halep Şâfiî başkadılığı görevinde bulunan Şemseddin İbnü'd-Dağîm'in, aynı zamanda sır kâtibliğine tayin edildiği bilgisini de vermektedir¹³⁵⁹.

Halep *Hanefî* başkadılığında da bir başkadımın iki kere sır kâtibi olarak tayin edildiği görülmektedir. 1445¹³⁶⁰-1452¹³⁶¹ (848-856) yılları arasında Halep Hanefî başkadısı olarak görev yapan Ebü'l-Fazl Muhibbüddin İbnü'ş-Şihne, aynı zamanda sır kâtibliği görevine de tayin edilmiştir¹³⁶². 1453¹³⁶³-1463¹³⁶⁴ (857-867) yılları arasında tekrar Halep Hanefî başkadılığına iade edilen Ebü'l-Fazl Muhibbüddin İbnü'ş-Şihne, başkadılık vazifesi ile sır kâtibliği görevini tekrar birlikte yürütmüştür¹³⁶⁵.

¹³⁵³ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 350.

¹³⁵⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 302.

¹³⁵⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 302; Nu'aymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

¹³⁵⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

¹³⁵⁷ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 449; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/6, s. 255.

¹³⁵⁸ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 449.

¹³⁵⁹ İbnü'l-Hanbelî, *Dürrü'l-habeb*, Cilt 2, s. 319.

¹³⁶⁰ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 246; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 111; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 196.

¹³⁶¹ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 294; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 380; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 372.

¹³⁶² İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 246.

¹³⁶³ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 314; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 403.

¹³⁶⁴ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 420.

¹³⁶⁵ İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 479; İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 320.

4.2.13. Nâzîrû'l-Ceyş

Memlûk Devleti'nde Divânü'l-Ceyş'in başında bulunan görevlidir. Divân görevlileri kategorisinde sınıflandırılan bu makam oldukça önemli vazifeler arasında gelmektedir. Nâzîrû'l-ceyş'in görevleri arasında, Mısır ve Suriye'deki Memlûk askerlerinin iktâlarının işleyişini sağlamak, Memlûk sultanlarının memlûklerinin teçhiz edilmesi ve maaşlarının verilmesi bulunmaktadır¹³⁶⁶.

Memlûk Devleti'nde *Kahire*, *Dımaşk* ve *Halep* başkadılarının, başkadılık vazifeleri ile birlikte nâzîrû'l-ceyş olarak tayin edildikleri görülmektedir.

Kahire başkadılığında sadece *Hanefî* mezhebine mensup tek bir başkadının nâzîrû'l-ceyş olarak atandığı tespit edilebilmiştir. Buna göre 1391¹³⁶⁷-1396¹³⁶⁸ (793-799) yılları arasında Kahire Hanefî başkadılığı vazifesinde bulunan Cemâleddin Mahmûd el-Acemî, başkadılık vazifesiyle birlikte nâzîrû'l-ceyş görevini birlikte yürütmüştür. Başkadı'nın 1396 (799) yılında vefat etmesiyle birlikte bu iki vazifesi de son bulmuştur¹³⁶⁹.

Dımaşk başkadılığında *Şâfiî* ve *Hanefî* başkadılarının nâzîrû'l-ceyş görevine getirildikleri görülmektedir. Buna göre Dımaşk Şâfiî başkadıları arasında bu makama tayin edilen ilk başkadı Bahâeddin b. Hiccî'dir. Toplamda üç kere 1427¹³⁷⁰-1429¹³⁷¹ (830-832), 1432¹³⁷²-1434¹³⁷³ (836-837) ve 1438¹³⁷⁴-1439¹³⁷⁵ (842-843) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Bahâeddin b. Hiccî'nin bahsi geçen bu üç atamasından birinde nâzîrû'l-ceyş olarak atandığı kaydedilmektedir¹³⁷⁶. Kendisinin Dımaşk'taki nâzîrû'l-ceyş makamına ek olarak Fustât'ta da nâzîrû'l-ceyş görevine tayin edildiği de

¹³⁶⁶ Makrîzî, *el-Hitât*, Cilt 2, s. 227; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ*, Cilt 4, s. 31.

¹³⁶⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 744; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 306; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 24.

¹³⁶⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 872; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 56

¹³⁶⁹ İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 124.

¹³⁷⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 751; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 156.

¹³⁷¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 798; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 157; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 251.

¹³⁷² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 886; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 163.

¹³⁷³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 928; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 164; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 362-363.

¹³⁷⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1135; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 158.

¹³⁷⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1165-1166; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 158; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 100.

¹³⁷⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s.965; İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 237.

bilinmektedir¹³⁷⁷. 1429¹³⁷⁸-1432¹³⁷⁹ (832-835) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadısı olarak görev yapan Şehabeddin b. Muhammere, aynı zamanda nâzirü'l-ceyş tayin edilmiştir¹³⁸⁰. Dımaşk nâzirü'l-ceyş iliğine tayin edilen bir diğer ismin Kemâleddin el-Bârizî olduğu görülmektedir. 1437¹³⁸¹-1437¹³⁸² (840-841) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadılığı görevinde bulunan Kemâleddin el-Bârizî, aynı zamanda nâzirü'l-ceyş görevine de tayin edilmiştir¹³⁸³. 1485¹³⁸⁴-1505¹³⁸⁵ (890-911) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadısı olarak görevde bulunan Şehabeddin b. el-Ferfûr, 1485 (890) yılında nâzirü'l-ceyş olarak tayin edilmiş, atandıktan iki yıl sonra 1487 (892) yılında bu vazifeden azledilmiştir¹³⁸⁶. İbn İyâs, Şehabeddin b. Ferfûr'un 1485 (890) yılında Dımaşk Şâfiî başkadılığı ile birlikte nâzirü'l-ceyş vazifesine de getirildiğini belirtmektedir¹³⁸⁷.

Dımaşk *Hanefî* başkadılarından bu makama atandığı tespit edilen ilk ve tek ismin Şehabeddin b. el-Kişk olduğu görülmektedir. 1415¹³⁸⁸-1429¹³⁸⁹ (817-832) yılları arasında dördüncü kez Dımaşk Hanefî başkadısı olarak tayin edilen Şehabeddin b. el-Kişk'in, vazifesinin başlangıç ve bitiş tarihi bilinmemekle birlikte başkadılık görevine ek olarak nâzirü'l-ceyş olarak tayin edildiğini kaydedilmektedir¹³⁹⁰.

Halep başkadılığında ise *Mâlikî* mezhebi dışında *Şâfiî*, *Hanefî* ve *Hanbelî* başkadılarının bu makama tayin edildikleri görülmektedir. Halep Şâfiî başkadılığı vazifesinde bulunan Şemseddin İbnü'd-Dağîm nâzirü'l-ceyş görevine de getirilmiştir¹³⁹¹. Halep Hanefî başkadılarından sadece Ebü'l-Fazl Muhibbüddin İbnü'ş-Şihne

¹³⁷⁷ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 3, s. 250.

¹³⁷⁸ Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 798; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 157.

¹³⁷⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 161.

¹³⁸⁰ Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 809.

¹³⁸¹ Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1006; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 165; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü 'l-emel*, Cilt 1/4, s. 420.

¹³⁸² Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1084.

¹³⁸³ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 3, s. 294.

¹³⁸⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 180; İbn Tolun, *Müfâkehetü 'l-hillân*, Cilt 1, s. 63; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü 'l-emel*, Cilt 1/7, s. 418.

¹³⁸⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 181.

¹³⁸⁶ İbn Tolun, *Müfâkehetü 'l-hillân*, Cilt 1, s. 77; İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 3, s. 218.

¹³⁸⁷ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 3, s. 218.

¹³⁸⁸ Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 339; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 213.

¹³⁸⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 213; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü 'l-emel*, Cilt 1/4, s. 252; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 482.

¹³⁹⁰ Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 4/2, s.612.

¹³⁹¹ İbnü'l-Hanbelî, *Dürrü 'l-habeb*, Cilt 2, s. 319.

nâzîrû'l-ceyş olarak tayin edildiği tespit edilmiştir. 1445¹³⁹²-1452¹³⁹³ (848-856) yılları arasında Halep Hanefî başkadısı olarak görevde bulunan Ebü'l-Fazl Muhibbüddin İbnü'ş-Şihne, 1450 (854) yılında ise nâzîrû'l-ceyş olarak tayin edilmiştir¹³⁹⁴. Ebü'l-Fazl Muhibbüddin İbnü'ş-Şihne'nin 1452 (856) yılında azledil-mesinin ardından nâzîrû'l-ceyş olarak Alaâddin b. Vecihi tayin edilmiştir¹³⁹⁵.

Halep *Hanbelî* başkadılığında da sadece tek bir başkadî'nin nâzîrû'l-ceyş olarak tayin edildiği görülmektedir. Buna göre 1453-1454¹³⁹⁶ (857-858) yılları arasında Halep Hanbelî başkadılığına tayin edilen Muhibbüddin b. Sâlim el-Hanbelî, nâzîrû'l-ceyş olarak tayin edilmiş; bahsi geçen zaman aralığında bu iki vazifeyi birlikte yürütmüştür¹³⁹⁷.

Trablus başkadılığında sadece Şâfiî başkadılarının bu makama tayin edildiği tespit edilmiştir. Buna göre 1443¹³⁹⁸ (847) yılında Şâfiî başkadılığına atanan Sırâceddin Ömer el-Himsî aynı zamanda nâzîrû'l-ceyş i olarak da tayin edilmiştir¹³⁹⁹. Kendisinin bu ataması Dımaşk Şâfiî başkadısının çabalarıyla gerçekleşmiştir¹⁴⁰⁰.

Sonuç olarak Memlûk Devleti'nde başkadılar; adlî görevlerinin yanı sıra onların doğrudan görevleri arasında yer almayan idarî ve dinî görevleri de başkadılık görevleriyle birlikte eş zamanlı yürüttükleri görülmektedir. Başkadıların dinî görevlere tayin edilme yoğunluklarının birbirinden farklı olduğu anlaşılmaktadır. Kahire ve Dımaşk başkadılarının bu vazifelerden en az birine atandıkları görülmekle birlikte; Halep, İskenderiye ve Trablus başkadılarının bu vazifelerden herhangi birini tayin edildiklerine dair bir bilgi ulaşılamamıştır. Kahire, Dımaşk, Halep, İskenderiye ve Trablus başkadılıklarından Kahire, Dımaşk, Halep ve Trablus başkadılıklarında görev yapmış başkadılar bahsi geçen idarî pozisyonlara tayin edildiler. Bu tayinlerin

¹³⁹² İbn İyâs, *Bedâi' u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 246; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 111; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 196.

¹³⁹³ İbn İyâs, *Bedâi' u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 294; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 380; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 372.

¹³⁹⁴ İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 111; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 209; İbn İyâs, *Bedâi' u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 246; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 111.

¹³⁹⁵ İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s.361.

¹³⁹⁶ İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 512.

¹³⁹⁷ Sıbt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb*, Cilt 2, s. 171.

¹³⁹⁸ İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 79; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 4, s. 208.

¹³⁹⁹ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 4, s. 208.

¹⁴⁰⁰ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 4, s. 208.

mezhepsel dağılım hususunda ayrıca farklılık gösterdiği bilinmektedir. Bununla birlikte İskenderiye başkadılarının divan görevlileri kategorisindeki makamlara tayin edildiklerini gösteren herhangi bir bilgi Memlûk kaynaklarından tespit edilememiştir.

4.3. EĞİTİM İLE ALAKALI GÖREVLERİ

4.3.1. Müderrislik

Memlûk Devleti'nde başkadıların ikinci mesleği müderrislikti. Makama atanmadan önce mezhepleri ile alakalı sıkı bir eğitimden geçen başkadılar usta öğretici konumuna gelerek medreselere müderris olarak atanabiliyorlardı. Kahire, Dımaşk, Halep, İskenderiye ve Trablus kadıl'ı-kudâtlıklarının çalışıldığı tezimizde ilk olarak başkadıların eğitim hayatları hakkında bilgi verildikten sonra kıstas olarak kendilerinin başkadılık vazifesinin başına getirildikten sonraki medreselerdeki müderrislik görevleri hakkında bilgi verilecektir.

Gerek Memlûk kroniklerinde gerekse tabakât ve terâcim eserlerinde Kahire ve Dımaşk başkadılarının eğitim-öğretim misyonu ile alakalı teferruatlı bilgilerin bulunmasına rağmen bu durum ne yazık ki diğer üç şehrin başkadıları için geçerli olmamaktadır. Memlûk tarihçileri Kahire ve Dımaşk başkadılarının eğitim görevleri ile alakalı bilgi vermekle birlikte Halep'teki müderrislik görevleri hakkında oldukça kısıtlı, İskenderiye ve Trablus başkadılarının eğitim-öğretim faaliyetleri hakkında ise herhangi bir bilgi vermemektedirler. Buna göre Kahire veya Dımaşk başkadısı olarak atanan hemen hemen bütün başkadıların fıkıh ve hadis alanında çok iyi eğitim aldıkları ve bahsi geçen bu alanlarda ders anlatabilme becerilerine sahip oldukları görülmektedir.

4.3.1.1. Kâhire Başkadıları

Kahire başkadılığında Şâfiî başkadıların eğitim-öğretim faaliyetlerini Sâlihiyye¹⁴⁰¹, Nâsiriyye el-Cevvânîyye, Nâsiriyye bi'l-Karâfe¹⁴⁰², Emir Cemâleddin el-Ustâddâr¹⁴⁰³, Kâmiliyye¹⁴⁰⁴ ve Zâhirîyye el-Kadîme¹⁴⁰⁵ gibi medreselerde gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bununla birlikte başkadıların hânkâhları, zâviyeleri ve camileri de eğitim-öğretim yuvası olarak kullandıkları tespit edilmiştir. Buna göre Kahire Şâfiî başkadılarının derslerini anlattıkları yerler arasında Şeyhû Hânkâh'ı¹⁴⁰⁶ ve Mueyyedî Cami¹⁴⁰⁷ gelmektedir¹⁴⁰⁸.

Şâfiî başkadısı olarak atanan hemen hemen bütün başkadılar makam atamaları gerçekleşir gerçekleşmez medreselere de müderris olarak tayin edilirdi. Buna göre Sultan Selahaddin Eyyübî tarafından inşa edilen ve sadece Şâfiî mezhebi için tahsis edilmiş olan Sâlihiyye medresesine müderris tayin edilen ilk başkadının Kahire'nin ilk Şâfiî başkadısı Taceddin b. bintü'l-Eazz olduğu görülmektedir. 1207/1208 (604) yılında dünyaya gelen Başkadı henüz çok küçük yaşta iken babasını kaybetti. Güçlü

¹⁴⁰¹ Kahire'de iki tane Sâlihiyye medresesi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi 1176/1177 (571) yılında Eyyübî Sultanı Selahaddin tarafından inşa edilmiştir. Bu medrese sadece Şâfiî mezhebine tahsis edilmiştir. İkincisi ise Kahire'nin Beyne'l-Kasreyn sokağında bulunan ve Eyyübî Sultanı Necmeddin Eyyüb tarafından inşa edilmiştir. Beyne'l-Kasreyn'de bulunan ikinci medresede her mezhep için ayrı ayrı ders eklenip müderris atanmıştır. Bkz. Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 374; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 259-263.

¹⁴⁰² Sultan el-Melikü'n-Nâsır Selahaddin Yûsuf b. Eyyüp tarafından inşa edilen bu medresede Şâfiî fıkıh dersleri okutulması için müderrisler tayin edilmiştir. Burada görev yapan müderrislere ise ayda kırk bin dinar maaş ödenmiştir. Bkz. Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 400.

¹⁴⁰³ Kahire'de bulunan bu medresede dört mezhepten dersler okutulurdu. Bkz. Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 401-402.

¹⁴⁰⁴ Eyyübî Sultanı el-Melikü'n-Kâmil tarafından inşa edilen bu medrese, Kâhire'deki Beyne'l-Kasreyn sokağında bulunmaktadır. Sekiz bölümden oluşan bu medresenin imarı 1224/1225 (621) yılında tamamlanmıştır. Bkz. Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 375; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 262.

¹⁴⁰⁵ Kahire'nin Beyne'l-Kasreyn sokağında 1262/1263 (661) yılında Memlûk Sultanı ez-Zâhir Baybars tarafından inşasına başlanan medresenin yapımı 1263/1264 (662) yılında tamamlanmıştır. Bkz. Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 378; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 263.

¹⁴⁰⁶ 1355 (756) yılında el-Emirü'l-Kebîr Seyfeddin Şeyhû tarafından inşasına başlanan hânkâhın imareti 1356 (757) yılında tamamlanmıştır. Ayrıca her mezhep için ayrı ayrı dersler tahsis edilmiştir. Bkz. Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 266.

¹⁴⁰⁷ Kahire'deki Bâbü -Zuveyle kapısının yakınında bulunan bu cami Sultan el-Melikü'l-Müeyyed tarafından inşa edilmiştir. Müeyyedî Cami'nde dört mezhep için ayrı ayrı dersler tahsis edilerek müderrisler tayin edilmiştir. Bkz. Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 328-330.

¹⁴⁰⁸ Memlûk Devleti'nde eğitimin çeşitli aşamaları, medreselerin önemi ve ulemâ hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. George Makdisi, *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim*, (çev. Ali Hakan Çavuşoğlu-Tuncay Başoğlu), İstanbul, 2018; Jonathan P. Berkey, *Ortaçağ Kahiresi'nde Bilginin İntikali*, (çev. İsmail Eriş), İstanbul, 2009; Michael Chamberlain, *Ortaçağ'da Bilgi ve Sosyal Pratik (Şam 11190-1350)*, (çev. Büşra Kaya), İstanbul, 2009.

bir ezber yeteneğine sahip olan Taceddin b. bintü'l-Eazz, eş-Şeyh Şerafeddin, İbnü'l-Varrâk, İbnü's-Sukkerî ve el-Mecd b. Dakiku'l-İd gibi döneminin önemli alimlerinden dersler aldı. Cafer b. Ali el-Mehzânî'den de hadis dersleri alan Başkadı, hesap konularında iyi olduğu için Beytül-mâl şahitliğine tayin edildi. Dedesi es-Sâhib b. Şükr ile birlikte İskenderiye'ye giderek burada hesap ve güzel yazı dersleri aldı. Aldığı bu iyi tahsilin ardından Başkadı'ya müftülük ve müderrislik yapması için icazet verildi¹⁴⁰⁹. 1265¹⁴¹⁰-1267¹⁴¹¹ (663-665) yılları arasında başkadılık görevine getirilen Taceddin b. bintü'l-Eazz Sâlihiyye medresesine müderris olarak da tayin edildi¹⁴¹².

Takiyuddin Muhammed b. Razîn'in de bahsi geçen bu medreseye müderris tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir. 1206/1207 (603) yılında dünyaya gelen Başkadı, Dimaşk'ta İbn Salâh'tan Kur'an dersi ve döneminin ünlü alimlerinden de pek çok dersler aldı. Burada bir süre müftülük ve medreselerde müderrislik vazifesinde bulunan Takiyuddin Muhammed İbn Razîn, Moğolların korkusundan Mısır'a yerleşti. Kahire'de nâiblik yapıp, Sâlihiyye ve Zâhiriyye medreselerinde müderrislik yaptı. Dersler esnasında el-Hâfız Dimyâtî'den ve Bedreddin b. Cemâa'dan rivayet etti¹⁴¹³. Başkadı'nın Sâlihiyye medresesine müderris olarak tayin edilmesi ise 1278¹⁴¹⁴-1279¹⁴¹⁵ (676-678) yılları arasında ikinci kez Kahire-Vechü'l-Bahrî başkadılığına getirildiği zaman gerçekleşmiştir. Takiyuddin Muhammed İbn Razîn 1279 (678) yılında Sâlihiyye medresesine müderris olarak atanmış ve kendisine yarım maaş bağlanmıştır¹⁴¹⁶.

Taceddin b. bintü'l-Eazz'ın oğlu Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'ın da Sâlihiyye medresesine müderris tayin edilip hocalık yaptığı bilinmektedir. 1242 (639) yılında dünyaya gelen Başkadı, el-Hâfız Reşîdüddin al-Atâr, el-Hâfız Zekîeddin ve başkalarından hadis dersleri aldı. Babası ve İbn Abdüsselam'dan fıkıh dersleri ve İbn Müslim'den icazet aldı. Babası daha hayattayken pek çok medresede müderrislik

¹⁴⁰⁹ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 280.

¹⁴¹⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 460; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 167.

¹⁴¹¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 91; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 471; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 167.

¹⁴¹² Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 258.

¹⁴¹³ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 356.

¹⁴¹⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 240; İbnü'l-Furât, *Târîhu İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 99-100.

¹⁴¹⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 255; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 559.

¹⁴¹⁶ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 258.

yaptı¹⁴¹⁷. 1286¹⁴¹⁸ (685) yılında başkadı olarak tayin edildiği esnada Sâlihiyye medresesinin müderrisliğine de tayin edildi¹⁴¹⁹.

Taceddin b. bintü'l-Eazz'ın ardından Sâlihiyye medresesine beş yıllık bir aradan sonra Bedreddin b. Cemâa tayin edildi. 1241/1242 (639) yılında Hama'da dünyaya gelen Başkadı burada büyüdü. 1288/1289 (687) yılında Kudüs başkadılığı ve hatibliğine tayin edildi. 1291¹⁴²⁰ (690) yılında Kahire Şâfiî başkadılığına tayin edilen Bedreddin b. Cemâa aynı zamanda Sâlihiyye medresesindeki Şâfiî derslere müderris olarak da atandı¹⁴²¹. İbn Kesîr, 1311¹⁴²²- 1327¹⁴²³ (711-727) yılları arasında üçüncü kez Kahire Şâfiî başkadılık vazifesinde bulunan Bedreddin b. Cemâa'nın 1327 (727) yılında başkadılıktan azledilmesi neticesinde Sâlihiyye, Nâsiriyye ve Kâmiliiyye medreselerindeki Şâfiî derslerin müderrisliğinden de azledildiğini kaydetmektedir. Ayrıca Bedreddin b. Cemâa'nın bahsi geçen bu medreselerdeki müderrislik görevinin başlangıç tarihi ile alakalı herhangi bir bilgi de vermemektedir¹⁴²⁴. Bahsi geçen medreselerdeki müderrislik görevine ise Bedreddin b. Cemâa'nın yerine Kahire Şâfiî başkadısı tayin edilen Celâleddin el-Kazvîni getirildi¹⁴²⁵.

1228 (625) yılında Mekke yolunda dünyaya gelen Takiyuddin b. Dakîku'l-İd, babası ile birlikte Kûs'ta yaşadı ve burada büyüdü. Mâlikî mezhebinden fıkıh dersleri aldı. Oldukça zeki biriydi. Kûs'ta dersler verdi. Fakat daha sonra Şâfiî mezhebine intikal etti. İbn Addüselam'ın izinden yürüdü ve onun yanında eğitim gördü. Hadis ve fıkıh ilminde oldukça başarılı oldu¹⁴²⁶. 1296¹⁴²⁷ (695) yılında Kahire Şâfiî

¹⁴¹⁷ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 222; Taceddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 9, s. 140.

¹⁴¹⁸ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 222; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 89.

¹⁴¹⁹ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 222; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 258.

¹⁴²⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 139; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 56; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 168.

¹⁴²¹ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 342-343; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 139; Yûnînî, *Zeylü Mir'ât*, s. 95.

¹⁴²² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 133; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 81; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 111; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹⁴²³ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 89; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 147; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 182; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 277; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹⁴²⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 278; Yalçın, *Dimaşk Kâdilkudâtı*, s. 39-40; Cemil Akpınar, "İbn Cemâa, Bedreddîn", *DİA*, Cilt 19, (1999), s. 338-339.

¹⁴²⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 278.

¹⁴²⁶ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 394; Mehmet Özel, "İbn Dakîkul'id", *DİA*, Cilt 19, (1999), s. 407-408.

¹⁴²⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 189; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 394; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 286; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 684; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 168.

başkadılığına tayin edilen ve 1302¹⁴²⁸ (702) yılına kadar makamda bulunan Başkadı'nın atanma ve azil tarihleri hakkında bilgi verilmemekle birlikte Salihyye medresesine müderris olarak tayin edildiği bilinmektedir¹⁴²⁹.

1294 (694) yılında Dımaşk'ta Âdiliyye medresesinde dünyaya gelen İzzeddin b. Cemâa, burada büyüdü. Babası, Muhammed b. Hüseyin, Dimyâtî, Fahr en-Nüveyrî ve pek çok önemli isimlerden dersler aldı. İyi bir tahsil gören İzzeddin b. Cemâa, fıkıh konusunda uzmanlaşarak dersler vermeye başladı¹⁴³⁰. Kahire'ye geldi ve 1337¹⁴³¹-1358¹⁴³² (738-759) yılları arasında Kahire Şâfiî başkadılığına tayin edildi. İzzeddin İbn Cemâa'nın bu ataması aynı zamanda Sâlihiyye ve Nâsırıyye medreselerinin müderrislik görevleriyle de birleştirilmiştir¹⁴³³.

Dedesi Muhammed b. İbrahim'in yanında ilim öğrenmeye başlayan Burhâneddin İbrahim b. Cemâa, İbnü'l-Usardî'den dersler aldı ve Dımaşk'a geldi. İlim öğrenmek adına pek çok şehre ve bölgeye giderek dersler aldı. Mizzî, Cezerî ve Zehebî gibi önemli ve meşhur tarihçi alimlerden dersler aldı. Babasının ölümünün ardından Kudüs hatipliğine tayin edilen Burhâneddin İbrahim b. Cemâa, daha sonra Salâhiyye medresesine müderris olarak tayin edildi. Zehebî onun oldukça iyi bir fıkıh ve hadis alimi olduğundan bahsetmektedir¹⁴³⁴. Eğitimli bir aileden gelen Burhâneddin İbrahim b. Cemâa, ilk olarak 1371¹⁴³⁵-1377¹⁴³⁶ (773-779) yılları arasında Kahire Şâfiî başkadısı olarak tayin edildi. Başkadılık ataması ile birlikte Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'nın atanma ve azil tarihleri hakkında bilgi bulunmamakla birlikte Sâlihiyye medresesine müderrisliğine de tayin edildiği bilinmektedir¹⁴³⁷. Bu ilk atamasında

¹⁴²⁸ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 395; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 16; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171; Mufaddal, *en-Nechü's-sedîd*, s. 82.

¹⁴²⁹ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 258.

¹⁴³⁰ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 243.

¹⁴³¹ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 2, s. 230; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 1021; Mufaddal, *en-Nechü's-sedîd*, s. 68.

¹⁴³² Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 306; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹⁴³³ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, 1023.

¹⁴³⁴ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 27; Muhammed Şevki Aydın, “İbn Cemâa, Burhaneddin”, *DİA*, Cilt 19, (1999), s. 393.

¹⁴³⁵ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 28; İbn Hacer, *İbnâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 12; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, Cilt 3, s. 189; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 328; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹⁴³⁶ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 30; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, Cilt 4, s. 76; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 132; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹⁴³⁷ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 258.

Başkadı, aynı zamanda 1373 (775) yılında Kubbetü'ş-Şâfiî'deki derslerinin başına da getirildi¹⁴³⁸.

1342 (742) yılında Kerek'te dünyaya gelen ve burada eğitim hayatına başlayan İmâmüddin Ahmed el-Kerekî, Takiyuddin es-Sübki'nin öğrencisi olan babasından ve diğer alimlerden Kur'an dersi aldı. Tahsil görmek için Kahire ve Dımaşk'a seyahat etti. Fustât'ta İbnü'l-Usardî ve İbnü'l-İrâkî'den hadis dersleri aldı¹⁴³⁹. 1390¹⁴⁴⁰-1392¹⁴⁴¹ (792-795) yılları arasında üç yıl Kahire Şâfiî başkadılığı görevinde bulunan İmâmüddin Ahmed el-Kerekî aynı zamanda Sâlihiyye medresesi müderrisliğine tayin edildi ve bu zaman aralığında iki vazifeyi birlikte yürüttü¹⁴⁴². İmâmüddin Ahmed el-Kerekî'nin ardında 1392¹⁴⁴³-1394¹⁴⁴⁴ (795-796) yılları arasında başkadı olarak atanan Sadreddin Muhammed el-Münâvî, bu atama ile birlikte Sâlihiyye medresesinin müderrisliğine de getirilmiştir¹⁴⁴⁵. Fıkıh tahsili gören, bu alanda uzmanlaşan Sadreddin Muhammed el-Münâvî, İbn Abdulhâdî'den dersler de aldı¹⁴⁴⁶. 1394 (796) yılında azledilen Sadreddin Muhammed el-Münâvî'nin 1395¹⁴⁴⁷-1397¹⁴⁴⁸ (797-799) yılları arasında ikinci kez başkadı olarak atanmasıyla birlikte tekrar Sâlihîyye medresesi müderrisliğine tayin edildiği de bilinmektedir¹⁴⁴⁹.

¹⁴³⁸ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 63.

¹⁴³⁹ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 66.

¹⁴⁴⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 713; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 294; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 12; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

¹⁴⁴¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 781; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s.339; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 450. Süyûtî, diğer müelliflerden farklı Başkadı'nın azil tarihini 1391 (794) olarak kaydetmektedir. Bkz. Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

¹⁴⁴² Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 258.

¹⁴⁴³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 781; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 450; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 327; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

¹⁴⁴⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 808; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 344; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 49.

¹⁴⁴⁵ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 258.

¹⁴⁴⁶ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 330.

¹⁴⁴⁷ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 340; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 493; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 358.

¹⁴⁴⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 876; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 230; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 526; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 379.

¹⁴⁴⁹ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 258.

1445¹⁴⁵⁰-1446¹⁴⁵¹ (849-850) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Şemseddin el-Kâyâtî aynı zamanda Sâlihiyye medresesinin müderrislik görevini de eş zamanlı yürütmüştür¹⁴⁵². Şemseddin el-Kâyâtî'nin ardından 1448¹⁴⁵³-1448¹⁴⁵⁴ (851-852) yılları arasında Kahire Şâfiî başkadılığına atanan Veliyuddin es-Seffî'nin de bu ataması Sâlihiyye medresesinin müderrisliği ile birleşmiştir¹⁴⁵⁵. İlk olarak 1449¹⁴⁵⁶-1453¹⁴⁵⁷ (853-857) yılları arasında başkadı olarak atanan Şerafeddin Yahya el-Münâvî aynı zamanda Sâlihiyye medresesinin müderrisliğine de tayin edilmiştir¹⁴⁵⁸. 1453 (857) yılında azledilmesinin ardından 1461¹⁴⁵⁹ (865) yılında tekrar başkadılığa atanan Şerafeddin Yahya el-Münâvî tekrar Sâlihiyye medresesine müderris olarak atanmıştır¹⁴⁶⁰.

Kâmilîyye medresesi Şâfiî başkadılarının müderris olarak atandıkları medreseler arasında bulunmaktadır. Bu medreseye müderris olarak tayin edilen ilk isim Takiyuddin b. Dakîku'l-İd'dir¹⁴⁶¹. Müderris olarak atanma tarihi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız Başkadı'nın 1302¹⁴⁶² (702) yılında kadılıktan azledilmesiyle birlikte medresedeki müderrislik görevinin de sona erdiği anlaşılmaktadır. Akabinde aynı tarihte Bedreddin b. Cemâa'nın Kahire Şâfiî başkadılığına atandığı görülmekle birlikte¹⁴⁶³, Başkadı bu medresenin müderrisliğini de üstlenmiştir¹⁴⁶⁴.

¹⁴⁵⁰ İbn İyâs, *Bedâi' u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 248; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 117; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 222-223; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

¹⁴⁵¹ İbn İyâs, *Bedâi' u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 254; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 133; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 217; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

¹⁴⁵² Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 259.

¹⁴⁵³ İbn İyâs, *Bedâi' u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 258; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 153; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 233.

¹⁴⁵⁴ İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 167; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

¹⁴⁵⁵ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 259; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 157.

¹⁴⁵⁶ İbn İyâs, *Bedâi' u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 275; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 215; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 289.

¹⁴⁵⁷ İbn İyâs, *Bedâi' u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 304; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 412-13; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 386.

¹⁴⁵⁸ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 259.

¹⁴⁵⁹ İbn İyâs, *Bedâi' u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 384.

¹⁴⁶⁰ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 259.

¹⁴⁶¹ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 262.

¹⁴⁶² İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 395; İbn Kesir, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 16; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹⁴⁶³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 122; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 144; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 81; İbn Kesir, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 16; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹⁴⁶⁴ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 262.

Fakat Başkadı'nın medresenin müderrisliğinden azledilme tarihi ile alakalı herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Zâhiriyye el-Kadîme medresesi Şâfiî başkadılarının müderris olarak atandıkları medreselerden bir diğeridir. Bu medreseye atanan ilk isim Takiyuddin Muhammed b. Razîn'dir. Kahire-Vechü'l-Bahrî başkadılığına ilk ataması 1267¹⁴⁶⁵- 1278¹⁴⁶⁶ (665-676) yılları arasında gerçekleşen Başkadı'nın bu süre zarfında medresenin müderrisliğine de tayin edildiği görülmektedir¹⁴⁶⁷.

1267¹⁴⁶⁸- 1278¹⁴⁶⁹ (665-676), 1278¹⁴⁷⁰-1279¹⁴⁷¹ (676-678) ve 1286¹⁴⁷²-1293¹⁴⁷³ (685-692) yılları arasında toplam üç kere başkadı olarak atanan Takiyuddin Muhammed b. Razîn'in tarih verilmemekle birlikte bu zaman aralıklarından birinde en-Nâsiriyye bi'l-Karâfe'deki Şâfiî derslerine müderris olarak da tayin edilmiştir¹⁴⁷⁴.

Cemâleddin el-Ustâddâr medresesi de Şâfiî başkadılarının ders anlattıkları medreseler arasında gelmektedir. Bahsi geçen bu medreseye tayin edildiğini tespit ettiğimiz tek başkadı Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî'dir. 1391(793) yılında dünyaya gelen Başkadı'nın anne tarafından dedesi Başkadı Bahâeddin İbnü'l-Akîl'dir. Lüks içinde büyüyen Başkadı kendine has bir zeka yapısına sahipti. Çok küçük yaşlarda hafız olarak Kur'an'ı ezberlemiş ve teravîh namazları kıldırmıştır. Kahire Şâfiî başkadılığına toplam yedi kez tayin edilen Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî'nin başkadılığı esnasında tarih verilmemekle birlikte Cemâleddin el-Ustâddâr medresesinin Şâfiî tefsir derslerine müderris olarak tayin edildiği kaydedilmektedir¹⁴⁷⁵.

Kahire'deki medreselerin dışında Şâfiî başkadılarının hânkâhlar ve zâviyelere de müderris olarak atandıkları bilinmektedir. Şeyhû tarafından inşa edilen ve dört mezhepten ayrı ayrı derslerin okutulduğu Hânkâh Şeyhû'nun, Şâfiî derslerine ilk

¹⁴⁶⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 94.

¹⁴⁶⁶ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 167.

¹⁴⁶⁷ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 264.

¹⁴⁶⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 94.

¹⁴⁶⁹ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 167.

¹⁴⁷⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 240; İbnü'l-Furât, *Târîhu İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 99-100.

¹⁴⁷¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 255; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 559.

¹⁴⁷² İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 222; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 89.

¹⁴⁷³ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 222; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 89.

¹⁴⁷⁴ Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 401.

¹⁴⁷⁵ Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 401-402.

atanan isim Başkadı Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî 'dir. 1308 (707) yılında dünyaya gelen ve hem Dımaşk hem de Kahire'de tahsil gören Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî, oldukça zeki ve çağının en önde gelen isimlerinden biriydi. el-Kutb es-Sinbâtî, el-Mecd ez-Zemkelânî ve Alaaddin el-Konevî'den fıkıh dersleri Ebü Hayyân'dan ise gramer dersleri aldı¹⁴⁷⁶. 1364¹⁴⁷⁷ (766) yılında Kahire Şâfiî başkadılığına tayin edilen ve 1371¹⁴⁷⁸ (773) yılına kadar makamda bulunan Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî, aynı zamanda Hânkâh'ın Şâfiî derslerinin müderrislik görevini de birlikte yürütmüştür¹⁴⁷⁹. 1282¹⁴⁸⁰-1286¹⁴⁸¹ (680-685) yılları arasında Fustât ve Vechü'l-Kıblî Şâfiî başkadılığı görevinde bulunan Hasan el-Behesnî, Zâviyetü'l-Mecdiyye'deki derslere müderris olarak tayin edilmiştir¹⁴⁸².

Memlûk Devleti'nde camiler de eğitim-öğretim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği yerler arasında gelmektedir. 1423¹⁴⁸³-1425¹⁴⁸⁴ (827-828) yılları arasında başkadı olarak ilk ataması gerçekleşen İbn Hacer, 1424 yılında Mueyyedî Cami'ndeki tedris derslerine müderris olarak atanmıştır¹⁴⁸⁵. Ayrıca İbn Hacer'in başkadı olarak atanmadan önce 1419 (822) yılında Mueyyedî Cami'ndeki Şâfiî derslerine müderris olarak tayin edilip ders anlattığı da bilinmektedir¹⁴⁸⁶. Sehavî, İbn Hacer'in 1448¹⁴⁸⁷ (852) yılında son kez Kahire Şâfiî başkadılığından azledilmesiyle birlikte el-Hüseyniyye ve Mansûriyye medreselerindeki tefsir; Baybarsiyye medresesindeki hadis derslerinin müderrisliğinden de azledildiğini belirtmektedir¹⁴⁸⁸.

¹⁴⁷⁶ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 361.

¹⁴⁷⁷ İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, s. 24; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 366; İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, s. 261-262; İbn Hacer, *İbnâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 121; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹⁴⁷⁸ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 28; a.mlf., *İbnâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 12; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt I-1/2, s. 38; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 3, s. 189; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 328; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹⁴⁷⁹ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 267.

¹⁴⁸⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 55; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 167.

¹⁴⁸¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 89; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 167; Taceddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 8, s. 317.

¹⁴⁸² Taceddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 8, s. 317.

¹⁴⁸³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 656; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 157; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s.146; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

¹⁴⁸⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 677; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s.161; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

¹⁴⁸⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 660.

¹⁴⁸⁶ Makrîzî, *el-Hıtat*, Cilt 2, s. 230.

¹⁴⁸⁷ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 264; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 174.

¹⁴⁸⁸ Sehavî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, Cilt 2, s. 38.

Kahire *Hanefî* başkadılarının ise *Sâlihiyye*, *Nâsiriyye*, *Kâmiliyye*, *Mansûriyye*¹⁴⁸⁹ ve *Cemâliyye*¹⁴⁹⁰ medreselerinde dersler verdikleri bilinmekle birlikte başkadıların aynı zamanda hânkâhları ve camileri de eğitim-öğretim faaliyetleri için kullandıkları görülmektedir. Başkadılar *Hânkâh Şeyhû*, *İbn Tolûn*¹⁴⁹¹ *Mueyyedî* ve *Fahriyye*¹⁴⁹² gibi önemli camilere müderris tayin edilmişlerdir.

Hanefî başkadılarının, başkadı atanmaları ile birlikte müderris olarak atandıkları medreselerin başında Kâmiliyye medresesi gelmektedir. Bahsi geçen bu medreseye müderris tayin edilen ilk kadının Alaâddin İbnü't-Türkmânî olduğu görülmektedir. 1284 (683) yılında dünyaya gelen Başkadı, oldukça erdemli bir yapıya sahip olmakla birlikte hadis alanında da oldukça başarılıydı. Bu konuda bilgisi olduğu İbn Salîh'in kitabını oldukça profesyonel bir şekilde özetleyerek tekrar yazmasından anlaşılmaktadır¹⁴⁹³. 1347¹⁴⁹⁴-1349¹⁴⁹⁵ (748-750) yılları arasında başkadılığa atanan Alaâddin İbnü't-Türkmânî, aynı zamanda Kâmiliyye medresesinin Dârü'l-Hadis bölümüne müderris olarak tayin edilmekle birlikte İbn Tolun Cami'ndeki tefsir derslerinin de müderrislik görevine getirilmiştir¹⁴⁹⁶. Babasının vebadan vefat etmesinin ardından 1349 (750) yılında başkadılık makamına getirilen Cemâleddin İbnü't-Türkmânî¹⁴⁹⁷, 1368¹⁴⁹⁸ (769) yılında Kâmiliyye'ye müderris olarak atanmış ve vazife başında ölene kadar hem başkadılık hem de müderrislik görevini

¹⁴⁸⁹ Kahire'deki Beyne'l-Kasreyn sokağında el-Mâristân el-Kebîr el-Mansûra kabısının içinde bulunmaktadır. Medrese ve kubbesi mâristânın karşısında Mansûr Kalavûn'um emriyle Emir Alameddîn Sancar eş-Şucâî tarafından inşa edilmiştir. Dört mezhepten dersler medresenin müfredatına eklenerek müderrisler atanmıştır. Bkz. Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 379-380.

¹⁴⁹⁰ Kahire'nin Reşid sokağında vezir Alameddîn Moğaltay el-Cemâlî tarafından sadece Hanefî mezhebine ihdas edilmiş bir medrese ve yanına yine Hanefî sufiler için tahsis edilmiş olan bir hânkâh şeklinde inşa edilmiştir. Bkz. Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 392.

¹⁴⁹¹ İbn Tolun Cami, Emir Ebû Abbâs Ahmed b. Tolun tarafından Kahire'de bulunan Cebel Yeşkur adlı tepenin üzerinde inşa edilmiştir. Bkz. Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 265.

¹⁴⁹² 1418/1419 (821) yılında Üstâddâr Emir Fahreddin tarafından Kahire'de Dârü'z-Zehab yakınlarında inşa edilmiştir. Fahriyye Cami'nde Şâfiî, Hanefî ve Mâlikî mezheplerinden dersler okutulmuştur. Bkz. Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 328.

¹⁴⁹³ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 278; Salahattin Polat, "İbnü't-Türkmânî, Alaâddîn", *DİA*, Cilt 21, (2000), s. 234.

¹⁴⁹⁴ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 292.

¹⁴⁹⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 797; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt1/1, s. 182

¹⁴⁹⁶ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 251.

¹⁴⁹⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 797; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 182

¹⁴⁹⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 158; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 410; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 42.

sürdürmüştür¹⁴⁹⁹. Cemâleddin İbnü't-Türkmânî'nin Kâmiliyye medresesinde müderrislik görevini icra ederken tıpkı babası gibi eş zamanlı olarak İbn Tolûn Camin'deki tefsir derslerine de müderris olarak atandığı da bilinmektedir¹⁵⁰⁰. Cemâleddin İbnü't-Türkmânî'nin babasının ardından hem başkadılık hem de müderrislik vazifesine getirilmesinde, kendisinin babasının şöhretinden faydalanıp bahsi geçen makamlara atanmasının yanı sıra en az onun kadar iyi bir eğitim almasının da etkili olduğu da anlaşılmaktadır.

Mansûriyye medresesi, Hanefî başkadılarının müderris olarak tayin edildikleri medreselerden bir diğeridir. Mansûr Kalavûn'um emriyle Emir Alameddin Sancar eş-Şucâî tarafından inşa edilen bu medresede dört mezhepten dersler okutulurdu. Medresenin inşasının ardından medresenin Eyvânü's-Şarkî kısmındaki Hanefî fıkıh derslerine ilk olarak Şemseddin es-Surûcî atanmıştır. 1239/1240 (637) yılından sonra dünyaya gelen Başkadı, hadis alanında eğitim aldı. Döneminin en önemli ve saygın hadisçilerinden biri olan Muhammed b. Ebü'l-Hâttab ve diğer alimlerden hadis dersleri aldı. Fustât ve Kahire Şâfiî başkadılığında 1298¹⁵⁰¹-1310¹⁵⁰² (698-710) yılları arasında bulunan Başkadı'nın ataması bahsi geçen medresenin müderrislik göreviyle de birleşmiş ve Başkadı bu iki vazifeyi birlikte yürütmüştür¹⁵⁰³.

Sadece Hanefî mezhebine tahsis edilen ve vezir Alameddin Moğaltay el-Cemâlî tarafından inşa edilen Cemâliyye medresesine kaynakların bize verdiği bilgiler doğrultusunda atanan ilk ismin, Alaâddin İbnü't-Türkmânî olduğu anlaşılmaktadır. 1348 (748) yılında başkadı olarak atanan Alaâddin İbnü't-Türkmânî, aynı zamanda medreseye müderris olarak atanmış ve 1349 (750) yılında vefat etmesinin ardından bu medresedeki müderrislik görevi de son bulmuştur¹⁵⁰⁴. Alaâddin b. et- Türkmânî'nin torunu Sadreddin Muhammed et-Türkmânî'nin de medreseye müderris olarak tayin edildiği görülmektedir. 1342 (743) yılında dünyaya gelen Sadreddin Muhammed et-Türkmânî, oldukça zeki idi. Sadreddin Muhammed et-Türkmânî, babası Cemâleddin

¹⁴⁹⁹ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 251; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 262.

¹⁵⁰⁰ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 251; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 262.

¹⁵⁰¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 878; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 238; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s.41; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 184.

¹⁵⁰² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 122; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 184.

¹⁵⁰³ Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 282.

¹⁵⁰⁴ Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 392.

İbnü't-Türkmânî'nin başkadı nâibliğini yapmıştır¹⁵⁰⁵. 1372¹⁵⁰⁶ (773) yılında başkadı olarak atanmasıyla birlikte tıpkı dedesi gibi Cemâliyye medresesine müderris olarak tayin edilmiştir¹⁵⁰⁷. 1375¹⁵⁰⁸ (776) yılında başkadılık makamındaki azlinden sonra bu medresedeki müderrislik görevi de sona ermiştir¹⁵⁰⁹.

Kahire'nin Beyne'l-Kasreyn sokağında bulunan Sâlihiyye ve Nâsriyye medreseleri de Kahire Hanefî başkadılarının müderris tayin edildikleri medreseler arasındadır. Buna göre 1299 (698) yılında Fustât ve Kahire'nin Hanefî başkadılığına tayin edilen Şemseddin es-Surûcî'nin 1310 (710) yılında başkadılıktan azledilmesi ile birlikte Sâlihiyye ve Nâsriyye medreselerindeki müderrislik vazifesi de son bulmuştur¹⁵¹⁰. Şemseddin es-Surûcî yerine Kahire Hanefî başkadılığına tayin edilen Şemseddin el-Harîrî bahsi geçen bu medreselerdeki müderrislik görevini de üstlenmiştir¹⁵¹¹.

Memlûk Devleti'nde 1418 (821) yılında yapımı tamamlanan Fahriyye medresesine atanan ilk Hanefî başkadının Şemseddin Muhammed ed-Deyrî olduğu görülmektedir¹⁵¹². 1416¹⁵¹³-1419¹⁵¹⁴ (819-822) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Şemseddin Muhammed ed-Deyrî'nin azledilmeden bir yıl önce bahsi geçen bu medresenin müderrisliğine tayin edildiği görülmektedir.

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz üzere tıpkı Şâfiî başkadıları gibi Hanefî başkadılarının da hânkâhları ve camileri eğitim-öğretim faaliyetleri için kullandıkları görülmektedir. Memlûklerde eğitim-öğretim faaliyetlerinin yoğun olarak yapıldığı Şeyhû Hânkâhî'na müderris olarak atanan isim Eminateddin Abdülvehhab et-Trablusî'dir. Fıkıh ve hadis ilimleriyle ilgilenen ve bu alanlarda dersler alan Başkadı,

¹⁵⁰⁵ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 374.

¹⁵⁰⁶ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 374; İbn Tağribirdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 96

¹⁵⁰⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 238; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 374; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 87.

¹⁵⁰⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 238; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 374; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 87.

¹⁵⁰⁹ Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 392.

¹⁵¹⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 103.

¹⁵¹¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 103.

¹⁵¹² İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 175.

¹⁵¹³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 355; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 373; a.mlf., *İbna el-Gumr*, Cilt 3, s. 97; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 305.

¹⁵¹⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 510; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 373; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 48; İbn Tağribirdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 13, s. 240.

Kur'an'ı hıfz etti. Oldukça düzgün bir kişiliğe sahip olan Eminateddin Abdülvahhab et-Trablusî, Kadı Asker olarak tayin edildi. Cemâleddin el-Mellâtî'nin vefat etmesinin ardından başkadı nâibliği vazifesine getirildi¹⁵¹⁵. 1408¹⁵¹⁶-1409¹⁵¹⁷ (811-812) yılları arasında ikinci kez başkadı olarak atanan Eminateddin Abdülvahhab et-Trablusî'nin 1409 (812) yılında Şeyhû Hânkâh'ına müderris olarak tayin edildiği de görülmektedir¹⁵¹⁸. Başkadı'nın 1409 (812) yılında azledilmesiyle birlikte hânkâhdaki müderrislik görevi de son bulmuştur. Eminateddin Abdülvahhab et-Trablusî'nin ardından başkadı olarak atanan Nâsireddin Muhammed b. Adîm, Hânkâh'a müderris olarak atanmış, 1412¹⁵¹⁹ (815) yılında azledilmesiyle birlikte bu Hânkâh'daki müderrislik görevi de son bulmuştur¹⁵²⁰. 1419¹⁵²¹-1426¹⁵²² (822-829) yılları arasında başkadı olarak atanan Zeyneddin Abdurrahman et-Tefhenî de aynı zamanda Şeyhû Hânkâh'ına müderris olarak atanan başkadılar arasında gelmektedir¹⁵²³.

Hanefî başkadılarının ders anlattıkları camilerin başında Mueyyedî Cami gelmektedir. Kaynaklarda tarih aralığı verilmemekle birlikte Başkadı Şemseddin Muhammed ed-Deyrî'nin buradaki Şâfiî derslere bizzat sultanın ve devlet görevlilerinin huzurunda kendisine oldukça gösterişli bir törenle yün hil'at giydirilerek müderris olarak atandığı belirtilmektedir¹⁵²⁴. Şemseddin Muhammed ed-Deyrî'nin her ne kadar müderris olarak atanma tarihi belli olmasa da Kahire Hanefî başkadılığı listesine bakıldığı zaman Başkadı'nın 1416¹⁵²⁵-1419¹⁵²⁶ (819-822) yılları arasında makamda bulunduğu görülmektedir. Bu bilgiden istinaden Başkadı'nın bu tarih aralığında Mueyyedî Cami'nin müderrisliğinde bulunması kuvvetle muhtemeldir. Bunun yanında Şemseddin Muhammed ed-Deyrî'nin Fahriyye Cami'ndeki Hanefî

¹⁵¹⁵ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 263.

¹⁵¹⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 77-79; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 171.

¹⁵¹⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 91.

¹⁵¹⁸ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 267.

¹⁵¹⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 213.

¹⁵²⁰ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 267.

¹⁵²¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 510; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 373; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 48; İbn Tağriberdî, *en-Nücumü'z-zâhire*, Cilt 13, s. 212.

¹⁵²² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 717.

¹⁵²³ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 267.

¹⁵²⁴ Makrîzî, *el-Hutat*, Cilt 2, s. 230.

¹⁵²⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 355; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 373; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 305.

¹⁵²⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 510; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 373; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 48; İbn Tağriberdî, *en-Nücumü'z-zâhire*, Cilt 13, s. 240.

derslerine de müderris olarak atandığı yine tarih aralığı verilmemekle birlikte belirtilmektedir¹⁵²⁷.

Kahire *Mâlikî* başkadılarının *Sâlihîyye*, *Sargatmış*¹⁵²⁸, *Mansûrîyye*, *Kâmahîyye* medreselerini eğitim-öğretim faaliyetleri için kullandıkları görülmektedir. Fahriyye Cami de *Mâlikî* başkadıların müderris olarak atandıkları mekanlar arasında gelmektedir.

1294 (605) yılında dünyaya gelen Nefiseddin b. Şükr tahsilini *Mâlikî* fıkıh ilminde yaptı ve bu konudaki otoritelerden biri oldu¹⁵²⁹. 1271¹⁵³⁰ (669) yılında başkadılık makamında bulunan Nefiseddin b. Şükr aynı zamanda Kahire'nin Benyne'l-Kasreyn sokağında bulunan *Sâlihîyye* medresesine müderris olarak atanmış; atandıktan sekiz yıl sonra 1278/1279 (677) yılında azledilmiştir¹⁵³¹.

Memlûk Devleti'nde başkadıların genelde iyi bir eğitim aldıktan sonra medreselere müderris olarak tayin edildikleri görülmekle birlikte bazen bu durumun tam tersi de yaşanabiliyordu. Buna en güzel örnek Zeyneddin Ali b. Mahlûf'tur. 1236/1237 (634) yılında Behensâ bölgesinde bulunan Nüveyre'de dünyaya gelen Başkadı, İbn Abdüsselam'dan ve başkalarından dersler aldı¹⁵³². İbn Hacer, Başkadı'nın almış olduğu bu eğitimin eksik olduğunu, eğitim konusunda kendisini geliştirmeyen Zeyneddin Ali b. Mahlûf'un, ilim konusunda yetersiz ve kusurlu olduğunu ayrıca belirtmektedir¹⁵³³. Buna rağmen 1287¹⁵³⁴-1318¹⁵³⁵ (685-718) yılları arasında başkadı olarak atanan Zeyneddin Ali b. Mahlûf *Mansûrîyye* medresesinin bölümlerinden biri olan *Eyvânü'l-Kebîr*'in güneyindeki fıkıh derslerine müderris olarak tayin edilmiş ve 1318 (718) yılına kadar bu iki vazifeyi birlikte yürütmüştür¹⁵³⁶.

¹⁵²⁷ Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 328.

¹⁵²⁸ Kal'atülcebel ve İbn Tolun Cami'nin arasında Kahire'nin dışında inşa edilen bu medrese Emir Seyfeddin Sargatmış en-Nâsırî tarafından alınarak yıkılmış ve ardından 1355 (756) yılında yapımına başlanarak 1356 (757) yılında tamamlanmıştır. Medreseyi Hanefî mezhebi mensupları ve fakihleri için ihdas etmiştir. Bkz. Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 402-403.

¹⁵²⁹ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 426.

¹⁵³⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 117.

¹⁵³¹ Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 328.

¹⁵³² İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 280.

¹⁵³³ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 280.

¹⁵³⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 89; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 280; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 603.

¹⁵³⁵ el-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 185; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 223; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 178.

¹⁵³⁶ Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 382.

İbn Haldûn da bahsi geçen bu medresede ders veren müderrislerden biridir. 1332 (732) yılında dünyaya gelen İbn Haldûn, doğup büyüdüğü yerde eğitim hayatına başlamış; İbn Abdüsselam ve başkalarından dersler almıştır. Endülüs ve daha sonra Gırnata'ya giden İbn Haldûn 1362/1363 (764) yılında Gırnata'da bizzat Sultan İbnü'l-Ahmer tarafından karşılandı¹⁵³⁷. 1383 (784) yılında Mısır'a gelen İbn Haldûn'un tarih belirtilmemekle birlikte Sargatmış medresesindeki derslere müderris olarak tayin edilip ders anlattığı bilinmektedir¹⁵³⁸. Ayrıca 1384¹⁵³⁹-1389¹⁵⁴⁰ (786-791) yılları arasında ilk kez Kahire Mâlikî başkadılığı makamında bulunan İbn Haldun, Alameddin Süleyman el-Beysâtî'nin ölümü nedeniyle 1384 yılında hem Mâlikî başkadılığına hem de Mısır'daki Kâmahıyye medresesine müderris olarak tayin edilerek ders vermeye başlamıştır¹⁵⁴¹.

Yukarıda bahsi geçen medreselerin dışında Fahrîyye Cami de Mâlikîlerin müderris olarak atanıp ders anlattığı mekanlar arasındaydı. Fıkıh alanında eş-Şeyh Halil'den dersler alan ve Mâlikî mezhebinde dönemin önde gelen fıkıhçıları arasında bulunan Cemâleddin Muhammed el-Akfehesî, Fahrîyye Cami'ne müderris tayin edildiğini tespit ettiğimiz tek başkadıdır¹⁵⁴². 1400¹⁵⁴³ (803) ve 1414¹⁵⁴⁴-1420¹⁵⁴⁵ (817-823) yılları arasında toplamda iki kez başkadı olarak atanan Cemâleddin Muhammed el-Akfehesî'nin bu tarih aralıklarından birinde Fahrîyye Cami'ne müderris olarak atanarak ders anlattığı bilinmektedir¹⁵⁴⁶.

Kahire *Hanbelî* başkadılarının ise *Sâlihîyye*, *Zâhirîyye el-Kadîme*, *Mansûriyye* medreselerine ve *Şeyhû Hânkâhı'na* müderris olarak atandıkları tespit edilmiştir.

¹⁵³⁷ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 234.

¹⁵³⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 590.

¹⁵³⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 517; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 289; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 217.

¹⁵⁴⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 603.

¹⁵⁴¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 517;

¹⁵⁴² İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 204.

¹⁵⁴³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1059; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 55.

¹⁵⁴⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 285; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 204; Aynî, *es-Seyfü'l-mühenned*, s. 329.

¹⁵⁴⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 528.

¹⁵⁴⁶ Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 328.

1296¹⁵⁴⁷-1309¹⁵⁴⁸ (669-709) yılları arasında başkadı olarak atanan Şerafeddin el-Harrânî'nin makama atanmadan önce Beyne'l-Kasreyn'de bulunan Sâlihiyye medresesinde müderris olarak dersler verdiği¹⁵⁴⁹ ve başkadı olarak atandıktan sonra da 1309 yılında ölene kadar müderrislik görevini sürdürdüğü bilinmektedir.¹⁵⁵⁰ İbn Kesîr'in ifadesiyle Şerafeddin el-Harrânî'nin Zâhiriyyetü'l-Kadîme'deki derslere de aynı zamanda müderris olarak atandığı anlaşılmaktadır¹⁵⁵¹. Başkadı'nın bahsi geçen bu iki medresenin dışında Mansûriyye'de de dersler verdiği bilinmektedir. Şöyle ki; Şerafeddin el-Harrânî, başkadılık görevi süresince Mansûriyye'nin Eyvânü'l-Garbi bölümündeki fıkıh derslerine de müderris tayin edilmiştir¹⁵⁵².

Hanbelî başkadıları tıpkı diğer mezheplerde olduğu gibi hânkâhları da eğitim-öğretim faaliyetlerini yürütebildikleri yerler olarak kullanabiliyorlardı. Bu anlamda Şeyhû Hânkâhî'na Hanbelî başkadılar arasında atandığını tespit ettiğimiz tek isim Muvaffakaddin el-Makdisî'dir¹⁵⁵³. 1291 (690) yılında dünyaya gelen Muvaffakaddin el-Makdisî, fıkıh ilmiyle ilgilendi. Dımaşk'ta Ebû Bekr İbn Ahmed'den hadis dersi alan Başkadı, Kahire'ye geldi¹⁵⁵⁴. Burada 1337¹⁵⁵⁵-1367¹⁵⁵⁶ (738-769) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Muvaffakaddin el-Makdisî, Şeyhû Hânkâhî'na Mâlikî müderrisi olarak tayin edilerek dersler anlattı¹⁵⁵⁷.

4.3.1.2. Dımaşk Başkadıları

Dımaşk Şâfiî başkadılarının atandıkları medreselerin başında Atâbekiyye gelmektedir. Bu medrese Musul sahibi Nûreddin Arslân b. Atâbek'in kızı tarafından

¹⁵⁴⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 830.

¹⁵⁴⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 54; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 107; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 2, s. 236; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 85.

¹⁵⁴⁹ Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 374.

¹⁵⁵⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 98.

¹⁵⁵¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 104.

¹⁵⁵² Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 382.

¹⁵⁵³ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 267.

¹⁵⁵⁴ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 200-201.

¹⁵⁵⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 443; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 201.

¹⁵⁵⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 150; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 202; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 401; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 79; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 336.

¹⁵⁵⁷ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 267.

Dımaşk'ta bulunan Sâlihiyye mahallesinde inşa ettirilmiştir¹⁵⁵⁸. Medreseye müderris olarak tayin edilen ilk isim Necmeddin b. Sasrâ 'dır. 1257 (655) yılında dünyaya gelen Necmeddin b. Sasrâ, eğitimine hadis dersleri alarak başladı. İbn Hallikân'ın *Vefâyatü'l-Ayân* adlı eserini yazarken yanındaydı ve bu eserle alakalı pek çok bilgi edildi. Taceddin el-Fezârî ve eş-Şeyh Taceddin'den fıkıh, ağabeyi Şerafeddin'den ise dilbilgisi dersleri aldı. Başkadılık makamına atanmadan önce Dımaşk'taki pek çok medresede dersler verdi¹⁵⁵⁹. 1294/1295 (694) yılında Sultan Ketboğa kendisi Kadı Asker olarak tayin etti¹⁵⁶⁰. 1302¹⁵⁶¹ (702) yılında başkadılığa atanan Necmeddin İbn Sasrâ, Atâbekiyye'deki derslere 1315 (715) yılında müderris olarak tayin edildi. Başkadı'nın 1323¹⁵⁶² (723) yılında vazife başında ölümü ile birlikte bu medresedeki müderrislik görevi de böylelikle son buldu¹⁵⁶³.

Necmeddin b. Sasrâ'nın ardından 1323 (723) yılında başkadılık makamına tayin edilen kişi Cemâleddin ez-Zur'î olmuştur¹⁵⁶⁴. Aslen Mağribli olan Cemâleddin ez-Zur'î 1247/1248 (645) yılında Ezri'ât'ta dünyaya geldi ve burada tahsil gördü. Dımaşk'a gelerek eğitimine burada devam eden Cemâleddin ez-Zur'î, Başkadı Bedreddin İbn Cemâa'nın nâibliğini yaptı¹⁵⁶⁵. 1323 (723) yılında tayin edildiği kadıl'-kudâtılık vazifesi ile birlikte Atâbekiyye'deki derslerin müderrislik görevini üstlenmiştir¹⁵⁶⁶. 1324 (724) yılında başkadılıktan azledilen Cemâleddin ez-Zur'î'nin bu medresedeki müderrislik görevine ne zaman son verildiğine dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Başkadılık vazifesi esnasında medresenin müderrisliğine tayin edilen bir diğer isim ise Alameddin el-İhnâî'dir. Takva sahibi olan; fıkıh ve dilbilgisi alanlarında tahsil

¹⁵⁵⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 97.

¹⁵⁵⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 97; Taceddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 9 s. 20; Cengiz Kallek, "Benî Sasra", *DİA*, Cilt 5, (1992), s. 453.

¹⁵⁶⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 98-99.

¹⁵⁶¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 929; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 12; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 84; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 99; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 17.

¹⁵⁶² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 929; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 84-85; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, Cilt 1, s. 114; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 156; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, Cilt 9, s. 313; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 224-225.

¹⁵⁶³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 97.

¹⁵⁶⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 242; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 85; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 165; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, Cilt 9, s. 313; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 224-225.

¹⁵⁶⁵ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 164-165.

¹⁵⁶⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 100; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 84; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 225.

görerek uzmanlaşan Alameddin el-İhnâî, İbn Dakîku'l-‘İd’den fıkıh dersleri aldı¹⁵⁶⁷. 1329¹⁵⁶⁸-1332¹⁵⁶⁹ (730-732) tarihleri arasında başkadılık makamında bulunan Alameddin el-İhnâî, 1329 (730) yılında medresenin hadis derslerine müderris olarak tayin edilmiştir¹⁵⁷⁰. Başkadı'nın müderrislik görevine ne zaman son verildiğine dair herhangi bir tarih dilimine ulaşılamamıştır.

Alameddin el-İhnâî'nin ardından bu medreseye müderris olarak tayin edilen bir diğer isim ise Şehabeddin b. el-Mecdeddin'dir. 1263/1264 (662) yılında dünyaya gelen Şehabeddin b. el-Mecdeddin iyi bir eğitim aldı ve çağının önde gelen alimleri arasında yerini aldı. 1293/1294 (693) yılında fetva vermeye başladı¹⁵⁷¹. 1334¹⁵⁷²-1337¹⁵⁷³ (734-738) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadılığı makamında bulunan Şehabeddin b. el-Mecdeddin'in, bu tarih aralığında Atâbekiyye'deki Şâfiî derslerin müderrislik görevini de yürüttüğü bilinmektedir¹⁵⁷⁴.

Şehabeddin b. el-Mecdeddin'in ardından Atâbekiyye'deki Şâfiî derslere Takiyuddin es-Sübkî atanmıştır. 1284 (683) yılında Menûfiyye'de doğdu. Kahire'ye gelerek Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'ın yanında eğitim gördü. Alameddin el-İrâkî'den tefsir, eş-Şeyh Takiyuddin b. es-Saîğ'den Kur'an okumaları, el-Hâfız ed-Dimyâti'den hadis, Seyfeddin el-Bağdâdi'den mantık ve eş-Şeyh Ebû Hayyân'dan da gramer dersleri aldı. İlim öğrenmek için çok seyahat etti¹⁵⁷⁵. Başkadı olarak tayin edilmeden önce ise müftülük, Mansûriyye medresesinde de müderrislik görevinde bulundu¹⁵⁷⁶. 1338¹⁵⁷⁷ (739) yılında başkadı olarak atanan Takiyuddin es-Sübkî aynı zamanda Atâbekiyye'de ders vermeye de başladı¹⁵⁷⁸. Takiyuddin es-Sübkî'nin müderrislik görevinin bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

¹⁵⁶⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 100; Taceddin es-Sübkî, *Tabakâtü 'ş-Şâfi 'iyye*, Cilt 9, s. 309.

¹⁵⁶⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 92.

¹⁵⁶⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 94.

¹⁵⁷⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 100.

¹⁵⁷¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 121.

¹⁵⁷² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 99.

¹⁵⁷³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 101.

¹⁵⁷⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 100.

¹⁵⁷⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 100; Bilal Aybakan, “ Sübkî, Takiyyüddin”, *DİA*, Cilt 38, (2010), s. 14-15.

¹⁵⁷⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 101.

¹⁵⁷⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 101; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 100; İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü 'ş-Şâfi 'iyye*, Cilt 3, s. 50

¹⁵⁷⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 101; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 410.

Atâbekiyye'ye müderris tayin edilen bir diğer ismin Bahâeddin Ebü'l-Bekâ Muhammed es-Sübki olduğu görülmektedir. Kutbeddin es-Sinbâtî, Zeyneddin İbnü'l-Ketânî'den fıkıh dersleri alan Bahâeddin Ebü'l-Bekâ Muhammed es-Sübki; dedesi Sadreddin'den ve Alaâddin el-Konevî'den usul öğrendi. Ebü Hayyân'dan dilbilgisi dersleri alan Başkadı¹⁵⁷⁹, Suriye ve Mısır'ı dolaşarak hadis dersleri aldı¹⁵⁸⁰. 1358¹⁵⁸¹ (759) yılında başkadılığa atanan Bahâeddin Ebü'l-Bekâ Muhammed es-Sübki aynı zamanda Atâbekiyye'de dersler vermeye başladı¹⁵⁸².

Atâbekiyye medresesine müderris tayin edilen kadılar arasında Bahâeddin Ebü'l-Bekâ Muhammed es-Sübki'nin oğlu Veliyuddin es-Sübki gelmektedir¹⁵⁸³. Kahire'de 1335 (735) yılında dünyaya gelen Başkadı, burada pek çok alimden dersler aldı. Dimaşk'ta Hâfız el-Mizzî ve Ebü'l-Abbâs el-Cezerî'den dersler alan Veliyuddin es-Sübki fetva verip medreselerde müderrislik yapmaya başladı¹⁵⁸⁴. Her ne kadar müderrislik vazifesinin başlangıç ve bitiş tarihleri belli olmasa da 1376¹⁵⁸⁵-1383¹⁵⁸⁶ (777-785) yılları arasında sadece bir kez başkadı olarak atanan Veliyuddin es-Sübki'nin bu tarih aralığında müderris olarak görev yapmasının kuvvetle muhtemel olduğu görülmektedir.

Eyyübî sultanlarından Nureddin ve Selâhaddin'in hizmetinde bulunan Cemâleddin İkbâl tarafından inşa ettirilen *İkbâlîyye* medresesi kurucusu tarafından Hanefî ve Şâfiî mezhepleri için vakfedilmiştir. Cemâleddin binalardan büyük olanını Şâfiî mezhebine, küçük olanını ise Hanefî mezhebine vakfetmiştir. İkbâlîyye'nin inşa edildiği konum oldukça karışık olmakla birlikte; kuzeyinde Zâhiriyyetü'l-Cevâniyye, doğusunda Cârûhiyye medresesi ve güneyinde Takaviyye medresesi bulunmaktadır¹⁵⁸⁷. İkbâlîyye'ye müderris tayin edilen ilk Şâfiî başkadı Necmeddin Seniyyüddeve'dir. 1219/1220 (616) yılında dünyaya gelen Başkadı, hayatı boyunca ilimle uğraştı. Babası Başkadı Sadreddin Seniyyüddeve'nin başkadı nâibliğini yaptı.

¹⁵⁷⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 29.

¹⁵⁸⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 30.

¹⁵⁸¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 107; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 302.

¹⁵⁸² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 101.

¹⁵⁸³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 101.

¹⁵⁸⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 30.

¹⁵⁸⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 252; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 112; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 99.

¹⁵⁸⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 504; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 112.

¹⁵⁸⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 118-119.

Önce Halep Şâfiî başkadılığına 1280¹⁵⁸⁸ (679) yılında ise Dımaşk Şâfiî başkadılığına tayin edilen Necmeddin Seniyyüddeve İkbâlîyye'nin müderrislik görevine de tayin edildi¹⁵⁸⁹. İbn Tolun, Başkadı'nın bahsi geçen bu medresenin dışında altı farklı medresenin (Âdiliyye, Nâsiriyye, Azrâviyye, Felekiyye, Rukniyye ve Behensiyye) de müderrislik görevine getirildiğini belirtmektedir¹⁵⁹⁰. İkbâlîyye'ye müderris tayin edilen bir diğer başkadı'nın Şehabeddin b. el-Mecdeddin olduğu görülmektedir. 1334 (734) yılında başkadı olarak atanan Şehabeddin ibn el-Mecdeddin, başkadılığa atanmadan önce 1300/1301 (700) yılında bu medresenin müderrisi olarak tayin edilmiştir. Şehabeddin b. el-Mecdeddin'in 1337¹⁵⁹¹ (738) yılında vefat edene kadar hem başkadılık hem de müderrislik vazifesini birlikte yürüttüğü görülmektedir¹⁵⁹².

Suriye Selçuklu Atâbeki Emîneddin Gümüşteğin b. Abdullah tarafından 1135/1136 (530) yılında Emevi Cami'nin kapılarından biri olan Bâbü Ziyâde'nin güneyine inşa edilen *Emîniyye* medresesi¹⁵⁹³ Dımaşk Şâfiî başkadılarının müderris tayin edildikleri medreselerden biridir. Bu medreseye müderris tayin edilen ilk ismin Necmeddin Seniyyüddeve'nin olduğu görülmektedir. İbn Kesîr'in vermiş olduğu bilgiye göre , Necmeddin Seniyyüddeve'nin başkadılık vazifesindeyken Emîniyye medresesine müderris tayin edildiği görülmektedir¹⁵⁹⁴. Necmeddin Seniyyüddeve'nin ardından medreseye müderris tayin edilen bir diğer isim İmamüddin el-Kazvîni'dir. 1293/1294 (693) yılında Kazvîne şehrinde dünyaya gelen Başkadı, İran ve Anadolu'da tahsil gördü. Sultan Eşref Halil döneminde kardeşi Celâleddin ile birlikte Dımaşk'a geldi¹⁵⁹⁵. Sübkî, Başkadı'nın Tebriz'de 1253/1254 (653) yılında dünyaya geldiğini; İran ve Anadolu'da dersler aldıktan sonra Eşref Halil döneminde kardeşi Celâleddin ile birlikte Mısır'a geldiğini belirtmektedir¹⁵⁹⁶. Başkadılık vazifesine tayin edilmeden önce Kaymeriyye medresesine ardından ise 1295 (694) yılında Emîniyye medresesine

¹⁵⁸⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 715; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 44; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 142.

¹⁵⁸⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 74.

¹⁵⁹⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 74.

¹⁵⁹¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 101.

¹⁵⁹² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 121; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 1032.

¹⁵⁹³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 132-133.

¹⁵⁹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 579.

¹⁵⁹⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 146.

¹⁵⁹⁶ Taceddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 8, s. 310.

müdrerris tayin edilmiş ve 1297¹⁵⁹⁷ (696) yılında Dımaşk Şâfiî başkadılığına atanmıştır. İmamüddin el-Kazvî'nin, 1300¹⁵⁹⁸ (699) yılında vefat etmesi nedeniyle hem başkadılık hem de bu medresedeki müdrerrislik görevi de son bulmuştur¹⁵⁹⁹. Necmeddin İbn Sasrâ da bu medreseye müdrerris tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir. Kütübî, 1302-1323 (702-723) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadılığı makamında bulunan Necmeddin İbn Sasrâ'nın müdrerrislik görevinin başlangıç ve bitiş tarihi hakkında herhangi bir bilgi vermemekle birlikte Başkadı'nın bu medreseye müdrerris tayin edildiğinden bahsetmektedir¹⁶⁰⁰.

Emîniyye medresesine müdrerris tayin edilen başkadılar arasında Taceddin es-Sübki de bulunmaktadır. Kahire'de 1326/1327 (727) ya da 1237/1328 (728) yılında dünyaya gelen Başkadı, eğitim hayatına Mısır'da başladı ve burada pek çok isimden dersler aldı. 1338/1339 (739) yılında babası ile birlikte Dımaşk'a geldi. Burada Hafız el-Mizzî'den Kur'an dersleri, eş-Şeyh Şemseddin b. Nakîb'ten fetva vermek ve hocalık yapmak için icazet aldı. Şemseddin b. Nakîb'in ölümünün ardından müdrerrislik yapıp fetva verdi¹⁶⁰¹. 1358¹⁶⁰²-1362¹⁶⁰³ (759-763) yılları arasında ikinci kez başkadılık makamında bulunan Taceddin es-Sübki, bahsi geçen bu zaman aralığında medresenin müdrerrislik görevini de yürüttü¹⁶⁰⁴.

Taceddin es-Sübki'nin azledilmesinin ardından yerine kardeşi Bahâeddin Ahmed es-Sübki Dımaşk Şâfiî başkadısı olarak tayin edildi¹⁶⁰⁵. 1319 (719) yılında dünyaya gelen Başkadı, Kahire ve Suriye'de önemli alimlerden dersler aldı. Ebû Hayyân'dan gramer, el-İsfahânî'den usul, babası Takiyuddin ve kardeşi Taceddin'den fıkıh dersleri aldı. Aldığı bu tahsilin ardından ders anlatması ve fetva vermesi için

¹⁵⁹⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 828; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 204; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 82; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 697; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 275.

¹⁵⁹⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 885; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s.253; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 344; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 83; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 728-729.

¹⁵⁹⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 146.

¹⁶⁰⁰ Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, Cilt 1, s. 114.

¹⁶⁰¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 28.

¹⁶⁰² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 107.

¹⁶⁰³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 107; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 82; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 342.

¹⁶⁰⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 150.

¹⁶⁰⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 108; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 125; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 82; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 342; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 277.

kendisine icazet verildi. Başkadılığa tayin edilmeden önce Mansûriyye, Seyfiyye ve Herekiyye medreselerinde dersler verdi¹⁶⁰⁶. Başkadılık atamasıyla birlikte Emîniyye medresesinin müderrislik görevine de tayin edilen Başkadı'nın, 1363¹⁶⁰⁷ (764) yılında başkadılıktan azledilmesiyle bu medresedeki müderrislik görevi de son buldu¹⁶⁰⁸. İbn Tolun ayrıca Başkadı'nın Emîniyye medresesine ek olarak Âdiliyye ve Gazzâliyye medreselerine de müderris olarak tayin edildiğinden de bahsetmektedir¹⁶⁰⁹.

Dımaşk'ta zaviyeyken sonrasında eğitim-öğretim faaliyetleri için medreseye dönüştürülen *Gazzâliyye* medresesi müderris tayin edilen ilk başkadının Şehabeddin Ahmed el-Huveyye olduğu görülmektedir. 1229 (626) yılında Dımaşk'ta dünyaya gelen Başkadı burada büyüdü¹⁶¹⁰. Babasının vefat etmesi nedeniyle çok küçük yaşta Dimâğiyye medresesinde dersler vermeye başladı. Pek çok ilim dalında uzmanlaşan Başkadı birden fazla kitap yazdı¹⁶¹¹. 1287¹⁶¹²-1294¹⁶¹³(686-693) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadılığı makamında bulunan Şehabeddin Ahmed el-Huveyye'nin bu ataması medresenin müderrislik vazifesiyle de birleşmiştir. Başkadı'nın 1294 (693) yılında vefat etmesi nedeniyle hem başkadılık hem de bu medresedeki müderrislik görevi son buldu¹⁶¹⁴. Şehabeddin Ahmed el-Huveyye'nin yerine medresenin müderrisliğine Şerafeddin el-Makdisî getirildi¹⁶¹⁵.

Gazzâliyye medresesine müderris tayin edilen bir diğer isim 1323 (723) yılında başkadı tayin edilen Cemâleddin ez-Zur'î'dir. Atamayla birlikte Başkadı bu medresedeki Şâfiî derslere müderris tayin edilmiş, 1324 (724) yılında başkadılıktan azledilmesiyle birlikte müderrislik görevi de son bulmuştur¹⁶¹⁶.

¹⁶⁰⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 108.

¹⁶⁰⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 108; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 125; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 346

¹⁶⁰⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 150.

¹⁶⁰⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 108.

¹⁶¹⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 168; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 79.

¹⁶¹¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 79.

¹⁶¹² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 774; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 97; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 325.

¹⁶¹³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 803; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 175; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 79; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 605.

¹⁶¹⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 321; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 205; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 79.

¹⁶¹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 667.

¹⁶¹⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 321; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 225.

Celâleddin el-Kazvîni'nin de Gazzâliyye medresesine müderris tayin edildiği görülmektedir. 1268 (666) yılında Musul'da dünyaya gelen Başkadı burada yetişti¹⁶¹⁷. İbn Hacer, farklı olarak Başkadı'nın babası ile birlikte Anadolu'da yaşadığı bilgisini vermektedir¹⁶¹⁸. Pek çok ilim dalıyla ilgilenen Celâleddin el-Kazvîni, babasından fıkıh dersleri aldı¹⁶¹⁹. Ebû'l-Abbâs el-Fârûsî ve diğer alimlerden dersler aldı, Dımaşk'taki Emevî Cami hatipliği vazifesinde bulundu¹⁶²⁰. Başkadılık vazifesi esnasında müderris olarak da tayin edilen Başkadı'nın görevininin başlangıç tarihi net olarak bilinmemekle birlikte Başkadı'nın 1327 (727) yılında Kahire Şâfiî başkadılığına terfi etmesi nedeniyle Gazzâliyye ve buna ek olarak Âdiliyye medreselerindeki müderrislik görevlerinin de son bulduğu bilinmektedir¹⁶²¹.

1329-1332 (730-732) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadılığı görevinde bulunan Alameddin el-İhnâî, başkadılık göreviyle birlikte bu medresenin müderrislik görevini de yürütmüştür¹⁶²². 1332 (732) yılında başkadılıktan azledilen Alameddin el-İhnâî'nin Gazzâliyye medresesindeki müderrislik görevi de son bulmuştur. Cemâleddin İbn Cümle de Gazzâliyye medresesine müderris tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir. 1283/1284 (682) yılında dünyaya gelen Başkadı, Buhârî'den ders dinledi. Sadreddin İbnü'l-Vekîl, Şemseddin İbnü'l-Nakîb'ten hadis dersleri aldı. İlim konusunda oldukça donanımlı olan Başkadı döneminin önde gelen alimlerini geçti¹⁶²³. İbn Tolun ve İbn Kesîr, Cemâleddin b. Cümle'nin 1332 (733) yılında başkadılık makamına atanmasıyla birlikte hem Gazzâliyye medresesine hem de Âdiliyye medresesindeki derslere müderris tayin edildiğini kaydetmektedirler¹⁶²⁴. Nuaymî ise Cemâleddin b. Cümle'nin 1334 (734) yılında başkadılıktan azledilmesinin ardından hem başkadılık makamına hem de Gazzâliyye medresesinin müderrisliğine Celâleddin el-Kazvîni'nin getirildiğini belirtmektedir¹⁶²⁵.

¹⁶¹⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 87.

¹⁶¹⁸ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 367.

¹⁶¹⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 88.

¹⁶²⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 88; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 367.

¹⁶²¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 287; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 88; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 165; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 147; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 192.

¹⁶²² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 322.

¹⁶²³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 95.

¹⁶²⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 95; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 353.

¹⁶²⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 321-322.

1338/1339¹⁶²⁶ (739) yılında Dımaşk Şâfiî başkadılığına atanan Takiyuddin es-Sübki, Gazzâliyye medresesi müderrisliğine de getirilmiştir¹⁶²⁷. Takiyuddin es-Sübki'nin, 1355¹⁶²⁸ (756) yılında vefat etmesi nedeniyle hem başkadılık hem de bu medresedeki müderrislik görevi son bulmuştur¹⁶²⁹. Nuaymî ayrıca Takiyuddin es-Sübki'nin iki oğlu Bahâeddin Ebü'l-Bekâ Muhammed es-Sübki ve Taceddin es-Sübki'nin de başkadılık vazifeleri esnasında bu medreseye müderris tayin edildiklerini nakletmektedir¹⁶³⁰.

1178/1179 (574) yılında Hama hükümdarı el-Melikü'n-Muzaffer Takiyuddin b. Şahinşah tarafından kurulan *Takaviyye*¹⁶³¹ medresesi de Dımaşk Şâfiî başkadılarının müderris olarak atandıkları medreseler arasında gelmektedir. Takaviyye medresesine müderris tayin edilen ilk isim Bahâeddin b. ez-Zekî'dir. 1242/1243 (640) yılında dünyaya gelen Başkadı, babası başta olmak üzere Mısır ve Suriye'de pek çok isimden dersler aldı¹⁶³². 1283¹⁶³³ (682) yılında başkadı olarak atanan Bahâeddin b. ez-Zekî'nin bu ataması medresenin müderrisliği ile birleşmiş ve başkadılıktan 1287¹⁶³⁴ (685) yılında azledilmesiyle birlikte medresedeki müderrislik görevi de son bulmuştur¹⁶³⁵. Necmeddin Ömer b. Hiccî de bu medreseye müderris tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir. 1414¹⁶³⁶ (817) yılında başkadılığa tayin edilen Necmeddin Ömer b. Hiccî medresenin müderrislik görevine de getirilmiştir¹⁶³⁷. Necmeddin Ömer b. Hiccî'nin oğlu Bahâeddin b. Hiccî'nin de Takaviyye medresesinin müderrisliğine tayin edildiği

¹⁶²⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 101; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 100; İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 3, s. 50

¹⁶²⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 322.

¹⁶²⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 102; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 250.

¹⁶²⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 322.

¹⁶³⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 322; İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 3, s. 172.

¹⁶³¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 162-163.

¹⁶³² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 166.

¹⁶³³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 64; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 79; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 166; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 149.

¹⁶³⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 773; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 90; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 225; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 79; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 604; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 166.

¹⁶³⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 166.

¹⁶³⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 134-148.

¹⁶³⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 323.

anlaşılmaktadır. 1427¹⁶³⁸-1429¹⁶³⁹ (830-832) yılları arasında ilk başkadılık ataması gerçekleşen Bahâeddin b. Hiccî, 1428 (831) yılında bu medreseye müderris olarak tayin edilmiştir¹⁶⁴⁰.

1379 (781) yılında dünyaya gelen Sirâceddin el-Hımsî, Reslân ez-Zehebî (Buhârî) ve Nâsıreddin b. Dâvûd'dan dersler aldı. Trablus ve Halep Şâfiî başkadılığı vazifesinde bulunan Sirâceddin el-Hımsî, 1434¹⁶⁴¹-1437¹⁶⁴² (838-840) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadılığı vazifesinde de bulunarak medresenin müderrislik görevini de yürütmüştür¹⁶⁴³.

Şucaeddin b. Dimâğ el-Âdilî'nin eşi Ayşe Hatun tarafından kurulan *Dimâğîyye* medresesi, Ayşe Hatun tarafından 1264/1265 yılında, Bâbü'l-Ferec'in içinde ikamet ettiği evini Şâfiî ve Hanefî mezhebi mensupları için medreseye çevirmesiyle kurulmuştur¹⁶⁴⁴. Dımaşk Şâfiî başkadılarının müderris olarak atandıkları bu medreseye Nuaymî'ye göre müderris tayin edilen ilk başkadı 1287¹⁶⁴⁵ (686) yılında Dımaşk Şâfiî başkadılığı görevine atanan Şehabeddin Ahmed el-Huveyye'dir. Şehabeddin Ahmed el-Huveyye'nin başkadı olarak atandıktan sonra Dimâğîyye medresesine müderris tayin edilmiştir¹⁶⁴⁶. 1294¹⁶⁴⁷(693) yılına kadar başkadılık makamında bulunan Şehabeddin Ahmed el-Huveyye'nin müderrislik görevinin bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Felekuddin Süleyman el-Âdilî'nin gulumı Rükneddin Menkurs tarafından vakfedilen *er-Rukniyyetü'l-Cevâniyye* medresesi Şâfiî başkadıların atandıkları medreseler arasında gelmektedir¹⁶⁴⁸. Şâfiî başkadılar arasında bu medreseye ilk atanan isim

¹⁶³⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 751; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 156.

¹⁶³⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 798; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 157; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 251.

¹⁶⁴⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 323.

¹⁶⁴¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 928; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 164; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 362-363.

¹⁶⁴² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1006; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 165; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 420.

¹⁶⁴³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 323.

¹⁶⁴⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 177.

¹⁶⁴⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 774; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 97; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 325.

¹⁶⁴⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 178.

¹⁶⁴⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 803; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 175; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 79; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 605.

¹⁶⁴⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 190.

Necmeddin Seniyyüddeve'dir. Müderrislik görevinin başlangıç ve bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir bilgi bulunamayan başkadı'nın 1280 (679) yılında başkadılık makamında bulunması kendisinin bu tarihte müderris olarak atanma ihtimalini kuvvetlendirmektedir¹⁶⁴⁹.

Medreseye müderris tayin edilen bir diğer başkadının 1280¹⁶⁵⁰-1281¹⁶⁵¹ (679-680) yılları arasında başkadılık vazifesini icra eden Şemseddin b. Hallikân olduğu görülmektedir. 1211/1212 (608) yılında Erbil'de dünyaya gelen Şemseddin İbn Hallikân, burada yetişti. Kahire'ye yerleşen Başkadı Bedreddin es-Sincârî'nin başkadı nâibliği vazifesinde bulundu. Daha sonra Dımaşk'a giden ve Dımaşk Şâfiî başkadılığına tayin edilen Şemseddin b. Hallikân'ın, atanma ve azil tarihleri belli olmamakla birlikte Rukniyyetü'l-Cevâniyye medresesinin müderrislik görevine de getirildi¹⁶⁵². 1332¹⁶⁵³-1334¹⁶⁵⁴ (733-734) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadılığı makamında bulunan Cemâleddin b. Cümle'nin görevi esnasında er-Rukniyyetü'l-Cevâniyye medresesindeki Şâfiî derslere müderris olarak tayin edildiği İbn Hacer tarafından belirtilmektedir¹⁶⁵⁵.

Cemâleddin b. Cümle'nin ardından, uzun bir süre er-Rukniyyetü'l-Cevâniyye medresesine Şâfiî başkadıların müderris olarak atanmadığı görülmektedir. Bu durum başkadı Necmeddin Ömer b. Hiccî'nin medreseye müderris tayin edilmesine kadar devam etmiştir. 1420/1421 (823) yılında bu medreseye müderris tayin edildiği görülen¹⁶⁵⁶, Necmeddin Ömer b. Hiccî'nin 1417¹⁶⁵⁷-1423¹⁶⁵⁸ (820-826) yılları arasında gerçekleşen beşinci atamasında da medreseye müderris tayin edildiği görülmekle birlikte görevinin bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

¹⁶⁴⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 715; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 44; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 142.

¹⁶⁵⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 44.

¹⁶⁵¹ İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 149.

¹⁶⁵² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 76; Yalçın, *Dımaşk Kâdilkudâtı*, s. 34-35.

¹⁶⁵³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 94; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 100.

¹⁶⁵⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 99.

¹⁶⁵⁵ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 297.

¹⁶⁵⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 194.

¹⁶⁵⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 135.

¹⁶⁵⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 665; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 136-151.

Dımaşk'ın en büyük medreselerinden biri olan *eş-Şâmiyyetü'l-Berrâniyye* medresesi Necmeddin Eyyûb b. Şâdî b. Mervân'ın kızı, el-Melik Nâsır Selâhaddin'in kız kardeşi Sittü'l-Şâm tarafından inşa edilmiştir¹⁶⁵⁹. Dımaşk Şâfiî başkadılarının müderris olarak atandıkları medreseler arasında gelen *eş-Şâmiyyetü'l-Berrâniyye*'ye tayin edilen ilk isim 1294¹⁶⁶⁰-1297¹⁶⁶¹ (693-696) yılları arasında Şâfiî başkadısı olarak atanan Bedreddin b. Cemâa'dır. Başkadılık atamasıyla birlikte 1294 (693) yılında müderris tayin edilen Başkadı'nın müderrislik görevinin sona eriş tarihi ile alakalı herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır¹⁶⁶². Bedreddin b. Cemâa'nın ardından oldukça uzun bir süre Şâfiî başkadılarının bu medreseye müderris tayin edilmedikleri görülmektedir. Bu durum Takiyuddin es-Sübki'nin müderris tayin edilmesine kadar devam etmiştir. 1338¹⁶⁶³-1355¹⁶⁶⁴ (739-756) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Takiyuddin es-Sübki, 1344/1345 (745) yılında *eş-Şâmiyye el-Berrâniyye*'deki derslere müderris olarak atanmış; kendisinin ardından tarih verilmemekle birlikte çok kısa bir süreliğine oğlu Cemâleddin Hasan'ın da bu medresede müderrislik yaptığı bilinmektedir¹⁶⁶⁵. Takiyuddin es-Sübki'nin ardından medresenin müderrisliğine tayin edilen bir diğer başkadı Taceddin es-Sübki'dir. Dımaşk Şâfiî başkadılığına ikinci kez atanan ve 1358¹⁶⁶⁶-1362¹⁶⁶⁷ (759-763) yılları arasında makamda bulunan Taceddin es-Sübki'nin bu tarih aralığında medresenin müderrislik görevini de yürütmüştür¹⁶⁶⁸.

1368¹⁶⁶⁹-1367¹⁶⁷⁰ (769-770) yılları arasında başkadılık vazifesinin başında bulunan Sirâceddin el-Bulkînî de bu medreseye tayin edilen müderrisler arasında

¹⁶⁵⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 208.

¹⁶⁶⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 803; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 175; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 80; İbn Hacer, *Raf el-İsr*, s. 343.

¹⁶⁶¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 828; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 204; İbn Hacer, *Ref'u'l-İsr*, s. 344; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 697.

¹⁶⁶² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 211.

¹⁶⁶³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 101; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 100; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 3, s. 50

¹⁶⁶⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 102; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 250.

¹⁶⁶⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 214.

¹⁶⁶⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 107.

¹⁶⁶⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 107; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 82; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 342.

¹⁶⁶⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 214.

¹⁶⁶⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 110; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 113; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 409; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 42.

¹⁶⁷⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 110; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 421

gelmektedir. 1324 (724) yılında Mısır'ın doğusunda bir köy olan Bulkîniyye'de dünyaya geldi. Burada büyüyen Sirâceddin el-Bulkînî, Kur'an okumaları dersi aldı. Babası tarafından Kahire'ye getirildi. Hadis alanında oldukça başarılı olan Sirâceddin el-Bulkînî burada İzzeddin b. Cemâ'a'nın yanına Nâkibü'l-Hadis olarak tayin edildi. Şemseddin b. Kamâh, Ebû Abbâs Halebî ve Ebû Hayyân gibi alimlerden hadis, fıkıh ve gramer dersleri aldı¹⁶⁷¹. 1367/1368 (769) yılında bahsi geçen bu medreseye müderris olarak tayin edilen Başkadı'nın görevinin bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir kayda ulaşılamamıştır¹⁶⁷².

Sirâceddin el-Bulkînî'nin ardından oldukça uzun bir süre medreseye, Şâfiî başkadılar arasından müderris tayin edilmemiş, ve bu durum Necmeddin Ömer b. Hiccî'nin müderris tayin edilmesine kadar devam etmiştir. Necmeddin Ömer b. Hiccî oldukça gösterişli bir törenle Şâfiî fakihlerin, diğer mezhepten başkadıların ve ulemânın huzurunda sultanın nâibi tarafından hil'at giydirilerek 1421 (824) yılında müderris tayin edilmiştir¹⁶⁷³. Başkadı'nın müderris olarak atanması 1417¹⁶⁷⁴-1423¹⁶⁷⁵ (820-826) yılları arasındaki başkadılık atamasında gerçekleşmiştir. Fakat Başkadı'nın müderrislik vazifesinin bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir malumata ulaşılamamıştır. Necmeddin Ömer b. Hiccî'nin ikinci kez bu medreseye müderris tayin edildiği görülmektedir. Buna göre 1423 (826) yılında başkadılık makamından azledilen Başkadı'nın 1427 (830) yılında tekrar başkadı tayin edildiği görülmekle birlikte bu yeni atama aynı zamanda bu medresenin müderrisliğiyle de birleştirilmiştir¹⁶⁷⁶.

Nûriye medresesinin güneyinde bulunan ve Necmeddin Eyyûb b. Şâdî'nin kızı Sittü'l-Şâm tarafından inşa ettirilen *eş-Şâmiyyetü'll-Cevâniyye* medresesi¹⁶⁷⁷ Dımaşk Şâfiî başkadılarının atandığı önemli medreselerden biridir. Bu medreseye atanan isimlerin arasında Celâleddin el-Kazvînî bulunmaktadır. 1324- 1327 (724-727) yılları

¹⁶⁷¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 109.

¹⁶⁷² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 215.

¹⁶⁷³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 217.

¹⁶⁷⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 135.

¹⁶⁷⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 665; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 136-151; Abdülbâsit el-Malatî diğer müelliflerden farklı olarak Başkadı'nın makamdan azil tarihini 1422 (825) olarak vermekle birlikte yerine Taceddin b. el-Kerekî'nin atandığı belirlemektedir. Abdülbâsit el-Malatî Kerekî'nin 1423 (826) yılında azledilerek yerine Necmeddin Ömer b. Hiccî'nin atandığı bilgisini de vermektedir. Bkz. Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 118.

¹⁶⁷⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 154; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 207.

¹⁶⁷⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 227.

arasında kadılık makamında bulunan Celâleddin el-Kazvîni'nin müderris olarak tayin edilme tarihi belli olmamakla birlikte 1327 (727) yılında Kahire başkadılığına transfer edilmesi nedeniyle eş-Şâmiyyetü'l-Cevâniyye medresesindeki müderrislik görevi de sona ermiştir¹⁶⁷⁸. Celâleddin el-Kazvîni'nin ardından müderris tayin edilen bir diğer isim Veliyuddin es-Sübki'dir. 1376-1383 (777-785) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Veliyuddin es-Sübki'nin tarih aralığı belirtilmemekle birlikte bu medreseye müderris olarak atandığı bilinmektedir¹⁶⁷⁹.

Şâfiî mezhebi mensupları için ihdas edilen ve mezhep fıkıhının öğretilmesi açısından önde gelen medreselerden biri olan *el-Âdiliyyetü'l-kübrâ'nın*, inşasına Nüreddin Mahmud b. Zengî tarafından başlanılmış, fakat kendisinin medresenin yapımı bitmeden vefat etmesi nedeniyle medresenin inşasına el-Melikü'l-Âdil devam etmiştir. Tıpkı Nüreddin Mahmud b. Zengî gibi medresenin yapımı esnasında el-Melikü'l-Adil'in de vefat etmesi nedeniyle medresenin inşası oğlu el-Melikü'l-Muazzam tarafından sonlandırılmıştır¹⁶⁸⁰.

el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesinin müderrisliğine atanan ilk isim Şemseddin b. Hallikân'dır. Başkadı'nın 1266¹⁶⁸¹-1271¹⁶⁸² (664-669), 1278¹⁶⁸³-1281¹⁶⁸⁴ (676-679), 1281¹⁶⁸⁵-1282¹⁶⁸⁶ (679-680) yılları arasında toplamda üç kez Şâfiî başkadısı olarak tayin edildiği bilinmekle birlikte bahsi geçen bu tarih aralıklarından birinde el-Âdiliyyetü'l-kübrâ'daki derslere müderris olarak atandığı da görülmektedir¹⁶⁸⁷. Şemseddin b. Hallikân'ın ardından medresenin müderrisliğine tayin edilen bir diğer

¹⁶⁷⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 231.

¹⁶⁷⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 232.

¹⁶⁸⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 271.

¹⁶⁸¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 589; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 76; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 464.

¹⁶⁸² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 596; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 114; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 76; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, Cilt 1, s. 100; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 144.

¹⁶⁸³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 647; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 241; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 77; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, Cilt 1, s. 100; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 149; İbnü'l-Furât, *Târihu İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 99-100.

¹⁶⁸⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 686; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 44; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 76; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, Cilt 1, s. 100.

¹⁶⁸⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 44.

¹⁶⁸⁶ İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 149.

¹⁶⁸⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 271.

isim ise İzzeddin b. Sâîğ'dir. 1271¹⁶⁸⁸-1278¹⁶⁸⁹ (669-676) ve 1283¹⁶⁹⁰ (682) yılları arasında iki kez başkadılık makamına tayin edilen İzzeddin b. Sâîğ, bahsi geçen bu iki zaman diliminde de medreseye müderris olarak tayin edilmiştir¹⁶⁹¹.

Bahâeddin b. ez-Zekî de el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesine müderris tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir. Babası Başkadı Muhiddin b. ez-Zekî'den dersler alarak eğitim hayatına başlayan Bahâeddin b. ez-Zekî, Mısır ve Suriye'deki pek çok alimden dersler almıştır¹⁶⁹². 1283¹⁶⁹³-1287¹⁶⁹⁴ (682-685) yılları arasında başkadılık vazifesini getirtilen Bahâeddin b. ez-Zekî, aynı zamanda bu medresedeki derslerin müderrislik görevini de üstlenmiştir¹⁶⁹⁵. Bahâeddin b. ez-Zekî'nin ardından 1287 (685) yılında başkadı tayin edilen Şehabeddin Ahmed el-Huveyye, bu medresenin müderrislik görevine de getirilmiştir¹⁶⁹⁶. 1302-1323 (702-723) yılları arasında başkadılığa tayin edilen Necmeddin b. Sasrâ 1305 (704) yılında medresenin müderrisliğine atanmıştır¹⁶⁹⁷. Nuaymî, Necmeddin b. Sasrâ'nın ardından, Gazan Han'ın yapmış olduğu sefer neticesinde medresenin tahrip olması nedeniyle belli bir süre kimsenin burada davalara bakmadığını belirtmektedir¹⁶⁹⁸. Necmeddin b. Sasrâ'nın ardından el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesindeki derslere Cemâleddin ez-Zur'î tayin edilmiştir¹⁶⁹⁹. 1323-1324 (723-724) yılları arasında Şâfiî başkadısı olarak tayin edilen Cemâleddin ez-Zur'î'nin bu tarih aralığında medresenin müderrislik görevini de yürüttüğü anlaşılmaktadır. Cemâleddin ez-Zur'î'nin ardından 1324-1327

¹⁶⁸⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 589; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 76; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 114; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 144.

¹⁶⁸⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 647; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 241; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 77; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, Cilt 1, s. 100; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 149; İbnü'l-Furât, *Târihu İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 99-100.

¹⁶⁹⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 166; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 79; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 589

¹⁶⁹¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 275.

¹⁶⁹² İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 78.

¹⁶⁹³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 64; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 79; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 166; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 149.

¹⁶⁹⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 773; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 90; İbn Hacer, *Ref'u'l-Isr*, s. 225; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 79; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 604; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 166.

¹⁶⁹⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 275.

¹⁶⁹⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 79.

¹⁶⁹⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 275; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 84

¹⁶⁹⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 275.

¹⁶⁹⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 276.

(724-727) yılları arasında başkadılığa atanan Celâleddin el-Kazvîni aynı zamanda el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesindeki derslere müderris tayin edilmiştir¹⁷⁰⁰. Başkadı'nın 1327 (727) yılında Kahire Şâfiî başkadılığına terfi etmesiyle bu medresedeki derslerini bıraktığı bilinmektedir¹⁷⁰¹.

Celâleddin el-Kazvîni'nin 1327 (727) yılında Kahire başkadılığına tayin edilmesi neticesinde Dımaşk Şâfiî başkadılığına Alaâddin el-Konevî getirilmiştir. 1269/1270 (668) yılında dünyaya gelen Alaâddin el-Konevî, Anadolu'dan Dımaşk'a gelerek burada döneminin önemli alimlerinden hadis dersleri aldı. Başkadılığa tayin edilmeden önce Kahire'deki eş-Şerifiyye'nin tedaris derslerine ve Tolunî Cami'nin müderrisliğine tayin edildi. 1327¹⁷⁰²-1329¹⁷⁰³ (727-729) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadılığına tayin edilen Alaâddin el-Konevî'nin bu ataması aynı zamanda medresenin Şâfiî derslerine müderris tayin edilmesiyle sonuçlanmıştır¹⁷⁰⁴. Alaâddin el-Konevî'nin ardından 1329-1332 (730-732) yıllarında Dımaşk Şâfiî başkadılığa atanan Alameddin el-İhnâi aynı zamanda bu medresenin müderrislik görevini de yürütmüştür¹⁷⁰⁵. Cemâleddin b. Cümle de medreseye müderris tayin edilen başkadılar arasındadır. 1332¹⁷⁰⁶-1334¹⁷⁰⁷ (733-734) yılları arasında başkadılığa tayin edilen Cemâleddin b. Cümle'nin bu ataması el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesindeki derslere müderris tayin edilmesiyle sonuçlanmıştır¹⁷⁰⁸. Cemâleddin b. Cümle'nin ardından Dımaşk Şâfiî başkadılığına Şehabeddin b. el-Mecdeddin tayin edilmiştir. Başkadı'nın bu ataması el-Âdiliyyetü'l-kübrâ'daki derslere müderris tayin edilmesiyle sonuçlanmıştır¹⁷⁰⁹.

el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesine müderris olarak atanan isimlerin arasında Takiyuddin es-Sübkî de gelmektedir. 1338-1355 (739-756) yıllarında başkadılık

¹⁷⁰⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 276.

¹⁷⁰¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 287; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 88; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 165; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 147; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 192.

¹⁷⁰² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 287; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 90; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 147; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 192; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 281.

¹⁷⁰³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 315; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 224; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 313.

¹⁷⁰⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 277.

¹⁷⁰⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 277.

¹⁷⁰⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 94; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 100.

¹⁷⁰⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 99.

¹⁷⁰⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 277.

¹⁷⁰⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 99; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 680.

makamında bulunan Takiyuddin es-Sübkî, aynı zamanda medreseye müderris tayin edilmiştir¹⁷¹⁰. İbn Tolun, Takiyuddin es-Sübkî'nin bu medreseye müderris olarak atandığını belirtmekle birlikte Başkadı'nın aynı zamanda Gazzâliyye, Atâbekiyye ve eş-Şâmiyyetü'l-Berâniyye medreselerine de müderris olarak tayin edildiğini belirtmektedir¹⁷¹¹. Takiyuddin es-Sübkî'nin oğlu Bahâeddin Ahmed es-Sübkî de tıpkı babası gibi müderris tayin edilen isimler arasında gelmektedir. 1362-1363 (763-764) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Bahâeddin Ahmed es-Sübkî, bu zaman aralığında medreseye müderris tayin edilmiştir¹⁷¹². Sübkî ailesinden müderris olarak tayin edilen bir diğer isim ise Taceddin es-Sübkî'dir. Bahâeddin Ahmed es-Sübkî'nin kardeşi Taceddin es-Sübkî'nin 1367-1370 (770-771) yılları arasında dördüncü kez başkadı olarak atandığı bilinmekle birlikte kendisi 1370 (771) yılında bu medreseye müderris tayin edilmiştir¹⁷¹³. İbn Tolun ayrıca Taceddin es-Sübkî'nin ilk kez başkadı tayin edildiği 1335 (756) yılında el-Âdiliyyetü'l-kübrâ ve Gazzâliyye medreselerinin de müderrislik görevini beraber yürüttüğünü belirtmektedir¹⁷¹⁴. 1373¹⁷¹⁵ (773) yılında yine bu aileye mensup bir ismin daha müderris tayin edildiği görülmektedir. 1373 (773) yılında kısa bir süreliğine başkadılığa atanan Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî'nin aynı zamanda el-Âdiliyyetü'l-kübrâ'daki derslere müderris tayin edildiği bilinmektedir.¹⁷¹⁶

el-Melikü'l-Âdil Seyfeddin Ebû Bekir b. Eyyûb'un eşi Zehra Hatun tarafında kurulan *el-Âdiliyyetü's-suğrâ* medresesi¹⁷¹⁷ Dimaşk Şâfiî başkadılarının müderris tayin edildikleri medreseler arasında gelmektedir. Medreseye müderris olarak atanan ilk isim Necmeddin b. Sasrâ'dır. 1302¹⁷¹⁸-1323¹⁷¹⁹ (702-723) yıllarında başkadılık makamında bulunan Necmeddin b. Sasrâ'nın *el-Âdiliyyetü's-suğrâ* medresesine

¹⁷¹⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 277.

¹⁷¹¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 102.

¹⁷¹² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 277.

¹⁷¹³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 278; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 18.

¹⁷¹⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 106

¹⁷¹⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 107; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 63.

¹⁷¹⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 278.

¹⁷¹⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 278.

¹⁷¹⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 929; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 12; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 84; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 99; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 17.

¹⁷¹⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 929; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 84-85; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, Cilt 1, s. 114; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 156; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, Cilt 9, s. 313; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 224-225; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 276.

müdrerris tayin edildiği bilinmekle birlikte Başkadı'nın müdrerrislik görevinin başlangıç ve bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir kayda rastlanılmamıştır¹⁷²⁰.

Eyyûbî hanedanına mensup Selâhaddin Yusûf b. Eyyûb'un kardeşi Şâhînşâh b. Eyyûb'un kızı Azrâ Hatun tarafından kurulan ve Azrâ Hatun tarafından Şâfiî ve Hanefî mezhepleri mensuplarına vakf edilen *Azraviyye* medresesi müdrerris olarak atandığını tespit ettiğimiz ilk isim İzzeddin b. Sâiğ'dir¹⁷²¹. 1271-1278 (669-676) yıllarında başkadı olarak tayin edilen İzzeddin b. Sâiğ'in müdrerrislik görevinin başlangıç ve bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir kayda ulaşılamamakla birlikte kendisinin Azraviyye medresesine müdrerris olarak atandığı bilinmektedir¹⁷²². İzzeddin b. Sâiğ'in ardından medreseye müdrerris tayin edilen bir diğer isim ise Taceddin es-Sübkî'dir. 1355-1358 (756-759) yılları arasında ilk kez başkadı olarak atanan Taceddin es-Sübkî, aynı zamanda bu medresenin müdrerrislik görevine de getirilmiştir¹⁷²³.

Sultan Selâhaddin Eyyûbî'nin oğlu el-Melikü'l-Azîz tarafından kurulan *Aziziyye* medresesi Dımaşk'taki önemli medreseler arasında bulunmaktadır¹⁷²⁴. Bu medreseye müdrerris tayin edilen ilk ismin Bahâeddin b. ez-Zekî olduğu görülmektedir. Bahâeddin b. ez-Zekî'nin 1283 (682) yılında başkadı olarak atanmasıyla birlikte Aziziyye Medresesindeki Şâfiî derslere de müdrerris tayin edilmiştir¹⁷²⁵. Bahâeddin b. ez-Zekî'nin ardından müdrerris olarak tayin edilen bir diğer isim ise Taceddin es-Sübkî'dir. 1355¹⁷²⁶-1358¹⁷²⁷ (756-759) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadılığında bulunan Taceddin es-Sübkî, bu tarih aralığında Aziziyye medresesinin müdrerrislik görevine de getirilmiştir¹⁷²⁸.

Şemseddin Muhammed el-İhnâî de medresenin müdrerrislik görevine getirilen başkadılar arasındadır. 1356 (757) yılında dünyaya gelen Başkadı iyi bir eğitim aldı. Gazze ve Halep Şâfiî başkadılıkları vazifesinde bulunduktan sonra Dımaşk'a gelerek Şemseddin Bâûnî'nin başkadı nâibliğini yaptı. Başkadı tayin edilmeden önce pek çok

¹⁷²⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 279; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, Cilt 1, s. 114.

¹⁷²¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 283.

¹⁷²² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 285.

¹⁷²³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 286.

¹⁷²⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 290.

¹⁷²⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 298.

¹⁷²⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 103; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 279..

¹⁷²⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 104-5; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 302.

¹⁷²⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 299.

medresede hocalık yaptı¹⁷²⁹. 1398¹⁷³⁰ (800) yılında Dımaşk Şâfiî başkadılık makamına tayin edilen Şemseddin Muhammed el-İhnâî'nin bu ataması bu medresenin müderrislik atamasıyla da birleşmiştir¹⁷³¹. Başkadılık makamından aynı yıl azledilen Şemseddin Muhammed el-İhnâî'nin Aziziyye medresesindeki müderrislik görevi de böylelikle son bulmuştur.

Eyyübî hanedanlığına mensup, el-Melikü'l-Âdil Seyfeddin Ebû Bekir'in üvey kardeşi Felekuddin tarafından inşa edilen *Felekiyye* medresesi Dımaşk Şâfiî başkadılarının müderris tayin edildikleri medreseler arasında gelmektedir¹⁷³². Felekiyye medresesine müderris tayin edilen ilk ismin Necmeddin Seniyyüddeve olduğu görülmektedir. 1280 (679) yılında başkadı olarak atanan Necmeddin Seniyyüddeve aynı zamanda Felekiyye'ye müderris olarak görevlendirilmiştir¹⁷³³. Necmeddin Seniyyüddeve'nin ardından bu medreseye müderris tayin edilen bir diğer isim Şemseddin b. Hallikân'dır. 1281-1282 (679-680) yılları arasında başkadılığa atanan Şemseddin b. Hallikân, bu tarih aralığında medresenin müderrisliği görevinde de bulunmuştur¹⁷³⁴. Bahâeddin b. ez-Zekî de müderris tayin edilen isimler arasında gelmektedir. Buna göre 1283-1287 (682-685) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Bahâeddin b. ez-Zekî, aynı zamanda bu medreseye müderris olarak tayin edilmiştir¹⁷³⁵.

Emir Nâsireddin Hüseyin b. Ali tarafından yaptırılan *Kaymeriyye* medresesi Kadı Şemseddin Ali eş-Şehrezûrî'ye vakfedilmiş; kendisinin ölümünün ardından da onun ailesinden gelenlerin bu medreseye müderris atanması şartını getirmiştir. Bahsi geçen bu şart ileriki yıllarda medresenin vakfiyenamesinden kaldırılmış ve eş-Şehrezûrî ailesinin Kaymeriyye medresesi üzerindeki denetimine son verilmiştir¹⁷³⁶. Kaymeriyye medresesine atanan ilk Şâfiî başkadın İmamüddin el-Kazvîni olduğu tespit edilmiştir. 1297-1300 (696-699) yılları arasında başkadılık makamında bulunan İmamüddin el-Kazvîni, aynı zamanda bu medresenin müderrisliğine de tayin

¹⁷²⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 126.

¹⁷³⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 125; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylî'l-emel*, Cilt 1/3, s. 21.

¹⁷³¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 299.

¹⁷³² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 327.

¹⁷³³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 328.

¹⁷³⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 328.

¹⁷³⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 329.

¹⁷³⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 335.

edilmiştir¹⁷³⁷. İmamüddin el-Kazvî'nin ardından uzun bir süre medreseye Şâfiî başkadılar atanmamıştır. Bu durum Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübki ve ardından oğlu Veliyuddin es-Sübki'nin başkadılıkları döneminde Kaymeriyye medresesine müderris tayin edilmeleriyle son bulmuştur¹⁷³⁸.

Şâfiî başkadıların yanı sıra bu medreseye *Hanefî* başkadıları da müderris olarak tayin ediliyorlardı. Buna göre medreseye müderris olarak tayin edildiği tespit edilen ilk başkadı Şemseddin el-Harîrî'dir. Şeyh İmâmüddin ve eş-Şeyh Reşideddin el-Basravî'den fıkıh dersleri alan Şemseddin el-Harîrî, 1300 (699) yılında Dımaşk Hanefî başkadılığına tayin edilmiştir¹⁷³⁹. Başkadı bu atamayla İbn Nehhâs yerine Kaymeriyye medresesinin müderrislik görevine de getirilmiştir¹⁷⁴⁰. 1301 (700) yılında da Zâhiriyye medresesindeki Hanefî derslere müderris tayin edilmiştir¹⁷⁴¹.

Nüreddin Şâhid tarafından 1160 (555) yılında inşa edilen *Kelâse* medresesine¹⁷⁴² müderris olarak tayin edilen sadece tek bir isim tespit edilebilmiştir. Buna göre Dımaşk Şâfiî başkadılarından bu medreseye atanan başkadı Bahâeddin b. ez-Zekî'dir¹⁷⁴³. 1283-1287 (682-685) yılları arasında başkadılık makamına tayin edilen Bahâeddin b. ez-Zekî, medresenin müderrislik görevini de üstlenmiştir¹⁷⁴⁴.

Emirü'l-Kebir Mucâhiddin tarafından inşa edilip vakfedilen *el-Mucâhidiyyetü'l-Cevâniyye* medresesine müderris tayin edilen ilk isim Bahâeddin b. ez-Zekî'dir¹⁷⁴⁵. 1283-1287 (862-685) yılları arasında başkadılık vazifesini icra eden Bahâeddin b. ez-Zekî'nin bu tarih aralığında *el-Mucâhidiyyetü'l-Cevâniyye* medresesinin müderrisliğinde de görevlendirildiği bilinmektedir¹⁷⁴⁶. Bahâeddin b. ez-Zekî'nin ardından anlaşılan o ki, uzun bir süre bu medreseye Şâfiî başkadıların müderris olarak tayin edilmedikleri görülmektedir. Bu durum Sübki ailesine kadar devam etmiş ve bahsi geçen aileden iki başkadı medreseye müderris olarak atanmışlardır. Buna göre ilk

¹⁷³⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 336.

¹⁷³⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 338.

¹⁷³⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 193; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 395.

¹⁷⁴⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 692.

¹⁷⁴¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 193.

¹⁷⁴² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 341.

¹⁷⁴³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 341.

¹⁷⁴⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 341.

¹⁷⁴⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 343.

¹⁷⁴⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 346.

müderriş tayin edilen isim Takiyuddin es-Sübkî'dir. 1338-1355 (739-756) yılları arasında başkadı olarak görevde bulunan Takiyuddin es-Sübkî'nin bu tarih aralığında medresenin müderrişliğine de atandığı anlaşılmaktadır¹⁷⁴⁷. Kendisinin 1355 (756) yılında azledilmesinin ardından yerine oğlu Taceddin es-Sübkî başkadılığa getirilmiştir¹⁷⁴⁸. Taceddin es-Sübkî'nin başkadılık ataması tıpkı babası gibi medresenin müderrişlik tayini ile birleşmiş ve Başkadı'nın 1358 (759) yılında azledilmesiyle birlikte bu medresedeki müderrişlik görevi de son bulmuştur¹⁷⁴⁹.

el-Melikü'n-Nâsır Yusuf b. Selâhaddin Yusuf b. Eyyûb tarafından inşa edilen *en-Nâsiriyyetü'l-Berrâniyye* medresesi, Dımaşk Şâfiî başkadılarının müderriş tayin edildikleri medreselerden biridir¹⁷⁵⁰. en-Nâsiriyyetü'l-Berrâniyye medresesine altı Şâfiî başkadısının atandığı tespit edilmiştir. Buna göre bu medreseye atanan ilk başkadı Şemseddin b. Hallikân 'dır. 1278-1280 (676-679) yılları arasında ikinci kez başkadı tayin edilen Şemseddin b. Hallikân'ın 1280 (679) yılında başkadılık makamından azledilmesiyle medresedeki müderrişlik görevinin de son bulduğu anlaşılmaktadır¹⁷⁵¹. Bedreddin b. Cemâa da medreseye müderriş tayin edilen başkadılar arasındadır. 1300¹⁷⁵²-1302¹⁷⁵³ (699-702) yıllarında başkadılık makamında bulunan Bedreddin b. Cemâa 1302 (701) yılında en-Nâsiriyyetü'l-Berrâniyye medresesinin müderrişliğine atanmıştır¹⁷⁵⁴.

Bedreddin b. Cemâa'nın ardından Sübkî ailesinin medresenin müderrişliğine peşi sıra atandıkları ve bu medresenin müderrişlik görevini hâkimiyetleri altına aldıkları görülmektedir. Aileden müderriş tayin edilen ilk isim Bahâeddin Ahmed es-Sübkî'dir. 1362-1363 (763-764) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Bahâeddin Ahmed es-Sübkî bu süre zarfında medresenin müderrişliğini de yürütmüştür¹⁷⁵⁵. Bahâeddin Ahmed es-Sübkî'nin 1363 (764) yılında azledilmesiyle

¹⁷⁴⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 346.

¹⁷⁴⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 103; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 279..

¹⁷⁴⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 346.

¹⁷⁵⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 350-351.

¹⁷⁵¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 352.

¹⁷⁵² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 885; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 253; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 729.

¹⁷⁵³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 99; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 17.

¹⁷⁵⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 352.

¹⁷⁵⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 353.

başkadılık makamına kardeşi Taceddin es-Sübki atanmıştır¹⁷⁵⁶. Taceddin es-Sübki bu atamayla birlikte medresenin müderrisliğine de tayin edilmiş ve 1368 (769) yılında başkadılık vazifesinden azledilmesiyle birlikte bu medresedeki müderrislik görevi de son bulmuştur¹⁷⁵⁷. Taceddin es-Sübki'nin azlinden altı yıl sonra ailenin tekrar medresenin müderrislik görevini üstlendikleri tespit edilmiştir. 1375¹⁷⁵⁸-1376¹⁷⁵⁹ (775-777) yılları arasında başkadı olarak tayin edilen Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübki, bu süre zarfında medresenin müderrislik görevini de yürütmüştür¹⁷⁶⁰. Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübki'nin azledilmesinin ardından yerine başkadılık makamına oğlu Veliyuddin es-Sübki tayin edilmiştir¹⁷⁶¹. Bu atamayla birlikte Başkadı medresenin müderrisliğine getirilmiştir. 1383 (785) yılında başkadılık makamından azledilmesiyle bu medresedeki görevine de son verilmiştir¹⁷⁶².

en-Nâsiriyyetü'l-Berrâniyye medresesine müderris olarak atanan son isim Şehabeddin b. el-Ferfûr'dur. 1423 (826) yılında Dımaşk'ta dünyaya gelen Şehabeddin b. el-Ferfûr, Burhân el-Bâûnî, eş-Şehâb b. Kavvâm, Kadı Sâlim, Burhân b. Kadı Aclun, eş-Şems b. Hâmd'dan dersler almıştır. Ayrıca Mısır'da Ebû Abdullah İbnü'ş-Şihne, Muhammed b. es-Saadî, Ahmed b. Esyûti ve Muhammed b. el-Emşâtî gibi dönemin oldukça önemli hocalarından icazet de almıştır¹⁷⁶³. 1485¹⁷⁶⁴-1505¹⁷⁶⁵ (890-911) yılları arasında ikinci kez başkadı tayin edilen Şehabeddin b. el-Ferfûr, 1500 (905) yılında ise medresenin müderrisliğine tayin edilmiştir¹⁷⁶⁶.

Eyyübî hükümdarı el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb ve Memlûk Sultan'ı Baybars'ın üstâddârı ve daha sonra Baybars tarafından Dımaşk nâibi olarak da atanan Cemâleddin Akkkuş en-Necîbî tarafından 1278/1279 (677) yılında Nûriyye medresesinin yanına inşa ettirilen *Necîbiyye* Medresesi Şâfiî başkadılarının müderris

¹⁷⁵⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 104-5; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 346.

¹⁷⁵⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 353.

¹⁷⁵⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 223; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 369.

¹⁷⁵⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 250; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 99.

¹⁷⁶⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 354.

¹⁷⁶¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 252; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 112; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 99.

¹⁷⁶² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 354.

¹⁷⁶³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 181.

¹⁷⁶⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 180; İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 63; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/7, s. 418.

¹⁷⁶⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 181.

¹⁷⁶⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 354.

tayin edildikleri medreseler arasında gelmektedir¹⁷⁶⁷. Medreseye müderris tayin edilen ilk başkadı Şemseddin b. Hallikân'dır. İlk başkadı ataması 1266-1271 (664-669) yılları arasında gerçekleşen b. Hallikân'ın bu atamayla medresenin müderrisliğine getirildiği ve kısa bir süre sonra müderrislik görevini oğlu Kemâleddin Mûsâ'ya devrettiği bilinmektedir¹⁷⁶⁸. İbnü'l-Furât, Şemseddin b. Hallikân'ın 1279 (677) yılında eğitim-öğretim faaliyetlerine açılan Necîbiyye medresesindeki derslere müderris olarak tayin edildiğinden bahsetmektedir¹⁷⁶⁹. Medreseye müderris tayin edilen bir diğer isim Necmeddin b. Sasrâ'dır. 1302-1323 (702-723) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Necmeddin b. Sasrâ'nın 1316 (716) yılında Necîbiyye medresesine müderris tayin edildiği bilinmektedir¹⁷⁷⁰.

Asrûniyye medresesinin batısında ve Kaymâziyye medresesinin kuzeyinde bulunan *el-Eşrefiyyetü'l-Dârü'l-Hadisi*, el-Melikü'l-Eşref Muzaffereddin Musa b. Âdilî tarafından, Sârimeddin Kaymâz b. Abdullah en-Necmî'den satın alınarak kurulmuştur¹⁷⁷¹. Kaynakların verdiği malumat neticesinde Dımaşk Şâfiî başkadılarından *el-Eşrefiyyetü'l-Dârü'l-Hadisi* müderris tayin edilen ilk ve tek ismin Takiyuddin es-Sübki olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre 1338-1355 (739-756) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Takiyuddin es-Sübki bu medresenin müderrislik görevini de üstlenmiştir¹⁷⁷².

Sadreddin Necmeddin Ebû Bekr Muhammed b. Ayâş et-Temîmî el-Cevherî tarafından kurulan ve *Hanefî* mezhebi mensuplarına vakfedilen *Cevheriyye* medresesi 1281 (680) yılında eğitim-öğretim faaliyetine açılmıştır¹⁷⁷³. Dımaşk Hanefî başkadılarından bu medreseye tayin edilen ilk ismin Hüsameddin Hasan er-Rûmî olduğu görülmektedir. Bâk Saray'da 1224/1225 (621) yılında dünyaya gelen Hüsameddin Hasan er-Rûmî yaklaşık yirmi seneden fazla Malatya kadılığı yaptı. Sadreddin Süleyman Ebü'l-İzz'in ardından Dımaşk'a gelen Başkadı¹⁷⁷⁴, 1278¹⁷⁷⁵-

¹⁷⁶⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 358; İbnü'l-Furât, *Târîhu İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 116.

¹⁷⁶⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 3"60.

¹⁷⁶⁹ İbnü'l-Furât, *Târîhu İbni'l-Furât*, s. 116.

¹⁷⁷⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 360.

¹⁷⁷¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 15.

¹⁷⁷² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 27. .

¹⁷⁷³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 381-382.

¹⁷⁷⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 394.

¹⁷⁷⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 191; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267; İbnü'l-Furât, *Târîhu İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 116; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 543; Nuaymî, *ed-Dâ'ris*, Cilt 1, s. 394.

1296¹⁷⁷⁶ (677-696) yılları arasında Dımaşk Hanefî başkadılığına tayin edildi. Nuaymî, Hüsameddin Hasan er-Rûmî'nin başkadılık makamına atandıktan üç yıl sonra 1281 (680) yılında bu medresenin müderrislik makamında görevlendirildiği bilgisini vermekle birlikte Başkadı'nın müderrislik görevinin bitiş tarihi ile ilgili herhangi bir kayıt ne yazık ki vermemektedir¹⁷⁷⁷.

Dımaşk Hanefî başkadılarının müderris tayin edildikleri medreselerden bir diğeri ise *el-Hâtûniyyetü'l-Berrâniye*'dir. Dımaşk'ta oldukça meşhur olan bu medrese el-Emir el-Cevâlî b. Abdullah'ın kızı ve Halep nâibinin oğlu İmâmüddin Zengi'nin eşi Zümrüd Hâtûn tarafından inşa edilmiştir¹⁷⁷⁸. Medreseye müderris tayin edilen ilk Hanefî başkadı ise Sadreddin Süleyman Ebü'l-İzz'dir. Başkadı eş-Şeyh Cemâleddin'den fıkıh dersleri aldı¹⁷⁷⁹. Zamanın Hanefî mezhebindeki alimlerin başında gelmekteydi. Mısır'da bir süre dersler veren ve daha sonra Dımaşk'a gelen Sadreddin Süleyman Ebü'l-İzz¹⁷⁸⁰, 1278¹⁷⁸¹ (677) yılında başkadı tayin edilmiş ve bu atama ile birlikte el-Hâtûniyyetü'l-Berrâniye medresesinin müderrislik görevine de getirilmiştir¹⁷⁸². Süleyman Ebü'l-İzz'in müderrisliğinin ardından uzun bir süre bu medreseye Hanefî başkadıların tayin edilmeği görülmektedir. Bu durum Şemseddin el-Harîrî'nin bu medresesine müderris tayin edilmesiyle son bulmuştur. Dımaşk Hanefî başkadılığına tayin edilmeden bir yıl önce yani 1299 (698)¹⁷⁸³ yılında el-Hâtûniyyetü'l-Berrâniye medresesine atanan Şemseddin el-Harîrî, 1300 (699) yılında ise Hanefî başkadılığına tayin edilmiştir¹⁷⁸⁴. 1307¹⁷⁸⁵ (699-705) yılında Dımaşk Hanefî başkadılık görevine son verilen Şemseddin el-Harîrî'nin bu medresedeki müderrislik görevinin sona eriş tarihi ile alakalı herhangi bir kayda ulaşılamamıştır.

¹⁷⁷⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 192; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 64; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 394.

¹⁷⁷⁷ Nu'aymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 382.

¹⁷⁷⁸ Nu'aymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 385-386.

¹⁷⁷⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 190.

¹⁷⁸⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 363.

¹⁷⁸¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 649; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 204; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 190; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267; İbnü'l-Furât, *Târîhu İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 115; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 543; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 394.

¹⁷⁸² Nu'aymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 386.

¹⁷⁸³ Nu'aymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 387; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 193.

¹⁷⁸⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 193; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 395.

¹⁷⁸⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 194.

el-Hâtûniyyetü'l-Berrâniyye medresesine müderris tayin edildiği tespit edilen bir diğer isim Sadreddin el-Basravî'dir. Babası ve Başkadı Şemseddin b. Atâ el-Ezrâî'den fıkıh dersleri aldı¹⁷⁸⁶. Başkadı olarak tayin edilmeden önce Nûriyye ve Mukâddamiyye medreselerinde hocalık yapan Sadreddin el-Basravî¹⁷⁸⁷; 1307¹⁷⁸⁸-1327¹⁷⁸⁹ (706-727) yılları arasında Dımaşk Hanefî başkadılığına tayin edildi. Sadreddin el-Basravî'nin el-Hâtûniyyetü'l-Berrâniyye medresesinin müderrislik görevine atandığı tarih hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak 1315 (715) yılında medresedeki müderrislik görevine son verildiği ve yerine Malatya kadısı eş-Şerîf Şemseddin'in tayin edildiği bilinmektedir¹⁷⁹⁰.

Müineddin Üner'in kızı ve Nûreddin Mahmud b. Zengî'nin eşi İsmetuddin Hâtûn tarafından Hanefî mezhebi mensuplarına vakfedilen *el-Hâtûniyyetü'l-Cevâniyye* Dımaşk'ta Hacer ez-Zehab Mahallesiinde inşa edilmiştir¹⁷⁹¹. Medresenin müderrisliğine tayin edilen ilk isim Meceddin b.el-Adîm'dir. İyi bir imam, fazilet sahibi ve oldukça dindar olan Meceddin b. el-Adîm Halep, Mısır ve Suriye'deki medreselerde müderrislik yapmış, ilk dersini Kahire'de Zâhiriyye medresesinde vermiştir¹⁷⁹². Reaya ve Sultan tarafından da oldukça saygı görüp sevilen Meceddin b. el-Adîm, 1274¹⁷⁹³-1278¹⁷⁹⁴ (663-677) yılları arasında Dımaşk Hanefî başkadılığı vazifesinde bulunmuştur. Başkadı'nın bu atamasında el-Hâtûniyyetü'l-Cevâniyye medresesinin müderrislik görevine de getirilmiştir. Başkadı'nın müderrislik vazifesinin başlangıç tarihi bilinmemekle birlikte 1276/1277 (675) yılına kadar bu medresenin müderrislik görevini üstlendiği görülmektedir¹⁷⁹⁵. Meceddin b. el-Adîm'in ardından el-Hâtûniyyetü'l-Cevâniyye'ye müderris tayin edilen ikinci isim Sadreddin Süleyman Ebü'l-İzz 'dir. 1278 (677) yılında Dımaşk Hanefî başkadılığı

¹⁷⁸⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 195.

¹⁷⁸⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 387.

¹⁷⁸⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 195; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 66.

¹⁷⁸⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 196; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 56183; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 191; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 144.

¹⁷⁹⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 387; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 144

¹⁷⁹¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 388.

¹⁷⁹² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 189-190.

¹⁷⁹³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 618; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 139; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 189.

¹⁷⁹⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 250; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 190; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267; İbnü'l-Furât, *Târihu İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 115; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 363.

¹⁷⁹⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 392.

makamında bulunan Sadreddin Süleyman Ebü'l-İzz bahsi geçen bu medresenin müderrislik görevine tayin edilmiştir¹⁷⁹⁶. Sadreddin Süleyman Ebü'l-İzz'in ardından başkadı Hüsameddin Hasan er-Rûmî bu medreseye müderris olarak atanmış ve 1278-1296 (677-696) yılları arasında hem başkadılık hem de medresenin müderrisliğini birlikte yürütmüştür¹⁷⁹⁷. 1296 (696) yılında Dımaşk Hanefî başkadılık makamından azledilen Hüsameddin Hasan er-Rûmî'nin yerine oğlu Celâleddin er-Rûmî tayin edilmiştir¹⁷⁹⁸. 1253/1254 (651) yılında dünyaya gelen Başkadı'nın, başkadılık makamına tayin edilmeden önce de el-Hâtûniyyetü'l-Cevâniyye, Kassâin ve Azraviyye medreselerinin müderrislik görevinde bulunduğu bilinmektedir. Anlaşıldığı üzere daha başkadı tayin edilmeden önce el-Hâtûniyyetü'l-Cevâniyye medresesinin müderrislik görevinde bulunan Celâleddin er-Rûmî'nin 1299¹⁷⁹⁹ (698) yılında başkadılık makamından azledilmesiyle birlikte bu medresedeki müderrislik görevi de son bulmuştur¹⁸⁰⁰.

Nüreddin Mahmud b. Zengî'nin hizmetlisi Hoca Reyhân et-Tevâşî tarafından 1169/1170 (565) yılında Nûriyye medresesinin doğusunda inşa edilen *Reyhâniyye* medresesi Hanefî mezhebi mensuplarına vakfedilmiştir¹⁸⁰¹. Bahsi geçen bu medreseye tayin edilen ilk ismin Şemseddin b. Atâ el-Ezrâî olduğu görülmektedir. Reşideddin el-Basravî'den fıkıh dersleri alan ve bu alanda eğitimine devam eden Şemseddin b. Atâ el-Ezrâî, başkadılığa tayin edilmeden önce Dımaşk'taki pek çok medresede hocalık yapıp başkadı nâibliği vazifesinde bulunmuştur¹⁸⁰². İbn Tağriberdî, onun fıkıh ilminde çağdaşlarının önünde bir bilgi birikimine sahip olmasının yanı sıra çok iyi bir dilci olduğunu da ifade etmektedir¹⁸⁰³. 1266¹⁸⁰⁴-1274¹⁸⁰⁵ (664-673) yılları arasında ilk

¹⁷⁹⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 393.

¹⁷⁹⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 394.

¹⁷⁹⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 192; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 64; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 394.

¹⁷⁹⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 878; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 250; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 712; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 395.

¹⁸⁰⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 395.

¹⁸⁰¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 401.

¹⁸⁰² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 188.

¹⁸⁰³ İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 9, s. 158.

¹⁸⁰⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 596; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 188; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 464.

¹⁸⁰⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 618; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 139; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 188; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 517.

Dımaşk Hanefî başkadısı olarak tayin edilen Şemseddin b. Atâ el-Ezrâî'nin bu medreseye herhangi bir tarih aralığından bahsedilmemekle birlikte müderris olarak görevlendirilmiştir¹⁸⁰⁶. İbn Tağriberdî, Şemseddin b. Atâ el-Ezrâî'nin müderrislik vazifesinde bulunduğu medreselerin isimlerini zikretmemekle birlikte Başkadı'nın pek çok medresede müderrislik görevini icra ettiğini belirtmektedir¹⁸⁰⁷. Şemseddin b. Atâ el-Ezrâî'nin ardından yirmi iki yıl gibi uzun bir süre boyunca er-Reyhâniyye medresesine Hanefî başkadılarının tayin edilmediği görülmektedir. Bu uzun aranın ardından Celâleddin er-Rûmî'nin medreseye müderris olarak atandığı görülmektedir. 1296-1299 (696-698) yılları arasında başkadı tayin edilen Celâleddin er-Rûmî'nin tarih aralığı belirtilmemekle birlikte bu medreseye müderris olarak görevlendirildiği bilinmektedir¹⁸⁰⁸.

1226 (623) yılında Eyyûbî Devleti'nin önde gelen devlet adamlarından biri olan Şibluddevle Kâfûr el-Husâmî tarafından inşa edilen *eş-Şiblîyyetü'l-Berrâniyye* kurucusu tarafından Hanefî mezhebi mensuplarına vakdefilmiştir¹⁸⁰⁹. Nuaymî'ye göre bu medreseye tayin edilen ilk Hanefî başkadı Necmeddin et-Tarsûsî 'dir. Başkadı İmâdüddin et-Tarsûsî'nin oğlu olan Necmeddin et-Tarsûsî, 1320 (720) yılında dünyaya geldi. Babası ve döneminin ünlü alimlerinden fıkıh dersi aldı. Fıkıh ve usul alanında çağının en önemli alimlerinden biri olan Başkadı, müftülük vazifesinde de bulundu¹⁸¹⁰. 1346¹⁸¹¹-1357¹⁸¹² (746-758) yılları arasında Hanefî başkadılığına tayin edilen Necmeddin et-Tarsûsî, 1336 (736) yılında *eş-Şiblîyyetü'l-Berrâniyye* medresesine müderris tayin edildi. 1357 (758) yılında vefat etmesi nedeniyle hem başkadılık hem de bu medresedeki müderrislik vazifeleri sona erdi¹⁸¹³.

Selâhaddin Eyyûbî'nin oğlu el-Melikü'z-Zâhir'in kurucusu olduğu ve bu nedenle *ez-Zâhîriyyetü'l-Cevâniyye* ismiyle anılan medrese, Dımaşk'ta Hanefî ve Şâfiî mezhebi mensuplarına vakfedilmiştir¹⁸¹⁴. Bu medresesine müderris tayin edilen ilk

¹⁸⁰⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 406.

¹⁸⁰⁷ İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 7, s. 214.

¹⁸⁰⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 406.

¹⁸⁰⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 407

¹⁸¹⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 198.

¹⁸¹¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 198.

¹⁸¹² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 198; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 297; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 255.

¹⁸¹³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 410-411

¹⁸¹⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 418.

isim Sadreddin Süleyman Ebü'l-İzz'dir. 1278 (677) yılında Dımaşk Hanefî başkadılığına atanan ve aynı yıl içerisinde azledilen Başkadı'nın kısa süre zarfında bu medresenin müderrislik görevini üstlendiği de bilinmektedir¹⁸¹⁵. Sadreddin Süleyman Ebü'l-İzz'in ardından bu medreseye tayin edilen bir diğer isim başkadı Şemseddin el-Harîrî'dir. 1300-1307 (699-705) yılları arasında makamda bulunan ve başkadılığının ikinci senesinde, 1301/1302 (701) yılında bu medreseye müderris olarak atanan Başkadı'nın, müderrislik görevinin bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir kayda rastlanılmamıştır¹⁸¹⁶.

Yukarıda bahsedilmiş olduğu üzere ez-Zâhîriyyetü'l-Cevâniyye medresesinde Şâfiî mezhebinin dersleri de okutulmaktaydı. Dımaşk Şâfiî başkadılarından 1297¹⁸¹⁷-1300¹⁸¹⁸ (696-699) yılları arasında başkadılık makamında bulunan İmâmüddin el-Kazvînî'nin bu medresenin Şâfiî derslerinin müderrislik görevini de yürütmüştür¹⁸¹⁹. İbnü'l-Cezerî'nin anlatımıyla kendisinin bu medresedeki ilk gününde diğer mezhep başkadıları, fakihler ve alimlerden bir gurup dersini dinlemeye gelmişlerdir¹⁸²⁰.

1196/1197 yılında Hâtûn Bint Gökçe'nin inşa ettirdiği *Kassâin* medresesi kurucusu tarafından Hanefî mezhebi mensuplarına vakfedilmiştir¹⁸²¹. *Kassâin* medresesine atanan ilk Hanefî başkadısı Celâleddin er-Rûmî'dir. 1296-1299 (696-698) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Celâleddin er-Rûmî bu medresenin müderrislik görevini de üstlenmiştir. Ancak müderrislik görevinin başlangıç ve bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir kayda rastlanılmamıştır¹⁸²². Celâleddin er-Rûmî'nin müderris tayin edilmesinin ardından yetmiş bir yıl gibi uzun bir süre zarfında bu medreseye Dımaşk Hanefî başkadılarının müderris tayin edilmedikleri görülmektedir. Bu durumun İmâmüddin b. el-Kişk'in *Kassâin* medresesine müderris tayin edilmesiyle

¹⁸¹⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 418; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 76; en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, 250.

¹⁸¹⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 419-420.

¹⁸¹⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 828; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 204; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 82; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 697; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 275.

¹⁸¹⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 885; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s.253; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 344; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 83; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 728-729.

¹⁸¹⁹ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 153.

¹⁸²⁰ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 153.

¹⁸²¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 434.

¹⁸²² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 435.

son bulmuştur. 1368¹⁸²³-1370¹⁸²⁴ (769-771) yılları arasında Dımaşk Hanefi başkadılığına getirilen İmâmüddin b. el-Kişk, Kassâin medresesinin müderrislik görevine de getirilmiştir¹⁸²⁵. İmâmüddin b. el-Kişk'in 1370 (771) yılında başkadılıktan azledilmesinin ardından yerine Necmeddin b. el-Kişk atanmıştır¹⁸²⁶. Bu atamayla beraber Kassâin medresesinde müderris olarak vazifelendirilen Necmeddin b. el-Kişk'in 1376¹⁸²⁷ (777) yılında başkadılıktan azledilmesiyle birlikte bu medresedeki müderrislik görevi de sona ermiştir¹⁸²⁸.

Necmeddin b. el-Kişk'in azledilmesinin ardından elli beş yıl gibi uzun bir süre Kassâin medresesine Dımaşk Hanefi başkadılarının tayin edilmedikleri ve bu durumun Şemseddin es-Safedî'nin başkadı olarak atanmasıyla son bulmuştur. 1373/1374 (775) yılında Halep'te dünyaya gelen Başkadı, Kur'an'ı ezbeleyerek pek çok ilim dalıyla ilgilendi. Cemâl İbrahim b. el-Adîm ve Ahmed b. el-Merhel'den dersler aldı. Önce Trablus Hanefi başkadılığına tayin edilen Şemseddin es-Safedî, 1429 (832) yılında ise Dımaşk Hanefi başkadılığına getirildi¹⁸²⁹. Bu ilk atamasında Başkadı, Kassâin medresesinin müderrisliğine de tayin edilmiş, 1431¹⁸³⁰ (834) yılında başkadılık makamından azledilmesiyle birlikte medresedeki müderrislik görevi de son bulmuştur¹⁸³¹.

Hüsameddin b. Barita'a da bu medreseye müderris tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir. Başkadılık makamına ilk ataması 1447¹⁸³²-1449¹⁸³³ (851-853) yılları arasında gerçekleşen Hüsameddin b. Barita'a'nın bu tarih aralığında Kassâin medresesinin müderrislik görevini de yürüttüğü bilinmektedir¹⁸³⁴. Hüsameddin b.

¹⁸²³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 201.

¹⁸²⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 184; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 202; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 16; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 289.

¹⁸²⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 436.

¹⁸²⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 184; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 202; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 16; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 289.

¹⁸²⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 251; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 202; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 103.

¹⁸²⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 436.

¹⁸²⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 210; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 252; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 482.

¹⁸³⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 212; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 483.

¹⁸³¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 436.

¹⁸³² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 222; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 490.

¹⁸³³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 223; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 299.

¹⁸³⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 436.

Barita'a'nın 1449 (853) yılında Dımaşk Hanefî başkadılığında azledilmesinin ardından yerine Hamideddin b. Kadı Bağdâd'ın tayin edildiği tespit edilmiştir¹⁸³⁵. 1395/1396 (798) yılında Dımaşk'ta dünyaya gelen Hamideddin burada yetişti. Burada döneminin önde gelen alimlerinden fıkıh, dil bilgisi ve usul dersleri aldı. Âişe Bintu'l Abdilhâdî'den Buhârî dinledi¹⁸³⁶. Aynı zamanda bu medreseye müderris tayin edilen Başkadı'nın 1450¹⁸³⁷ (854) yılında Dımaşk Hanefî başkadılığında azledilmesine rağmen ölüm tarihi olan 1469/1470 (874) yılında kadar da medresenin müderrislik görevini yürüttüğü tespit edilmiştir¹⁸³⁸.

Sultan Salâhaddin Eyyûbî'nin önde gelen devlet adamlarından biri olan Sârimeddin Kaymâz en-Necmî tarafından Dımaşk'ta en-Nasr ve Ferec kapılarının içine inşa edilen *Kaymâziyye* medresesi Dımaşk Hanefî başkadılarının müderris tayin edildikleri medreseler arasında gelmektedir¹⁸³⁹. Kaynakların bize verdiği bilgiler doğrultusunda bu medreseye tayin edilen ilk ve tek başkadı 'Îmâdüddin et-Tarsûsî'dir. 1271 (669) yılında dünyaya gelen İmâmüddin et-Tarsûsî, Başkadı Şemseddin el-Harîrî ve eş-Şeyh Sirâceddin er-Rûmî'den fıkıh dersleri aldı. Dımaşk Kalesi'ndeki camide ilk dersini veren İmâmüddin et-Tarsûsî¹⁸⁴⁰, 1327 (727) yılında Dımaşk Hanefî başkadılığını ve bu medresenin müderrislik görevine de üstlenmiştir¹⁸⁴¹. 1346¹⁸⁴² (746) yılında başkadılıktan azledilmesiyle birlikte medresedeki müderrislik görevi de sona ermiştir¹⁸⁴³. İbnü'l-Cezerî, Nuaymî'den farklı olarak İmâdüddin et-Tarsûsî'nin atandıktan beş yıl sonra 1332 (732) yılında medresenin müderrisliğine tayin edildiğini belirtmektedir¹⁸⁴⁴.

Sultan Salâhaddin Eyyûbî'nin devlet adamlarından biri olan Emir Şemseddin Muhammed b. Mukaddem tarafından kurulan *el-Mukaddemiyyetü'l-Cevâniyye* Dımaşk Hanefî başkadılarının müderrislik vazifesine tayin edildikleri medreseler

¹⁸³⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 223; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 299.

¹⁸³⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 223.

¹⁸³⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 223.

¹⁸³⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 436.

¹⁸³⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 439.

¹⁸⁴⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 196.

¹⁸⁴¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 196; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 191; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 144.

¹⁸⁴² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 198; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183.

¹⁸⁴³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 442.

¹⁸⁴⁴ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 547.

arasında gelmektedir¹⁸⁴⁵. Bu medreseye müderris olarak atanan başkadılar arasında Sadreddin Süleyman Ebü'l-İzz gelmektedir. 1278 (677) yılında başkadılığa tayin edilen Sadreddin Süleyman Ebü'l-İzz'in müderris olarak vazifelendirildiği tarih tespit edilememekle birlikte 1278 (677) yılında vefat etmesi neticesiyle hem başkadılık vazifesi hem de medresedeki müderrislik görevi son bulmuştur¹⁸⁴⁶. Süleyman Ebü'l-İzz'in ardından Dımaşk Hanefî başkadılığına Hüsameddin Hasan er-Rûmî tayin edilmiştir¹⁸⁴⁷. Hüsameddin Hasan er-Rûmî'nin, 1286 (685) yılında bu medresenin müderrisliğine atanarak ders vermeye başladığı bilinmektedir. Ancak Başkadı'nın müderrislik vazifesinin bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir kayda rastlanılmamıştır¹⁸⁴⁸. Hüsameddin Hasan er-Rûmî'nin 1296 (696) yılında Dımaşk Hanefî başkadılığından azledilmesinin ardından yerine oğlu Celâleddin er-Rûmî tayin edilmiştir¹⁸⁴⁹. Başkadılık ataması bu medresenin müderrislik görevi ile de buluşan Celâleddin er-Rûmî'nin 1299¹⁸⁵⁰ (698) yılında başkadılıktan azledilmesiyle birlikte bu medresedeki müderrislik vazifesi de son bulmuştur¹⁸⁵¹. Celâleddin er-Rûmî'nin ardından tekrar Dımaşk Hanefî başkadılığına babası Hüsameddin Hasan er-Rûmî tayin edilmiştir¹⁸⁵². Bu atamayla birlikte el-Mukaddemiyyetü'l-Cevâniyye medresesine müderris de tayin edilen Başkadı'nın 1300¹⁸⁵³ (699) yılında başkadılık vazifesinden azledilmesi ile birlikte medresedeki müderrislik görevi de sona ermiştir¹⁸⁵⁴.

el-Mukaddemiyyetü'l-Cevâniyye medresesine müderris olarak atanan isimler arasında Sadreddin el-Basravî de gelmektedir. 1307-1327 (706-727) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Sadreddin el-Basravî'nin 1300 (699) yılında başkadı tayin edilmeden önce müderris tayin edildiği ve 1327 (727) yılında başkadılık

¹⁸⁴⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 457.

¹⁸⁴⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 458.

¹⁸⁴⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 191; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267; İbnü'l-Furât, *Târihu İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 116; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 543; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 394.

¹⁸⁴⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 459.

¹⁸⁴⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 192; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 64; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 394.

¹⁸⁵⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 878; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 250; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 712; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 395.

¹⁸⁵¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 459.

¹⁸⁵² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 878; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 250; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 712; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 395.

¹⁸⁵³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 828; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 395.

¹⁸⁵⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 459.

vazifesinin başında vefat etmesi nedeniyle müderrislik görevinin de son bulduğu bilinmektedir¹⁸⁵⁵. Sadreddin el-Basravî'nin vefat etmesinin ardında 1327 (727) yılında hem Dımaşk Hanefî başkadılığına hem de medresenin müderrisliğine İmâdüddin et-Tarsûsî getirilmiştir¹⁸⁵⁶. Başkadı 1346 (746) yılına kadar hem başkadılık hem de müderrislik görevini yürütmüştür¹⁸⁵⁷.

Dımaşk Hanefî başkadılarının tayin edildikleri medreseler arasında en-Nâsır Muhammed b. Kalavûn'un memlukû Emir Seyfeddin Muncuk el-Yusufî en-Nâsırî tarafından yaptırılan *el-Muncukiyyetü'l-Hanefiyye* gelmektedir¹⁸⁵⁸. Bu medreseye tayin edildiği tespit edilen ilk ve aynı zamanda son isim Cemâleddin Yusuf el-Kutb'dur. Başkadı şahitliği vazifesinde bulunan ve daha sonra kısa bir süreliğine muhtesipliğine getirilen Cemâleddin Yusuf el-Kutb, başkadı nâibi olarak da atanmıştır¹⁸⁵⁹. 1412 (814)¹⁸⁶⁰ yılında ise başkadılığa tayin edilen Cemâleddin Yusuf el-Kutb, el-Muncukiyyetü'l-Hanefiyye medresesinde müderrislik vazifesine de getirilmiştir¹⁸⁶¹. Cemâleddin Yusuf el-Kutb'un hem başkadılık hem de müderrislik görevi oldukça kısa sürmüş atandıktan birkaç ay sonra bu iki vazifeden de azledilmiştir.

1167/1168 (563) yılında Nüreddin Mahmûd Zengî tarafından kurulan *en-Nûriyyetü'l-kübrâ* Dımaşk Hanefî başkadılarının müderris tayin edildikleri önemli medreselerden biri olmuştur¹⁸⁶². Dımaşk Hanefî başkadısı Şemseddin el-Ezrâî bu medresede müderrislik görevini icra eden isimlerin başında gelmektedir. Başkadının müderrislik görevinin başlangıç tarihi bilinmemekle birlikte 1307¹⁸⁶³ (706) yılında Dımaşk Hanefî başkadılık makamından azledilmesi sonucunda Şemseddin el-Ezrâî, bu medresesindeki tedris derslerinden de azledilmiştir¹⁸⁶⁴.

¹⁸⁵⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 459.

¹⁸⁵⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 196; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 191; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 144; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 459.

¹⁸⁵⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 198; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183.

¹⁸⁵⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 461.

¹⁸⁵⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 206

¹⁸⁶⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 206; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 462.

¹⁸⁶¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 462.

¹⁸⁶² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 466.

¹⁸⁶³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 194. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 66.

¹⁸⁶⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 66.

Şemseddin el-Ezrâî'nin ardından Dımaşk Hanefî başkadılık makamına Sadreddin el-Basravî getirilmiştir. Başkadı tayin edilmeden önce 1301 (701) yılında bu medresede müderrisliğe atanan Sadreddin el-Basravî, 1307 (706) yılında başkadılık vazifesine getirilerek medresenin müderrislik görevini 1327 (727) yılındaki vefatına kadar sürdürmüştür¹⁸⁶⁵. İbn Tolun ve İbn Kesîr, Nuaymî'den farklı olarak Sadreddin el-Basravî'nin 1307 (706) yılında hem Dımaşk Hanefî başkadılığına hem de medresedeki derslere müderris olarak tayin edildiğinden bahsetmektedirler¹⁸⁶⁶. Sadreddin el-Basravî'nin ölümünün ardından, başkadılığa ve müderrisliğe İmâmüddin et-Tarsûsî atanmış, Başkadı'nın 1346¹⁸⁶⁷ (746) yılında vefat etmesiyle birlikte bu görevleri de son bulmuştur¹⁸⁶⁸. İmâmüddin et-Tarsûsî'nin vefatının ardından hem başkadılık hem de medresenin müderrislik görevine oğlu Necmeddin et-Tarsûsî getirilmiştir¹⁸⁶⁹. Başkadı bu iki vazifeyi 1357¹⁸⁷⁰ (758) yılına kadar birlikte yürütmüştür¹⁸⁷¹.

ez-Zâviyyetü'l-Mâlikiyye Dımaşk *Mâlikî* başkadılarının eğitim-öğretim faaliyetlerini yürüttükleri mekanlar arasında gelmektedir. Eyyübî hükümdarı Selâhaddin Eyyübî tarafından Mâlikî mezhebi mensuplarına vakfedilen *ez-Zâviyyetü'l-Mâlikiyye* Emevi Cami'nin batısında bulunmaktadır¹⁸⁷². Bu zaviyeye Bahrî Memlûkler döneminde bir başkadının müderris olarak vazifelendirildiği görülmektedir. Dımaşk'a 1266 (664) yılında ilk Mâlikî başkadısı olarak tayin edilen Zeyneddin Abdüsselam ez-Zevâvî bu atamasıyla birlikte zâvîyenin müderrisliği görevine de getirilmiştir¹⁸⁷³. Başkadılık vazifesinin sona ermesiyle birlikte *ez-Zâviyyetü'l-Mâlikiyye*'deki müderrislik vazifesi de son bulmuştur¹⁸⁷⁴.

Kâsyûn Dağı eteklerinde, vezir Takiyuddin et-Tikrîtî Türbesinin karşısında, el-el-Murşîyyetü'l-Hanefiyye medresesinin doğusunda ve Atâbekiyye medresesinin

¹⁸⁶⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 477-478.

¹⁸⁶⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 195; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 66.

¹⁸⁶⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 198; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183.

¹⁸⁶⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 478.

¹⁸⁶⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 198.

¹⁸⁷⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 198; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 297; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 255.

¹⁸⁷¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 478.

¹⁸⁷² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 3.

¹⁸⁷³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 464; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 9.

¹⁸⁷⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 3.

batusında bulunan el-Melikü'l-Eşref Muzaffereddin b. Âdil tarafından inşa ettirilen *el-Eşrefiyyetü'l-Berrâniyye Dârü'l-Hadisi Dımaşk Hanbelî* başkadılarının müderris tayin edildikleri görülmektedir¹⁸⁷⁵.

Dımaşk'ta Dört Başkadılık sisteminin 1266 (664) yılında yürürlüğe girmesiyle birlikte Dımaşk Hanbelî başkadılığına atanan ilk isim Şemseddin b. Kudâme olmuştur¹⁸⁷⁶. 1210/1211 (607) yılında dünyaya gelen Şemseddin b. Kudâme, el-Kındî hakkında dersler aldı, yaklaşık kırk sene hadis ilmi ile ilgilenerek bu alanda döneminin önde gelen isimlerinden dersler aldı¹⁸⁷⁷. Şemseddin b. Kudâme'nin başkadılığa atamasıyla birlikte Berrâniyye Dârü'l-Hadisi'nin müderrislik görevine de tayin edilmiştir. 1280 (680)¹⁸⁷⁸ yılına kadar hem başkadılık hem de müderrislik görevini başarıyla yürütmüştür¹⁸⁷⁹. Başkadı'nın 1280 (680) yılında bu iki görevinden istifa etmesi neticesinde yerine oğlu Necmeddin b. Kudâme atanmıştır¹⁸⁸⁰. Döneminin önde gelen alimlerinden olan İbrahim b. Halîl ve İbn Abduldâim'den dersler alan Necmeddin b. Kudâme, davaları mümkün olduğunca uzman bir bakış açısıyla incelemiş ve mesleki yönden başarılı bir hayatı olmuştur. İyi bir hafız olan Necmeddin b. Kudâme medreselerde müderrislik yapması için aranan isimlerden biri olmuştur¹⁸⁸¹. Necmeddin b. Kudâme, babasından almış olduğu bu iki önemli vazifeyi 1290 (689)¹⁸⁸² yılına kadar devam ettirmiştir¹⁸⁸³.

Necmeddin b. Kudâme'nin ardından 1290 (689) yılında Şerafeddin el-Makdisî Dımaşk Hanbelî başkadısı olarak tayin edilmiştir¹⁸⁸⁴. Aralarında İbn Müslim'in de bulunduğu pek çok alimden dersler alan Şerafeddin el-Makdisî fıkıh ve hadis ilimlerinde uzmanlaşarak mezhebinde çağdaşlarının önünde bir bilgi birikimine sahip

¹⁸⁷⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 36.

¹⁸⁷⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 542; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 77; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 464.

¹⁸⁷⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 273; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 38-39.

¹⁸⁷⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 686; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 77; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 272; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1. 17.

¹⁸⁷⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 273; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 38.

¹⁸⁸⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 686; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 77; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 274; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1. 17.

¹⁸⁸¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 26; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 273.

¹⁸⁸² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 751; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 111; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 274; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 625.

¹⁸⁸³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 38.

¹⁸⁸⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 751; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 274; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 625; Yünnî, *Zeylü Mir'ât*, s. 56; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 26.

olmuştur¹⁸⁸⁵. Başkadılık atamasıyla birlikte Şerafeddin el-Makdisî, Berrâniyye Dârü'l-Hadisi'nin müderrisi olarak da görevlendirilmiştir. 1296 (695)¹⁸⁸⁶ yılında başkadılık vazifesinden azledilmesiyle birlikte müderrislik görevi de son bulmuştur¹⁸⁸⁷.

Takiyuddin el-Makdisî de *Berrâniyye Dârü'l-Hadisi* 'ne müderris tayin edilen Hanbelî başkadıları arasında gelmektedir. Yaklaşık yüz hocadan ders, yedi yüz den fazla hocadan da icazat aldı¹⁸⁸⁸. eş-Şeyh Şemseddin'den bir süreliğine fıkıh dersi aldı ve mezhebinde çağdaşlarının en iyisi oldu. Birçok medresede ders verdi. Öğrencileri arasında oğlu ve başkadı olarak tayin edilecek olan İzzeddin el-Makdisî ve Şemseddin b. Müslim de bulunmaktaydı. Mizzî ve İbn Teymiyye kendisinden dersler alan alimler arasındadır¹⁸⁸⁹. Dedesi Cemâl, İbnü'l-Mukîr ve Ebû Abdullah el-Erbilî'den Sahîh Buhârî dinleyen Takiyuddin el-Makdisî, Şerafeddin el-Makdisî'nin ardından 1296¹⁸⁹⁰-1300¹⁸⁹¹ (695-699) yılları arasında başkadılık makamında bulunarak bahsi geçen bu zaman aralığında *Berrâniyye Dârü'l-Hadisi*'nin müderrislik görevini de yürütmüştür¹⁸⁹².

Cevziyye Medresesi Dımaşk Hanbelî başkadılarının müderris olarak tayin edildikleri medreselerin başında gelmektedir. Bu medrese el-Melikü's-Sâlih İmâmüddin döneminde Hanbelî fakihi Muhiddin İbn Cevziyye tarafından Emevi Cami'nin yakınlarında bulunan Buğdaycılar Sokağında inşa edilmiştir¹⁸⁹³. Adeta Dımaşk Hanbelî başkadılarının atamalarıyla bütünleşen bu medreseye yirmi beş başkadının tayin edildiği tespit edilmiştir. Buna göre medreseye müderris olarak atanan ilk isim Şemseddin b. Kudâme'dir. 1266-1281 (664-680) yılları arasında Dımaşk Hanbelî başkadılığı makamında bulunan Başkadı, Cevziyye medresesinin müderrislik görevini de yürütmüştür¹⁸⁹⁴. Şemseddin b. Kudâme'nin ardından med-

¹⁸⁸⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 274-275; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 26-27; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 348-349.

¹⁸⁸⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 816; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 193; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 275; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 685.

¹⁸⁸⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 274-275; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 39.

¹⁸⁸⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 28; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 275.

¹⁸⁸⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 28; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 276.

¹⁸⁹⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 193; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 275; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 89; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 685; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 27.

¹⁸⁹¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 277; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 28.

¹⁸⁹² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 39-40.

¹⁸⁹³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 23.

¹⁸⁹⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 26; Ferhat Koca, "Kudâme Ailesi", *DİA*, Cilt 26, (2002), s. 310-311.

resenin müderrisliğine ve Dımaşk Hanbelî başkadılığına oğlu Necmeddin b. Kudâme tayin edilmiştir. Başkadı 1281-1290 yılları arasında bu iki önemli vazifeyi birlikte yürütmüştür¹⁸⁹⁵. Kuzeni Necmeddin b. Kudâme yerine başkadılık makamına tayin edilen ve 1290-1296 (689-695) yılları arasında makamda bulunan Şerafeddin el-Makdisî bu tarih aralığında Cevziyye medresesine müderris olarak atanıp dersler anlatmıştır¹⁸⁹⁶.

1296¹⁸⁹⁷-1300¹⁸⁹⁸ (695-699) ve 1300¹⁸⁹⁹-1316¹⁹⁰⁰ (699-715) yılları arasında toplamda iki kez Dımaşk Hanbelî başkadılığı vazifesine getirilen Takiyuddin el-Makdisî'nin bahsi geçen bu iki ataması Cevziyye medresesine müderris tayin edilmesiyle sonuçlanmıştır¹⁹⁰¹. Takiyuddin el-Makdisî'nin birinci azlinin ardından başkadılık makamına 1300 (699) yılında Şehabeddin el-Makdisî atanmıştır¹⁹⁰². Şehabeddin el-Makdisî, İbn Abduldâim'den Hanbelî mezhebinde fıkıh dersleri aldı. Başkadılık vazifesiyle birlikte bu medresenin müderrislik vazifesini de eş zamanlı yürüten Şehabeddin el-Makdisî, bu görevlerine ek olarak müftülük, Sâlihiyye medresesi ve Emevî Cami'ndeki Hanbelî halkasında da dersler verdi¹⁹⁰³. Takiyuddin el-Makdisî'nin ikinci ve son kez başkadılık makamından azledilmesinin ardından bu medresenin müderrisliğine ve Dımaşk Hanbelî başkadılığına Şemseddin b. Müslîm tayin edildi. Yoksulluk içinde yetim büyüyen Şemseddin b. Müslîm yaşamış olduğu bu zorluklara rağmen iyi bir eğitim aldı. Son derece takva sahibi olan Şemseddin b. Müslîm, İbn Abduldâim'den hadis ve fıkıh dersleri alarak fetvalar verdi¹⁹⁰⁴. 1316¹⁹⁰⁵-1317¹⁹⁰⁶ (715-717) yılları arasında başkadılık vazifesinin başında bulunan Şemseddin

¹⁸⁹⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 26.

¹⁸⁹⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 26.

¹⁸⁹⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 193; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 275; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 89; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 685; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 27.

¹⁸⁹⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 277; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 28.

¹⁸⁹⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 277; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 29.

¹⁹⁰⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 278; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 90; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 274.

¹⁹⁰¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 27.

¹⁹⁰² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 277; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 29.

¹⁹⁰³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 28-29.

¹⁹⁰⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 30; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 278.

¹⁹⁰⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 278; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 274.

¹⁹⁰⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 279; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 274.

b. Müslim aynı zamanda Cevziyye medresesinin müderrislik görevini de yürütmüştür¹⁹⁰⁷.

İzzeddin el-Makdisî de bu medreseye müderris tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir. Hadis ilminde dersler alarak bu dalında uzmanlaşan İzzeddin el-Makdisî¹⁹⁰⁸, Şemseddin b. Müslim yerine Dımaşk Hanbelî başkadısı tayin edilerek 1317¹⁹⁰⁹-1331¹⁹¹⁰ (717-731) yılları arasındaki başkadılık vazifesine ek olarak Cevziyye medresesinin müderrislik görevini de yürütmüştür¹⁹¹¹. İzzeddin el-Makdisî'nin 1331 (731) yılında vefat etmesi nedeniyle başkadılık makamına Şerafeddin Abdullah el-Makdisî atanmıştır¹⁹¹². Eğitim konusunda oldukça donanımlı olan Şerafeddin Abdullah el-Makdisî, Mekî İbn Abdühâdî ve İbrahim İbn Halîl'den dersler; İbn Abduldâim'den ise Kur'an dersleri aldı¹⁹¹³. Tarihçi Zehebî kendisinden hadis dersi alan önemli alimler arasında gelmektedir¹⁹¹⁴. Şerafeddin Abdullah el-Makdisî, 1331¹⁹¹⁵-1332¹⁹¹⁶ (731-732) yılları arasında başkadılık ve Cevziyye medresesinin müderrisliği birlikte Sâlihiyye medresesine de müderris olarak tayin edilmiştir¹⁹¹⁷.

Cevziyye medresesine müderris olarak atanan bir diğer başkadının da Alaâddin Ali b. el-Müneccâ olduğu görülmektedir. Pek çok alimden dersler alan Alaâddin Ali b. el-Müneccâ, babasından fıkıh dersleri alarak medreselerde müderrislik vazifesinde bulunup müftülük yapmıştır¹⁹¹⁸. Şerafeddin Abdullah el-Makdisî yerine Dımaşk

¹⁹⁰⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 30-31.

¹⁹⁰⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 31; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 279.

¹⁹⁰⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 279; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 274; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 31.

¹⁹¹⁰ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 131; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 280; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2. 458.

¹⁹¹¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 31; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 279.

¹⁹¹² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 280; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2. 458; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 31.

¹⁹¹³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 31; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 280.

¹⁹¹⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 280.

¹⁹¹⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 280; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2. 458; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 31.

¹⁹¹⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 281; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2. 552; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 32.

¹⁹¹⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 31; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 280.

¹⁹¹⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 32; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 281..

Hanbelî başkadılığına tayin edilen ve 1332¹⁹¹⁹-1350¹⁹²⁰ (732-750) yılları arasında makamda bulunan Alaâddin Ali b. el-Müneccâ aynı zamanda bu medresenin müderrislik görevine de getirilmiştir¹⁹²¹.

Alaâddin Ali b. el-Müneccâ'nın yerine başkadı tayin edilen Cemâleddin el-Merdâvî de Cevziyye medresesinin müderrisliğine tayin edilmiştir. İbn Abduldâim'den Kur'an dersleri alan ve İbnü'ş-Şihne'den Sahîh Buhârî dinleyen Cemâleddin el-Merdâvî, Necmeddin b. el-Kahfâzî'den de dil bilgisi dersleri aldı¹⁹²². İbn Tolun, onun gibi bir alimin daha önce görülmediğini belirterek Cemâleddin el-Merdâvî'nin Başkadı Takiyuddin el-Makdisî'den dersler aldığını ve Başkadı'nın terbiyeli, saygın, takva sahibi ve oldukça mütevazı bir kişiliğe sahip olduğunu da belirtmektedir¹⁹²³. 1350¹⁹²⁴-1366¹⁹²⁵ (750-767) yılları arasında Dimaşk Hanbelî başkadılığına tayin edilen Cemâleddin el-Merdâvî'nin, bu tarih aralığında Cevzîyye medresesinin müderrislik görevinin başına getirildiği de bilinmektedir¹⁹²⁶.

Cevziyye medresesine müderris tayin edilen bir diğer isim Şerafeddin b. Kadı Cebel'dir. Hadis, gramer, Arapça ve mantık alanında oldukça bilgili olan Başkadı, pek çok ilim dalında dersler alarak uzmanlaştı ve başkadı tayin edilmeden önce birçok medresede müderrislik yaptı¹⁹²⁷. Başkadı Takiyuddin el-Makdisî'den dersler aldı¹⁹²⁸. Şerafeddin b. Kadı Cebel, 1366¹⁹²⁹-1370¹⁹³⁰ (767-771) yılları arasında hem başkadılık hem de bu medresenin müderrislik görevinde bulundu¹⁹³¹.

¹⁹¹⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 281; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü 'z-zamân*, Cilt 2. 552; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 32.

¹⁹²⁰ el-Makrizî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 797; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 282; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü 'l-emel*, Cilt I/I, s. 195; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 32.

¹⁹²¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 32.

¹⁹²² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 3; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 282.

¹⁹²³ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 282.

¹⁹²⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 282; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü 'l-emel*, Cilt I/I, s. 195; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 32.

¹⁹²⁵ Makrizî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 121; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 283; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 193; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 33.

¹⁹²⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 31.

¹⁹²⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 43; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 284.

¹⁹²⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 284.

¹⁹²⁹ Makrizî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 121; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 284; İbn Hacer, *ed-Dürerü 'l-kâmine*, Cilt I, s. 74; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 193; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 33.

¹⁹³⁰ Makrizî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 186; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 286; İbn Hacer, *ed-Dürerü 'l-kâmine*, Cilt 1, s. 74; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 295; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 35.

¹⁹³¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 34; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 295.

Şerafeddin b. Kadı Cebel'in ardından hem başkadılık hem de Cevziyye medresesi müderrisliğine Alaâddin b. el-Askalânî Müneccâ'nın tayin edildiği görülmektedir. Kur'an eğitimi olarak tahsiline başlayan Alaâddin b. el-Askalânî Müneccâ, pek çok alimden hadis dersleri alarak birçok medresede müderrislik yapmıştır¹⁹³². 1370¹⁹³³-1375¹⁹³⁴ (771-776) yılları arasında Dımaşk Hanbelî başkadılığı makamında bulunan Alaâddin b. el-Askalânî Müneccâ, bu tarih aralığında Cevziyye medresesinin müderrislik vazifesinde de bulunmuştur¹⁹³⁵.

Şemseddin en-Nabluşî de bu medreseye müderris olarak atanan başkadılar arasında gelmektedir. eş-Şeyh Şemseddin b. Abdulkâdir'den fıkıh ve Arapça dersleri alan ve 1300'lü yıllardan sonra Dımaşk'a gelen Şemseddin en-Nabluşî¹⁹³⁶, 1395¹⁹³⁷-1398¹⁹³⁸ (797-800) ve 1402¹⁹³⁹ (804) yılları arasında toplamda iki kez Dımaşk Hanbelî başkadılığına tayin edilmiştir. Şemseddin en-Nabluşî'nin ilk atamasında medresenin müderrislik görevini yürüttüğü bilinmekle birlikte ikinci atanması olan 1402 (804) yılında medresenin müderrisliğine tayin edilip edilmediği ile alakalı herhangi bir kayda ne yazık ki rastlanılmamıştır¹⁹⁴⁰.

Şemseddin en-Nabluşî'nin başkadılıktan birinci kez azlinin ardından yerine İbrahim b. Muflah tayin edildi. Babası ve dedesi Cemâleddin el-Merdâvî'nin de içinde bulunduğu pek çok alimden ve Kadı Bahâeddin es-Sübki'den Kur'an dersleri alarak Dârü'l-Hadisü'l-Eşrefiyye ve Sâlihiyye'de dersler verirdi. İbrahim b. Muflah, *Muhtasar İbn el-Hâcib, Tabakâtü'l-İmâm Ahmed* gibi önemli eserlerin müellifidir¹⁹⁴¹. Kendisi 1399¹⁹⁴²-1401¹⁹⁴³ yılları arasında Dımaşk Hanbelî başkadılığı vazifesi ile

¹⁹³² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 35-36.

¹⁹³³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 186; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 286; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 35.

¹⁹³⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 237; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 286; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 85; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 385.

¹⁹³⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 35-36.

¹⁹³⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 287.

¹⁹³⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 843; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 287.

¹⁹³⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 929; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 288.

¹⁹³⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

¹⁹⁴⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 36.

¹⁹⁴¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 37; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 288.

¹⁹⁴² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 929; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 288; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 37.

¹⁹⁴³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1012; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 288; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 37.

birlikte Cevziyye medresesinin müderrislik görevini de başarıyla yürütmüştür¹⁹⁴⁴. İbrahim b. Muflah'ın başkadılıktan azledilmesinin ardından yerine 1401 (803) yılında Takiyuddin Ebü'l-Abbâs b. el-Müneccâ tayin edildi¹⁹⁴⁵. Başkadılık makamında yaklaşık bir sene kaldığı tespit edilen Takiyuddin Ebü'l-Abbâs b. el-Müneccâ, bu süre zarfında Cevziyye medresesinin müderrislik vazifesine de getirilmiştir¹⁹⁴⁶. Şemseddin en-Nablusî'nin ikinci kez 1402(804) yılında azledilmesinin ardından Dımaşk Hanbelî başkadılığına İzzeddin el-Hatîb getirildi. Hanbelî mezhebinde fıkıh dersleri okuyan İzzeddin el-Hatîb¹⁹⁴⁷, 1402¹⁹⁴⁸-1404¹⁹⁴⁹ (804-807) ve 1417¹⁹⁵⁰-1418¹⁹⁵¹ (820-821) yılları arasında toplamda iki kez başkadılık makamında bulunmuş ve bahsi geçen bu tarih aralıklarında Cevziyye medresesinin müderrislik görevini de üstlenmiştir¹⁹⁵².

İzzeddin el-Hatîb'in ilk azlinin ardından 1404 (807) yılında Dımaşk Hanbelî başkadılığına Şemseddin Muhammed el-Abâde tayin edildi¹⁹⁵³. 1404 (807) yılında gerçekleşen ilk atamasının yanında Şemseddin Muhammed el-Abâde'nin 1404¹⁹⁵⁴-1409¹⁹⁵⁵ (807-812), 1415¹⁹⁵⁶-1417¹⁹⁵⁷ (818-820) ve 1418¹⁹⁵⁸-1420¹⁹⁵⁹ (821-823) yıllarında olmak üzere üç kez daha başkadılık makamına tayin edildiği bilinmektedir. Bahsi geçen bu dört atamasının arasında Başkadı'nın birinci atamasında Cevziyye medresesinin müderrisliğine getirildiği anlaşılmalı birlikte diğer üç atamasıyla ilgili herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır¹⁹⁶⁰.

¹⁹⁴⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 37

¹⁹⁴⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 37-38.

¹⁹⁴⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 37.

¹⁹⁴⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 289.

¹⁹⁴⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

¹⁹⁴⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

¹⁹⁵⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 292; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 330; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 40.

¹⁹⁵¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 292; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 40.

¹⁹⁵² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

¹⁹⁵³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 290; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

¹⁹⁵⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

¹⁹⁵⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 291.

¹⁹⁵⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 291.

¹⁹⁵⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 292; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 330; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 40.

¹⁹⁵⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 292; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 40

¹⁹⁵⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 293; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 40

¹⁹⁶⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

Şemseddin Muhammed el-Abâde'nin 1404 (807) yılında azledilmesinin ardında yerine tayin edilen isim Sadreddin b. Muflah olmuştur¹⁹⁶¹. 1404¹⁹⁶² (807) ve 1409¹⁹⁶³-1415¹⁹⁶⁴ (812-818) yılları arasında toplamda iki kez Dımaşk Hanbelî başkadılığına getirilen Sadreddin b. Muflah, 1404 (807) yılında gerçekleşen ilk başkadılık atamasında Cevziyye medresesinin müderrisliğine de tayin edilmiştir¹⁹⁶⁵.

Nizâmeddin b. Muflah da Cevziyye medresesine müderris olarak atanan başkadılar arasındadır. Babası, amcası, eş-Şeyh Şerafeddin başta olmak üzere pek çok önemli alimlerden dersler alan Nizâmeddin b. Muflah, eş-Şeyh Şemseddin b. Muhib'den Buhârî okuyarak kendisinden icazet aldı¹⁹⁶⁶. 1429¹⁹⁶⁷-1432¹⁹⁶⁸ (832-835), 1434¹⁹⁶⁹-1435¹⁹⁷⁰ (837-838), 1438¹⁹⁷¹-1440¹⁹⁷² (842-844), 1442¹⁹⁷³-1447¹⁹⁷⁴ (846-851), 1448¹⁹⁷⁵-1449¹⁹⁷⁶ (852-853), 1449¹⁹⁷⁷ (853) yıllar arasında toplamda altı kez Dımaşk Hanbelî başkadılığına tayin edilen Nizâmeddin b. Muflah bahsi geçen bu altı atama ve tarih aralıklarında Cevziyye medresesinin müderrisliğine de tayin edilmiştir¹⁹⁷⁸. Nizâmeddin b. Muflah'ın 1432 (835) yılında başkadılık makamından ilk

¹⁹⁶¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

¹⁹⁶² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

¹⁹⁶³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 291.

¹⁹⁶⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 291; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 39.

¹⁹⁶⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

¹⁹⁶⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 43; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 296-297.

¹⁹⁶⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 296; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 254-255; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 44.

¹⁹⁶⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 873; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 297; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 44.

¹⁹⁶⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 297; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 347; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 44.

¹⁹⁷⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 298; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 44. Makrîzî Başkadı'nın adını İzzeddin b. Muflah olarak vermektedir. Bkz. Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3 s. 1098.

¹⁹⁷¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 299; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 44; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 45.

¹⁹⁷² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 299

¹⁹⁷³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 299; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 45.

¹⁹⁷⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 300; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 45.

¹⁹⁷⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 301; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 46.

¹⁹⁷⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 301; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 46.

¹⁹⁷⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 301; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 46.

¹⁹⁷⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 43.

kez azledilmesinin ardından yerine İzzeddin el-Bağdâdî tayin edildi. 1432¹⁹⁷⁹-1434¹⁹⁸⁰ (835-837), 1435¹⁹⁸¹-1438¹⁹⁸² (838-842) ve 1441¹⁹⁸³-1442¹⁹⁸⁴ (845-846) yıllarında toplamda üç kez başkadılığı tayin edilen İzzeddin el-Bağdâdî, bahsi geçen bu tarih aralıklarında Cevziyye medresesinin müderrisliğine de getirilmiştir¹⁹⁸⁵.

Alaâddin b. Muflah da Cevziyye medresesine tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir. 1453¹⁹⁸⁶-1454¹⁹⁸⁷ (857-858), 1456¹⁹⁸⁸-1458¹⁹⁸⁹ (860-862) ve 1458¹⁹⁹⁰-1460¹⁹⁹¹ (863-864) yılları arasında toplamda üç kez Dımaşk Hanbelî başkadılığına getirilen Alaâddin b. Muflah'ın sadece ilk atamasının Cevziyye medresesinin müderrislik göreviyle de birleştiği görülmektedir¹⁹⁹². 1479¹⁹⁹³-1498¹⁹⁹⁴ (884-904), 1503¹⁹⁹⁵-1504¹⁹⁹⁶ (909-910) yılları arasında Dımaşk Hanbelî başkadılık makamında bulunan Necmeddin b. Muflah'ın bahsi geçen bu iki ataması Cevziyye medresesine müderris tayin edilmesiyle sonuçlanmıştır¹⁹⁹⁷. Necmeddin b. Muflah'ın ilk kez azledilmesinin ardından Dımaşk Hanbelî başkadılığına Bahâeddin b. Kudâme getirilmiş; Başkadı'nın 1499¹⁹⁹⁸-1504¹⁹⁹⁹ (905-909) yılları arasındaki ataması Cevziyye

¹⁹⁷⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 873; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 297; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 314; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 44.

¹⁹⁸⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 297; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 347; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 44.

¹⁹⁸¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 298; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 44.

¹⁹⁸² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 299; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 44; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 45.

¹⁹⁸³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 299; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 145; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 45.

¹⁹⁸⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 299; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 45.

¹⁹⁸⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 44-45.

¹⁹⁸⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 301; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 398; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

¹⁹⁸⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 302; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

¹⁹⁸⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 302; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

¹⁹⁸⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 302; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

¹⁹⁹⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 302; İbn İyâs, *Bedâi' u' z-zühûr*, Cilt 2, s. 350; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/6, s. 48; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

¹⁹⁹¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 302.

¹⁹⁹² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

¹⁹⁹³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 303.

¹⁹⁹⁴ İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 175; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 303..

¹⁹⁹⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 48.

¹⁹⁹⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 48.

¹⁹⁹⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

¹⁹⁹⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 48.

¹⁹⁹⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 48.

medresesinin müderrislik vazifesi ile buluşmuştur²⁰⁰⁰. Şerafeddin b. Muflah da bu medreseye müderris tayin edilmiştir. 1505 (911)²⁰⁰¹ yılında başkadılık makamına getirildiği bilinen Şerafeddin b. Muflah'ın ilk atamasında bu medresenin müderrisliğiyle görevlendirildiği bilinmektedir²⁰⁰².

el-Hanbeliyytü'ş-Şerîfiyye medresesi de Dımaşk Hanbelî başkadılarının eğitim-öğretim faaliyetlerini yürüttükleri medreseler arasında gelmektedir. Şam'da önemli Hanbelî alimlerinden biri olan Abdülvahhâb b. eş-Şeyh Ebü'l-Ferec el-Hanbelî tarafından Hanbelî mezhebi mensuplarına vakfedilen bu medrese 1141/1142 (536) yılında inşa edilmiştir²⁰⁰³. *el-Hanbeliyyetü'ş-Şerîfiyye* medresesine Burcî Memlûkler döneminde tayin edildiği tespit edilen bir başkadı bulunmaktadır. Şemseddin en-Nablusî başkadılık atamasından önce 1393 (795) yılında müderris tayin edilmiş, 1398 (800) yılında başkadılıktan azledilinceye kadar medresenin müderrislik görevini yürütmüştür²⁰⁰⁴.

Sâhibiyye medresesi Dımaşk Hanbelî başkadılarının atandıkları medreselerden bir diğeridir. Necmeddin Eyyûb'ın kızı Rabia Hatûn tarafından Sâhibîyye Dağı'nda inşa ettirilen bu medrese Hanbelî mezhebi mensuplarına vakfedilmiştir²⁰⁰⁵. Medreseye Bahrî Memlûkler döneminden sadece bir başkadının tayin edildiği tespit edilmiştir. Takiyuddin el-Makdisî 1300²⁰⁰⁶-1316²⁰⁰⁷ yılları arasında gerçekleşen ikinci başkalık görevinde, 1312/1313 (712) yılında Sâhibiyye medresesinin müderrisliğine de getirilmiştir²⁰⁰⁸. Başkadı'nın müderrislik vazifesinin bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir kayda rastlanılmamıştır.

²⁰⁰⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

²⁰⁰¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 48.

²⁰⁰² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 48

²⁰⁰³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 50.

²⁰⁰⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 60.

²⁰⁰⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 62.

²⁰⁰⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 277; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 29.

²⁰⁰⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 278; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 90; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 274.

²⁰⁰⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 62.

4.3.1.3. Halep Başkadıları

Halep başkadılarının eğitim-öğretim faaliyetleri incelendiği zaman karşımıza Kahire ve Dımaşk'takinin aksine bir durum çıkmaktadır. Halep, Kahire ve Dımaşk'tan sonra gelen üçüncü önemli ilim merkezi olmakla birlikte köklü medreseleri, camileri, zaviyeleri, hânkâhları ve bîmâristânları da bünyesinde barındırmaktadır. Bahsi geçen bu mekanlar hakkında Halepli tarih ve biyografi yazıcıların kapsamlı malumatlar vermelerine rağmen; başkadıların bu mekanlardaki eğitim-öğretim faaliyetleriyle ilgili olarak genellikle yüzeysel bilgiler kaydetmişlerdir.

Buna göre Halep'te *Şâfiî* mezhebi mensuplarına tahsis edilen el-'Asrûniyyetü'-*Şâfiî*, en-Nûriyyetü'-*Şâfiî*, Sâhibiyye, Sultâniyye, Revâhiyye, Şerîfiyye, Bedriyye, Zeydiyye, Seyfiyye, Zâhiriyye Medreseleri²⁰⁰⁹; *Hanefî* mezhebi mensuplarına tahsis edilen el-Halâviyye, eş-Şâzbahtıyye, Atâbekiyye, ed-Haddâdiyye, el-Curdîkiyye, el-Mukaddamiyye Medreseleri²⁰¹⁰; *Mâlikî ve Hanbelî* medreseleri ile dârü'l-hadisler, zâviyeler, hankâhlar, ribâtlar²⁰¹¹ ve bîmâristânlar²⁰¹² Halep'teki belli başlı eğitim-öğretim kurumları arasında gelmektedir.

Halep başkadılarından sadece *Şâfiî* başkadıların müderrisliğe tayin edildiği tespit edilmekle birlikte Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî başkadılarının müderrislik görevleriyle alakalı herhangi bir malumata ulaşamamıştır. Tespitlerimize göre tek bir *Şâfiî* medresesine üç farklı başkadım atandığı görülmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz medreselerden *Sultâniyye Bâbü'l-Kal'a*'nın içinde bulunmaktadır. Zahîriyye medresesi olarak da bilinen bu medresenin yapımına el-Melikü'z-Zâhîr tarafından başlanılmış, kendisinin ölümünün ardından ise el-Melikü'l-Azîz'in atabegî olan Tuğrul Bey tarafından tamamlanmıştır²⁰¹³. *Sultâniyye*'ye müderris tayin edildiğini tespit ettiğimiz ilk isim Fahreddin Osmân el-Halebî'dir.

²⁰⁰⁹ Sıbt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb*, Cilt 1, s. 278-317.

²⁰¹⁰ Sıbt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb*, Cilt 1, s. 339-353.

²⁰¹¹ Sıbt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb*, Cilt 1, s. 371-382.

²⁰¹² Sıbt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb*, Cilt 1, s. 445. Ayrıca Memlûk Devleti'nde Halep'teki eğitim-öğretim faaliyetleri hakkındaki ayrıntılı bilgi için bkz. Esra Atmaca, *Memlûkler Dönemi'nde Halep'te Eğitim-Öğretim Müesseseleri ve Ulemâ*, Doktora Tezi, Marmara Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.

²⁰¹³ Sıbt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb*, Cilt 1, s. 294.

1336²⁰¹⁴-1337²⁰¹⁵(736-738) yılları arasında Halep Şâfiî başkadılığı vazifesinde bulunan Fahreddin Osmân el-Halebî'nin 1336 (736) yılında bu medresenin müderrislik vazifesine de getirildiği bilinmektedir²⁰¹⁶. 1337 (738) yılında başkadılık vazifesi sona eren Fahreddin Osmân el-Halebî'nin Sultâniyye medresesindeki müderrislik görevinin bitiş tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Sultâniyye medresesine müderris tayin edilen bir diğer ismin Şerafeddin Ebü'l-Berekât Musa b. el-Ansârî olduğu bilinmektedir. 1448 (794)²⁰¹⁷ yılında Halep Şâfiî başkadılığına getirilen Şerafeddin Ebü'l-Berekât Musa b. el-Ansârî bu atamasıyla birlikte Sultâniyye medresesinin müderrislik vazifesine de getirilmiştir²⁰¹⁸. Şerafeddin Ebü'l-Berekât Musa b. el-Ansârî'nin hem başkadılık hem de medresedeki müderrislik görevinin bitiş tarihi ile ilgili ne yazık ki herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Sultâniyye medresesine tayin edilen son başkadının Taceddin el-Kerekî olduğu görülmektedir. Her ne kadar kaynaklarda başkadılık makamına getirilme tarihi ile alakalı bir bilgi bulunmasa da Sıbt İbnü'l-Acemî tarih vermemekle birlikte Taceddin el-Kerekî'nin Halep Şâfiî başkadısı tayin edildiği zaman bu medresenin müderrislik vazifesine de getirildiği bilgisini vermektedir²⁰¹⁹. 1422²⁰²⁰ (825) yılında Halep başkadılığında azledilen Taceddin el-Kerekî'nin medresedeki müderrislik görevinin bitiş tarihi ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.

İskenderiye ve *Trablus* başkadılarının eğitim-öğretim faaliyetlerine bakıldığı zaman ise karşımıza tezimiz açısından büyük bir bilgi eksikliğinin olmasına neden olan durumlar ortaya çıkmaktadır. Memlûk tarih yazıcıları başkadıların makam atamaları hakkında bilgi vermelerinin yanında ne yazık ki İskenderiye ve Trablus başkadılarının tayin edildikleri medreseler ve bu medreselerdeki eğitim-öğretim faaliyetleri hakkında herhangi bir malumat vermemektedirler.

Sonuç olarak Memlûk Devleti'nde başkadıların ikinci ve en önemli mesleklerinin müderrislik olduğu görülmektedir. Başkadılığa getirilmeden önce sıkı

²⁰¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü 'z-zamân*, Cilt 3, s. 861.

²⁰¹⁵ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü 'z-zamân*, Cilt 3, s. 1012.

²⁰¹⁶ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü 'z-zamân*, Cilt 3, s. 861.

²⁰¹⁷ Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 765; İbn Hacer, *İbnâü 'l-gumr*, Cilt 1, s. 434; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü 'l-emel*, Cilt 1/2, s.317.

²⁰¹⁸ Sıbt İbnü'l-Acemî, *Künûzü 'z-zeheb*, Cilt 1, s. 300.

²⁰¹⁹ Sıbt İbnü'l-Acemî, *Künûzü 'z-zeheb*, Cilt 1, s. 300.

²⁰²⁰ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü 'l-emel*, Cilt 1/4, s.118.

bir eğitim alan başkadılar usta öğretici pozisyonunda medrese, cami hânkâh ve zâviyelere müderris tayin edilebiliyorlardı. Başkadıların müderrislik görevlerinin genelde başkadılık görevleriyle birleştiği ve bu müderrislik atamalarının birden fazla medresenin hocalık göreviyle de sonuçlandığı görülmektedir. Kahire ve Dımaşk başkadıları çoğu zaman başkadılık görevlerinin yanında birden fazla medresenin veya caminin müderrislik vazifesini de yürütüyorlardı. Bu durumla alakalı olarak Takiyuddin es-Sübki en güzel örneklerden birini teşkil etmektedir. Başkadı, 1338-1355 (739-756) yılları arasındaki atamasında Dımaşk'ta sekiz medresenin birden müderrislik vazifesine getirilmiş, başkadılık ile birlikte bu medreselerin müderrislik görevlerini de yürütmüştür.

Başkadıların müderris olarak tayin edilme ve bu beceriyi sürdürme kabiliyetlerinin Dımaşk, Kahire ve Halep başkadılıkları şeklinde sıralandığı görülmektedir. Bu bilgiden istinaden Bahrî ve Burcî Memlûk dönemlerinde mezhepsel ayırım gözetilmeksizin Kahire başkadılarından toplamda otuz bir başkadı'nın; Dımaşk'ta altmış dört başkadı'nın ve son olarak Halep'te ise üç başkadı'nın müderrislik vazifesine getirildiği tespit edilmiştir.

4.4. DİĞER GÖREVLER

Memlûk Devleti'nde yukarıda kategorilediğimiz görevlerin dışında başkadıların başka görevlerinin olduğu da görülmektedir. Bu görevlerden ilki Memlûk sultanlarının tahta merasimlerinde hazır bulunmaktı. Başkadıların bu merasimlerde hazır bulunmalarının nedeni sultanların tahta çıkışlarını onaylayarak meşrulaştırmaktı.

1296 (696) yılında el-Melikü'l-Mansûr Hüsameddin Lâcîn'in tahta çıkış merasiminde Kahire ve Dımaşk başkadıları hazır bulunarak Hüsameddin Lâcîn'i tebrik etmişlerdi²⁰²¹. 1351-1354 (752-755) yılları arasında hüküm süren el-Melikü's Sâlih Selâhaddin b. Muhammed'in tahta çıkış merasiminde Halife ile birlikte Kahire ve Dımaşk'ın dört başkadısı da yer almıştı²⁰²².

Memlûk Devleti'nde büyük emirler bir sultanı tahtan indirmek istedikleri zaman bunu halife ve dört başkadının huzurunda yapmak zorundaydılar. Bu duruma en güzel

²⁰²¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 695-710.

²⁰²² Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 681; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 695-696.

örnek en-Nâsır Muhammed'in oğlu el-Melikü'l-Mansûr Ebu Bekir'in tahtan indirilme hadisesidir. Emirler, halife ve dört başkadıyı çağırarak el-Melikü'l-Mansûr Ebû Bekir'in devlet hazinesindeki parayı şarkıcılara ve içkiye harcadığını, bu nedenden dolayı devletin zararda olduğunu dile getirerek şahitlerle hadiseyi tasdik etmişlerdir. Bundan sonra ise başkadıların hükmü ve halifenin de onayıyla el-Melikü'l-Mansûr Ebû Bekir tahtan indirilerek yerine kardeşi Alaâddin Küçük sultan ilan edilmiştir²⁰²³.

Bazen başkadılar sultanların çocuklarına vasilik görevinde de bulunabiliyorlardı. Buna en güzel örnek ise en-Nâsır Muhammed'in Sultan Hüsameddin Lâçîn tarafından Kerek'e sürülmesi hadisesidir. Hüsameddin Lâçîn, Sultan en-Nâsır'ın vasisi olan Kahire Mâlikî başkadısı Zeyneddin Ali İbn Mahlûf'u da yanına çağırarak Başkadı'ya: *en-Nâsır'ın babası benim üstadımdı. Ben ise en-Nâsır'ın saltanat naibiyim. en-Nâsır devlet işlerinde tecrübe kazanana kadar onun nâibi olmaya devam edeceğim. Ancak devlet işlerine hâkim olduktan sonra gelip saltanatı alabilir. Bu yüzden onu Kerek'e göndermek istiyorum.* Sonra da en-Nâsır'a dönerek: *Ben diğer büyük emirlerin saltanatı sana bırakacağını bilsem vallahi tahtı sana bırakırım. Senin için bu tahtı muhafaza edeceğim.* en-Nâsır Muhammed ise canının bağışlanacağı garantisinin verilmesi şartıyla Hüsameddin Lâçîn'in bu teklifini kabul edeceğini belirtti. en-Nâsır Muhammed'in teklifini kabul eden Hüsameddin Lâçîn, en-Nâsır'ı Başkadı'nın da iznini alarak Kerek'e gönderdi²⁰²⁴.

Başkadılar halifelerin atanma törenlerinde yeni halifenin halifeliğini onaylamak için de hazır bulunurlardı. 1453 (857) yılında el-Mustencid Billâh'ın hilafet merasiminde Kahire'nin başkadılarından Şâfiî başkadısı Alameddin Sâlih el-Bulkînî, Hanefî başkadısı Sadeddin ed-Deyrî, Mâlikî başkadısı Veliyuddin es-Sinbâtî ve Hanbelî başkadısı İzzeddin Ahmed el-Kenânî merasimde hazır bulunmuşlardır²⁰²⁵.

Memlûk Devleti'nde kimi zaman başkadılar genel seferberlik zamanlarında devlet yetkilileri tarafından halka seslenmek amacıyla da görevlendirilirdi²⁰²⁶. Şöyle ki; Emir Akkuş el-Efram Gazan Han'ın Dımaşk'ı tehdit etmesi üzerine Dımaşk'ta

²⁰²³ Şücâî, *Târîhu'l-Meliki'n-Nâsır*, s. 140.

²⁰²⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 832-833

²⁰²⁵ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 328.

²⁰²⁶ Asıl adı Kasalık (Kussâs) olan ve 659 (39) yılında Mısır'da ihdas edilen bu vazifenin ortaya çıkışı İslâm orduları için bir nevi moral subaylığı şeklinde olmuştur. Bu vazifeye atanan kadıların görevi İslâm ordularını anlattıkları kıssalarla cihâda teşvik etmektir. Ayrıntılı bilgi için bakınız. Özkuyumcu, *Fethinden Emevîler'in Sonuna Kadar*, s. 97.

genel seferberlik ilan ederek halkın silahlanması gerektiğini bildirdi. Bunun üzerine Başkadı Bedreddin b. Cemâa aynı bildiriye fakihlerine ileterek muhtemel bir savaş anında hazırlıklı olmalarını emretti²⁰²⁷. Bu duruma bir diğer örnek ise 1435 (838) yılında Şahrüh üzerine yapılacak savaş hazırlıkları için karşımıza çıkmaktadır. Devlet erkânının huzurunda dört başkadı toplandı ve onlardan bahsi geçen bu sefer için halkatan nafaka toplamaları emredildi²⁰²⁸.

Memlûk Devleti'nde başkadılar elçilik vazifesi görerek devletler arasında arabuluculuk görevinde de bulunabiliyorlardı. Gazan Han'ın Dımaşk'a saldırması neticesinde Dımaşk şehrinin sakinleri Emevi Cami'nde bulunan Meşhed Ali'de toplanarak Gazan Han'a şehir halkının eman talebinde bulunduğu bilgisini aldılar. O günlerde Dımaşk hatipliği vazifesinde bulunan başkadı Bedreddin b. Cemâa, Şeyhü'l-İslâm Takiyuddin İbn Teymiyye, es-Sahib Fahreddin, İzzeddin Hamza, alim ve fakihlerden oluşan büyük bir gurup Gazan Han'a elçi olarak gönderildiler. Gazan Han, kendisine gelen ve aralarında oldukça önemli alimlerin bulunduğu bu elçi gurubunu Humus ile Hama arasında bulunan Nuble'de ayakta karşıladı²⁰²⁹. Atlarından inen elçi kafilesi tercüman aracılığıyla Gazan Han'dan Dımaşk halkı için eman talebinde bulundular. Gazan Han'ın se kendilerine: *Ben zaten Dımaşk halkına eman vermiştim* diyerek cevap vermesi neticesinde kafiye tekrar Dımaşk'a dönmüş, ancak Dımaşk'ta okunan Cuma hutbesinde hiçbir hükümdarın adı zikredilmemiştir²⁰³⁰.

Memlûk sultanları büyük emirlerle aralarındaki anlaşmazlıkları sonlandırmak için de başkadıları elçi olarak kullanmışlardır. el-Melikü'n-Nâsır Ferec'in birinci saltanatı döneminde kendisine isyan eden Emir Cekem ile anlaşmak üzere 1400/1401 (803) yılında Emir Nevrûz el-Hâfızî, Emir-i Ahûr Nâsireddin Muhammed er-Remmâh'ı ve Kahire Şâfiî başkadısı Nâsireddin Muhammed es-Sâlihî'den oluşan bir elçilik heyetini Cekem ile barış müzakeresinde bulunmak için göndermiştir²⁰³¹.

Memlûk Devleti'nde Başkadılar müsadere yapmak için görevlendirilebiliyorlardı. 1422/1423 (826) yılında Dımaşk Şâfiî ve Hanefî başkadıları Necmeddin Ömer İbn Hiccî ve Şehabeddin İbnü'l-Kişk sultanın emriyle bilinmeyen bir nedenden

²⁰²⁷ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 903.

²⁰²⁸ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 962.

²⁰²⁹ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 889; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 243.

²⁰³⁰ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 889; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 243.

²⁰³¹ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1063.

dolayı Dimaşk'ta bulunan pek çok tüccarın mallarını müsadere etmişlerdir²⁰³². Başkadılara kimi zaman sultan için zekât toplamak adına halkın mallarının müsadere edilmesi de emredilirdi. 1423/1424 (827) yılında başkadıların hepsine böyle bir emir verilmişti²⁰³³.

Başkadıların başta Memlûk sultanları olmak üzere yüksek rütbeli emirlerin nikâhlarını kıydıkları görülmektedir. Memlûk Devleti'nde nikah kıymak için herhangi bir özel mekan olmadığı gibi nikâh kıyılmaya müsait görülen herhangi bir yer de nikâh merasimi için kullanılabilirdi. Kale'deki Eyvân'da dört başkadı ve emirler Sultan'ın kardeşi Hond Sâre ve Re's en-Nevbe Emir Beştak'ın nikâh merasimi için toplanmışlardır. Çiftin nikâhını ise Kahire Hanefî başkadısı Siraceddin el-Hindî kıymıştır²⁰³⁴. 1322 (722) yılında Kahire Hanefî Başkadısı Şemseddin el-Harîrî Sultan'ın nâibi emir Ebu Bekir b. Argun ile Sultan en-Nâsır Muhammed'in kızı Hond'un nikâhını kıymıştır²⁰³⁵. Nikâh akdi olarak dört bin dinar belirlenmiştir²⁰³⁶. 1327 (727) yılında yine Hanefî Başkadısı Şemseddin el-Harîrî tarafından Emir Kosûn ile en-Nâsır Muhammed'in kızının nikâhını kıyılmıştır²⁰³⁷. 1328 (728) yılında ise Sultan en-Nâsır Muhammed bir diğer kızını Emir Tugay Timur ile evlendirmiş ve nikâhı Hanefî Başkadısı Şemseddin el-Harîrî kıymıştır. Nikâh akdinî ise dört bin dinar olarak belirlemiştir²⁰³⁸. Memlûk Devleti'nde başkadılar toplu nikâh da kıyabiliyorlardı. Şöyle ki; dört başkadı 1388/1399 (791) yılında Ahmed b. Sultan Hasan'ın kızı Hond'un, Devâdâr Emir Aydemir'in kızı ile Emir Kutluboga es-Safavî'nin nikâhlarını kıymak üzere Reydâniyye'ye çağrıldılar²⁰³⁹. Bu nikâh merasiminde Hond Sâre'ye bin dinar ve yirmi bin dirhem mehir olarak verilmiştir²⁰⁴⁰. 1450 (854) yılında Sultan Seyfeddin Çakmak'ın kızı el-Bâraza ile sultanın emirlerinden Emir Özbek Min Tatah'ın nikâhını Kahire Şâfiî başkadısı Yahya el-Münâvî kıymıştır²⁰⁴¹.

²⁰³² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1663.

²⁰³³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 603.

²⁰³⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 170.

²⁰³⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 237; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 9, s. 62.

²⁰³⁶ İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 9, s. 62.

²⁰³⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 283..

²⁰³⁸ İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 9, s. 73.

²⁰³⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 680.

²⁰⁴⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 680.

²⁰⁴¹ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 277.

Başkadılar nikâh akdini de belirliyorlardı. Şöyle ki; 1320 (720) yılında Altınorda hükümdarı Özbek Han Sultan en-Nâsır Muhammed'e Özbek soyundan bir prenses göndererek Memlûk Devleti ile olan ilişkileri iyi tutmak istemiştir. Bunun üzerine başkadı Burhâneddin İbrahim b. Cemâa nikâh akdini otuz bin dinar olarak belirleyerek Sultan en-Nâsır Muhammed'in ilk olarak yirmi bin dinarı daha sonra ise on bin dinarı kademeli olarak ödemesini belirtmiştir²⁰⁴².

Başkadılar din değiştirme törenlerinde de hazır bulunuyorlardı. 1302 (701) yılında Abdüsseyd adlı bir Yahudi, oğulları ile birlikte Dârü'l-Adl'e geldiler. Burada dört mezhep başkadılarının huzurunda yapılan din değiştirme töreninde İslâmiyet'i kabul ettiler²⁰⁴³.

Memlûk Devletin'nde Şâfiî başkadısına özel bir ayrıcalık olarak kadı atama yetkisinin verildiği de görülmektedir. Buna göre Kahire Şâfiî başkadısı Taceddin b. bintü'l-Eazz, Şemseddin el-Asbahânî'yi Kus kadısı olarak tayin etmiştir²⁰⁴⁴. Kahire Şâfiî başkadısı olarak tayin edilen Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'a, babası Taceddin b. bintü'l-Eazz gibi kadı tayin etme yetkisinin verildiği görülmektedir. Başkadı, kadı Siraceddin el-Ermentî'yi önce İhmim ardından da Behnesâ kadısı olarak tayin etmiştir²⁰⁴⁵.

²⁰⁴² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 205. Memlûk Devleti'nde evlilik törenleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız. Fatma Akkuş Yiğit, " İktidar ve İzdivaç: Memlûk-Altın Orda-İlhanlı Üçgeninde Siyasi Evlilikler", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 49, (Bahar 2016), s. 103-120.

²⁰⁴³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 10.

²⁰⁴⁴ Tâceddin es-Sübki, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 8, s. 100.

²⁰⁴⁵ Tâceddin es-Sübki, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 10, s. 431

5. BÖLÜM

BAŞKADILARIN GÖREVDEN ALINMASI

Başkadılar Sultan ile Mısır toplumu arasında bir köprü vazifesinde bulunuyorlardı. Memlûk Sultanları çoğu kez halkın tepkisini ve tutumunu başkadıların vasıtasıyla öğreniyorlardı. Toplum tarafından sayılan bir başkadının görevinden alınması sultanı zor durumda bırakabiliyordu. Memlûk Devleti'nde İslâm yasalarını temsil eden başkadılar makamlarından azledilme nedenlerinin sırasıyla istifa, tutuklanma, yolsuzluk, devlet ricâlinin desteğini kaybetme, başkadılıklar arası terfi ve tenziller şeklinde olduğu gözlenmektedir.

5.1. İSTİFA

Kahire başkadılığında pek çok örneğine rastladığımız istifa olayları ilk olarak *Şâfiî* mezhebinde karşımıza çıkmaktadır. 1358²⁰⁴⁶-1364²⁰⁴⁷ (759-766) yılları arasında ikinci kez başkadılık görevinde bulunan Kahire Şâfiî başkadısı İzzeddin b. Cemâa Yelboğa el-Ömerî'nin huzuruna giderek bilinmeyen bir nedenden dolayı istifa etti. Yelboğa el-Ömerî'nin kendisine kızmaması için koltuğunun altındaki Kur'an'ı çıkararak Başkadı, Yelboğa el-Ömerî'den başkadılık vazifesinden kendisini azat etmesi için adeta yalvardı. Yelboğa el-Ömerî ise oldukça kibar bir şekilde konuşarak İzzeddin b. Cemâa'yı göreve dönmesi için ikna etmeye çalıştı. Fakat Başkadı onun bu isteğini kesin bir şekilde reddetti. Yelboğa el-Ömerî bu cevap karşısında oldukça kızınca Başkadı, Bahâeddin Muhammed Ebü'l-Bekâ es-Sübki'yi kendi yerine halef olarak gösterdi. Yelboğa el-Ömerî onun bu önerisini kabul ederek Bahâeddin Muhammed Ebü'l Bekâ es-Sübki'yi başkadılık makamına getirdi²⁰⁴⁸.

²⁰⁴⁶ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 306.

²⁰⁴⁷ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 366; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171; İbn Kâdi Şühbe, *Tarih İbn Kâdi Şühbe*, s. 261-262. İbn Tağriberdî, diğer müelliflerden farklı olarak Başkadı'nın makamdan ayrılma tarihini 1365 (767) olarak vermektedir. Bkz. İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 24;

²⁰⁴⁸ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, s. 17-18; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, s. 24; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 366; İbn Kâdi Şühbe, *Tarih İbn Kâdi Şühbe*, s. 261-262; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 177.

Devlet erkânından bazı kişiler bir resmi belgeyi imzalaması için Başkadı Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'ya getirdiler. Başkadı belgeleri imzalamayı reddetti. İmza atması konusunda ısrar edilince bu duruma oldukça kızarak 1375 (776) yılında başkadılık görevinden istifa²⁰⁴⁹. Sultan Şaban bu haberi duyunca çok üzüldü ve Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'ya Emir Nâsireddin Muhammed Akboğa el-Âs'ı makamına geri dönmesi isteği ile gönderdi. Emir, Başkadı'nın yanına giderek ona Sultan Şaban'ın isteğini nazik bir şekilde anlattı. Burhâneddin İbrahim b. Cemâa ise bu isteği reddetti²⁰⁵⁰.

Sultan bu kez Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'ya Emir-i Âhûr Emir Bahâdır el-Cemâlî'yi gönderdi. Emir Bahâdır el-Cemâlî Başkadı'nın vazifesine geri dönmesi için oldukça ısrar etti. Burhâneddin İbrahim b. Cemâa, onun yanından kalkarak makamına geri dönmek istemediğini belirtti. Bunun üzerine Emir Bahâdır el-Cemâlî: *Sultanımız sana selam söyledi. Eğer sen makamına dönmeyi kabul etmezsen Sultan bu gece senin evine gelip sen makamına dönmeye ikna oluncaya kadar yanında kalacağına yemin etti. Ben de yemin ediyorum ki eğer makamına dönmezsen karımı boşayacağım, duydum ki Sultan da eşini boşamaya yemin etmiş*²⁰⁵¹

Duyduğu bu sözlerden sonra Burhâneddin İbrahim b. Cemâa Kal'atülcebel'e giderek Sultan Şaban'ın huzuruna çıktı. Sultan Başkadı'ya oldukça iyi davrandı, hil'at giydirdi ve makamına geri dönmesini istedi. Bu istek üzerine Burhâneddin İbrahim b. Cemâa Sultan Şaban'a: *Bu gece bu konu hakkında istihare yatacağımı ve Allah'ın takdiri neyse o olacağını ondan sonra kendisine cevabını vereceğini* dile getirdi. Sultan Şaban'ın yanından ayrılan Başkadı'yı gören emirler ona hürmet gösterip elini öptüler. Burhâneddin İbrahim b. Cemâa, 1375'te Kal'atülcebel'e çıktı. Sultan Şaban'a bazı şartlarının olduğunu ancak bu şartları kabul edildiği takdirde görevine döneceğini belirtti. Sultan onun şartlarını kabul etti ve Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'ya yün bir hil'at giydirerek kendisini tekrar başkadılık görevine getirdi²⁰⁵².

²⁰⁴⁹ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 375.

²⁰⁵⁰ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 1/2, s. 17-18; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 24; Abdülbâsî el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 366; İbn Kâdî Şühbe, *Tarih İbn Kâdî Şühbe*, Cilt 2, s. 261-262.

²⁰⁵¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 242; İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 1/2, s. 148.

²⁰⁵² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 242; İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 1/2, s. 148; İbn Hacer, *İbnâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 73; Abdülbâsî el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 92. İbn Kâdî Şühbe konu ile ilgili ayrıntıya girmeden Başkadı'nın kendini azlettiğini ve kendisine yapılan ısrar neticesinde

Makama dönmesinden iki yıl sonra Burhâneddin İbrahim b. Cemâa 1378'de (778) Makrîzî'nin anlatımıyla daha önce görülmeyen olayların yaşandığı Memlûk Devleti'nde söz sahibi olan emirlerin dinî işlerle ilgilenmedikleri gibi dinî küçümsediklerini gerekçe göstererek istifa etti. Pazartesi ve perşembe günleri sultan ve emirlerin huzurunda düzenlenen kabul törenine gitmeyi de bıraktı²⁰⁵³. İstifası Atabek Taşımur tarafından kabul edilen Başkadı Kudüs'e gitmek için yola çıktı. Burhâneddin'in yerine ise makama Bedreddin Ebü'l-Bekâ tayin edildi²⁰⁵⁴. Makama iade edilmesinden yedi yıl sonra 1381 (783) yılında Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'nın üçüncü kez istifa ettiği görülmektedir. Başkadı'nın istifa etmesine neden olan gerekçe ise Nehâr adlı birisiyle arasında yaşanan bir anlaşmazlıktır. Başkadı'nın makama geri dönmesi adına Sultan, Nehâr isimli şahsı dövdürmüş ve akabinde Başkadı makama geri dönmeyi kabul etmiştir²⁰⁵⁵.

1421'de (824) Sultan Tatar tarafından Şâfiî başkadılık makamına atanan Veliyuddin el-İrâkî verdiği kararlara hiçbir emirin karışıp şefaathçi olmaması ve yargı hükmünün bozulmasına vesile olmamaları şartı ile makama gelmeyi kabul etti²⁰⁵⁶. Atandıktan yaklaşık dört ay sonra bazı emirlerin şahsi işlerini yaptırmak için kendisini görevi esnasında zorladığını gerekçe göstererek istifa etti²⁰⁵⁷. Başkadı Veliyuddin bu duruma o kadar çok sinirlenmişti ki kendi nâiblerinin de hüküm vermelerini yasakladı. Fakat daha sonra ikna edilerek görevine geri döndü²⁰⁵⁸.

1438'de (842) Memlûk Devleti'nde enteresan bir istifa olayı daha yaşanmıştır. Şöyle ki; Başkadı İbn Hacer ile Hanefî Başkadı'ı Sadeddin ed-Deyrî arasında bir sözden dolayı gerginlik yaşanmış ve bu hadisenin ardından İbn Hacer başkadılıktan istifa etmiştir. Sultan Çakmak'ın İbn Hacer'in tarafını tutup kendisini ikna etmesi neticesinde makamına geri dönmeyi kabul etmiştir²⁰⁵⁹. Bu hadiseden iki yıl sonra

birtakım şartlar doğrultusunda makamına dönmeyi kabul ettiğini belirtmektedir. Bkz. İbn Kâdî Şühbe, *Tarih İbn Kâdî Şühbe*, Cilt 2, s. 476.

²⁰⁵³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 319; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 30.

²⁰⁵⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 320; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 30.

²⁰⁵⁵ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 185.

²⁰⁵⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 585; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 24; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 104-105.

²⁰⁵⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 586-587; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 253.

²⁰⁵⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 586-587.

²⁰⁵⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1096-1097.

1444²⁰⁶⁰ (848) yılında İbn Hacer nâiblerinden biri olan Ebü'l-Berekât el-Heysemî'nin Sultan tarafından dövülerek Makşere hapisanesinde hapsedilmesi neticesinde kendisini makamdan azletmiştir²⁰⁶¹.

Kahire *Hanefî* başkadılığında ise 1375 (777) yılında Necmeddin Ebü'l-İzz'in istifa ettiği görülmektedir. Sultan el-Eşref Şaban'dan devamlı azlini isteyen başkadı Necmeddin Ebü'l-İzz makamdan istifa ederek kimseye fark ettirmeden şehri terk etmiştir²⁰⁶². Çünkü Başkadı ne Kahire'yi ne de insanlarını beğenmemiştir. Bu hoşnutsuzluğunu baktığı davalara da yansıtan Başkadı, eğer biri şikayet için kendine gelirse hemen nâibine döner ve ona şöyle derdi: *Bismillah*. Bu söz meclisinde oturan kimsenin kalkıp gitmesi gerektiğine işaret ederdi. Yani davalara bile bakmak istemezdi²⁰⁶³.

Başkadı Şerafeddin b. Mansûr el-Hanefî'den devletin bazı ileri gelen emirleri kendilerine ait olan vakıf evlerinin daha iyileri ile değiştirilmesi için ondan hüküm vermesini istediler. Bu işi de Ebû Hanîfe'nin mezhebine göre yapması için onu zorladılar. O dönemlerde Mısır ve Suriye'de vakıflar bu şekilde değiştirilemezdi. Bu nedenden dolayı Şerafeddin b. Mansûr el-Hanefî emirlerin bu isteğini kabul etmedi. Emirler bu konuda oldukça ısrar edince de 1375'te (777) istifa etti. Fakat çok kısa bir süre sonra kendisine hil'at giydirilerek tekrar görevine iade edildi²⁰⁶⁴. 1462'de (866) kaynaklarda herhangi bir malumata rastlamadığımız bir nedenden dolayı Başkadı Sadeddin ed-Deyrî istifasını sunmuş ve istifasının kabul edilmesinin ardından yerine Muhibiddin Muhammed İbnü'ş-Şihne tayin edilmiştir²⁰⁶⁵.

Kahire *Hanbelî* başkadılığında ise 1281'de (680) bilinmeyen bir nedenden dolayı Dımaşk Hanbelî başkadısı Şemseddin b. Kudâme'nin istifa ettiği

²⁰⁶⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1202.

²⁰⁶¹ İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hullân*, Cilt 1, s. 104.

²⁰⁶² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 253-255; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 43; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 103; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 90; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 385.

²⁰⁶³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 252.

²⁰⁶⁴ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 43. Makrîzî, Başkadı'nın azledilme tarihi 1376 (776) olarak vermektedir. Bkz. Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 269.

²⁰⁶⁵ İbn İyâs, *Bedâi'ez-Zuhûr*, Cilt 2, s. 397.

görülmektedir²⁰⁶⁶. Başkadı'ın istifasının ardından makam bir süre boş kaldıktan sonra yerine oğlu Necmeddin b. Kudâme atanmıştır²⁰⁶⁷

Dönemin saygın başkadılarından biri olan Muvaffakaddin el-Makdisî, 1365'te (764) istifa etmiştir. Başkadı'nın istifa etme nedeni ise oldukça ilginçtir. Emir Yelboğa el-Ömerî Başkadı'yı huzuruna çağtırmak için bir ulak göndermiş, bu ulak akşam vakti Başkadı uykuda iken gelmiş ve kendisini uykusundan uyandırarak emirin mesajını iletmek istemişti. Bu hareketten oldukça rahatsız olan Başkadı, haberciye kızarak ona hem cevap vermeyi hem de Yelboğa el-Ömerî'den gelen haberi dinlemeyi reddetmiş ve istifasını sunmuştur. Bu durum karşısında oldukça üzülen Yelboğa el-Ömerî, Başkadı'yı makamına döndürmek için oldukça çaba sarf etmiştir. Uzun uğraştan sonra vazifesine dönmeyi kabul eden Muvaffakaddin el-Makdisî, Sultan Şaban'ın meclisine çağrılarak kendisine hil'at giydirilmiş ve böylece görevine iade edilmiştir²⁰⁶⁸.

Sonuç olarak Memlûk Devleti'nde başkadıların kendi istekleriyle istifa ederek başkadılık görevlerinden ayrıldıkları görülmektedir. Sadece Kahire başkadılığında görülen bu durumunun mezhepsel dağılım hususunda da farklılık gösterdiği görülmektedir. Şöyle ki; Kahire başkadılığında Şâfiî, Hanefî ve Hanbelî mezheplerinde etkili olan bu gerekçe başkadıların kimi zaman son derece tuhaf ve keyfi nedenlerden kimi zaman ise makul sebepler öne sürerek istifa ettiklerini de gözler önüne sermektedir. Özellikle başkadı Burhâneddin İbrahim b. Cemâa örneğinde başkadının istifa etmesi ve Sultan Şaban'ın kendisini makamına dönmeye ikna etmek için her türlü yolu denedikten sonra eşlerini boşayacağını belirtmesi oldukça ilginçtir. Başkadı'nın Sultan Şaban'ın sarf ettiği bu sözden sonra birtakım şartlar öne sürerek makamına geri dönmesi, emirlerin bu olaya çok sevinip Başkadı'nın ellerini öpmeleri Memlûk toplumunda başkadıların sultan ve çevresindekiler üzerindeki etkisine en güzel örneklerden biridir.

²⁰⁶⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 686; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 77; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 272; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 571.

²⁰⁶⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 686; Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, Cilt 30, s. 77; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 274; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 571.

²⁰⁶⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, s. 84; İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, 1/2, s. 8-9; Abdülbâsıt el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 366.

5.2. TUTUKLAMA

Memlûk Devleti'nde başkadılarının kimi zaman makamlarından tutuklanarak uzaklaştırıldığı da görülebiliyordu. *Kahire* başkadılık atamalarına bakıldığı zaman *Hanbelî* mezhebinde başkadılarının makamlarından tutuklanarak azledildikleri görülmektedir. Sultan Baybars'ın Kahire'ye atadığı dört başkadıdan biri olan Hanbelî başkadısı Şemseddin Muhammed el-Makdisî 1272'de (670) bir komplo neticesinde suçsuz olması ispatlanmasına rağmen tutuklanıp Ka'latülcebel'de hapsedildi²⁰⁶⁹. Şöyle ki, Başkadı Mahalle'deki nâibini bilinmeyen bir nedenden dolayı azledince nâibin kardeşi Takiyuddin Şebîb el-Harrânî bu duruma son derece öfkeleni ve Başkadı hakkında bir rapor yazıp Sultan'a gönderdi²⁰⁷⁰. Takiyuddin Şebîb, raporunda Başkadı'nın Suriye, Harran ve Bağdat'taki tüccarların emanetlerini sakladığını ve bu tüccarlar arasında bazılarının vefat ettiğini; vefat eden bu tüccarların terekelerine Başkadı'nın el koyduğunu bildirdi²⁰⁷¹. Bunun üzerine Sultan Baybars, Başkadı'yı çağırtdı ve hakkındaki şikayetleri kendisine sordu. Başkadı yemin ederek hakkındaki söylentilerin iftira olduğunu dile getirdi. Başkadı'nın verdiği cevaptan tatmin olmayan Sultan, Başkadı'nın evinin aranmasını emretti ve yapılan arama sonucunda Takiyuddin Şebîb'in iddia ettiği her şey Başkadı'nın evinde bulundu. Bu duruma son derece öfkelenen Sultan Başkadı'nın tutuklanmasını emretti²⁰⁷². Başkadı'nın kariyerini tamamen bitirmek isteyen Takiyuddin Şebîb, Sultan Suriye seferinde iken Başkadı hakkında yeni bir rapor daha hazırlayarak Başkadı'nın oldukça sıradan bir insan olduğunu ve Sultan'ı dahi dinlemediğini bildirdi²⁰⁷³. Takiyuddin Şebîb'in bu tavırlarından oldukça süphelenen Sultan'ın nâibi Emir Bedreddin Bilîk konuyu araştırınca Takiyuddin Şebîb'in bütün bunları kendisinin planladığını ortaya çıkardı. Nâib, Takiyuddin Şebîb'in bütün mal varlığına el koydu ve onu tutukladı²⁰⁷⁴. İki sene hapiste kalan Başkadı'nın yerine ise Sultan herhangi birini tayin etmedi²⁰⁷⁵.

²⁰⁶⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 602; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 122; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 342; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 460.

²⁰⁷⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 602; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 122; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 342.

²⁰⁷¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 603; Nüveyrî, *Nihâyet el- Ereb*, Cilt 30, s. 122.

²⁰⁷² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 603; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 123.

²⁰⁷³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 603; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 123.

²⁰⁷⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 603; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 123.

²⁰⁷⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 603; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 123.

Dımaşk başkadılığında ilk olarak *Şâfiî* mezhebindeki başkadıların tutuklanarak makamdan ayrılmak zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır. 1283²⁰⁷⁶-1287²⁰⁷⁷ (682-685) yılları arasında *Dımaşk Şâfiî* başkadılık makamında bulunan Bahâeddin b. ez-Zekî'nin bilinmeyen bir nedenden dolayı Sultan tarafından tutuklanarak görevine son verilmiştir²⁰⁷⁸. 1331²⁰⁷⁹-1334²⁰⁸⁰ (732-734) yılları arasında *Dımaşk Şâfiî* başkadılık görevinde bulunan Cemâleddin b. Cümle de bilinmeyen bir nedenden dolayı görevinden Sultan tarafından azledilip hapsedilmiştir²⁰⁸¹. 1408 (811) yılında başkadı Şemseddin Muhammed el-İhnâî, Nevruz ile arasında olan dostluk ve kendisinin kâtibliğini yapması, aynı zamanda Sultan'ın huzurunda Şeyh'î kötölemesinden dolayı Şeyh tarafından tutuklanarak hapse atılmıştır²⁰⁸². 1450²⁰⁸³ (854) yılında *Dımaşk Şâfiî* başkadılık makamına tayin edilen Burhâneddin es-Suvebînî atanmasından kısa bir süre sonra bilinmeyen bir nedenden dolayı tutuklanıp *Dımaşk Kalesi*'nde hapsedilerek görevine son verildi²⁰⁸⁴.

Dımaşk Hanefî mezhebinde ise 1411²⁰⁸⁵ (813) yılında başkadı Sadreddin el-Ademî'nin bilinmeyen bir nedenden dolayı Sultan Eşref Kayıtbay'ın emriyle tutuklandığı ve *Dımaşk Kalesi*'nde hapsedilerek görevine son verildiği görülmektedir²⁰⁸⁶.

İlk ataması 1481²⁰⁸⁷-1486²⁰⁸⁸ (886-891) yılları arasında gerçekleşen Başkadı İsmail en-Nâsirî, Sultan'ın hazinesine giden parayı geciktirdiği için Sultan Eşref Kayıtbay tarafından 1485 (890) yılında tutuklanıp *Dımaşk Kalesi*'nde hapsedilmiş ve

²⁰⁷⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 64; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 79; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 166; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 149.

²⁰⁷⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 773; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 90; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 225; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 79.

²⁰⁷⁸ İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 149.

²⁰⁷⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 94; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 100.

²⁰⁸⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 99.

²⁰⁸¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 214.

²⁰⁸² Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 174.

²⁰⁸³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 173-175; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, 265-94.

²⁰⁸⁴ İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, 291.

²⁰⁸⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 206.

²⁰⁸⁶ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 197.

²⁰⁸⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 230; İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 48; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/7, s. 295; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 494.

²⁰⁸⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 230; İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 235; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/8, s. 48.

kısa bir süre sonra makama tekrar iade edilmiştir²⁰⁸⁹. 1486²⁰⁹⁰ (891) yılında başkadılık görevine ilk kez tayin edilen Abdurrahman el-Hisbânî, Emir-i Âhûr Kansuh Hams Mi'e'ye olan borçlarından dolayı 1488 (893) yılında tutuklanıp Dımaşk Kalesi'ne hapsedilmiştir²⁰⁹¹. Üçüncü ataması 1489²⁰⁹²-1490²⁰⁹³ (894-895) arasında gerçekleşen İsmail en-Nâsırî, Zeynî el-Hisnânî isimli birine parça parça kırk bin dinar vermesi neticesinde 1490'da ikinci kez tutuklanarak başkadılık vazifesine son verilmiştir²⁰⁹⁴.

Dımaşk *Mâlikî* mezhebinde de 1492 (897) yılında başkadı Şemseddin et-Tolukî'nin tutuklanarak azledildiği görülmektedir. İlk ataması 1491²⁰⁹⁵-1494²⁰⁹⁶ (897-899) yılları arasında gerçekleşen Şemseddin et-Tolukî bilinmeyen bir nedenden dolayı Kahire'den gelen Sultan'ın emriyle tutuklanarak hapsedilmiştir.

Halep başkadılığında ilk olarak *Şâfiî* mezhebindeki başkadıların tutuklanarak makamdan ayrılma zorunda kaldıkları görülmektedir. 1388 (790) yılında Halep Şâfiî başkadılığına atanan Şemseddin Muhammed b. eş-Şehâb Ahmed b. el-Muhacir el-Halebî'nin makamdan ayrılması oldukça elim bir hadise sonucu meydana gelmiştir²⁰⁹⁷. Başkadı makama atandıktan yaklaşık bir yıl sonra 1389 (791) yılında Halep nâibi Gümüşboğa, Mintaş'a isyan etmiş ve Başkadı'nın Mintaş'ı desteklemesi sonucu Halep nâibi Gümüşboğa Başkadı'yı önce tutuklamış, kısa bir süre sonra da öldürmüştür²⁰⁹⁸.

Halep *Hanbelî* mezhebinde de başkadıların tutuklanarak makamdan ayrıldıkları görülmektedir. Kaynaklarda makama atanma tarihi ile alakalı herhangi bir malumata ulaşamadığımız Halep Hanbelî başkadısı Muhibiddin b. Salim el-Hanbelî bir zaatı küfr ile ilgili yargıladı. Davalı bu kararı kabul etmedi ve Başkadı'nın ve şahitlerin kendisine düşmanlık beslediklerini dile getirerek davanın Halep nâibi tarafından görülmesi talep

²⁰⁸⁹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/7, s. 374.

²⁰⁹⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 230; İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 235; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/8, s. 48.

²⁰⁹¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 230; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/8, s. 126.

²⁰⁹² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 231.

²⁰⁹³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 231; İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 127.

²⁰⁹⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 231-233; İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 127.

²⁰⁹⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 263.

²⁰⁹⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 263; İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 159; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 19.

²⁰⁹⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 586; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 354.

²⁰⁹⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 662; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 134-135; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 375.

etti. Başkadı onun bu isteğine kulak asmayarak bahsi geçen şahsı iple boğarak öldürdü. Başkadı'nın bu usulsuz yargılaması Sultan'a bildirilince Kahire'de Başkadı hakkında bir meclis toplandı. Sultan'ın huzurunda başkadıların ulemâdan önemli kimselerin katıldığı mecliste alınan karar sonucunda Başkadı'nın görevine son verilerek Halep'te hapsedilmesine karar verildi²⁰⁹⁹. Böylelikle görevine 1454 (858) yılında son verilen Başkadı²¹⁰⁰, akabinde hemen tutuklanıp şer'î hükümlere göre yargılandı ve Halep Kalesi'nde asılarak idam edildi²¹⁰¹.

Trablus başkadılığında ise *Şâfiî* ve *Hanbelî* mezheplerinden başkadılarının tutuklanarak makamdan uzaklaştırıldıkları tespit edilmiştir. 1450²¹⁰²-1452²¹⁰³ (854-856) yılları arasında *Trablus Şâfiî* başkadılığı vazifesinde bulunan Takiyuddin Abdurrahman b. İzzeddin'in makamdan ayrılışı hiç de iyi olmamıştır. Görev süresi boyunca raporlarda sahtecilik yaptığı tespit edilen Başkadı'nın eşek üzerinde teşhir edilerek Kahire'ye götürülmesi emredildi. Eşek üzerinde teşhir edilirken Kahire sokaklarında ise şu ilan edildi: *Bu ceza evrakta, raporlarda sahtecilik yapanlara verilmektedir*²¹⁰⁴. Bu konu ile alakalı yapılan tafsilatlı araştırma neticesinde Devâdâr Mâmây'ın evrakta sahtecilik olayında Başkadı'ya yardım ettiği anlaşılınca Sultan bu duruma oldukça sinirlendi ve Devâdâr Mâmây'ın Halep Kalesi'nin burçlarında hapsedilmesini emretti²¹⁰⁵.

Dönemin önde gelen alimlerinden olan *Hanbelî* başkadısı Şemseddin b. Habâl karışmış olduğu siyasî olaydan dolayı tutuklanıp makamından azledilen başkadılar arasındadır. Başkadı'nın görevinden uzaklaştırılmasına neden olan süreç ise şu şekilde gelişmiştir. Başkadı 1391 (793) yılında Mintaş'ın Sultan Berkûk'a karşı başlatmış olduğu isyana destek vermekle yetinmeyip Sultan'ın katlinin vacip olduğu ile ilgili olarak da fetva vermiştir²¹⁰⁶. Mintaş'ın isyanı bastırıldıktan sonra Sultan derhal

²⁰⁹⁹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 114-115.

²¹⁰⁰ İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 512; İbn İyas, *Bedâi'ü'z-zühûr*, Cilt 2, s. 241; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 247.

²¹⁰¹ İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 512.

²¹⁰² İbn Tağribirdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 327; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 304.

²¹⁰³ İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 327; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 371.

²¹⁰⁴ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 371.

²¹⁰⁵ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 371.

²¹⁰⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 735; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 415.

Başkadı'yı yakalatıp Kahire'ye getirterek gözünün önünde dövdürmüş ve akabinde Başkadı'yı hapse attırmıştır²¹⁰⁷. Başkadı Şemseddin İbn Habâl'ın sevenlerinin çok olması ve araya girip kendisine şefaathçi olmaları nedeniyle Sultan devlet ricâlini karşısına almak istemeyip Başkadı'nın hapisten çıkartılmasını emretmiştir²¹⁰⁸. Sultana karşı başlatılan bu isyandan yirmi dokuz yıl sonra Şemseddin İbn Habâl Dımaşk sır kâtibi Alameddin İbn Kuveyz'in desteğiyle Dımaşk Hanbeli başkadılığına atanmıştır²¹⁰⁹. İbn Hacer ikilinin dostluğunun Şemseddin İbn Habâl'ın Trablus başkadılığı yaptığı esnada başladığını belirtmektedir²¹¹⁰. 1420²¹¹¹-1429²¹¹² (823-832) yılları arasında makamda bulunan Başkadı bilinmeyen bir nedenden dolayı 1429'da azledilmiştir²¹¹³.

Sonuç olarak Memlûk Devleti'nde başkadıların kendilerine atılan iftiralar, kimi zaman kaynaklarda herhangi bir malumata ulaşamadığımız nedenler ve bazen de karışmış oldukları siyasî olaylardan dolayı tutuklanıp başkadılık vazifesinden uzaklaştırıldıkları görülmektedir. Kahire, Dımaşk, Halep, Trablus başkadılıklarında başkadıların makamlarından ayrılmasında etkili olan bu gerekçenin mezhepsel dağılım hususunda da farklılık gösterdiği aşikârdır. Şöyle ki bu nedenin; Kahire başkadılığında sadece Hanbelî mezhebinde; Dımaşk ve Halep başkadılıklarında Şâfîî ve Hanefî mezheplerinde; Trablus başkadılığında ise Şâfîî ve Hanbelî mezheplerinde etkili olduğu görülmüştür.

5.3. YOLSUZLUK

Memlûk Devleti'nde yargı sisteminin başında bulunan ve ilmi açıdan da son derece donanımlı olan başkadıların kimi zaman yargı mekanizmasının işleyişini kendi elleriyle veya dolaylı olarak aile bireylerinin karışmış oldukları yolsuzluk olayları neticesinde sekteye uğrattıkları görülmektedir. Başkadıların ve aile bireylerinin

²¹⁰⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 735; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 415.

²¹⁰⁸ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 493.

²¹⁰⁹ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 493; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 296.

²¹¹⁰ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 493.

²¹¹¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 295.

²¹¹² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 296.

²¹¹³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 296.

karışmış oldukları bu yolsuzluk olayları onların makamlarından azledilmelerinde önemli bir gerekçe olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kahire kadıl'ı-kudâtlığında bu durum ilk olarak *Şâfiî* mezhebinde karşımıza çıkmaktadır. Dönemin önde gelen alimleri arasında bulunan Kahire Şâfiî başkadısı Celâleddin el-Kazvîni Sultan en-Nâsır Muhammed tarafından 1337 (738) yılında azledilmiştir²¹¹⁴. Başkadı'nın azledilme sebebi ise oğlu Cemâleddin'den başkası değildi. Cemâleddin eğlence hayatına düşkün olmakla birlikte parayı da çok severdi. Başkadılar ve kadılardan rüşvet alır bolluk içinde yaşardı²¹¹⁵. Aldığı rüşvetler sayesinde pek çok yarış atı satın alan Cemâleddin'in bu atların bakımı için birkaç tane uşak ve seyis satın aldığı ve bu atları yarışa soktuğu da bilinmektedir²¹¹⁶. Şarkıcılarla da vakit geçirmeyi oldukça seven Cemâleddin'in devletin ileri gelenlerinin oğlu ve Memlûk emirleri ile de iyi ilişkiler içerisinde olduğu bilinmektedir. Bu bağlatıların verdiği güç ile Cemâleddin birtakım kötü işlere de başlamıştı²¹¹⁷.

Yaptığı kötülükler şiir halinde bir dilekçeye yazılarak Sultan en-Nâsır Muhammed'e şikayet edilmiş, Sultan onu hemen Suriye'ye sürgün etmiştir. Başkadı oğlunun sürgün hayatına son vermek için arasının oldukça iyi olduğu Emir Bekdemir es-Sâkî ile birlikte Sultan'ı ikna etmiş ve Cemâleddin Suriye'de bir sene bile kalmadan Kahire'ye geri dönmüştür²¹¹⁸. Fakat kötü hayat tarzına hiçbir şey olmamış gibi devam etmesi neticesinde Sultan tarafından ikinci kez Suriye'ye sürgün edilmiş ve burada bir sene kalmıştır.

Makrîzî'nin anlatımıyla oğlunu çok seven ve oğlundan bir saat bile ayrılmaya tahammülü olmayan Başkadı, Sultan'ın huzuruna bizzat kendisi giderek oğlunun bu işlerden tövbe ettiğini ve Sultan'dan onun Suriye'den dönmesine müsaade etmesini istedi. Sultan onun bu isteğini kabul ederek Cemâleddin'in tekrar Kahire'ye dönmesine müsaade etti²¹¹⁹.

²¹¹⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 439; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 89; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, Cilt 2, s. 230; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 247; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 1021; Mufaddal, *en-Nechü's-sedîd*, s. 68.

²¹¹⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 439.

²¹¹⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 439, 440.

²¹¹⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 440.

²¹¹⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 440.

²¹¹⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 440.

Kahire'ye gelen Cemâleddin babasının evinin yanında Nil'de bir ev inşa etmeye başladı. Bölgenin kadılarını evin yapımı için gerekli malzemeleri tedarik edip getirmeleri amacıyla görevlendirdi²¹²⁰. Suriye'den ustalar çağırılan Cemâleddin, bu evin o kadar muhteşem olmasını istedi ki evin yapımı için kullanılan tutar beş yüz bin dirhemi geçti. İnşa edilen bu görkemli evin haricinde Cemâleddin Kahire'den de bir ev satın aldı ve bu evin yenilenmesine de iki bin dinar harcadı²¹²¹.

Ümerânın bu durumu şikayet etmesi neticesinde Sultan Emir İzzeddin Aydemir el-Hatîrî'yi Başkadı'yı ikaz etmesi için gönderdi. Başkadı ise Emir'e gayet rahat bir şekilde parayı borç aldıklarını, evi de böyle inşa ettiklerini söyledi ve Kahire halkının Cemâleddin'in yaşam tarzına uygun olmadığını, bu nedenle oğlunun Nil Nehri'nde yaşaması gerektiğini belirtti²¹²². Aslında Başkadı sarf etmiş olduğu bu cümle ile açıkça oğlunun çirkin hayat tarzına insanların içinde devam edemeyeceğini gözlerden uzak bir yerde yaşaması gerektiğini belirtmektedir.

İnsanlar arasında Başkadı ve oğulları hakkında şunlar söyleniyordu: *Cemâleddin kendisinin ve kardeşlerinin yaşadıkları kötü hayat tarzıyla övünüyor; Babaları ise oğullarının yaptıklarını görmezden geliyor ve onlar hakkında yapılan şikayetleri dikkate bile almıyordu*²¹²³. Bu durumla ilgili de Sultan'a birkaç şikayet dilekçesi gönderilmişti. Bu dilekçeler genelde Başkadı'nın oğullarından fikir almadan nâib atamadığı, makama atadığı nâiblerden ise rüşvet aldığı yönündeydi²¹²⁴.

Sultan en-Nâsır Muhammed için bardağı taşıran son damla yukarıda bahsi geçen rüşvet olayı idi. Çünkü Sultan bu tür olayları asla sevmiyor, hem rüşvet vereni hem de rüşvet alanı çok sert bir biçimde cezalandırıyordu²¹²⁵. Sultan, Başkadılar Dârü'l-Adl'e geldikleri vakit Celâleddin el-Kazvîni'nin içeri girmesine müsaade etmedi, onunla yüz yüze görüşmeye dahi tenezzül etmeyerek devâdârını Başkadı'ya gönderdi²¹²⁶. Devâdâr Başkadı'nın yanına giderek kendisine: *Sultan senin Dımaşk'a sıradan bir kadı olarak gönderilmene karar verdi, başkadı olarak atanmadan önce neysen o olarak kalacaksın*

²¹²⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 440.

²¹²¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 440.

²¹²² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 440.

²¹²³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 440.

²¹²⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 440.

²¹²⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 441.

²¹²⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 441.

*Dımaşk'ta. Ayrıca yaptıkların için senin adına Sultan emirlerden ve halktan çok utandı. Sultan sana oğluna çekin düzen ver diye uyardığı zaman sen bu öğüdü dinlemedin*²¹²⁷. Devâdâr sözlerini bitirdikten sonra Başkadı'yı Dârü'l-Adl'e götürdü ve Celâleddin el-Kazvîni emirlerin önünde diğer başkadılardan özür diledi. Perşembe günü düzenlenen Dârü'l-Adl'deki görüşmelere giden Başkadı hâcipten Sultan'ın kendisinin Dımaşk'a hemen gitmesi için müsaade verip vermeyeceğini sormasını istedi. Sultan onun bu isteğini hemen kabul etti²¹²⁸.

Celâleddin el-Kazvîni'nin Vakf et-Turbe el-Eşreffiyeye'ye otuz iki bin dirhem borcu bulunmaktaydı. Mısır'dan ayrılmadan önce bu borcu ödeyebilmek için kendisinin ve oğullarının mülklerini, mobilyalarını ve değerli mücevherlerini yok pahasına sattı. Çini porselenlerini kırk bin dirheme, incilerini, cevherlerini, kıymetli taşlarla süslü eşyalarını iki yüz bin dirhem üstünde ve son olarak Kahire'deki evini otuz beş bin dirhem ve on bir cariyesini ise sekiz bin ila dört bin dirhem arasında sattı²¹²⁹.

Vakf et-Turbe el-Eşreffiyeye'ye, yetimlere ve diğer borçlu olduğu kimselere borcunu ödeyen Başkadı, ailesi ve oğulları ile birlikte Dımaşk'a gitti. Kahire halkı ise Başkadı'nın Mısır'dan ayrılmasına çok üzüldü. Oğullarının bu yaptıklarına rağmen halk Başkadı'yı çok sevmekteydi. Çünkü Başkadı'nın devlet içindeki söz sahibi ailelerle arası oldukça iyiydi. Bu ailelere cömert davranıyor ve yeri geldiği zaman onlara bin dirhem karşısızlık veriyordu. Makrîzî'nin anlatımıyla Memlûk Devleti'nde daha önce onun kadar mutlu bir Başkadı görülmemiş, kimse onun kadar Sultan'a yakın olmamış ve onun hürmetini kazanmamıştı²¹³⁰.

Celâleddin el-Kazvîni'den sonra Sultan tarafından makama tayin edilen İzzeddin b. Cemâa göreve başlar başlamaz Sultan'dan Celâleddin'in nâiblerini azletmek için müsaade istedi. Bahsi geçen bu nâibler Celâleddin'in oğluna bol bol para götürmüşler, görevli buldukları bölgelerde ise yolsuzluk olaylarına karışmışlardı²¹³¹.

²¹²⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 441.

²¹²⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 442.

²¹²⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 442.

²¹³⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 442.

²¹³¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 443.

Sultan onun bu fikrine sıcak bakmış *Allah'ın izniyle bunlardan kurtulmak için ne istiyorsan yap* demiştir. Sultan'ın huzurundan ayrılan Başkadı, Celâleddin el-Kazvî'nin Vechü'l-Kiblî ve Vechü'l-Bahrî'de bulunan nâiblerinin hepsinin azledildiği ile ilgili bir yazı göndermiş, diğer bölgelere atanan başkadı nâiblerini de kendisi seçmiştir. Böylelikle etrafında Celâleddin el-Kazvî'nin adamları kalmayacak şekilde bir temizlik yapıp kendi adamlarını atamıştır²¹³². Başkadı böyle yapmakla Celâleddin el-Kazvî ve oğulları nedeniyle insanlar arasında yayılan yolsuzluk olaylarına da bir son vermek istemiş ve amacına da ulaşmıştır.

Kahire *Hanefî* mezhebinde ise Şâfiî başkadı Celâleddin el-Kazvî ile aynı kaderi paylaşan Burhâneddin İbrahim b. Abdulhak 1337'de (738) Sultan en-Nâsır Muhammed tarafından azledilmiştir²¹³³. Burhâneddin İbrahim b. Abdulhak da tıpkı Celâleddin el-Kazvî gibi evlatlarının kurbanı olmuş, onların kötü ve çirkin hayat tarzlarından dolayı makamından Sultan tarafından azledilerek oğulları ile birlikte Suriye'ye sürgün edilmişlerdir²¹³⁴. Makrîzî'nin anlatımıyla Başkadı'nın makamdan azledilmesinin ardından Sultan en-Nâsır Muhammed etrafındakilere dönerek bu hadiseden duyduğu üzüntüyü şu sözcüklerle dile getirmiştir: *Biz mükemmel kadılar tayin ettik, fakat çocukları onların ahlaklarını bozdular*²¹³⁵.

Kahire *Hanbelî* mezhebi başkadı Takiyuddin el-Makdisî'nin de yolsuzluk olaylarına karıştığı görülmektedir. Hanefî başkadısının ardından Kahire Hanbelî başkadısının da yolsuzluk olaylarına karıştığı ile ilgili söylentiler artmıştı. Hanbelî başkadısı Takiyuddin el-Makdisî'nin oğlu yetim vakıflarını satıp paralarını zimmetine geçiriyordu²¹³⁶. Bu haberler üzerine Takiyuddin el-Makdisî çağrıldı ve kendisinden oğlunun sattığı vakıfların parasının iadesi istendi. Önce suçlamaları kabul etmeyen Başkadı daha sonra paranın temini için müddet istedi²¹³⁷. Sultan ise Kahire mütevellisine onu tutuklamasını ve paranın tamamını getirene kadar onu dövmesini emretti. Bu son hadisenin ardından Sultan yanında bulunan emirlere dönerek şunları söyledi: *Başkadıların oğullarının bize yaptıklarına bir bakın. Başkadı'yı ve oğullarını*

²¹³² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 443.

²¹³³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 442.

²¹³⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 442.

²¹³⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 442.

²¹³⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 443; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 134.

²¹³⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 443.

en kötü şekilde cezalandıracağım. Emirler ise Başkadı'nın yaşının büyüklüğünden ve şöhretinden dolayı Sultan'dan onu affetmesini istediler. Emirlerin bu isteklerine kulak veren Sultan 1377 (738) yılında Başkadı'yı sadece makamından azletmekle yetindi²¹³⁸.

Dımaşk başkadılığında bu durum ilk olarak *Şâfiî* mezhebinde karşımıza çıkmaktadır. 1281²¹³⁹-1283²¹⁴⁰ (680-682) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadılık makamında bulunan İzzeddin b. Sâiğ, Hanefî başkadısının nâibi İbnü'l-Husra'nın tuttuğu rapora göre Halep'te ileri gelenlerden biri olan İbnü'l-İskâf'ın kendisine bıraktığı sekiz bin dinar bulunmaktaydı. Başkadı bu paraya el koymuştu. Bu suçlamaların ardından Başkadı'nın yanında bulunan yirmi beş bin dinar değerindeki bir emanetin de bulunduğu ispat edildi. Bu emanet ise Sâlih İsmâil b. Eseddiddin isimli birine ait idi. Bütün bu suçlamaların ispat edilmesinin ardında insanların İbn Sâiğ'in meclisine gitmeleri yasaklandı ve 1283'te Başkadı'nın karışmış olduğu bu yolsuzluk olaylarından dolayı görevine son verildi ve tutuklanarak hapsedildi²¹⁴¹.

Başkadı İzzeddin b. Sâiğ'in ardından Başkadı Şemseddin Muhammed el-İhnâî'nin yolsuzluk olaylarına karıştığı ile ilgili söylentiler arttı. Başkadı'nın insanların taşınmaz mallarını ve vakıfları kendi zimmetine geçirdiğine dair şikayetler artınca yapılan soruşturma neticesinde suçları ispatlanmış ve makamdan sultan tarafından 1401/1402 (804) yılında azledilmiştir²¹⁴².

Halep başkadılığında ise *Şâfiî* mezhebinde tek bir başkadının yolsuzluk olayına karıştığı tespit edilmiştir. 1447²¹⁴³-1448²¹⁴⁴ (850-852) yılları arasında Halep Şâfiî başkadılığına tayin edilen Sadreddin b. Şehabeddin en-Nüveyrî, göreve başlar başlamaz insanların paralarına el koymuştu. Şer'î hükümlere uymayan yargılanmalarda bulunan Başkadı oldukça sert bir mizaca sahipti²¹⁴⁵. Başkadılık makamından hemen azledilen Sadreddin b. Şehabeddin en-Nüveyrî, Sultâniyye

²¹³⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 443; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 134.

²¹³⁹ İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 149; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 571.

²¹⁴⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 166; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 79; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 589

²¹⁴¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 589.

²¹⁴² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1077; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 128.

²¹⁴³ İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 137; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s.225-226; Sibt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb*, Cilt 2, s. 200.

²¹⁴⁴ Sibt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb*, Cilt 2, s. 212.

²¹⁴⁵ Sibt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb*, Cilt 2, s. 203.

Medresesi'nde tutuklandı ve burada insanlardan aldığı paraları geri vermesi emredildi. Toplam borcu yedi yüz Eşrefî dinarı olan Başkadı, paralarını tahsil etmek için gelen insanlara paralarını ödeyeceğine dair söz verdi ve Trablus'a hareket etmek için Halep'ten ayrıldı²¹⁴⁶. Kısa bir süre sonra Kahire'ye getirilen Başkadı Nâsırî Cami'nde hapsedildi. Burada tutuklanarak tersim cezasına çarptırılan Başkadı gördüğü işkence nedeniyle hapisanede hayatını kaybetti²¹⁴⁷.

5.4. DEVLET RİCÂLİNİN DESTEĞİNİ KAYBETME

Memlûk Devleti'nde sultanların ve diğer yönetim mensuplarının başkadıların vazife başında bulunma sürelerini etkiledikleri görülmektedir. Başkadılar makamları üzerindeki hâkimiyetlerini kaybetmemek adına başta sultanlar olmak üzere devlet ricâli ile aralarındaki ilişkilerini dengede tutmak istedikleri ve istekleri gerçekleşmediği takdirde de görevden kolaylıkla uzaklaştırıldıkları tespit edilmiştir.

Kahire başkadılığında bu gerekçe ilk olarak *Şâfiî* mezhebinde Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'ın makamdan azledilmesiyle karşımıza çıkmaktadır. Takiyuddin b. bintü'l-Eazz başkadılık ve elinde bulunan diğer makamlar da dahil olmak üzere Sultan Eşref Halil tarafından 1291'de (690) azledilmiştir²¹⁴⁸. Başkadı'nın Sultan'ın gözünden düşmesini sağlayan kişi ise vezir İbn Sel'ûs'dan başkası değildi. İbn Sel'ûs, Başkadı'nın elinde bulundurduğu siyasî makamların getirdiği güçten devamlı çekinmiş, Sultan'ın gözünden düşmesi için elinden geleni yapmayı da ihmal etmemiştir. Başkadı'nın azledilmesiyle amacına da ulaşmıştır²¹⁴⁹. Fakat işler istediği gibi gitmemiş Takiyuddin b. bintü'l-Eazz, oldukça iyi ilişkiler içerisinde olduğu Emir Alameddin'in desteğini almış, Emir Alameddin Sultan'ın huzuruna çıkarak Takiyuddin b. bintü'l-Eazz hakkında konuşarak Sultan'ı ikna etmiş ve onun Suriye kadısı olarak atanmasını kararlaştırmışlardır²¹⁵⁰. Bunu duyan İbn Sel'ûs, Takiyuddin

²¹⁴⁶ Sıbt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb*, Cilt 2, s. 212.

²¹⁴⁷ Sıbt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb*, Cilt 2, s. 215.

²¹⁴⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 771; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 120; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 222.

²¹⁴⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 772; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 168.

²¹⁵⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 772.

b. bintü'l-Eazz'ın tekrar güçlenmesinden korktuğu için birtakım insanlarla anlaşp Başkadı'ya karşı komplo kurmuştur²¹⁵¹.

Sultan Dârü'l-Adl'de iken İbn Sel'ûs'a Başkadı'nın Suriye kadılığı için teşrif ve taklidini yazdırmasını emretti. Meclis dağılacağı sırada İbn Sel'ûs'un önceden tutmuş olduğu adamlar Başkadı hakkında suçlamalara başladılar. Bu adamlardan biri olan eş-Şerif es-Salebî Sultan'a Başkadı hakkında çeşitli suçlamalarda bulundu, bir diğeri Başkadı'nın tazir cezası ile ilgili fetva verdiğini ve bir diğeri ise Başkadı'yı zina ile suçlayarak Sultan'a şikayet ettiler²¹⁵². İbn Sel'ûs'un bu komplosu işe yaramış olacak ki Sultan, Suriye kadılığını Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'a verdiği için pişman bile olmuştu. Suçlamalarda oldukça ileri gidilerek Başkadı'nın elbisesinin altına Hıristiyanların kullandığı kemerden taktığını ve onun Hıristiyan olduğunu dahi iddia ettiler²¹⁵³. Bu suçlamaların sonunda Sultan, Başkadı'nın bir eşeğin üzerine bindirilerek teşhir edilmesi emrini verdi. Sultan'ın bu isteği üzerine İbn Sel'ûs, Başkadı'yı tutukladı ve malvarlığının büyük bir kısmına da el koydu. Başkadı yardımcılarının yanında kaleden indirildiği esnada Sultan'ın üç hassası Başkadı'yı gördüler. Başkadı emirlere “*ey emirler benim bu halimi görüyor musunuz ve beni getirenlerin bu yaptıklarını görüyor musunuz*” diyerek sitem etti²¹⁵⁴.

Başkadı'nın içinde bulunduğu bu duruma son derece üzülen emirler onu bu halde kaleden indirenlere saldırdılar. Başkadı'ya yapılan bu muameleden oldukça rahatsız olan emirler Sultan'ın huzuruna çıktılar. Kılıçlarını atarak şunu söylediler: *Ey Hond. Durum öyle bir hal almış ki Başkadı ayakta yürüyor, onu getirenler ise at üstünde*²¹⁵⁵. Sultan ise kendilerine şu şekilde cevap verdi: *Başkadı bunu fazlasıyla hak etti, O bir kafir ve elbisesinin altına zunnar takıyor*. Bu olayların nedeninin İbn Sel'ûs'dan kaynaklandığını anlayan hassalar: *Ey hond. Başkadı kafir İbn Sel'ûs mu Müslüman?* diyerek İbn Sel'ûs'u kendilerine verilmesini istediler. *Ya da sen bizi reddedersin* diyerek tepkilerini de ortaya koydular²¹⁵⁶. Olaylar bu şekilde gelişirken Emir-i Silah Emir Bedreddin Bektaş el-Fahrî Başkadı'ya yakınlık duyuyordu ve onun bu durumdan

²¹⁵¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 772.

²¹⁵² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 772.

²¹⁵³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 772; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 168.

²¹⁵⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 772.

²¹⁵⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 772.

²¹⁵⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 772-773.

kurtulması adına nâib Emir Baydara'ya gitti. Aralarında geçen anlaşma neticesinde Baydara Sultan'dan Başkadı için şefaati istedi. Sultan bunun neticesinde Başkadı'yı serbest bıraktı²¹⁵⁷. Bütün görevleri elinden alınan Takiyuddin b. bintü'l-Eazz Emir Baydara'nın tekrar araya girmesi ile Nâsriyye medresesine müderris olarak atandı²¹⁵⁸.

1382 (784) yılında Sultan Berkûk, Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'nın insanlar arasında hüküm vermesini yasaklanmıştır. Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'nın azledilmesinin nedeni ise Sultan Berkûk ile arasında yaşanan gerginliktir. Varisi olmayan biri vefat etmiş ve paranın yönetimi de Başkadı'ya geçmiştir. Sultan Berkûk Başkadı'tan parayı kendisine teslim etmesini istemiş, Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'nın parayı vermemesi üzerine Sultan onu makamından azlederek yerine Bedreddin Ebü'l-Bekâ es-Sübki'yi tayin etmiştir²¹⁵⁹.

1448²¹⁶⁰-1449²¹⁶¹ (852-853) yılları arasında beşinci kez Kahire Şâfiî başkadılığı vazifesinde bulunan Alameddin Sâlih el-Bulkînî'ye Sultan Seyfeddin Çakmak bilinmeyen bir nedenden dolayı oldukça kızmış, kendisini azlederek Kudüs'e sürgün edilmesini emretmiştir²¹⁶². Bunun üzerine bir gurubun araya girerek Sultan'ı yumuşatması neticesinde cezası Sultan tarafından ev hapsine çevrilmiştir²¹⁶³.

Kahire *Hanefî* mezhebinde ise bu unsur Sadreddin Mansûr el-Hanefî'nin makamdan azledilmesiyle karşımıza çıkmaktadır. Başkadı Sadreddin İbn Mansûr devlet erkanının kendisini makamda görmek istememelerinden dolayı 1376'da (778) yılında azledilmiş ve yerine Celâleddin Cârullâh başkadı olarak atanmıştır²¹⁶⁴.

Kahire *Mâlikî* mezhebinde bu durum ile alakalı olarak ilginç bir hadise yaşanmıştır. 1381 (783) yılında Sultan Berkûk'un huzurunda düzenlenen bir mecliste ilim erbabı ve başkadıların bulunduğu sırada bir sözden dolayı Mâlikî başkadısı Alameddin Süleyman el-Beysâtî ile Şâfiî başkadısı Burhâneddin İbrahim b. Cemâa arasında tartışma yaşandı. Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'nın Alameddin Süleyman el-

²¹⁵⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 773; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 139.

²¹⁵⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 773.

²¹⁵⁹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 190

²¹⁶⁰ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 264; İbn Tağribirdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 174.

²¹⁶¹ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 275; İbn Tağribirdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 288; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 288-289.

²¹⁶² Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 289.

²¹⁶³ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 289.

²¹⁶⁴ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 114.

Beysâtî'ye çok kızması ve tavır alması neticesinde Sultan Berkûk Alameddin Süleyman el-Beysâtî'yi makamından azletti ve yerine Cemâleddin Abdurrahman İbn Hayr'ı tayin etti²¹⁶⁵.

Dımaşk Hanbelî başkadılığında bir örneği bulunan bu neden 1296²¹⁶⁶-1300²¹⁶⁷ (695-699) yılları arasında Dımaşk Hanbelî başkadılığı vazifesinde bulunan Takiyuddin el-Makdisî ile karşımıza çıkmaktadır. Takiyuddin el-Makdisî'nin en-Nâsır Muhammed'in tahtan uzaklaştırılması ve yerine Baybars el-Çeşniğîr'in Memlûk sultanı olması gerektiği dile getirmesi nedeniyle makamdan uzaklaştırılmıştır²¹⁶⁸.

Halep başkadılarında bu gerekçe *Hanbelî* mezhebinde karşımıza çıkmaktadır. Makama atanma tarihi ile alakalı Memlûk kaynaklarında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız Şehabeddin İbn Habal, 1391 (793) yılında bizzat Sultan tarafından Kahire'ye çağrılarak azledilmiştir²¹⁶⁹. Mintaş'ın isyanına destek vererek Sultan aleyhinde fetva yayınlaması sonucunda Kahire'ye çağrılan Başkadı herkesin gözü önünde Sultan tarafından dövdürülerek makamından azledilmiştir²¹⁷⁰.

İskenderiye atamalarında ise bu gerekçe karşımıza *Mâlikî* mezhebiyle çıkmaktadır. 1435/1436 (839) yılında İskenderiye Mâlikî başkadılığına ve aynı zamanda buranın nâzirliğine tayin edilen eş-Şeyh Surûr el-Mağribî'nin atandıktan kısa süre sonra buranın nâzirliğinden istifa etmesi Sultan'ın kendisine bir anda öfkelenmesine neden olmuş, Sultan Başkadı'yı dövdürürerek kendisini İskenderiye'den sürgün etmiştir²¹⁷¹.

Sonuç olarak Memlûk Devleti'nde başkadılar açısından sultanların ve devlet ricâlinin desteğini kazanmanın makamlarını ellerinde tutmaları sebebiyle son derece elzem olduğu görülmektedir. Bu nedenle aralarındaki ilişkilerin de oldukça kaygan bir zemin üzerinde kurulu olduğu da aşikârdır. Dengelerin bir anda değişmesi yukarıda bahsi geçen örneklerden de görüldüğü üzere başkadıların makamlarından azledil-

²¹⁶⁵ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 178.

²¹⁶⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 193; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 275; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 89; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 685; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 27.

²¹⁶⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 277; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 28.

²¹⁶⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 29.

²¹⁶⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 735; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 415.

²¹⁷⁰ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 300; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 18.

²¹⁷¹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 397.

melerine neden olmaktadır. Bu hususta bahsedilmesi gereken önemli bir diğer unsur ise bu gerekçenin sadece Kahire başkadılığında daha yoğun yaşanmasıdır. Bunun nedeni ise kanaatimizce Kahire Başkadılarının başkente ve dolayısıyla Memlûk sultanlarına ve devlet ricâline diğer şehirlerdeki başkadılardan daha yakın olup samimi ilişkiler kurmalarından kaynaklanmaktadır.

5.5. TERFİ VE TENZİLLER

Başkadıların makamlarından ayrılmalarında etkili olan gerekçelerden bir diğerinin başkadılıklar arası transferler olduğu görülmektedir. Memlûk Devleti'nde Başkadılar'ın şehirler arası transferlerle buldukları şehirlerdeki görevlerine son verildiği ve başka bir şehirde görevlerine devam ettikleri görülmektedir.

Kahire başkadılığında bu gerekçeye ilk örnek *Şâfiî* mezhebinde karşımıza çıkmaktadır. Kahire Şâfiî başkadısı Bedreddin b. Cemâa'nın Kahire'deki görevine 1294'te (693) son verilerek Dımaşk Şâfiî başkadısı olarak atanmıştır²¹⁷². Bedreddin b. Cemâa'nın Dımaşk'ta makama iki kez atandığı tespit edilmiştir. İlk ataması 1294²¹⁷³-1297²¹⁷⁴ (693-696) yılları arasında gerçekleşen Başkadı'nın ikinci ataması ise 1300²¹⁷⁵-1302²¹⁷⁶ (699-702) yılları arasında gerçekleşmiştir.

Dımaşk başkadılığında ise aynı gerekçe ilk olarak *Şâfiî* mezhebinde yine Bedreddin b. Cemâa örneği ile karşımıza çıkmaktadır. Şâfiî Başkadı Bedreddin b. Cemâa'nın 1302 (702) yılında Dımaşk'taki görevine son verilerek Kahire Şâfiî başkadılığına terfi etmiştir²¹⁷⁷. Başkadı Bedreddin b. Cemâa'nın ardından Başkadı

²¹⁷² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 175; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 343; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 201.

²¹⁷³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 803; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 175; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 80; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 343; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 591.

²¹⁷⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 828; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 204; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 344; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 697; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 275; Taceddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 8, s. 310.

²¹⁷⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 885; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 253; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 729.

²¹⁷⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 99.

²¹⁷⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 122; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 144; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 81.

Kemâleddin el-Ma'arrî'nin de 1374 (775) yılında Dımaşk'taki görevine son verilerek Halep Şâfiî başkadılığına tayin edilmiştir²¹⁷⁸.

Dımaşk *Hanefî* mezhebinde ise bu gerekçe başkadı Hüsameddin Hasan er-Rûmî ile karşımıza çıkmaktadır. 1279²¹⁷⁹- 1296²¹⁸⁰ (677-696) yılları arasında Dımaşk Hanefî başkadılığı görevinde bulunan Hüsameddin Hasan er-Rûmî'nin Dımaşk'taki görevine son verilerek 1296'da Kahire Hanefî başkadılığına terfi etmiştir²¹⁸¹. Dımaşk Hanefî başkadılığından Kahire Hanefî başkadılığına gerçekleştirilen bir diğer transfer 1376 (777) yılında gerçekleşmiştir. 1370-1376 (771-777) yılları arasında makamda bulunan ve 1376'da Kahire Hanefî başkadılığına transfer edilen Necmeddin Ebü'l-İzz²¹⁸², yüz günlük görev süresinin ardından istifa etmiş ve yerine kuzeni başkadı Sadreddin Ebü'l-İzz tayin edilmiştir²¹⁸³. Başkadı Sadreddin Ebü'l-İzz tıpkı kuzeni gibi birkaç ay makamda kaldıktan sonra Dımaşk'a geri dönmüştür²¹⁸⁴

Halep başkadılığında da oldukça etkili olan bu gerekçe ilk olarak *Şâfiî* mezhebinde görülmektedir. 1279²¹⁸⁵-1280²¹⁸⁶ (678-679) yılları arasında Halep Şâfiî başkadılık makamında bulunan Necmeddin b. Seniyyüddavle'nin 1280'de Halep'teki görevine son verilerek Dımaşk başkadılığına terfi edilmiştir²¹⁸⁷. Başkadı Kemâleddin el-Ma'arrî'nin 1370²¹⁸⁸ (772) yılında Halep'teki görevine son verilerek Dımaşk Şâfiî başkadısı olarak tayin edilmiş ve 1370²¹⁸⁹ -1371²¹⁹⁰ (772-773) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadılık makamında bulunmuştur. Yine Dımaşk Şâfiî başkadılık makamına

²¹⁷⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 223; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 248.

²¹⁷⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 191; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267.

²¹⁸⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 192; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267.

²¹⁸¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 828; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 204.

²¹⁸² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 251-53; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 43. a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 103.

²¹⁸³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 253-55; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 278; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 103.

²¹⁸⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 253-55; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 278; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 103.

²¹⁸⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 671.

²¹⁸⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 715; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 44; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 142.

²¹⁸⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 715; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 44; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 142.

²¹⁸⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 111. Abdülbâsit el-Malatî bu atamadan bahsetmekle birlikte Başkadı'nın tayin tarihini 1369 (771) olarak vermektedir. Bkz. Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 18.

²¹⁸⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 111.

²¹⁹⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 111.

Halep Şâfiî başkadılık makamından gerçekleştirilen bir diğer atama 1443 (847) yılında karşımıza çıkmaktadır²¹⁹¹. 1443'te Halep'teki görevine son verilerek Dımaşk Şâfiî başkadılığına atanan Başkadı Cemâleddin Yusuf el-Bâ'ûnî'nin 1450 (854) yılında görevine son verilerek azledilmiştir²¹⁹².

Halep *Mâlikî* mezhebinde de bu gerekçenin etkili olduğu görülmektedir. Halep *Mâlikî* başkadılığından Dımaşk *Mâlikî* başkadılığına başkadı atamaları gerçekleşmiştir. Şöyle ki Burhâneddin İbrahim es-Sanhacî'nin Halep'teki görevine 1377 (778) yılında son verilerek Dımaşk *Mâlikî* başkadılığına atanmıştır²¹⁹³.

Trablus başkadılığında ise *Şâfiî*, *Haneî* ve *Mâlikî* mezheplerinde bu gerekçe kendini göstermektedir. Buna göre makama getiriliş tarihine dair kaynaklarda herhangi bir malumata rastlayamadığımız *Trablus* Şâfiî başkadısı Şemseddin Muhammed İbn Hamdan'ın 1330'da (730) *Trablus*'taki görevine son verilerek Halep Şâfiî başkadılığına tayin edilmiştir²¹⁹⁴. Dımaşk Başkadısı Cemâleddin Yusuf el-Bâ'ûnî'nin 1450²¹⁹⁵ yılında azledilmesinin ardından Dımaşk başkadılığına *Trablus* Şâfiî başkadısı Burhâneddin İbrahim es-Subînî atanmış, fakat aynı yıl içerisinde azledilmiştir²¹⁹⁶. Başkadı Burhâneddin İbrahim es-Subînî'nin ardından yine Dımaşk Şâfiî başkadılık makamında gerçekleştirilen bir başka başkadı transferi karşımıza 1434'te (838) çıkmaktadır²¹⁹⁷. Dımaşk başkadısı Bahâeddin b. Hiccî'nin 1434'te (838) azledilmesinin ardından başkadı Sirâceddin el-Hımsî'nin *Trablus*'taki görevine son verilmiş ve Sirâceddin el-Hımsî Dımaşk başkadılığına tayin edilmiştir²¹⁹⁸. Makamda iki yıl kalan Sirâceddin el-Hımsî 1437 (840) yılında azledilmiştir²¹⁹⁹. Makrîzî bu transferde ayrıca Başkadı'nın makam için rüşvet vermesinin de etkili olduğunu belirtmektedir²²⁰⁰.

²¹⁹¹ İbn İyas, *Bedâi' u' z-zühûr*, Cilt 2, s. 237; İbn Tağriberdî, *Havâdisü 'd-dühûr*, Cilt 1, s. 89.

²¹⁹² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 173; İbn Tağriberdî, *Havâdisü 'd-dühûr*, Cilt 2, 334.

²¹⁹³ Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 294; İbn Hacer, *ed-Dürerü 'l-kâmine*, Cilt 1, s. 264.

²¹⁹⁴ Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 325-26; Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-ereb*, Cilt 33, s. 241.

²¹⁹⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 173-175; İbn Tağriberdî, *Havâdisü 'd-dühûr*, Cilt 1, 265-94

²¹⁹⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 173-175; İbn Tağriberdî, *Havâdisü 'd-dühûr*, Cilt 1, 265-94

²¹⁹⁷ Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 928; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 164.

²¹⁹⁸ Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 928; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 164.

²¹⁹⁹ Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1006; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 165.

²²⁰⁰ Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 928.

Trablus *Hanefî* mezhebinde de bu gerekçenin etkili olduğu görülmektedir. Şehabeddin b. el-Kišk'in 1429 (832) yılında Dımaşk Hanefî başkadılığında azledilmesinin ardından başkadı Şemseddin es-Safedî'nin Trablus'taki görevine son verilmiş ve Dımaşk Hanefî başkadılığına terfi etmiştir²²⁰¹.

Trablus *Mâlikî* mezhebinde de görülen bu gerekçe 1384²²⁰²-1391²²⁰³ (786-794) yılları arasında Trablus başkadılığında bulunan Şehabeddin Ahmed en-Nehârîrî'nin 1391'de Trablus'taki görevine son verilerek Kahire Mâlikî başkadılığına atanmasıyla karşımıza çıkmaktadır²²⁰⁴. Ataması uzun ömürlü olmayan Başkadı bilinmeyen bir nedenden dolayı Mintaş'ın gazabına uğramış ve Mintaş tarafından tutuklanarak görevine son verilmiştir²²⁰⁵.

İskenderiye başkadılığında ise bu etken sadece *Mâlikî* mezhebinde karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki; İskenderiye Mâlikî başkadılığına atanma tarihi ile alakalı herhangi bir malumata rastlayamadığımız Nâsireddin İbnü't-Tenesî'nin buradaki görevine 1392 (794) yılında son verilmiş ve Nâsireddin İbnü't-Tenesî Kâhire Mâlikî başkadılığına atanmıştır²²⁰⁶. Başkadı 1392²²⁰⁷-1399²²⁰⁸ (794-801) yılları arasında Kahire'de makamda bulunmuştur.

Sonuç olarak başkadılık sisteminde, başkadılıklar arası geçişlerin gerçekleştiği; bu geçişlerde başkadıların buldukları şehirlerden başka şehirlere başkadı olarak tayin edildikleri tespit edilmiştir. Yukarıda bahsetmiş olduğumuz bilgilerden yola çıkarak Kahire başkadılığında Dımaşk başkadılığına, Dımaşk başkadılığında Kahire ve Halep başkadılıklarına; Halep başkadılığında Dımaşk başkadılığına; Trablus başkadılığında Kahire, Halep ve Dımaşk başkadılıklarına ve son olarak da İskenderiye başkadılığında Kahire başkadılığına başkadıların tayin edildikleri görülmektedir.

²²⁰¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 210.

²²⁰² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 520.

²²⁰³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 761-763.

²²⁰⁴ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, Cilt 1, s. 372; İbn Hacer, *İbnâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 438; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 1314.

²²⁰⁵ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, Cilt 1, s. 372.

²²⁰⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 773; İbn Hacer, *İbnâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 438.

²²⁰⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 773; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 76.

²²⁰⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 993.

5.6. DİĞER GEREKÇELER

Yukarıda maddeler halinde saydığımız beş gerekçenin dışında Memlûk Devleti'nde başkadılar spesifik nedenlerden dolayı da makamlarından azledilebiliyorlardı. Bu özel nedenlerin başında sağlık problemleri gelmektedir. Başkadıların sağlıkları elverdiği ölçüde vazifelerini idame ettirebildikleri gözlemlenmiştir. Buna en güzel örnek Şâfiî başkadısı Bedreddin b. Cemâa'dır. Başkadı Sultan'ın huzuruna çıkarak artık çok yaşlandığını, gözünün birinden yaş aktığını ve bu akıntının diğer gözünü de etkilediğini, görme yetisini neredeyse tamamen kaybetmek üzere olduğunu söyleyerek makamından azlını istedi²²⁰⁹. Sultan Başkadı'nın bu isteğini sorgusuz sualsiz kabul ederek 1327 (727) yılında onu görevinden azletti²²¹⁰. Ayrıca Sultan, Başkadı'nın hayatını idame ettirebilmesi için her ay bir dirhem gümüş tahsis ederek Bedreddin b. Cemâa'ya maaş bağladı²²¹¹. Son olarak dördüncü kez 1404²²¹² (807) yılında Kahire Şâfiî başkadılığına tayin edilen Şemseddin Muhammed el-İhnâî, artık oldukça yaşlanması ve gözlerinin iyi görmemesi nedeniyle başkadılık vazifesinden ayrılmış ve hayatını idame ettirebilmesi için kendisine aylık bin dirhem maaş bağlanmış²²¹³. Kahire Hanefî başkadısı Zeyneddin Abdurrahman et-Tefhenî de sağlık problemleri nedeniyle makamdan azledilmiştir. 1419²²¹⁴-1426²²¹⁵ (822-829) yılları arasında görevini icra ederken hastalanan başkadı, hastalığı ilerlediği için başkadılık görevinden uzaklaştırılmıştır²²¹⁶. 1390²²¹⁷-1393²²¹⁸ (791-794) yılları arasında Dımaşk Mâlikî başkadılığında bulunan Cemâleddin el-Ma'arrî de yaşlandığı ve bununla birlikte hastalanıp sağlık problemleri yaşadığı için başkadılık vazifesi sona

²²⁰⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 283.

²²¹⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 283; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 89.

²²¹¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 283.

²²¹² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1174; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 124; İbn Tağribirdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 246.

²²¹³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 278.

²²¹⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 510; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 373; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 365; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 48; İbn Tağribirdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 13, s. 212.

²²¹⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 717.

²²¹⁶ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 471.

²²¹⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 251.

²²¹⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 251.

ermiştir²²¹⁹. 1420²²²⁰-1429²²²¹ (823-832) yılları arasında Dımaşk Hanbelî başkadılığı vazifesinde bulunan Şehabeddin İbn el-Habâl, güçsüzleştiği ve duymakta oldukça zorlandığı için makamdan uzaklaştırılmıştır²²²².

Memlûk Devleti'nde Kadıl-Kudâtlar yanlış hüküm verdikleri için de makamlarından azledilebiliyorlardı. Bu duruma en güzel örnek Cemâleddin Abdurrahman b. Hayr'ın azledilmesi hadisesidir. Başkadı Mâlikî fakihlerin davaları hakkında vermiş olduğu yanlış kararlardan dolayı 1384'de (786) Sultan tarafından makamından azledilmiştir²²²³. 1332²²²⁴-1334²²²⁵ (733-734) Dımaşk Şâfiî başkadılık makamında buluna Cemâleddin b. Cümle, baktığı davalarda hüküm verirken şer'î kurallarda ayrılığa düştüğü için yargılanmış ve tutuklanarak Dımaşk Kalesi'nde hapsedilmiştir²²²⁶.

Başkadıların bazen bilinmeyen nedenlerden dolayı Sultan'a şikayet edildikleri ve şikayetlerin doğruluğunun ispatlanması neticesinde makamlarından dahi azledildikleri bilinmektedir. Şöyle ki; İskenderiye Mâlikî başkadısı Taceddin Ebu Bekir ed-Demâminî kaynakların herhangi bir malumat vermediği bir nedenden dolayı Sultan'ın önünde dövülerek cezalandırılmıştır. Başkadıdan kendisinden şikayetçi olanların gönül rızalarını alması emredilmiş ve hemen ardından makamdan 1397 (800) yılında azledilmiştir²²²⁷. Kaynaklarda yine hakkında herhangi bir malumata ulaşamadığımız bilinmeyen bir nedenden dolayı Kahire Şâfiî başkadısı Bahâeddin b. Hiccî 1380'de (843) makamından azledilip Kudüs'e sürgün edilmiştir²²²⁸.

Kahire Hanefî başkadısı Şemseddin el-Harîrî hakkındaki bir şikayetten dolayı 1317'de (717) makamından azledilmiştir²²²⁹. Şöyle ki; Başkadı Hristiyanlara ve Hristiyanlıktan Müslümanlığa geçmiş olanlara eziyet ediyor, onlardan bir gurubu

²²¹⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 165.

²²²⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 295; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 43.

²²²¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 296; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 43; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, Cilt 2, s. 26.

²²²² Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, Cilt 2, s. 26.

²²²³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 517.

²²²⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 94; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 100.

²²²⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 99; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 675.

²²²⁶ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 675.

²²²⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 901.

²²²⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1165-1166; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 158.

²²²⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 173.

dövüyor ve hor görüyordu²²³⁰. Başkadı bir Hıristiyanı at üzerinde veya değerli elbiselerin içinde görürse hemen onlara hakaret ediyordu²²³¹.

Başkadıların suçsuz yere makamlarından azledildikleri de görülmektedir. Böyle bir hadise dönemin ünlü âlimleri arasında yer alan Kahire Şâfiî başkadısı İbn Hacer'in başına gelmiştir²²³². İbn Hacer'in nâzırlığını yürüttüğü Fahriyye medresesinin minaresi civardaki evlerin üstüne düşmüş, elim hadise sonucunda göçük altında kalan pek çok insanın cansız bedenine ulaşılması sonucunda Sultan bu hadiseden İbn Hacer'i sorumlu tutarak 1406'da (849) kendisini makamdan azlederek yerine Şemseddin el-Kâyâtî'yi tayin etmiştir²²³³.

Memlûk Devleti'nde başkadılar makam tecrübelerinin az olmasından ya da bilgisiz oldukları için de makamlarından azledilebiliyorlardı. Kahire Şâfiî başkadısı Bedreddin Muhammed el-Bulkînî de sırf bu nedenden dolayı atandıktan beş ay sonra makamdan Sultan tarafından 1466'da (871) azledilmiştir²²³⁴.

Başkadıların aralarında gerçekleşen gerginliklerden dolayı da makamlarından azledildikleri görülmektedir. Kahire Mâlikî başkadısı Alameddin Süleyman el-Beysâtî ve Kahire Şâfiî başkadısı Burhâneddin İbrahim b. Cemâa arasında Berkûk'un meclisinde yaşanan bir gerginlikten dolayı Burhâneddin İbrahim b. Cemâa, Alameddin Süleyman el-Beysâtî'ye oldukça kızmış; Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'dan yana bir tavır alan Berkûk Alameddin Süleyman el-Beysâtî'yi azlederek yerine 1384²²³⁵ (783) yılında Cemâleddin Abdurrahman b. Hayr'ı atamıştır²²³⁶.

²²³⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 173.

²²³¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 173.

²²³² İbn İyâs, *Bedâi'ü'z-zühûr*, Cilt 2, s. 248.

²²³³ İbn İyâs, *Bedâi'ü'z-zühûr*, Cilt 2, s. 248; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 117.

²²³⁴ İbn İyâs, *Bedâi'ü'z-zühûr*, Cilt 2, s. 445.

²²³⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 443; İbn Hacer, *Raf el-Isr*, s. 164; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 322.

²²³⁶ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 178.

SONUÇ

Kadılık müessesesinin kurumsallaşma süreci Hz. Muhammed zamanında ve büyük ölçüde Hz. Ömer döneminde oluşmaya başlamış, zaman içerisinde çeşitli değişim ve dönüşümlerle tekâmül etmiştir. Kadılık müessesesine bağlı olarak ortaya çıkan ve Abbâsîler tarafından 786 (170) yılında ihdas edilen kadilkudatlık (başkadılık) müessesesi, İslâm adalet teşkilâtında meydana gelen önemli değişikliklerden biridir. İslâm tarihinde başkadılık müessesesinin tarihine göz atıldığında ciddi bir kırılma noktasının varlığı açık şekilde dikkat çekmektedir. Bu kırılma noktası hiç şüphesiz Memlûk Sultanı Baybars'ın 1265 (663) tarihinde dört Sünni mezhepten birer başkadı ataması yapmasıdır. Ancak dikkat çekmekte yarar var ki, bu tarihte gerçekleşen kırılma daha önce yaşanan değişim ve dönüşümlerden farklıdır. Başkadılık kurumunun söz konusu bu tarihte yaşadığı ve daha sonraki dönemlerde yaşayacağı değişimler bütün bu süreçlerden oldukça farklıdır.

Sultan Baybars tarafından başlatılan Dört Başkadılık uygulaması Memlûk Devleti'nin hukuk sisteminde köklü bir değişikliği beraberinde getirmiştir. Bu yeni hukukî sistem, Memlûk Devleti'nin adlî teşkilâtında birtakım müspet sonuçlar vermiştir. İlk olarak bu uygulamayla Şâfiî başkadısı ve müntesibi bulunduğu Şâfiî mezhebinin Memlûk Devleti'nin kuruluş tarihi olan 1250 (648) yılından 1265 (663) yılına kadar geçen on beş yıllık süre zarfındaki yargısal üstünlüğüne ve hakimiyetine son verilmiştir. Bununla birlikte Şâfiî başkadısının yanında Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî başkadılarının da tayin edilmesi, dört mezhebin eşit derecede yargıda temsilini ve mezhepsel yaklaşmayı da beraberinde getirmiştir. Bu durum her mezhep başkadısının kendi öğretilerine göre karar vermesini, davalarını sonuçlandırmasını ve en önemlisi de yargı bağımsızlığını sağlamıştır. 1305 (704) yılında gerçekleşen bir davada Mâlikî başkadısının vermiş olduğu idam hükmünün Hanefî başkadısı tarafından bozulması; yine 1319 (718) yılında gerçekleşen bir davada Mâlikî başkadısının vermiş olduğu idam hükmünün Hanbelî başkadısı tarafından geçersiz sayılması bu durumu destekleyen örneklerdir.

Sultan Baybars ilk başta Kahire’de ve daha sonra Dımaşk’ta başlattığı Dört Başkadılık sistemini Halep, İskenderiye ve Trablus gibi devletin önemli bölgelerinde de tıpkı Nâibü’s-Saltana sisteminde olduğu gibi düzenli bir şekilde uygulayıp yargı sistemini teşkilâtlandırmıştır. Başkadılık sistemini Nâibü’s-Saltana sistemine benzetmemizin nedeni ise, Memlûklerin ilk başlarda bu yeni sistemi Kahire’nin ardından önemli idari merkezler arasında bulunan şehirler arasında da uygulayarak pratikte Nâibü’s-Saltana sistemi gibi devamlı uygulayabilecekleri bir hukukî teşkilât yapısı oluşturmak istemeleriydi. Memlûkler bu girişimlerinde başarılı olmuşlar, Dört Başkadılık sistemini hemen hemen devletin bütün önemli şehirlerinde uygulayarak meydana getirdikleri bu hukukî teşkilâtlanmayı tarih sahnesinden çekilinceye kadar sistematik bir şekilde kullanmışlardır.

Dört Başkadılık sisteminin yürürlüğe koyuluşu başkent Kahire ile ülkenin ikinci büyük şehri olan Dımaşk’ta Memlûk kaynaklarından ayrıntılarıyla takip edilebilmektedir. Bunun aksine Halep, İskenderiye ve Trablus şehirlerindeki sistemin kuruluş süreci kısmen veya neredeyse hiç bilinmemektedir. Sistem sırasıyla 1265 (663) yılında Kahire ve ardından 1266 (664) yılında Dımaşk’ta başlatılmıştır. Halep’te Mâlikî ve Hanbelî başkadılıklarının 1348 (748) yılında vücuda getirildiği bilinmekle birlikte Şâfiî ve Hanefî başkadılıklarının kuruluş tarihi hakkında net bir bilgi verilmemiştir. İskenderiye ve Trablus başkadılıkları için de bu durum söz konusudur. Memlûk tarih yazıcıları ayrıca Halep, İskenderiye ve Trablus başkadılıklarının 1266 (664) yılından sonra ki bir tarihte kuruldukları bilgisini de genel olarak vermektedirler. Kanaatimizce bu durumun en önemli nedeni Memlûk tarih yazıcılarının eserlerinde olayları anlatırken başkent Kahire ve ona yakın olan şehirlerden başlamalarıdır. Kahire’nin devletin yönetim merkezi olmasından dolayı buraya yapılan atamalar, tayinler, siyasi ve sosyal hadiseler hemen kayda geçiriliyordu. Dolayısıyla bilgi akışının Kahire’den sonra sırasıyla Dımaşk, Halep, İskenderiye, Trablus şeklinde olması bu kanaatimizi net bir şekilde desteklemektedir. Bununla birlikte başkadılıklara yapılan atamaların sayısal oranda birbirinden az veya çok olması bölge halkının müntesibi olduğu mezheplerin dağılımından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

İslâm âleminde başkadı tayin edilecek kişilerde bir takım vasıfların bulunması gerekirdi. Bu vasıflar Memlûklerde de geçerli olmakla birlikte bu döneme özel birtakım özel şartların da başkadıların tayininde etkili olduğu görülmektedir. Buna

göre Memlûkler için başkadı nâibliği, aile bağları, sultanın ve devlet ricâlinin desteği, rüşvet gibi unsurlar tayin şartları arasında gelmekteydi. Bu şartlar bölge başkadıları için mezhepsel açıdan farklılık da göstermekteydi. Başkadı nâibliği vazifesinde bulunmak önemli bir şarttı. Başkadı nâibi olarak belli bir süre görev yapan kadıların, başkadı tayin edilmeleri makam için tecrübe edinmiş hukuk adamlarına öncelik verilerek adaleti doğru kişilerin eline teslim etmek amacını taşıyordu. Başkadı nâibliği doğrudan başkadılık makamı için tecrübeli hukukçular yetiştirmek gayesi güdüyordu. Başkadıların baktığı davalara iştirak eden, kimi zaman da onların yerine davalara bakan başkadı nâibleri, meslekleriyle alakalı olarak tecrübe sahibi oluyorlardı. Bu sistemin başarılı olduğunu ise bize bir başkadının yanında nâiblik yapan hemen hemen bütün kadıların başkadı olarak tayin edilmesi açıkça göstermektedir.

Bir yandan sistemin doğal akışını sağlayıp tecrübeli hukuk adamları yetiştirmek isteyen Memlûkler diğer yandan bu yüce makamı rüşvet karşılığında da başkadılara tahsis edebiliyorlardı. Özellikle 14. yüzyılın ikinci yarısında sonra başlayan bu hadiseyi Memlûk Devleti'nin içinde bulunduğu siyasî, sosyal ve ekonomik şartlarda aramak lazımdır. Bu yüzyılda Memlûk Devleti dahilî ve haricî sorunlar yaşamaktaydı. Bu dönemde meydana gelen ve altı yıl süren Osmanlı-Memlûk savaşları Memlûk Devleti'ni ekonomik anlamda dar boğaza sokmuş, bu dar boğazdan çıkmak isteyen devlet başkadılık makamıyla sınırlı kalmayarak diğer önemli makamları da para karşılığında satarak kazanç elde etmeye çalışmıştır. Bu durum Memlûk yargı sisteminin işleyişini derinden etkilemiş, makam hakkında en küçük bilgisi dahi olmayanlar başkadı olarak tayin edilmiştir. Bu durum yargı sistemin çarklarını adeta durdurarak sistemin yozlaşmasına ve çürümesine neden olmuştur.

Aile bağlarının başkadılık atamalarında son derece etkili olduğu görülmektedir. Güçlü ve nüfuzlu ulemâ ailelerinin uzun süre başkadılık görevini üstelendikleri görülmektedir. Kahire başkadılığında Şâfiî mezhebinde Bintü'l-Eazz ve Benî Cemaâ ailelerinin; Hanefî mezhebinde Ebü'l-İzz ve Türkmânî ailelerinin; Mâlikî mezhebinde İhnâî, Tenesî, Hureyza, Beysâtî ailelerinin; Hanbelî mezhebinde Makdisî, Kenânî ve Şeyşînî ailelerinin kimi zaman uzun soluklu kimi zaman ise oldukça kısa bir süre zarfında başkadılık görevini üstelendikleri görülmektedir. Dımaşk başkadılığında, Şâfiî mezhebinde Sübki, Hiccî ve Benî Zehrî ailelerinin başkadılık görevini uzun yıllar uhdeleri altına aldıkları görülmekle birlikte Hanefî mezhebinde Ebü'l-İzz, Rûmî,

Tarsûsî ve Kefrî ailelerinin başkadılık görevini üstlendikleri anlaşılmaktadır. Hanbelî mezhebinde Abâde, Kudâme ve Benî Müneccâ aileleri uzun yıllar başkadılık vazifesinde bulunmuşlardır. Bu aileler arasında bulunan Benî Müneccâ'nın yüz otuz sekiz yıl gibi uzun bir süre başkadılık görevinde bulunmaları bu ailenin başkadılık makamı üzerindeki hakimiyetini açıkça göstermektedir. Bununla birlikte Mâlikî mezhebinde başkadılık makamı üzerinde hakimiyet sağlayan bir ulemâ ailesinin izine rastlanılmamıştır. Bu durum Dımaşk Mâlikî başkadılarının Memlûk sınırları dâhilinde doğup yetişmemiş olmaları ve büyük çoğunluğunun Mağripli olmasıyla açıklanabilir. Halep başkadılığında sadece Şâfiî, Hanefî ve Hanbelî ulemâ ailelerinin başkadılık görevini üstlendikleri tespit edilebilmiştir. Şâfiî mezhebinde Halebî, Zur'î ve İbnü'l-Hatib aileleri, Hanefî mezhebinde İbnü's-Şihne ve İbnü'l-Adîm aileleri başkadılık görevini üstlenmişlerdir. Hanbelî mezhebinde ise Benî Feyyâz ailesi başkadılık görevinde bulunmuştur. Diğer mezheplerin aksine Mâlikî başkadılar arasında başkadılık görevine getirilen bir ulemâ ailesinin izine rastlanılmamıştır. Trablus başkadılığında ise sadece Hanefî mezhebi başkadılarından Safedî ailesinin çok kısa bir süre başkadılık görevinde buldukları görülmektedir. İskenderiye başkadılığında ise mezhep başkadıları arasında herhangi bir ulemâ ailesinin başkadılık görevini üstlendiğine dair bir bilgi tespit edilememiştir.

Memlûk Devleti'nde başkadıların en temel vazifelerinden biri adaleti sağlamaktı. Başkadılar kaynağını Kur'an, sünnet, icma ve kıyastan olan Şer'î konulu davalara bakarlardı. Bu hususta başkadılar kendi mezheplerinde mürted ve zındık olmak, Allah'a şirk koşmak, Peygamberlik makamını küçültmek, boşanma, miras, vakıflar ve yetim malları, ticarî konulu davalara bakarlardı. 1352/1353 (753) yılında Memlûk Devleti'nde yargı sisteminde birtakım yeni uygulamaların gerçekleştiği görülmektedir. Özellikle Burcî Memlûkler döneminde Hâcib ve Devâdârların kendi sınırları dahilinde olmayan Şer'î davalara bakmaya başladıkları görülmektedir. Bu sınır ihlali Memlûk yargı sisteminde uzun yıllar sürecektir. Bu beraberinde getirmiştir. Bahsi geçen bu yüksek rütbeli emirler Divânü'l-Mezâlim'in asli üyeleri olmakla birlikte burada genel kamu hukuku denilen örfî davalara bakmaktadırlar. Zamanla Memlûk Devleti'nde sultanların isteğiyle bu durumun değiştiği görülmektedir. Örfî davaların yanında şer'î davalara bakmak konusunda da oldukça istekli olan Memlûk emirlerinin amacı, bütün yargı sistemini ele geçirerek

başkadıların gücünü kırmaktı. Başta başkadıların bu davalara bakmasını yasaklayan bu süreç zamanla başkadıların protokoldeki yerlerinin belli aralıklarla değiştirilmesine kadar uzamıştır. Hatta daha da ileriye gidilerek başkadıların ata binmeleri yasaklanmış ve bu süreçte yasağa uymayan başkadılar emirler tarafından darp edilmiştir.

Bütün bu yaşananlar bize başkadılar ve Memlûk devlet ricâli arasındaki ilişkilerde bir denge unsurunun varlığından ne yazık ki söz etme imkanı tanımamıştır. Aslında Memlûkler ilk başlarda başkadılara saygı duyuyordu. Özellikle 14. yüzyılda başta Hanefî başkadıları olmak üzere ulemâ bazı Memlûk sultanları ve emirleri tarafından güçlü konumlara getirilerek desteklenmişti. Başkadılar da bu desteğin makamlarını ellerinde tutmaları açısından son derece önemli olduğunu biliyorlardı. Dengelerin bir anda değişmesi başkadıların makamlarından azledilmelerine neden olmaktaydı. Kanaatimizce başkadıların hukukî görevlerinin yanında Vezir, Muhtesip, Nâzirü'l-Hizân, Kâtibü's-Sır, Nâzirü'l-ceyş gibi idarî ve dinî görevlerde bulunmaları özellikle Memlûk emirlerini oldukça rahatsız ediyordu. Bir başka neden ise Kahire ve Dımaşk başkadıları çoğu zaman başkadılık atamalarının yanında birden fazla medresenin ve ya caminin müderrislik vazifesini de birlikte yürütmeleri idi. Bu öğretici pozisyonları onlara, ulemâyı etkileme şansı doğuruyor ve kimi zaman iş birliği yaparak bir Memlûk emirinin gözden düşmesine dahi neden olabiliyorlardı.

Bu bağlamda şunu söylemek de faydalı olacaktır ki, bu iki farklı grup arasındaki dengenin bir anda değişmesi çoğu zaman başkadıların aleyhine oluyordu. Yukarıda bahsetmiş olduğumuz yargı sistemindeki ihlalin hemen ardından ilginç olan, Memlûklerin özellikle aynı mezhebe müntesip oldukları Hanefî başkadılarına ve bu mezhebe sırt çevirmeleridir. Aslında Memlûkler gerek hukukî alanda gerekse kendileri ile alakalı bir durumda sırtlarını rahatlıkla dayayabilecekleri bir Hanefî ulemâ sınıfını oluşturmak istemiş olabilirlerdi. Bir süre Hanefî mezhebini desteklemeleri kendi şahsi menfaatleri doğrultusunda davalarını Hanefî başkadılarının meclislerine taşınmaları bu kanaatimizi desteklemektedir. Memlûk sultanı veya Memlûk emirlerinin isteğini kabul etmeyen Hanefî başkadıları görevlerinden azlediliyor ya da rencide edici davranışlara maruz bırakılıyorlardı. Devletin ilk yıllarında başlayan Hanefî ulemâyâ ilgi ve bu mezhebi bir şekilde yüceltme çabaları bu nedenle bir süreklilik arz etmiyordu. Bu hususta şunu da söylemek gerekir ki, Memlûkler için asıl önemli olan İslâm'dı.

İslâmiyet'i doğru bir şekilde temsil edip İslâm topraklarını korumak onlar için ilk sırada gelmekteydi. Mezhepler ise Memlûk için ikinci sıradaydı.

BİBLİYOGRAFYA

Kaynak Eserler

Abdülbâsit el-Malatî, Zeyneddin Abdülbâsit b. Halil, *Neylü'l-emel fî Zeyli'd-düvel*, (thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî), Cilt 1/1-2-3-4-5-6-7-8, Sayda-Beyrut, 2002.

Aynî, Bedreddin Mahmud b. Ahmed, *Ikdü'l-cümân fî târihi ehli'z-zamân*, Cilt 1, (thk. Mahmud Rezzak Mahmud), Kahire, 2010.

_____, *es-Seyfü'l-mühenned fî sîreti'l-Meliki'l-Müeyyed*, (thk. Fehim Muhammed Şeltût), Kahire, 1998.

İbn Abdüzzâhir, Ebü'l-Fazl Abdullah, *er-Ravzü'z-zâhir fî sîreti'l-Meliki'z-Zâhir*, (thk. Abdülaziz el-Huveytır), Riyad, 1976.

İbn Habîb, Bedreddin Hasan b. Ömer, *Tezkiretü'n-nebîh fî eyyâmi'l-Mansur ve benîh*, (thk. Saîd Abdülfettâh Âşur), Cilt 3, Kahire, 1986.

İbn Hacer el-'Askalânî, *İbnâü'l-gumr bi-ebnâi'l-'umr*, (thk. Hasan Habeşi), Cilt 1-2-3-4, Kahire, 1969-1994-1972-1994.

_____, *ed-Dürerü'l-kâmine fî 'a'yâi'l-mieti's-sâmine*, (thk. Abdülvaris Muhammed Ali), Cilt 1, Beyrut, 1997.

_____, *Refu'l-'isr 'an Kudâti Mısr*, (thk. Ali Muhammed Ömer), Kahire, 1998.

İbn İyâs, Muhammed b. Ahmed, *Bedâi'u'z-zühûr fî vakâi'i'd-dühûr*, (thk. Muhammed Mustafa), Cilt 2-3-4, Kahire, 1972-1984.

İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, (thk. Hâfız Abdülalim Han), Cilt 3-4, Haydarabat, 1979-1980.

İbn Kesîr, İmâdeddin Ebü'l-Fidâ, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, (thk. Abdulah b. Abdülmuhsin Türkî), Cilt 17-18, Kahire, 1998.

İbn Şâhîn, Garsüddin Halil ez-Zâhirî, *Zubdetü Keşfi'l-memâlik ve beyâni't-turûk ve'l-mesâlik*, (thk. Paul Ravaisse), Paris, 1894.

İbn Tağrıberdî, Ebü'l Mehâsin Cemâleddin Yusuf, *en-Nücûmü'z-zâhire fi mülûkî Mısr ve'l-Kahire*, (thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Cilt 7-10-11-12, Beyrut, 1992.

_____, *Havâdisü'd-dühûr fi Meda'l-eyyâm ve's-şühûr*, (thk. Muhammed Kemaleddin İzzeddin), Cilt 1-2, Kahire, 1990

İbn Tolûn, Şemseddin Muhammed, *Müfâkehetü'l-hillân fi havâdizi'z-zamân*, (thk. Muhammed Mustafa), Cilt 1, Kahire, 1962.

_____, *Kudâtü Dımaşk*, (thk. Selâhaddin Muncid), Kahire, 1956.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemseddin, *Gâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ*, (thk. Gotthelf Bergstraesser), Cilt 1, Beyrut, 1971.

İbnü'l-Cezerî, Şemseddin Muhammed, *Havâdisü'z-amân ve ebnâüh ve Vefeyâtü'l-ekâbir ve'l-a'yân min ebnâih*, (thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî), Cilt 1-2-3, Beyrut, 1998.

İbnü'd-Devâdârî, Seyfeddin Ebü Bekir, *Kenzü'd-dürer ve câmi'u'l-gurer*, (thk. Ulrich Haarmann), Cilt 8, Kahire, 1971; a.g.e., (thk. Hans Robert Roemer), Cilt 9, Kahire, 1960.

İbnü'l-Furât, Nâsireddin Muhammed, *Târîhu'd-düvel ve'l-mülûk-Târîhu İbni'l-Furât*, (thk. Kostantin Zurayk), Beyrut, 1942.

İbnü'l-Hanbelî, Radiyyüddin, *Dürrü'l-habeb fi târihi a'yânî Haleb*, (thk. Mahmûd el-Fâhûrî-Yahya Zekerîyya Abbâre), Cilt 1-2, Dımaşk, 1972-1973.

İbnü'l-Hımsî, Ahmed b. Muhammed, *Havâdü'z-zamân ve Vefiyyâtü's-şüyüh ve'l-akrân*, (thk. Abdülaziz Feyyâz Harfûş) Cilt 2, Beyrut, 2000.

İbnü'l-İrâkî, Ebü Zur'a Veliyyüddin, *ez-Zeyl 'ale'l-İber fi haberi men gaber*, (thk. Salih Mehdi Abbâs), Beyrut, 1979,

İbnü's-Sukâ'î, Fazlullah b. Ebü'l-Fahr, *Tâlî Kitâbi Vefayâti'l-a'yân*, (thk. Jacqueline Sublet), Dımaşk, 1974.

Kalkaşendî, Ahmed b. Ali, *Subhu'l-a'şâ fi sinâ'ati'l-inşâ*, Cilt 4, (thk. Yusuf Ali Tavîl), Cilt 4, Kahire, 1987.

Kutubî, Muhammed b. Şakir, *Fevâtü'l-Vefeyât ve'z-zeylü 'aleyha*, (thk. İhsan Abbas) Cilt 1-3, Beyrut, 1973.

Makrîzî, Takiyyuddin Ahmed b. Ali, *Kitâbü's-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*, (thk. Muhammed Mustafa Ziyade), Cilt 1/2-3, Kahire, 1957-1970; a.g.e., (thk. Muhammed Mustafa Ziyade), Cilt 2/1-2-3, Kahire, 1941-1942-1958; a.g.e., (thk. Saîd Abdülfettah Âşûr), Cilt 3/1-2-3, Kahire, 1970-1970-1972; a.g.e., (thk. Saîd Abdülfettah Âşûr), Cilt 4/1-2-3, Kahire, 1972-1972-1973.

_____, *Kitâbü'l-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hutat ve'l-âsâr*, Cilt 1-2, ty.

Maverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-Ahkâmü's-sultâniyye ve'l-vilâyâtü'd-dîniyye*, Mısır, 1985.

Mufaddal, Ebî'l-Fedâil, *en-Nechü's-sedîd ve'd-dürrü'l-ferîd fî mâ Ba'de Târîhi İbni'l-'Amîd*, (thk. ve Fran. çev. E. Blochet), Patrologia Orientale, Cilt 12, Paris, 1919, s. 345-350; Cilt 14, Paris, 1920, s. 375-672, Cilt 20, Paris, 1929, s. 1-270; a.g.e., (thk. Alm. çev. Samira Kortantamer), Freiburg, 1973.

Nuaymî, Abdulkadir b. Muhammed, *ed-Dâris fî târihi'l-Medâris*, (thk. İbrahim Şemseddin), Cilt 1-2, Beyrut, 1990.

Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvahhâb, *Nihâyetü'l-ereb fî fünûni'l-edeb*, (thk. Necip Mustafa Fevâz-Hikmet Keşâi Fevâz), Cilt 6-31-32, Beyrut, 2004; a.g.e., (thk. İbrahim Şemseddin), Cilt 33, Beyrut, 2004.

Sıbt İbnü'l-Acemî, Ebü Zer, *Künûzü'z-zeheb fî târihi Halep*, (thk. Şevki Şaş-Falih Bekkûr), Cilt 1-2, Halep: Dâr el-Kâlemi'l-'Arabî, 1996.

Sehâvî, Şemseddin Muhammed, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi*, Cilt 1-2, yy. 1992.

Sübki, Taceddin Ebü'l-Bekâ, *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, (thk. Mamhmad Muhammed et-Tanâhî-Abdülfettah Muhammed el-Hulv), Cilt 8-9-10, Kahire, 1964-1976-1992.

Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman, *Hüsnü'l-muhâdara fî Târîhi Mısır ve'l-Kahire*, (thk. Muhammed Ebü Fadl İbrahim), Cilt 2, Kahire, 1964

Şücâî, Şemseddin, *Târîhu'l-Meliki'n-Nâsır Muhammed b. Kalâvun es-Sâlihî ve evlâdih*, (thk. Barbara Schafer), Wiesbaden, 1997.

Yûnûnî, Kutbeddin Musa b. Muhammed, *Zeylû Mir'âtü'z-zamân 1287-1291*, (thk. Antranig Melkonian), Freiburg, 1975.

Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-'alâm*, (thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî), Cilt 50, Beyrut, 1999.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Adel, Allouche, “The Establishment of Four Chief Judgeships in Fatimid Egypt”, *JAOS*, Cilt 105, (1985), s. 317-320.

Akpınar, Cemil, “İbn Cemâa, Bedreddin”, *DİA*, Cilt 19, (1999), s. 388-392.

Akkuş Yiğit,” Fatma, “Memlûkler’de Evlilik Hazırlıkları”, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 25, (Bahar 2015), 331-351.

_____ , Emir ve Devlet: Dimâşk Nâibi Emir Tengiz’in Hayatı”, *Türkiyat Dergisi*, Cilt 1, Sayı: 14, (Bahar 2014), s. 127-144.

Altıkulaç, Tayyar, “Zehebî”, *DİA*, Cilt 44, (2013), s. 180-188.

_____ , “İbnü'l-Cezerî”, *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 551-557.

Apaydın, H. Yunus, “Siyâset-i Şer’iyye”, *DİA*, Cilt 37, (2009), s. 299-304.

Âşûr, Said Abdülfettâh, *ez-Zâhir Baybars*, Kahire: el-Mu’essese el-Mısriyye el-’Âmme lit-Te’lif et-Terceme vet-Tibâ’a ven-Neşr, 1963.

Aybakan, Bilal, “ Sübkî, Takiyyüddin”, *DİA*, Cilt 38, (2010), s.14-15.

_____ , “Şâfî Mezhebi”, *DİA*, Cilt 38, (2010), s. 233-247.

Atar, Fahrettin, *İslâm Adliye Teşkilatı (Ortaya Çıkışı ve İşleyişi)*, İstanbul, 1991.

_____ , “Kadı”, *DİA*, Cilt 24, (2001), s. 66-69.

Atmaca, Esra, *Memlûkler Dönemi’nde Halep’te Eğitim-Öğretim Müesseseleri ve Ulemâ*, Doktora Tezi, Marmara Üniveritesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.

Ayaz, Fatih Yahya, *Memlûkler Döneminde Vezirlik (1250-1517)*, İstanbul, 2009.

_____ , *Memlûkler’de Tarih ve Tarihçiler*, Ankara, 2020.

_____ , “Memlûkler Dönemi Vezirlerinden İbnü’s-Sel’us (ö.693/-1294)”, *Ç.Ü. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı: 1, (Ocak-Haziran 2002), s. 91-122.

Ayaz, Fatih Yahya, Eren, Fatmanur Alibekiroğlu, “Memlük Devletinde Sultan ve Emîrlerin Hanefiliğe İlgisi”, *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 5, (2019), s. 284-296.

Bayder, Osman, “ 8/14.Yüzyılda Şam-Mısır Bölgesi Fakihleri Arasında Bir Tartışma: Refu’l-Yedeyn Meselesi”, *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı:13, (Bahar 2019), s. 116-132.

Berkey, Jonathan P., *Ortaçağ Kahiresi’nde Bilginin İntikali*, (çev. İsmail Eriş), İstanbul, 2009.

Bozkurt, Nahide, “Hârunnürreşid”, *DİA*, Cilt 16, (1997), s. 258-261.

Chamberlain, Michael, *Ortaçağ’da Bilgi ve Sosyal Pratik (Şam 11190-1350)*, (çev. Büşra Kaya), İstanbul, 2009.

Çubukçu, Asri, “İbnü’s-Sukâî”, *DİA*, Cilt 21, (2000), s. 211.

_____, “Halîl b. Şâhîn”, *DİA*, Cilt 15, (1997), s. 328-329.

Çuhadar, Mustafa, Yiğit,İsmail, “İbn Tağrıberdî”, *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 385-388.

Darling, Linda, “Medieval Egyptian Society and the Concept of the Circle of Justice”, *Mamluk Studies Review*, Cilt 10, (2006), s. 1-17

Düzenli, Aygöl, *Memlûkler Döneminde İktidar-Ulemâ İlişkisi (648-923/1250-1517)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2021.

Elbendary, Amina A, “The Sultan, the Tyrat and the Hero: Changing Medieval Perceptions of al-Zâhir Baybars”, *Mamlûk Studies Rewiev*, Cilt , (2001), s. 141-157.

Escovitz, Joseph H., *The Office of Qadî al-qudât in Cairo under the Bahrî Mamlûks*, Doktora Tezi, McGill University Institute of Islamic Studies, McGill 1978.

_____, “ The Establisment of Four Chief Judgeship in the Mamlûk Empire”, *Journal of the American Oriental Society*, Cilt 102, Sayı 3, (1982), s. 529-531

Fayda, Mustafa, “Hulefâ-yi Râşidîn”, *DİA*, Cilt 18, (1998), s. 324-338.

_____, “ Ebû Bekir”, *DİA*, Cilt 10, (1994), s. 101-108.

_____, “ Ömer”, *DİA*, Cilt 34, (2007), s. 145-147.

Fuess, Albrecht, “Zulm by Mazâlim? The Political Implications of the Use of Mazâlim Jurisdiction by the Mamluk Sultans”, *Mamluk Studies Review*, Cilt 13, (2009), s. 121-147.

Furat, Ahmet Hamdi, “Kadılkudâtlık Müessesesinin Oluşumu ve İlk Kadılkudâtlar”, *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 18, (2008), s. 103-121.

Gani, Erol Burak, “Memlûklerde Dört Mezhep Başkadılıklarının Kuruluşu ve İşleyişi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi*, Sayı: 87, (2018), s. 73-87.

_____, “Memlûkler Döneminde Başkadıların Tayin ve Azillerindeki Usulsüzlükler”, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Cilt 15/1, (Haziran 2020), s. 179-193.

Göl, Yavuz Selim, “Abbâsîler Döneminde Başkadılık”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı: 1, (2018), s. 11-59.

Günaltay, Şemseddin, *İslâm Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler*, İstanbul, 1991.

Hour, Rachid, “The Andalusian Qâdî in the Almoravid Period: Political and Judicial Authority”, *Studia Islamica*, Cilt 90, (2000), s. 67-83.

Humpreys, R. Stephen, “XIII. Yüzyılda Eyyübîler, Memlûkler ve Latin Doğu”, (çev. Mustafa Kılıç), *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/1, (2007), s. 359-378.

İpşirli, Mehmet, “Kalkaşendî”, *DİA*, Cilt 24, (2001), s. 263-265.

İzgi, Cevat, “İbnü’ d-Devâdârî”, *DİA*, Cilt 21, (2000), s. 11-13.

_____, “İbnü’l-Hanbelî, Radiyyüddin”, *DİA*, Cilt 21, (2000), s. 68-69.

Jackson, Sherman A., “The Primacy of Domestic Politics: İbn Bint al-A‘aaz and the Establishment of Four Chief Judgeship in Mamlûk Egypt”, *Journal of American Oriental Society*, Cilt 115, Sayı 1, (1995), s. 52-65.

Kallek, Cengiz, “İbn Kadî Şühbe, Takiyyüddin”, *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 102-103.

_____, “Hisbe”, *DİA*, Cilt 18, (1998), s. 133-143.

_____, “Benî Sasrâ”, *DİA*, Cilt 5, (1992), s. 451-454.

Kanat, Cüneyt, “Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)”, *TİD*, Sayı 16, (2001), s. 31-45.

- Kandemir, M. Yaşar, “İbn Hacer el-Askânî”, *DİA*, Cilt 19, (1999), s. 514-531.
- Kasassbeh, Hussein F., *The Office of Qādî in the Eearly ‘Abbāsīd Caliphate*, 132-247/750-861, Mu’tah, 1994.
- Kavas, Ahmed, “İbn Tolun, Şemseddin”, *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 415-416.
- Keleş, Bahattin, “Memlûkler Döneminde İdarî Yapı”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 5, (2002), s. 309-318.
- Koca, Ferhat, “Kudâme Ailesi”, *DİA*, Cilt 26, (2002), s. 310-311.
- Kopraman, K. Yaşar, *Mısır Memlûkleri Tarihi Sultan al-Malik al-Mu’ayyad Şeyh al-Mahmûdî Devri (1412-1421)*, Ankara, 1989.
- Kortantamer, Samira, *Bahrî Memlûklar’da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*, İzmir, 1993.
- _____, “Memlûklarda Devlet Yönetimi ve Bürokrasi”, *TİD*, Sayı 2, (1984), s. 27-45.
- Kucur, Sadi S., “İbnü’l-Furât, Nâsırüddin”, *DİA*, Cilt 21, (2000), s. 45-46.
- Kuşçu, Ayşe Dudu, *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*, Ankara, 2013.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Yûnînî, Kudbüddîn”, *DİA*, Cilt 43, (2013), s. 596-597.
- Mâcid, Abdülmünim, *Nûzum Devlet Selâtîn el-Memâlik ve Rusûmuhum fî Mısır*, Kahire, 1964.
- Makdisi, George, *Ortaçağ’da Yüksek Öğretim*, (çev. Ali Hakan Çavuşoğlu-Tuncay Başoğlu), İstanbul, 2018.
- Mesud, Muhammed Halid, “Endülüs İslam Hukuk Tarihi: Genel Bir Bakış”, (çev. Muhammed Tayyib Kılıç), *İSTEM*, Sayı: 14, (2009), s. 403-433.
- Muir, W. E., *The Mamluk or Slave Dynasty of Egypt*, Holland, 1968.
- Müller, Christian, “Judging with Gad’s Law on Earth: Judicial Powers of the Qādî al-Jamâ’a of the Cordoba in the Fifth/Eleventh Century”, *ILS*, Cilt 7, Sayı: 2, (2000), s. 159-186.
- Nielson, Jorgen S., “Sultan al-Zâhir Baybars and the Oppointment of Four Chief Qâdîs, 663/1265”, *Studia Islamica*, Cilt 60, (1984), s. 168-176.

- _____ ; “Mazalim and Dar al-’Adl under the Early Mamluks”, *Muslim World*, Cilt 66, (1976), s. 114-132
- Öngül, Ali, “Ebû Zer el-Halebî”, *DİA*, Cilt 10, (1994), s. 269.
- Öz, Mustafa, “Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb”, *DİA*, (2007), 304-306.
- Öz, Mustafa, eş-Şek’a, Mustafa Muhammed, “İsmâiliyye”, *DİA*, Cilt 23, (2001), s. 128-133.
- Özaydın, Abdülkerim, “İbn Kesîr, Ebû’l Fidâ”, *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 132-134.
- _____, “Kütübî”, *DİA*, Cilt 27, (2003), s. 8-9.
- Özdemir, Mehmet, “Endülüs”, *DİA*, Cilt 11, (1995), s. 218.
- Özel, Ahmet, “Fıkıh”, *DİA*, Cilt 17, (1998), s. 462-466.
- _____, “İbn Dakîkul’id”, *DİA*, Cilt 19, (1999), s. 407-409.
- Özen, Şükrü, ” Kadilkudât”, *DİA*, Cilt 24, (2001), s. 77-82.
- Özkuyumcu, Nadir, *Fethinden Emevîlerin Sonuna Kadar Mısır ve Kuzey Afrika*, Doktora Tezi, Marma Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993.
- Polat, Salahattin, “ İbnü’t-Türkmânî”, *DİA*, Cilt 21, (2000), s. 234-235.
- Rapoport, Yossef, “Royal Justice and Religious Law: Siyasa and Shari’ah under the Mamluks”, *Mamluk Studies Review*, Cilt 16, (2012), s. 71-102
- _____, “Legal Diversity in the Age of Taqlid: The Four Chief Qadis under the Mamluks”, *Islamic law and Society*, Cilt 10, (2003), s. 210-228.
- Sabuncu, Ömer, “Hz. Ömer Dönemi Kurumsallaşma Faaliyetleri”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 39, (Haziran 2018), s. 135-154.
- Sarıçam, İbrahim, “Neccâr (Benî Neccâr), *DİA*, Cilt 32, (2006), s. 480-481.
- Schacht, Joseph, *An Introduction to Islamic Law*, Oxford, 1982.
- Seyyid, Eymen Fuâd, “İskenderiye”, *DİA*, Cilt 22, (2000), s. 574-576.
- _____, “Makrîzî”, *DİA*, Cilt 27, (2007) s. 448.
- _____, “ Fâtimîler”, *DİA*, Cilt 12, (1995), s. 228-237.
- Sobbernheim, M., “Memlûkler”, *İA*, Cilt 7, (1995), s. 689-692.
- Şeker, Mehmet, “Hil’at”, *DİA*, Cilt 18, (1998), s. 22-25.
- Şeker, Mehmet, *Memlûklerde Dîvânü’l-Mezâlim (1250-1517)*, İstanbul, 2020.

_____, *Memlûklerde Hisbe Teşkilatı Ve Muhtesibler (1250-1517)*, İstanbul, 2022.

_____, “Fâtimîlerde ve Memlûklerde Dört Mezhep Başkadılarının Tayini”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, Sayı 62, (2017), s. 163-170.

Şeşen, Ramazan, *Haçlılar Önünde Sultan Baybars, İstanbul, 2013.*

_____, *Salâhaddîn Eyyûbî Ve Devri, İstanbul, , 2000*

_____, *Sultan Baybars ve Devri (1260-1277)*, İstanbul, 2009.

_____, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul, 1998.

_____, “Eyyûbîler”, *DİA*, Cilt 12, (1995), s. 20-31.

Taneri, Aydın, “Hâcib”, *DİA*, Cilt 14, (1996), s. 508-511.

Tekindağ, Şehabeddin, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı (XIV. Yüzyıllar Mısır Tarihine Dair Araştırmalar)*, İstanbul, 1961.

_____, “Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış”, *Tarih Dergisi*, Sayı 25, (Mart 1971), s.1-37.

Tomar, Cengiz, “Trablusşam”, *DİA*, Cilt 42, (2012), s. 292-294.

_____, “Şam”, *DİA*, Cilt 38, (2010), s. 311-315.

_____, “es-Sehavî, Şemseddin”, *DİA*, Cilt 36 (2009), s. 313-116.

_____, “Nuaymî”, *DİA*, Cilt 33, (2007), s. 221-222.

_____, “el-Melikü’n-Nâsır Yusuf”, *DİA*, Cilt 29, (2004), s.78-79.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara, 1984.

Uzun, Kâzım, “Memlûklerin İlk Asrında Mezhepler Arası Çekişmeler Bağlamında Necmeddin et-Tarsûsî’nin Tuhfetü’t-Türk’üne Dair Bir Değerlendirme”, *USAD*, Sayı: 17, (Güz 2022), s. 33-56.

Vural, Muammer, “Dört Halife Döneminde Yasama Faaliyetinin İşleyişi ve Bazı Yasama Örnekleri”, *İLTED*, Cilt 2, Sayı: 44, (2015), s. 339-363.

Yalçın, Mehmet Fatih, *Bahrî Memlûkler Döneminde Dımaşk Kadilkudâtları (1266-1382)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016.

_____,” Memlûkler Döneminde Bir Ulemâ Ailesi: İhnâî Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı: 44, (Haziran 2016), s. 579-588)

Yâzîcî, Tâlib, “Halep”, *DİA*, Cilt 15, (1997), s. 239-243.

Yeniçeri, Celal, “Mezâlim”, *DİA*, Cilt 29, (2004), s. 515-518.

Yılmaz, Harun, “Şeyhüşşüyûh”, *DİA*, Cilt 2, (2019), s. 562-563.

Yiğit, İsmail, “Memlûkler”, *DİA*, Cilt 29, (2004), s. 90-97.

_____,” Emevîler”, *DİA*, Cilt 11, (1995), s. 87-104.

EKLER

EK 1: Kahire Başkadıları**1.1. Şâfi'î Başkadıları**

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Taceddin b. bintü'l-Eazz	1265-1267 (663-665)
2	Takiyuddin Muhammed İbn Razîn (Kahire-Vechü'l Bahrî)	1267- 1278 (665-676)
3	Muhiddin Aynüddeve (Fustât ve Vechü'l-Kıblî)	1267-1278 (665-676)
4	Takiyuddin Muhammed İbn Razîn (Kahire-Vechü'l Bahrî)	1278-1279 (676-678)
5	Sadreddin b. bintü'l-Eazz (Kahire-Vechü'l Bahrî)	1279- 1281 (678-679)
6	Takiyuddin Muhammed İbn Razîn (Kahire-Vechü'l Bahrî)	1281-1282 (679-680)
7	Şehabeddin Muhammed el-Huveyye (Kahire-Vechü'l Bahrî)	1282-1287 (680-686)
8	Hasan el-Behesnî (Fustât ve Vechü'l-Kıblî)	1282-1286 (680-685)
9	Takiyuddin b.bintü'l-Eazz (Fustât ve Vechü'l-Kıblî)	1286-1293 (685-692)
10	Burhâneddin Hızır es-Sincârî (Kahire ve Vechü'l-Bahrî)	1287 (686)
11	Takiyuddin İbn bintü'l-Eazz (Fustât ve Vechü'l-Kıblî- Kahire ve Vechü'l-Bahrî)	1287-1291 (686-690)
12	Alameddin el-İrâkî (Fustât ve Vechü'l-Kıblî)	1293-1294(692-693)
13	Bedreddin İbn Cemâa	1291-1294 (690-693)
14	Takiyuddin b. bintü'l-Eazz	1294-1296 (693-695)
15	Takiyuddin İbn Dakîku'l- 'İd	1296-1302 (695-702)
16	Bedreddin İbn Cemâa	1302-1310 (702-710)
17	Cemâleddin Süleyman ez-Zur'î	1310-1311 (710-711)
18	Bedreddin İbn Cemâa	1311- 1327 (711-727)
19	Celâleddin el-Kazvîni	1327-1337 (727-738)
20	İzzeddin İbn Cemâa	1337-1358 (738-759)
21	Bahâeddin İbn el- 'Akîl	1358 (759)
22	İzzeddin İbn Cemâa	1358-1364 (759-766)
23	Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübki	1364-1371 (766-773)
24	Burhâneddin İbrahim İbn Cemâa	1371-1377 (773-779)
25	Bedreddin Ebü'l-Bekâ es-Sübki	1377-1378 (779-780)
26	Sirâceddin Ömer b. Mulakkîn	1378-1379 (780-781)

27	Burhâneddin İbrahim İbn Cemâa	1379-1382 (781-784)
28	Bedreddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî	1382-1387 (784-789)
29	Nâsıreddin b. bintü'l-Meylek	1387-1389 (789-791)
30	Bedreddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî	1389-1390 (791-792)
31	İmâdüddin Ahmed el-Kerekî	1390-1392 (792-795)
32	Sadreddin Muhammed el-Münâvî	1392-1394 (795-796)
33	Bedreddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî	1394-1395 (796-797)
34	?	?-?
35	Takiyuddin Abdurrahman ez-Zebîrî	1397-1399 (799-801)
36	Sadreddin Muhammed el-Münâvî	1399-1401 (801-803)
37	Nâsıreddin Muhammed es-Sâlihî	1401-1402 (803-804)
38	Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî	1402-1403 (804-805)
39	Nâsıreddin Muhammed es-Sâlihî	1403-1404 (805-806)
40	Şemseddin Muhammed el-İhnâî	1404 (806)
41	Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî	1404 (806)
42	Şemseddin Muhammed el-İhnâî	1404 (806)
43	Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî	1404-1404 (806-807)
44	Şemseddin Muhammed el-İhnâî	1404 (807)
45	Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî	1404-1404 (806-807)
46	Şemseddin Muhammed el-İhnâî	1404 (807)
47	Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî	1404 (807)
48	Şemseddin Muhammed el-İhnâî	1404 (807)
49	Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî	1404-1412 (807-815)
50	Şehabeddin Ahmed el-Bâû'nî	1412 (815)
51	Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî	1412-1418 (815-821)
52	Şemseddin Muhammed el-Herevî	1418-1419 (821-822)
53	Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî	1419-1421 (822-824)
54	Veliyuddin el-İrâkî	1421-1422 (824-825)
55	Alameddin Sâlih el-Bulkînî	1422-1423 (825-827)
56	İbn Hacer	1423-1425 (827-828)
57	Şemseddin Muhammed el-Herevî	1425 (828)
58	İbn Hacer	1425-1437 (828-840)

59	Alameddin Sâlih el-Bulkînî	1437-1438 (840-841)
60	İbn Hacer	1438-1439 (841-842)
61	Alameddin Sâlih el-Bulkînî	1439-1440 (842-843)
62	İbn Hacer	1440-1441 (843-844)
63	Şemseddin Muhammed el-Venâî	1441 (844)
64	İbn Hacer	1441-1445 (844-849)
65	Şemseddin el-Kâyâtî	1445-1446 (849-850)
66	İbn Hacer	1456-1148 (850-851)
67	Alameddin Sâlih el-Bulkînî	1448 (851)
68	Veliyuddin es-Seftî	1448-1448 (851-852)
69	İbn Hacer	1448 (852)
70	Alameddin Sâlih el-Bulkînî	1448-1449 (852-853)
71	Şerafeddin Yahya el-Münâvî	1449-1453 (853-857)
72	Alameddin Sâlih el-Bulkînî	1453-1461 (857-865)
73	Şerafeddin Yahya el-Münâvî	1461 (865)
74	Alameddin Sâlih el-Bulkînî	1461 (865)
75	Şerafeddin Yahya el-Münâvî	1461-1463 (865-867)
76	Alameddin Sâlih el-Bulkînî	1463 (867)
77	Şerafeddin Yahya el-Münâvî	1463-1466 (867-870)
78	Selâhaddin Ahmed el-Mekînî	1466 (871)
79	Bedreddin Muhammed el-Bulkînî	1466 (871)
80	Veliyuddin el-Esyûtî	1466-1481 (871-886)
81	eş-Şeyh Zekeriya	1481-1501 (886-906)
82	Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb	1501 (906)
83	eş-Şeyh Zekeriya	1501 (906)
84	Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb	1501 (906)
85	Burhâneddin Ebû Şerif	1501-1502 (906-907)
86	Şehabeddin Ahmed b. Ferfûr	1505 -1506 (910-911)
87	Cemâleddin el-Kalkaşendî	1506 (911)
88	Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb	1506-1507 (911-912)
89	Cemâleddin el-Kalkaşendî	1507-1508 (912-914)
90	Kemâleddin Muhammed et-Tavîl	1508-1509 (914-915)

91	Bedreddin Muhammed el-Mekîni	1509-1510 (915-916)
92	Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb	1510 (916)
93	Kemâleddin Muhammed et-Tavîl	1510-1512 (916-918)
94	Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb	1512 (918)
95	Kemâleddin Muhammed et-Tavîl	1512-1513 (918-919)
96	Alameddin el-İhmîmî	1513-1515 (919-921)
97	Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb	1515 (921)
98	Kemâleddin Muhammed et-Tavîl	1515-1516 (921-922)
99	Yahya el-Burdinî	1516 (922)

1.2. Hanefî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Sadreddin Süleyman el-Ezrâî	1265-1278 (663-677)
2	Muizzeddin el-Hatibî	1278-1293 (677-692)
3	Şemseddin es-Surûcî	1293-1296 (692-696)
4	Hüsameddin Hasan er-Rûmî	1296-1299 (696-698)
5	Şemseddin es-Surûcî (Fustât ve Kahire)	1299-1310 (698-710)
6	Şemseddin el-Harîrî (Fustât ve Kahire)	1310-1317 (710-717)
7	Sırâceddin Ömer er-Râzî (Fustât)	1317 (717)
8	Şemseddin el-Harîrî	1317- 1328 (717-728)
9	Burhâneddin İbrahim b. Abdulhak	1328-1338 (728-738)
10	Hüsameddin el-Gûrî	1338-1342 (738-742)
11	Zeyneddin Ömer İbn Abdurrahman el-Bestâmî	1342-1348 (742-748)
12	Alaâddin İbn et-Türkmânî	1348-1349 (748-750)
13	Cemâleddin İbn et-Türkmânî	1349-1368 (750-769)
14	Sırâceddin Ömer el-Hindî	1368-1372 (769-773)
15	Sadreddin Muhammed et-Türkmânî	1372-1375 (773-776)
16	Necmeddin Ebû'l- 'İzz	1376 (777)
17	Sadreddin Ebû'l- 'İzz	1376 (777)
18	Şerafeddin Ahmed İbn Mansûr	1376 (777)
19	Celâleddin Cârullâh	1376-1380 (777-782)
20	Sadreddin İbn el-Mansûr	1380-1384 (782-786)

21	Şemseddin Muhammed et-Trablusî	1384-1390 (786-792)
22	Muhibbüddin Ebû'l-Fidâ	1390-1391 (792-793)
23	Cemâleddin Mahmûd el-Acemî	1391-1396 (793-799)
24	Şemseddin Muhammed et-Trablusî	1396 (799)
25	Cemâleddin Yusuf el-Malatî	1397-1400 (800-803)
26	Emineddin Abdulvahhâb et-Trablusî	1400-1403 (803-805)
27	Kemâleddin Ömer b. Adîm	1403-1408 (805-811)
28	Nâsireddin Muhammed b. Adîm	1408 (811)
29	Emineddin Abdulvahhâb et-Trablusî	1408-1409 (811-812)
30	Nâsireddin Muhammed b. Adîm	1409-1412 (812-815)
31	Ebü'l-Velid Muhibbüddin İbnü'ş-Şihne	1412 (815)
32	Sadreddin Ali İbn el-Ademî	1412-1413 (815-816)
33	Nâsireddin Muhammed b. Adîm	1413-1416 (816-819)
34	Şemseddin Muhammed ed-Deyrî	1416-1419 (819-822)
35	Zeyneddin Abdurrahman et-Tefhenî	1419-1426 (822-829)
36	Bedreddin el-Ayıntâbî	1426-1429 (829-833)
37	Zeyneddin Abdurrahman et-Tefhenî	1429-1432 (833-835)
38	Bedreddin el-Ayıntâbî	1432-1437 (835-841)
39	Sadeddin ed-Deyrî	1437-1462 (841-866)
40	Ebü'l-Fazl Muhibbüddin İbnü'ş-Şihne	1462- 1463 (866-867)
41	Bedr Hasan el-Hamevî	1463-1463 (867-868)
42	Ebü'l-Fazl Muhibbüddin İbnü'ş-Şihne	1463-1466 (868-870)
43	Burhâneddin b. ed-Deyrî	1466 (870)
44	Ebü'l-Fazl Muhibbüddin İbnü'ş-Şihne	1466-1473 (870-877)
45	Şemseddin Muhammed el-Emsâtî	1473-1480 (877-885)
46	Şerafeddin Musa İbnü'l- 'İd	1480-1481 (885-886)
47	Şemseddin Muhammed el-Gazzî	1481-1486 (886-891)
48	Nâsireddin b. el-İhmîmî	1486-1497 (891-902)
49	Burhâneddin İbnü'l-Kerekî	1497-1501 (902-906)
50	Seriyyüddin Abdulber İbnü'ş-Şihne	1501 (906)
51	Burhâneddin İbnü'l-Kerekî	1501 (906)
52	Seriyyüddin Abdulber İbnü'ş-Şihne	1501 (906)

53	Burhâneddin İbnü'l-Kerekî	1501 (906)
54	Seriyüddin Abdulber İbnü'ş-Şihne	1501-1514 (906-919)
55	Şemseddin es-Semdîsî	1514-1517 (919-921)
56	Hüsameddin Abdulber İbnü'ş-Şihne	1517 (921)

1.3. Mâlikî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Şerafeddin es-Sübkî	1265-1271 (663-669)
2	Nefiseddin İbn Şükr	1271-1282 (669-680)
3	Takiyuddin İbn Şâş	1282-1287 (680-685)
4	Zeyneddin Ali b. Mahlûf	1287-1318 (685-718)
5	Takiyuddin Muhammed el-İhnâî	1318-1349 (718-750)
6	Taceddin Muhammed el-İhnâî	1318-1349 (718-750)
7	İbnü'l-Cevherî	1355 (756)
8	Nureddin Ali es-Sehâvî	1355 (756)
9	Taceddin Muhammed el-İhnâî	1355-1361 (756-763)
10	Burhâneddin el-İhnâî	1361-1375 (763-777)
11	Bedreddin Abdulvahhâb el-İhnâî	1375-1377 (777-778)
12	Alameddin Süleyman el-Beysâtî	1377-1377 (778-779)
13	Bedreddin Abdulvahhâb el-İhnâî	1377 (779)
14	Alameddin Süleyman el-Beysâtî	1377-1381 (779-783)
15	Cemâleddin Abdurrahman İbn Hayr	1381-1384 (783-786)
16	İbn Haldûn	1384-1389 (786-791)
17	Cemâleddin Abdurrahman İbn Hayr	1389 (791)
18	Taceddin Behrâm ed-Demîrî	1389-1390 (791-792)
19	Şemseddin Muhammed er-Rekrâkî	1390-1391 (792-793)
20	Şehabeddin Ahmed en-Nehârirî	1392 (794)
21	Nâsireddin Ahmed et-Tenesî	1392-1399 (794-801)
22	İbn Haldûn	1399-1400 (801-803)
23	Nureddin Ali ed-Demîrî	1400 (803)
24	İbn Haldûn	1400 (803)

25	Cemâleddin Abdullah el-Akfehesî	1400 (803)
26	İbn Haldûn	1400-1403 (803-806)
27	Cemâleddin Yusuf el-Beysâtî	1403-1404 (806-807)
28	Cemâleddin Abdullah et-Tenesî	1404 (807)
29	Cemâleddin Yusuf el-Beysâtî	1404-1406 (807-808)
30	İbn Haldûn	1406 (808)
31	Cemâleddin Abdullah et-Tenesî	1406 (808)
32	Cemâleddin Yusuf el-Beysâtî	1406-1410 (808-812)
33	Şemseddin Muhammed el-Medenî	1410 (812)
34	Cemâleddin Yusuf el-Beysâtî	1410 (812)
35	Şemseddin Muhammed el-Medenî	1410-1413 (812-816)
36	Şehabeddin Ahmed el-Mağribî	1413-1414 (816-817)
37	Cemâleddin Muhammed el-Akfehesî	1414-1420 (817-823)
38	Şemseddin Muhammed el-Beysâtî	1420-1439 (823-842)
39	Bedreddin Muhammed et-Tenesî	1438 (842)
40	Cemâleddin Yusuf el-Beysâtî	1438 (842)
41	Bedreddin Muhammed et-Tenesî	?-1449 (?-853)
42	Veliyuddin es-Sinbâtî	1449-1457 (853-861)
43	Hüsameddin b. Hureyza	1457-1469 (861-873)
44	Sirâceddin Ömer b. Hureyza	1469-1472 (873-877)
45	Burhâneddin el-Lakânî	1472-1481 (877-886)
46	Muhibbüddin İbnü't-Takî	1481-1490(886-895)
47	Abdulgani İbnü't-Takî	1490-1501 (895-907)
48	Burhâneddin İbrahim ed-Demîrî	1501-1508 (907-913)
49	Muhiddin Yahya ed-Demîrî	1508-1513 (913-919)
50	Celâleddin İbn Kâsım	1508-1515 (919-921)
51	Muhiddin Yahya ed-Demîrî	1515-1516 (921-922)
52	Şemseddin Tatay	1516 (922)

1.4. Hanbelî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Şemseddin Muhammed el-Makdisî	1265-1272 (663-670)
2	İzzeddin Ömer el-Makdisî	1280-1296 (678-696)
3	Şerafeddin el-Harranî	1296-1309 (696-709)
4	Sadeddin el-Harisî	1309-1311 (709-711)
5	Takîyuddin el-Makdisî	1312-1337 (712-738)
6	Muvaffakaddin el-Makdisî	1337-1367 (738-769)
7	Nâsireddin Nâsrullâh el-Kenânî	1367-1393 (769-795)
8	Burhâneddin İbrahim b. Nasrullâh	1393-1399 (795-802)
9	Muvaffakaddin Ahmed b. Nasrullâh	1399 (802)
10	Nureddin Ali el-Herekî	1399 (802)
11	Muvaffakaddin Ahmed İbn Nasrullâh	1399-1401 (802-803)
12	Mecdeddin Sâlim el-Makdisî	1401-1414 (803-817)
13	Alaâddin Ali İbn Muğlî	1415-1425 (818-828)
14	Muhibbüddin Ahmed el-Bağdâdî	1425-1427 (828-830)
15	İzzeddin Abdulaziz el-Bağdâdî	1427-1428 (830-831)
16	Muhibbüddin Ahmed el-Bağdâdî	1428-1440 (831-844)
17	Bedreddin Ebû'l-Mehasîn el-Bağdâdî	1440-1453 (844-857)
18	İzzeddin Ahmed el-Kenânî	1453-1471 (857-876)
19	Bedreddin es-Saadî	1471-1480 (876-885)
20	Şehabeddin Ahmed eş-Şeyşînî	?-1494 (?-889)
21	Bedreddin es-Sa'adî	1495-1498 (900-903)
22	Şehabeddin Ahmed eş-Şeyşînî	1498-1499 (903-904)
23	Bahâeddin b. Kudâme	1499 (904)
24	Şehabeddin Ahmed eş-Şeyşînî	1499-1513 (904-919)
25	İzzi İzzeddin eş-Şeyşînî	1515 (919)
26	Şehabeddin el-Futûhî	1515-1516 (919-922)
27	İzzi İzzeddin eş-Şeyşînî	1516 (922)
28	Şehabeddin el-Kâhirî	1516 (922)

EK 2: Dimaşk Başkadıları

2.1. Şâfîî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Şemseddin İbn Hallikân	1266-1271 (664-669)
2	İzzeddin İbn Sâ'îğ	1271-1278 (669-676)
3	Şemseddin İbn Hallikân	1278-1280 (676-679)
4	Necmeddin Seniyyüdevle	1280 (679)
5	Şemseddin İbn Hallikân	1281-1282 (679-680)
6	İzzeddin İbn Sâ'îğ	1283 (682)
7	Bahâeddin İbn ez-Zekî	1283-1287 (682-685)
8	Şehabeddin Ahmed el-Huveyye	1287-1294 (686-693)
9	Bedreddin b. Cemâa	1294-1297 (693-696)
10	İmamüddin el-Kazvînî	1297-1300 (696-699)
11	Bedreddin İbn Cemâa	1300-1302 (699-702)
12	Necmeddin İbn Sasrâ	1302-1323 (702-723)
13	Cemâleddin ez-Zur'î	1323-1324 (723-724)
14	Celâleddin el-Kazvînî	1324-1327 (724-727)
15	Alaâaddin el-Konevî	1327-1329 (727-729)
16	Alameddin el-İhnâî	1329-1332 (730-732)
17	Cemâleddin b. Cümle	1332-1334 (733-734)
18	Şehabeddin b. el-Mecdeddin	1334-1337 (734-738)
19	Celâleddin el-Kazvînî	1337-1338 (738-739)
20	Takîyüddin es-Sübkî	1338-1355 (739-756)
21	Taceddin es-Sübkî	1355-1358 (756-759)
22	Bahâeddin Ebü'l-Bekâ Muhammed es-Sübkî	1358 (759)
23	Taceddin es-Sübkî	1358-1362 (759-763)
24	Bahâeddin Ahmed es-Sübkî	1362-1363 (763-764)
25	Taceddin es-Sübkî	1363-1368 (764-769)
26	Sirâceddin el-Bulkînî	1368-1367 (769-770)
27	Taceddin es-Sübkî	1367-1370 (770-771)
28	Kemâleddin el-Ma'arrî	1371-1373 (772-773)
29	Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî	1373 (773)

30	Kemâleddin el-Ma'arrî	1373-1375 (773-775)
31	Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî	1375-1376 (775-777)
32	Veliyuddin es-Sübkî	1376-1383 (777-785)
33	Burhâneddin İbn Cemâa	1383-1388 (785-790)
34	Sirrîeddin el-Mesallâtî	1388-1389 (790-791)
35	Şehabeddin el-Kırşî	1389 (791)
36	Bedreddin Muhammed es-Sübkî	1389-1390 (791-792)
37	Şerafeddin Mesud ed-Dımaşkî	1390-1391 (792-793)
38	Şemseddin Muhammed el-Makarî	1391 (793)
39	Şerafeddin Mesud ed-Dımaşkî	1391 (793)
40	Şehabeddin b. Zehrî	1391 (793)
41	Şehabeddin el-Bâû'nî	1391-1394 (793-796)
42	Alaâddin es-Sübkî	1394 (796)
43	Seriyyüddin el-Mesallâtî	1394-1397 (796-799)
44	Alaâddin es-Sübkî	1397-1398 (799-800)
45	Şemseddin Muhammed el-İhnâî	1398 (800)
46	Asileddin Muhammed el-Eşlîmî	1399 (801)
47	Şemseddin Muhammed el-İhnâî	1399-1400 (801-802)
48	Şerafeddin Mesud ed-Dımaşkî	1400 (802)
49	Bedreddin Muhammed es-Sübkî	1400 (802)
50	Alaâddin es-Sübkî	1400 (802)
51	Şemseddin Muhammed el-İhnâî	1400-1401 (803-804)
52	Şemseddin Muhammed es-Saltî	1401 (804)
53	Alaâddin es-Sübkî	1402 (805)
54	Şemseddin Muhammed es-Saltî	1402 (805)
55	Nâsireddin b. Hatîb	1402-1404 (805-806)
56	Alaâddin es-Sübkî	1404 (806)
57	Şehabeddin el-Hımsî	1406 (808)
58	Şehabeddin el-Hasbânî	1406-1407 (808-809)
59	Necmeddin Ömer b. Hiccî	1407-1408 (809-811)
60	Şemseddin Muhammed el-İhnâî	1408 (811)
61	Necmeddin Ömer b. Hiccî	1408 (811)
62	Şemseddin Muhammed el-İhnâî	1408 (811)

63	Necmeddin Ömerİbn Hiccî	1408-1409 (811-812)
64	Şemseddin Muhammed el-İhnâî	1409 (812)
65	Şehabeddin el-Hasbânî	1412 (815)
66	Şemseddin Muhammed el-İhnâî	1412-1413 (815-816)
67	Taceddin ez-Zehrî	1413-1414 (816-817)
68	Necmeddin Ömer b. Hiccî	1414-1416 (817-819)
69	Şemseddin b. Zeyd	1416-1417 (819-820)
70	Necmeddin Ömer b. Hiccî	1417-1423 (820-826)
71	Şehabeddin b. Nakîb el-Eşrâf	1424-1427 (827-830)
72	Necmeddin Ömer b. Hiccî	1427 (830)
73	Bahâeddin b. Hiccî	1427-1429 (830-832)
74	Şehabeddin b. Muhammere	1429-1432 (832-835)
75	Kemâleddin el-Bârizî	1432-1432 (835-836)
76	Bahâeddin b. Hiccî	1432-1434 (836-837)
77	Sırâceddin el-Hımsî	1434-1437 (838-840)
78	Kemâleddin el-Bârizî	1437-1437 (840-841)
79	Burhâneddin b. Bâû' nî	1438 (842)
80	İbn Kâdi Şühbe	1438 (842)
81	Bahâeddin b. Hiccî	1438-1439 (842-843)
82	Şemseddin el-Venâî	1439 (843)
83	İbn Kâdi Şühbe	1440 (844)
84	Sırâceddin el-Hımsî	1440 (844)
85	Şemseddin el-Venâî	1440-1443 (844-847)
86	Cemâleddin el-Bâû' nî	1443-1450 (847-854)
87	Burhâneddin es-Sûbînî	1450 (854)
88	Cemâleddin el-Bâû' nî	1450-1450 (854-855)
89	Sırâceddin el-Hımsî	1451-1455 (856-859)
90	Cemâleddin el-Bâû' nî	1455-1460 (859-864)
91	Veliyuddin el-Bulkînî	1460-1461 (864-865)
92	Kutbeddin el-Hayzarî	1461-1461 (865-866)
93	Cemâleddin el-Bâû' nî	1461 (866)
94	Kutbeddin el-Hayzarî	1461-1463 (866-868)
95	Nûreddin es-Sûbînî	1463-1468 (868-872)

96	Kutbeddin el-Hayzarî	1468-1481 (872-886)
97	Muhammed el-'Adevî	1481 (886)
98	Şehabeddin İbnü'l-Ferfûr	1481-1484 (886-889)
99	Şemseddin İbnü'l-Mazlak	1484-1485 (889-890)
100	Şehabeddin İbnü'l-Ferfûr	1485-1505 (890-911)
101	Veliyuddin İbnü'l-Ferfûr	1505-1508 (911-914)
102	Necmeddin İbn Kadı Aclûn	1508-1509 (914-915)
103	Veliyuddin İbnü'l-Ferfûr	1509-1516 (915-922)

2.2. Hanefî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Şemseddin İbn Atâ el-Ezrâî	1266-1274 (664-673)
2	Mecdeddin İbnü'l-Adîm	1274-1278 (663-677)
3	Sadreddin Süleyman Ebû'l-İzz	1278 (677)
4	Hüsameddin Hasan er-Rûmî	1278-1296 (677-696)
5	Celâleddin er-Rûmî	1296-1299 (696-698)
6	Hüsameddin Hasan er-Rûmî	1299-1300 (698-699)
7	Şemseddin el-Harîrî	1300-1307 (699-705)
8	Şemseddin el-Ezrâî	1306-1307 705-706)
9	Sadreddin el-Basravî	1307-1327 (706-727)
10	İmâdüddin et-Tarsûsî	1327-1346 (727-746)
11	Necmeddin et-Tarsûsî	1346-1357 (746-758)
12	Şerafeddin el-Kefrî	1357 (758)
13	Cemâleddin es-Sirâc	1357 (758)
14	Şerafeddin el-Kefrî	1357-1363 (758-763)
15	Cemâleddin Yusuf el-Kefrî	1363-1364 (763-766)
16	Cemâleddin es-Sirâc	1364-1368 (766-769)
17	İmâdüddin İbnü'l-Kişk	1368-1370 (769-771)
18	Necmeddin İbnü'l-Kişk	1370-1376 (771-777)
19	Sadreddin İbnü'l-İzz	1376 (777)
20	Necmeddin İbnü'l-Kişk	1376-1378 (777-780)
21	Hümâmeddin el-Kavvâm	1378-1382 (780-784)

22	Necmeddin İbnü'l-Kişk	1382-1383 (784-785)
23	Takiyuddin el-Kefrî	1383-1387 (785-789)
24	Necmeddin İbnü'l-Kişk	1387-1388 (789-790)
25	Takiyuddin el-Kefrî	1388 (790)
26	Necmeddin el-Kefrî	? -1389 (?-791)
27	Bedreddin el-Kulustânî	1389-? (791-?)
28	Necmeddin Mahmûd İbnü'l-Kişk	? -1392 (?-794)
29	Takiyuddin el-Kefrî	1392-1394 (794-796)
30	Necmeddin Mahmûd İbnü'l-Kişk	1394-1396 (796-799)
31	Takiyuddin el-Kefrî	1396-1397 (799-800)
32	Muhibbüddin İbnü'l-Kişk	1397-1398 (800-801)
33	Bedreddin Muhammed el-Makdisî	1398-1400 (801-802)
34	Takiyuddin el-Kefrî	1400-1401 (802-803)
35	Bedreddin Muhammed el-Makdisî	1401 (803)
36	Muhibbüddin İbnü'l-Kişk	1401 (803)
37	Cemâleddin Yusuf el-Kutb	1401-1402 (803-805)
38	Zeyneddin el-Kefrî	1402 (805)
39	Cemâleddin Yusuf el-Kutb	1402-1403 (805-806)
40	Zeyneddin el-Kefrî	1403 (806)
41	Muhibbüddin İbnü'l-Kişk	1403 (806)
42	Zeyneddin el-Kefrî	1403 (806)
43	Cemâleddin Yusuf el-Kutb	1403 (806)
44	Zeyneddin el-Kefrî	1403-1404 (806-807)
45	Sadreddin el-Ademî	1404-1406 (807-808)
46	Cemâleddin Yusuf el-Kutb	1406-1407 (808-809)
47	Sadreddin el-Ademî	1407 (809)
48	İbn el-Haşşâb	1407 (809)
49	Cemâleddin Yusuf el-Kutb	1408 (810)
50	Sadreddin el-Ademî	1408-811 (810-811)
51	Şemseddin et-Tebbânî	1408 (811)
52	Cemâleddin Yusuf el-Kutb	1408-1409 (811-812)
53	Şehabeddin İbnü'l-Kişk	1409 (812)
54	Sadreddin el-Ademî	1409-1411 (812-813)

55	Şehabeddin İbnü'l-Kişk	1411-1412 (813-814)
56	Cemâleddin Yusuf el-Kutb	1412 (814)
57	Şehabeddin İbnü'l-Kişk	1412-1414 (815-816)
58	Şemseddin et-Tebbânî	1414-1415 (816-817)
59	Şehabeddin İbnü'l-Kişk	1415-1429 (817-832)
60	Şemseddin es-Safedî	1429-1431 (832-834)
61	Şehabeddin İbnü'l-Kişk	1431-1433 (834-837)
62	Şemseddin İbnü'l-Kişk	1433-1434 (837-838)
63	Şemseddin es-Safedî	1434 (838)
64	Şemseddin İbnü'l-Kişk	1434 (838)
65	Rükneddin İbnü'z-Zemân	1434-1435 (838-839)
66	Bedreddin el-Caferî	1435 (839)
67	Şemseddin es-Safedî	1435-1442 (839-846)
68	Necmeddin b. Kadı Bağdâd	1442-1443 (846-847)
69	Şemseddin es-Safedî	1443 (847)
70	Necmeddin b. Kadı Bağdâd	1443-1444 (847-848)
71	Şemseddin es-Safedî	1444-1445 (848-849)
72	Kavvâmeddin er-Rûmî	1445-1447 (849-851)
73	Hüsameddin b. Barita'a	1447-1449 (851-853)
74	Hamîdeddin b. Kadı Bağdâd	1449-1450 (853-854)
75	Hüsameddin b. Barita'a	1450 (854)
76	Kavvâmeddin er-Rûmî	1451 (855)
77	Hamîdeddin b. Kadı Bağdâd	1451 (855)
78	Kavvâmeddin er-Rûmî	1452-1454 (856-858)
79	Hamîdeddin b. Kadı Bağdâd	1454 (858)
80	Hüsameddin b. Barita'a	1454-1458 (858-862)
81	Alaâaddin b. Kadı Aclûn	1458-1477 (862-866)
82	Şerafeddin İbnü'l-İd	1477-1479 (882-884)
83	Taceddin b. Arabşah	1479-1480 (884-885)
84	Muhibbüddin İbnü'l-Kasîf	1480-1481 (885-886)
85	İsmâil en-Nâsırî	1481-1486 (886-891)
86	Abdurrahman el-Hisbânî	1486-1488 (891-893)
87	İsmâil en-Nâsırî	1488 (893)

88	Abdurrahman el-Hisbânî	1488-1489 (893-894)
89	İsmâîl en-Nâsırî	1489-1490 (894-895)
90	Muhibbüddin İbnü'l-Kasîf	1490-1491 (895-896)
91	Burhâneddin İbnü'l-Kutb	1491-1493 (896-898)
92	Muhibbüddin İbnü'l-Kasîf	1494-1496 (899-902)
93	Bedreddin b. Ferfûr	1496-1502 (902-907)
94	Muhibbüddin İbnü'l-Kasîf	1502-1503 (907-908)
95	Bedreddin b. Ferfûr	1503-1506 (908-911)
96	el-Muhivî b. Yûnus	1506-1508 (911-913)
97	Bedreddin b. Ferfûr	1508-1516 (913-922)

2.3. Mâlikî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Zeyneddin Abdusselâm ez-Zevâvî	1266-1274 (664-673)
2	Cemâleddin Yusuf ez-Zevâvî	1274-1285 (673-683)
3	Cemâleddin Süleyman ez-Zevâvî	1288-1317 (687-717)
4	Fahredden b. Sellâm	1317-1319 (717-718)
5	Şerafeddin el-Mâlikî	1319-1347 (718-748)
6	Cemâleddin el-Mesallâtî	1347-1357 (748-759)
7	Şerafeddin el-İrâkî	1357-1358 (759-760)
8	Cemâleddin el-Mesallâtî	1358-1370 (760-771)
9	Sırrîeddin el-Endülusî	1370-1378 (771-779)
10	Alâmeddin el-Mâlikî	1378 (779)
11	Burhâneddin İbrahim et-Tâdilî	1378-1382 (779-783)
12	Burhâneddin es-Sanhâcî	1382-? (783-?)
13	?	?-?
14	Burhâneddin es-Sanhâcî	1387-1390 (788-791)
15	Cemâleddin el-Ma'arrî	1390-1393 (791-794)
16	Şerafeddin el-Aynî	1393-1405 (794-807)
17	Bedreddin el-Mâlikî	1405 (807)
18	Şerafeddin İsâ el-Mâlikî	1405-1406 (807-809)
19	Hasan ez-Zur'î	1406 (809)

20	Şerafeddin İsa el-Mâlikî	1406-1413 (809-816)
21	Nâsireddin el-Mâlikî	1413 (816)
22	Şerafeddin İsa el-Mâlikî	1413-1418 (816-821)
23	Şehabeddin el-Emevî	1418-1419 (821-822)
24	Şerafeddin İsa el-Mâlikî	1419- 1421 (822-824)
25	Şehabeddin el-Emevî	1421-1432 (824-836)
26	Muhiddin Yahya el-Mağribî	1432-1439 (836-842)
27	Alaâddin en-Nâsih	1439-1440 (842-843)
28	İbnü'l-Arabî	1440 (843)
29	Sâlim el-Mağribî	1440-1441 (843-845)
30	Şehabeddin et-Tilmisânî	1441 (845)
31	Emineddin Sâlim el-Mâlikî	1441-1443 (845-847)
32	Ebû Kâsım en-Nuveyrî	1443 (847)
33	Emineddin Sâlim el-Mâlikî	1443-1447 (847-850)
34	İbn Amîr el-Mısrî	1447-1449 (850-852)
35	Şehabeddin et-Tilmisânî	1449 (852)
36	Ebû Abdullah Muhammed et-Tûnusî	1449 (852)
37	Emineddin Sâlim el-Mâlikî	1449 (852)
38	İbn Amîr el-Mısrî	1449 (852)
39	Emineddin Sâlim el-Mâlikî	1449-1451 (852-855)
40	Şehabeddin et-Tilmisânî	1451-1454 (855-858)
41	Abdurrahman es-Suveydî	1455 (859)
42	Şehabeddin et-Tilmisânî	1455-1456 (859-860)
43	Abdurrahman es-Suveydî	1456-1457 (860-861)
44	Şehabeddin et-Tilmisânî	1457-1462 (861-867)
45	Muhiddin b. Abdulvâris	1462-1469 (867-874)
46	Nureddin İbnü't-Tenesî	1471 (875)
47	Cemâl Yusuf Beysâtî	1471 (875)
48	Şehâb el-Merinî	1471-1474 (875-879)
49	Kemâleddîm el-Hamevî el-Abbâsî	1474-1475 (879-880)
50	Şehâb el-Merinî	1475-1491 (880-896)
51	eş-Şemsî et-Tolukî	1491-1494 (897-899)
52	Şemseddin el-Endûlusî	1495-1496 (900-902)

53	eş-Şemsî et-Tolukî	1496 (902)
54	Şemseddin el-Endülüsî	1496-1498 (902-903)
55	eş-Şemsî et-Tolukî	1498 (903)
56	Şemseddin el-Endülüsî	1498 (903)
57	eş-Şemsî et-Tolukî	1498-1499 (903-904)
58	Şemseddin el-Endülüsî	1499-1500 (904-906)
59	eş-Şemsî et-Tolukî	1500 (906)
60	Şemseddin el-Endülüsî	1500 (906)
61	eş-Şemsî et-Tolukî	1500 (906)
62	Şemseddin el-Endülüsî	1500-1504 (906-909)
63	eş-Şemsî et-Tolukî	1504-1505 (910-911)
64	Şemseddin el-Gazzî	1505-? (911-?)

2.4. Hanbelî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Şemseddin b. Kudâme	1266-1281 (664-680)
2	Necmeddin b. Kudâme	1281-1290 (680-689)
3	Şerafeddin el-Makdisî	1290-1296 (689-695)
4	Takiyuddin el-Makdisî	1296-1300 (695-699)
5	Şehabeddin el-Makdisî	1300 (699)
6	Takiyuddin el-Makdisî	1300-1316 (699-715)
7	Şemseddin b. Müslîm	1316-1317 (715-717)
8	İzzeddin el-Makdisî	1317-1331 (717-731)
9	Şerafeddin Abdullah el-Makdisî	1331-1332 (731-732)
10	Alaâddin Ali İbnü'l-Müneccâ	1332-1350 (732-750)
11	Cemâleddin el-Merdâvî	1350-1366 (750-767)
12	Şerafeddin b. Kadı Cebel	1366-1370 (767-771)
13	Alaâddin b. el-Askalânî Müneccâ	1370-1375 (771-776)
14	İbn Takiyuddin el-Merdâvî	1375-1386 (776-788)
15	Şerafeddin Abdulkâdir	1386-1391 (788-793)
16	Alaâddin b. el-Askalânî	1391-1395 (793-797)
17	Şemseddin en-Nablusî	1395-1398 (797-800)

18	İbrâhîm b. Muflah	1399-1401 (801-803)
19	Takiyuddin Ebû'l-Abbâs İbnü'l-Müneccâ	1401 (803)
20	Şemseddin en-Nablusî	1402 (804)
21	İzzeddin el-Hatîb	1402-1404 (804-807)
22	Şemseddin Muhammed el-Abâde	1404 (807)
23	Sadreddin b. Muflah	1404 (807)
24	Şemseddin Muhammed el-Abâde	1404-1409 (807-812)
25	Sadreddin b. Muflah	1409-1415 (812-818)
26	Şemseddin Muhammed el-Abâde	1415-1417 (818-820)
27	İzzeddin el-Hatîb	1417-1418 (820-821)
28	Şehabeddin Muhammed el-Abâde	1418-1420 (821-823)
29	İzzeddin el-Hanbelî	1420 (823)
30	Şehabeddin İbnü'l-Habâl	1420-1429 (823-832)
31	Nizâmeddin b. Muflah	1429-1432 (832-835)
32	İzzeddin el-Bağdâdî	1432-1434 (835-837)
33	Nizâmeddin b. Muflah	1434-1435 (837-838)
34	İzzeddin el-Bağdâdî	1435-1438 (838-842)
35	Nizâmeddin b. Muflah	1438-1440 (842-844)
36	İzzeddin el-Bağdâdî	1441-1442 (845-846)
37	Nizâmeddin b. Muflah	1442-1447 (846-851)
38	Burhâneddin b. Muflah	1447-1448 (851-852)
39	Nizâmeddin b. Muflah	1448-1449 (852-853)
40	Burhâneddin b. Muflah	1449 (853)
41	Nizâmeddin b. Muflah	1449 (853)
42	Burhâneddin b. Muflah	1449-1453 (853-857)
43	Alaâddin b. Muflah	1453-1454 (857-858)
44	Burhâneddin b. Muflah	1454-1456 (858-860)
45	Alaâddin b. Muflah	1456-1458 (860-862)
46	Burhâneddin b. Muflah	1458-1458 (862-863)
47	Alaâddin b. Muflah	1458-1460 (863-864)
48	Burhâneddin b. Muflah	1460-1479 (864-884)
49	Necmeddin b. Muflah	1479-1498 (884-904)
50	Bahâeddin b. Kudâme	1499-1503 (905-909)

51	Necmeddin b. Muflah	1503-1504 (909-910)
52	Şerafeddin b. Muflah	1505-? (911-?)
53	Şerafeddin b. Muflah	1514-?? (920-?)

EK 3. Halep Başkadıları Listesi

3.1. Şâfiî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Muhiddin Muhammed	?-1274 (?-672)
2	Takiyuddin Muhammed er-Râkî	1274-1278 (672-676)
3	Şehabeddin Abdullah el-Havvî	1278-1280 (676-678)
4	Necmeddin b. Seniyyüdevle	1280-1281 (678-679)
5	Necmeddin Ebu Hafız el-Beysânî	?-1283 (?-682)
6	Mecdeddin Ebü'l-Fedâil b. Mekî	1283-1286 (682-684)
7	Şemseddin Ebû Abdullah b.Behrâm	1286-? (684-?)
8	Kemâleddin İbn ez-Zemlekânî	1325-1327 (725-727)
9	Fahreddin Osman b. Müslîm	1327-1330 (727-730)
10	Şemseddin Muhammed b. Hamdan (İbn Nakîb)	1330-1336 (730-736)
11	Fahreddin Osmân el-Halebî	1336-1337 (736-738)
12	İzzeddin Osmân el-Halebî	1337-? (738-?)
13	Zeyneddin Ömer b. Abdulhakem	?-1339 (?-740)
14	Burhâneddin İbrahim er-Resânî	1339-1341 (740-742)
15	Alaâddin Ali ez-Zur'î	1342-? (743-?)
16	Necmeddin Abdulkâhir es-Seffâh	?-1350 (?-750)
17	Necmeddin Muhammed ez-Zerâî	1350-1356 (750-757)
18	Kemâleddin Ömer b. el-Ma'arrî	1356-1374 (757-776)
19	Fahreddin Osman ez-Zerrî	1374-1376 (776-778)
20	Celâleddin Ebü'l-Meâlî	1377-1381 (778-782)
21	Nâsireddin Muhammed İbnü'l-Asnâî	1381(782)
22	Kemâleddin Ömer İbn el-Ma'arrî	1381- 1382 (782-783)
23	Şehabeddin Ahmed Ebü'l-Rızâ	1382-1385 (783-786)
24	Şerafeddin Mesud	1385- 1388 (786-790)
25	Şemseddin Muhammed b. Muhacir el-Halebî	1388-1389 (790-791)

26	Nâsireddin Muhammed b. Hatîb	1389-1391 (791-794)
27	Şerafeddin Ebü'l-Berekât Musa İbnü'l-Ansârî	1391 (794)
28	Nâsireddin Muhammed b. Hatîb	?-1394 (?-797)
29	Şemseddin Muhammed el-İhnâî	1394-1397 (797-799)
30	Mahmûd İbnü'l-Kişk	?-?
31	Şeref el-Ansârî	?- 1400 (?-803)
32	Necmeddin Ömer b. Hiccî	1401-? (804-?)
33	Şemseddin Muhammed el-Bîrî	1403-? (806-?)
34	Taceddin el-Kerekî	?- 1422 (?-825)
35	el-Alai	1422-? (825-?)
36	el-Alâî b. Hatîb en-Nâsîrî	1439-? (843-?)
37	Cemâleddin Yusuf el-Bâûnî	?-1443 (?-847)
38	Şemseddin İbnü'l-Cezerî	1443-1444 (847-848)
39	Sirâc el-Hımsî	144-1445 (848-849)
40	Burhâneddin es-Sûbinî	1445-1447 (849-850)
41	Sadreddin b. Şehabeddin en-Nüveyrî	1447-1448 (850-852)
42	Zeyneddin Ömer el-Harîzî	1448 (852)
43	Şehabeddin Ahmed ez-Zehrî	?-1449 (?-853)
44	Sıbt İbnü'l-Vecihî	?-1450 (?-854)
45	Zeyneddin Ömer el-Harîzî	1450-? (854-?)
46	Şehabeddin Ahmed ez-Zehrî	1452-1453 (856-857)
47	Kadı Taceddin Abdülvahhâb	1453-1455 (857-859)
48	Şehabeddin Ahmed ez-Zehrî	1455-1456 (859-860)
49	Cemâleddin Yusuf el-Bâûnî	1456-1457 (860-861)
50	Lisâneddin İbnü'ş-Şihne	?-1464 (?-868)
51	Ebü'l Bekâ İbnü'ş-Şihne	?-1466 (?-871)
52	el-Ma'arrî	1466 (871)
53	Ebü'l Bekâ İbnü'ş-Şihne	1466-? (871-?)
54	İzzeddin el-Hesnâvî	?-1475 (?-880)
55	Celâleddin Ebü'l Bekâ İbnü'ş-Şihne	1475-1487 (800-892)
56	İzzeddin el-Hesnâvî	1487 (892)
57	Ebü'l Bekâ İbnü'ş-Şihne	1487-? (892-?)
58	eş-Şems Muhammed b. Osman	?-1490 (?-895)

59	İzzeddin el-Hesnâvî	1490-? (895-?)
60	Şemseddin İbnü'd-Dağîm	?-?

3.1.1. Vefat Tarihi Bilinip Görev Süresi Tespit Edilemeyenler

	BAŞKADI	VEFAT
1	Muhammed b. Fîrûz	1371/1372 (773)
2	İbrahim b. Ahmed b. Mısrî	1372/1373 (774)
3	Ebü İshâk b. el-Hişâb	1373/1374 (775)
4	Ali b. Osman b. Necâ	1374/1375 (776)

3.2. Hanefî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Muhiddin Ebû Abdullah b. Yakub	?- 1295 (?-695)
2	Taceddin Ebû'l-Meâlî es-Sincârî	1296 (696)
3	Kemâleddin Ömer İbnü'l-Adîm	?-1333 (?-734)
4	Nâsireddin İbnü'l-Adîm	1337-1351 (738-752)
5	Cemâl İbrahim İbnü'l-Adîm	1351-1384 (752-786)
6	Ebü'l-Velid Muhibbüddin İbnü'ş-Şihne	1384 (789)
7	Ebü'l-Velid Muhibbüddin İbnü'ş-Şihne	1384 (786)
8	Taceddin Ahmed b. Mehbûb	1384-1385 (786-787)
9	Ebü'l-Velid Muhibbüddin İbnü'ş-Şihne	1385-1386 (787-788)
10	el-Yâs b. Sâid	1386-1388 (788-790)
11	Muvaffakaddin İbnü'l-Acemî	1388 (790)
12	Ebü'l-Velid Muhibbüddin İbnü'ş-Şihne	1388-1389 (790-791)
13	Muvaffakaddin İbnü'l-Acemî	1389-? (791-?)
14	Ebü'l-Velid Muhibbüddin İbnü'ş-Şihne	?- 1391 (?-793)
15	Cemâleddin Muhammed	1391 (793)
16	Ebü'l-Velid Muhibbüddin İbnü'ş-Şihne	1391 (793)
17	Cemâleddin Ebû Senâ'î	1391-1392 (793-794)
18	Kemâleddin Ömer İbnü'l-Adîm	1399-1403 (801-805)
19	Şemseddin Emin ed-Devle	?- 1425 (?-828)

20	Cemâleddin Yusuf es-Semerkindî	1425-1426 (828-829)
21	Şemseddin Emin ed-Devle	1426-1430 (829-833)
22	Ebü'l-Fazl Muhibbüddin İbnü'ş-Şihne	1433-1441 (836-845)
23	İzzeddin el-Hâzarî	1441 (845-?)
24	Ebü'l-Fazl Muhibbüddin İbnü'ş-Şihne	1445-1452 (848-856)
25	Hüsameddin Abdurrahman İbn Barita'a	1452-1453 (856-857)
26	Ebü'l-Fazl Muhibbüddin İbnü'ş-Şihne	1453-1463 (857-867)
27	Lisâneddin İbnü'ş-Şihne	1463-? (867-890)
28	İbn Halâvî	?-1485 (?-890)
29	Bedreddin b. Ferfûr	?-?
30	Hüsameddin İbnü'ş-Şihne	?-?

3.2.1. Vefat Tarihi Bilinip Görev Süresi Tespit Edilemeyenler

	BAŞKADI	VEFAT
1	Sadreddin İbrahim el-Basrâvî	1297/1298 (697)

3.3. Mâlikî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Şehabeddin Ahmed er-Rubâhî	1348-1352 (748-752)
2	Zeyneddin Ömer et-Tilmisânî	1352-1355 (752-756)
3	Kemâleddin Ebû'l-Kâsım el-Ma'arrî	1355-? (756-?)
4	Şehabeddin Ahmed er-Riyâhî	?- 1361 (?-763)
5	Sadreddin Ahmed ed-Demirî	1361-1368 (763-769)
6	Emineddin Ebû Abdullah	1368-1370 (769-771)
7	Burhâneddin İbrahim et-Tâdilî	1370 (771)
8	Burhâneddin İbrahim es-Sanhacî	?-1374 (?-776)
9	Seriyüddin İsmâil el-Endülüsi	1374-? (776-?)
10	Burhâneddin İbrahim es-Sanhacî	?- 1376 (?-778)
11	Ebu Bekir b. Ali b. Mârûnî el-Mâlikî	1376-? (778-?)
12	Alameddin el-Kafesî	?-1382 (?-784)
13	Veliyuddin Abdurrahman İbn Reşîd	1382-1384 (1382-1384)

14	Cemâleddin Abdullah en-Nehârîrî	1384 (786)
15	Burhâneddin İbrahim er-Rekrâkî	?-1394 (?-797)
16	Şemseddin Muhammed en-Nâblusî	1394-? (797-?)
17	Şehabeddin Ahmed b. Abduldâim el-Musulî	1397 (800)
18	Alaâddin en-Nâsîh	?-1439 (?-842)
19	Şerafeddin Yakub el-Mağribî	1439-? (842-)
20	Şemseddin Muhammed en-Nehârîrî	?-1441 (?-845)
21	Alaâddin en-Nâsîh 1441 (845)	1441 (845)
22	Muhammed b. Ali İbnü'l-Halebî	1492-? (897-?)

3.3.1. Vefat Tarihi Bilinip Görev Süresi Tespit Edilemeyenler

	BAŞKADI	VEFAT
1	Nâsireddin el-Mâlikî	1424/1425 (828)

3.4. Hanbelî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Şerafeddin Mûsâ b. Feyyâz	1348-1373 (748-774)
2	Şehabeddin Ahmed b. Feyyâz	1373-1384 (774-786)
3	Şehabeddin Muhammed b. Feyyâz	1384-1388 (786-790)
4	Alaâddin Ali b. Abdullah b. el-Makaraî	1388 (790)
5	Alaî İbn Muğlî	1401-1424 (804-828)
6	Mecdeddin Ahmed el-Bağdâdî	1424 (828)
7	Muhibbüddin b. Sâlim el-Hanbelî	?-1443 (?-846)
8	Alaâddin Ali b. Muflah	1443-1443 (846-847)
9	Muhibbüddin b. Sâlim el-Hanbelî	1443-1445 (847-849)
10	Hamzâvî	?-1445 (?-849)
11	Muhibbüddin b. Sâlim el-Hanbelî	?-1448 (?-852)
12	Alaâddin Ali b. Muflah	?-1453 (?-857)
13	Muhibbüddin b. Sâlim el-Hanbelî	1453-1454 (857-858)
14	Alaâddin Ali b. Muflah	?-1456 (?-860)
15	Ebûl-Berekât Cemâleddin el-Hanbelî	?-?

16	Rızaeddin Ebû Bekir el-Hanbelî	1486-1489 (891-895)
----	--------------------------------	---------------------

3.5. Halep Başkadılığında Mezhebi Tespit Edilemeyenler

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Şemseddin Muhammed el-Bîrî	?-?
2	Taceddin Yahya b. Muhammed b. İsmâil	1281 -? (680-?)
3	Taceddin es-Sincârî	1283-? (683-?)

Ek 4: İskenderiye Başkadıları Listesi

4.1. Şâfiî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Alameddin el-İhnâî 1303-1329 (703-730)	1303-1329 (703-730)
2	Fahredden Muhammed b. Miskîn	731-1335 (731-735)
3	İmâdüddin Muhammed İbnü'l-Bilbîsî	1335-1338 (735-738)
4	Muhiddin b. Sadreddin b. bintü'l-Eazz	1338-? (738-?)
5	Şehabeddin Ahmed el-Mahallî	?-1457 (?-861)

4.1.1. Vefat Tarihi Belli Olup Görev Süresi Tespit Edilemeyenler

	BAŞKADI	VEFAT
1	Bedreddin b. el-Muhâta el-Sikenderî	1465/1466 (870)
2	Celâleddin el-Bekrî	1486 (891)

4.2. Hanefî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Şehabeddin Ahmed b. Zubeybe	?-1371 (?-772)
2	Bedreddin İbnü's-Sukkerî	1371-1373 (772-775)
3	Muhammed b. Muhammed b. Sadreddin	?- 1373 (?-775)
4	Hümâmeddin Abdurrahman es-Sivasî	1385-1388 (787-790)
5	Cemâleddin Yusuf	1388-? (790-?)
6	Afifeddin	?-1484 (?-889)
7	Şehabeddin Ahmed ed-Dursâlî	1484-1485(889-890)

8	el-Bedr Mahmûd b. Muhammed Ecâ	1485-? (890-?)
---	--------------------------------	----------------

4.3. Mâlikî Kadı'-Kudâtları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	İbrahim b. Muhammed b. Ali el-Mâlikî	?-1276 (675)
2	Nâsireddin İbrahim el-Mâlikî	?-1284 (683)
3	İmâdüddin el-Mâlikî	?-1327 (?-727)
4	Alameddin el-İhnâî	1327-? (727-?)
5	Şemseddin Muhammed İbn Muhallata	?-1358 (?-759)
6	İbnü'r-Reb'i	1358-? (759-?)
7	Kemâleddin er-Reyği (Reyğa)	?-1369 (?-771)
8	Kemâleddin et-Tenesî	1369-1375 (771-777)
9	İzzeddin b. Reyği	?-1378 (?-780)
10	Nâsireddin Ahmed b. et-Tenesî	1378 (780)
11	İzzeddin b. Reyği	1378 (780)
12	Nâsireddin Ahmed b. et-Tenesî	1378-? (780-?)
13	eş-Şehâb Ahmed en-Nehrîrî	?-1392 (?-794)
14	Nâsireddin Ahmed et-Tenesî	1392 (794-?)
15	Taceddin Ebû Bekr İbnü'd-Demâmînî	?-1398 (?-800)
16	İbnü'r-Reb'î	1398-? (?-800)
17	Sadeddin b.Gurab ed-Demâmînî	1400 -? (802-?)
18	Cemâleddin Abdullah İbnü'd-Demâmînî	?-1435 (?-839)
19	Surûr el-Mağribî	1435 (839)
20	Cemâleddin Abdullah İbnü'd-Demâmînî	1435-1441 (839-844)
21	Şemseddin Muhammed b. Amer	1441 (844)
22	Cemâleddin Abdullah İbnü'd-Demâmînî	1441-1442 (844-845)
23	Şemseddin Muhammed b. 'Amer	1442-1449 (845-853)
24	Bedreddin b. Muhallata	1449 (853)
25	İbn Tenesi	1449-? (853-?)

4.3.1. Vefat Tarihi Belli Olup Görev Süresi Tespit Edilemeyenler

	BAŞKADI	VEFAT
1	Veliyuddin es-Sinbâtî	1457 (861)
2	Şehabeddin Tilmisânî	1469 (874)
3	Şerafeddin Muhammed ed-Demâminî	1400/1401 (803)

EK 5: Trablus Başkadıları Listesi

5.1. Şâfiî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Şemseddin b. Hamdan (İbn Nâkibü'ş-Şâfiî)	1327-1330 (727-730)
2	Şemseddin Muhammed b. Mecd	1330-? (730-?)
3	Muhibbüddin b. Cehbel	1333-1337 (733-737)
4	Şehabeddin Ahmed ez-Zur'î	1337-1338 (737-738)
5	Sırâceddin el-Hımsî	1338 (738)
6	Sadreddin en-Nüveyrî	1338-? (738-?)
7	İbn Vehîbe	?-1385 (?-1385)
8	Şemseddin en-Nüveyrî	1387-? (789-?)
9	Şehabeddin Ahmed es-Sellâvî	1387-1391 (787-793)
10	Kemâleddin Ömer b. el-Ma'arrî	1391 (793-?)
11	Necmeddin b. Hiccî	1409-? (812-?)
12	el-Alaî	?-1422 (?-825)
13	Sirâc b. en-Nüveyrî	1422-1430 (825-833)
14	Sırâceddin el-Hımsî	?-1434 (838)
15	Sadr Muhammed b. en-Nüveyrî	1434-1437 (838-841)
16	Sırâceddin el-Hımsî	1437-? (841-?)
17	Şehabeddin Ahmed İbnü'z-Zehrî	1440 (843)
18	Cemâleddin Yusuf b. el-Bâûnî	1440-? (843-?)
19	Şehabeddin Ahmed İbnü'z-Zehrî	1451-847 (855-847)
20	Sırâceddin Ömer el-Hımsî	1443-1449 (847-853)
21	Şehabeddin Ahmed İbnü'z-Zehrî	1449 (853)
22	Burhâneddin İbrahim es-Sûbînî	1449-1450 (853-854)
23	Takiyuddin Abdurrahman b. İzzeddin	1450-1452 (854-856)

24	Şehabeddin Ahmed İbnü'z-Zehrî	1452-1453 (856-857)
25	Muhiddin Ebû'l-Fedâ İsmail b. Cehbel	?-?

5.1.1. Vefat Tarihi Belli Olup Görev Süresi Tespit Edilemeyenler

	BAŞKADI	VEFAT
1	Takiyuddin Ebû'l-Fazl el-Balbekî	1367 (768)
2	Şemseddin Ebû Abdullah	1367/1368 (769)
3	Kemâleddin Ebû'l-Kâsım	1381/1382 (783)

5.2. Hanefî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Necmeddin Ömer b. Hiccî	?-1409 (?-812)
2	Şemseddin es-Safedî	?- 1429 (?-832)
3	Şehabeddin İbnü'l-Kişk	1429 (832)
4	Hüsameddin b. Barita'a	?-?

5.2.1. Vefat Tarihi Belli Olup Görev Süresi Tespit Edilemeyenler

	BAŞKADI	VEFAT
1	Zeyn Abdurrahman b. ed-Dımaşkî	1480 (885)

5.3. Mâlikî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Nâsıreddin Muhammed el-Endülusî	?- 1384 (?-786)
2	Şehabeddin Ahmed b. Abdullah en-Nehârîrî	1384-1391 (786-794)
3	Cemâleddin el-Ma'arri	?-?
4	Nureddin el-Mâlikî	?-?
5	Nâsıreddin Mâlikî	?-1414 (?-817)
6	Şehabeddin el-Emevî	?-?
7	Kemâleddin b. Nasih	?-?

5.3.1. Vefat Tarihi Belli Olup Görev Süresi Tespit Edilemeyenler

	BAŞKADI	VEFAT
1	Muhammed Ebû'l-Bekâ	1374/1375 (776)
2	Şehabeddin Ahmed b. Karatay	1477 (881)
3	Nâsıreddin el-Mâlikî	1424-1425 (828)
4	Taceddin İbnü'l-İmâd el-Mağribî	1430 (833)

5.4. Hanbelî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Şehabeddin b. Habal	?-1391 (?-793)

5.5. Trablus Başkadılığında Mezhebi Tespit Edilemeyenler

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Hüsameddin el-Kazvînî	1316/1317-? (?-1317)
2	Kadı Bedreddin Muhammed b. Katân	1480-? (885-?)
3	Mesud	?-?
4	Cemâleddin el-Mağribî el-Mâlikî	?-?
5	İsmail b. Cebel Muhibbüddin	?-?

ÖZGEÇMİŞ

Songül Akyurt İzmir’de doğdu. İlköğrenimi ve Ortaöğrenimini İzmir’de tamamladı. 2009 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü kazandı. 5 yıl öğrenimini tamamladıktan sonra 2014 yılında İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı-Ortaçağ Tarihi bilim dalında yüksek lisans yapmaya başladı. 2017 yılında yüksek lisans öğrenimini tamamladı. Aynı tarihte İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı-Ortaçağ Tarihi bilim dalında doktora yapmaya başladı. 2023 yılında doktora öğrenimini tamamladı.

Songül AKYURT